

ӘДӘБИҮҮАТ

DERSLIK

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT HİMNİ

*Musiqisi Üzeyir Hacıbəylinin,
sözləri Əhməd Cavadındır.*

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadیرiz!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

LAYİHƏ

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMILLİ LİDERİ

LAYİHƏ

LAYIHƏ

BİLAL HƏSƏNOV, AYNUR MUSTAFAYEVA, SOLTAN ƏLİYEV, NURİYYƏ VERDİYEVA

ƏDƏBİYYAT

9

Ümumtəhsil məktəblərinin 9-cu sinfi üçün
Ədəbiyyat fənni üzrə
DƏRSLİK

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
bn@bakineshr.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

B

A

K

I

N

Ə

S

R

LAYİHƏ

ƏDƏBİYYAT-9

Başlıqlar

Dərslərlə necə işləməli?	6
Həyat həqiqətləri və zəngin ədəbiyyatımız	9

MİLLİ-DEMOKRATİK HƏRƏKAT, SOVET DÖNƏMİ VƏ DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİ DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

I mərhələ

AZƏRBAYCANDA MİLLİ-DEMOKRATİK HƏRƏKAT DÖVRÜNDƏ ƏDƏBİYYAT

Əhməd Cavad. Azərbaycan bayrağına	13
Cəfər Cəbbarlı. Ana	15

II mərhələ

SOVET DÖVRÜ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

• Ploetkultçuluq və repressiya dövründə ədəbiyyat (1920–1940)

Abdulla Şaiq. Anabacı	20
Yusif Vəzir Çəmənizəminli. Zeybək qızı	26
Almas İldırım. Əsir Azərbaycanım	33
Mikayıl Müşfiq. Həyat sevgisi	35
Seyid Hüseyn. İki həyat arasında (qiymətləndirmə materialı)	38

• İkinci Dünya müharibəsi, şəxsiyyətə pərəstiş və mülayimləşmə dövründə ədəbiyyat (1941–1960)

Səməd Vurğun. Ananın oyudu	43
Süleyman Rüstəm. Təbrizim	47
Mir Cəlil. Vətən yaraları	51
Mirzə İbrahimov. Gələcək gün (romandan parçalar)	59
Mehdi Hüseyn. Nişan üzüyü (qiymətləndirmə materialı)	72

III mərhələ

MİLLİ ÖZÜNÜDƏRK VƏ DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİ DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

• Milli-mənəvi özündərk dövründə ədəbiyyat (1961–1990)

Rəsul Rza. Çinar ömrü	76
İsmayıl Şıxlı. Nəmərd güllesi	83
İsa Hüseynov. Zəhər	90
Əliəğa Kürçaylı. Şəhid meşə (qiymətləndirmə materialı)	98

<i>Məmməd Araz. Əsgər məktubu</i>	99
<i>Balaş Azəroğlu. Buludlar (qiymətləndirmə materialı)</i>	103
<i>Əli Kərim. Qaytar ana borcunu</i>	104
<i>Anar. Keçən ilin son gecəsi</i>	109
<i>Elçin. Talvar</i>	126
<i>Sabir Rüstəmxanlı. Sağ ol, ana dilim! (qiymətləndirmə materialı)</i>	136

• **Dövlət müstəqilliyi dövründə Azərbaycan ədəbiyyatı (1991-ci ildən günümüze qədər)**

<i>Qılman İlkin. İntiqam</i>	139
<i>Bəxtiyar Vahabzadə. İstiqlal</i>	145
<i>Xəlil Rza. Qaytar mənim güdrətimi, Azərbaycan!</i>	152
<i>Sabir Əhmədov. Dənizdən gələn səda (qiymətləndirmə materialı)</i>	157

CƏNUBİ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

<i>Məhəmmədhusəyn Şəhriyar. Heydərbabaya salam</i>	159
--	-----

DÜNYA ƏDƏBİYYATI

<i>Ernest Heminqvey. Qoca və dəniz</i>	170
<i>Həbib Sahir. Səhənd dağı (qiymətləndirmə materialı)</i>	181

Müqayisə xarakterli mətni – inşa, esse və məruzəni necə yazmalı?	182
Layihələr üzrə iş	185
Sinifdən xaric oxu materialları	188
İfadəli oxuda istifadə edilən şərti işarələr	211
Özünü qiymətləndirmə meyarları	212
Lüğət	213
Qısa ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti	220
Oxumağı məsləhət görürük	223

LAYİHƏ

DƏRSliklə NECƏ işləməli?

İzahlarla tanış olun. Bu, yerinə yetirəcəyiniz tapşırıqlar, öyrənəcəyiniz mətnlər barədə sizdə aydın təsəvvür yaradacaqdır.

Yada salın. Mövzu ilə bağlı bildiklərinizi xatırlatmağa, maraq və istəklərinizi ifadə etməyə istiqamətləndirəcəkdir.

CƏFƏR CABBARLI
(1899–1934)

• O, klassik Azərbaycan dramaturgiyası və klassik şeiri əsasında yetişmiş, milli ədəbiyyatımızın ən gözəl ənənələrini inkişaf etdirmiş, yeni bir dramaturgiya ədəbi məktəbini yaratmış şəxsiyyətdir.

Səməd Vurğun

Yada salın

- Anaya həsr olunmuş hansı əsərləri xatırlayırsınız?
- Bu əsərlərdə ana obrazı necə səciyyələndirilir?

Düşünün

- Anaya həsr olunmuş əsərlərdə ümumi cəhətlər nə ola bilər?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

ANA

Əgər bütün bəşəriyyət ədəvi-canım ola,
Ürək süqut eləməz aldığı matanətdən.
Ricavü xəvfə məkan vermərəm, gər alimlər
Min il də vəz edələr dəhşəti-qiyamətdən.

Pələnglər tuta dövrüm, çəkinmərəm, haşa,
Və ya ki vəd edələr dövləti-cahanı mənə
Ki, bir kəso baş əyib iczimi boyan eləyim,
Əyilmərəm, nə ki yer, versələr səmanı mənə.

Yanımda gər dura cəllad əlində şəmşiri,
Ölüm gücüyə mənə hökm edə, – ölüm təslim,
Əyilmərəm yenə, haşa! Ölüm nədir ki, onun
Gücüyə xalqa həqirənə eyləyim təzim?!

Cahanda yox elə bir qüvvə, baş əyim ona mən,
Fəqət nə güclü, zəif bir vücut var, yahu
Ki, hazıram yıxılıb xaki-payına hər gün,
Öpüm ayağımı icz ilə. Kimdir o? Nədir o?

Ana! Ana!.. O adın qarşısında bir qultək
Həmişə səcdədə olmaq mənə fəxrətdir;
Onun əliylə bəla bəhrinə yuvarlansam,
Yenə xəyal edərəm, bəzmi-istirahətdir.

Düşünün. İlkən fərziyyələr söyləməyə, araşdırmalar aparmağa yönəldəcəkdir.

Oxuda aydınlaşdırın. Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırmaq, bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Məzmun üzrə iş. Əsərin məzmununun öyrənilməsi, zəruri bacarıqların yaradılması və tətbiqi ilə bağlı yerinə yetirilən işlər əhatə olunur.

Bunlar mənə əsər eylərmə? Mütəqə yox! Yox!
Fəqət ana! O müqəddəs adın qabağında –
O pak bağrına bassın məni, desin lay-lay,
Təbəssüm oynadaraq titrəyən dodağında.

Bütün vücudum əsər, ruhum eyləyər pərvaz,
Uçar səmalara o, aləmi-xəyalətdə.
Yatar, ölər bədənəm, nitqdən düşər bir söz:
– Ana... Ana... Sənə mən rəhibəm itaətdə!..

I dər **Məzmun üzrə iş**

1. Mütəllimin oxusunu və izahını diqqətlə izləyin. Tanış olmayan sözlərin mətnə müvafiq mənasının aydınlaşdırılmasında fəal iştirak edin.
2. Dörd qrup yaradın. Hər qrup iki bəndin üzərində işləməklə məzmununu ətraflı öyrənin.

Təhlil üzrə iş. Əsərin təhlili, bununla bağlı zəruri bacarıqların yaradılması və tətbiqi üzrə işlər əhatə olunur.

II dər **Təhlil üzrə iş**

• **Əsərin təhlilinə hazırlaşın.**

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordaki fikirlərdən faydalanın.

Ədəbiyyatımızda qüdrətli dramaturq kimi tanınan C.Cabbarlı yaradıcılığa müxtəlif mövzularda yazdığı şeirlərlə başlamışdır. Əruz vəznində olan “Ana” şeiri maraqlı məzmununa, parlaq ideyasına və bənzərsiz bədii xüsusiyyətlərinə görə oxucuların böyük rəğbətini qazanmışdır. Şeirdə diqqəti ilk cəlb edən lirik qəhrəmanın coşqun hissləri, emosionallığı olur. O, oxucunu dərindən düşündürür və uzun müddət unudulmur. Əsərin üzərində müşahidələrinizi davam etdirin, lirik qəhrəmanın yadda qalan olmasının səbəbini, xarakterindəki mühüm cəhətləri aydınlaşdırmağa çalışın.

Şeirin bədii gözəlliyini təmin edən vasitələri aşkara çıxarmağa çalışın. Bədii təsvir və ifadə vasitələrindən necə istifadə olunduğuna xüsusi diqqət yetirin.

• **Unutmayın!**

Dərslikdəki cədvəllərdə qeydlər etməyin.

Həmin cədvəlləri dəftərinizdə və ya iş vərəqlərinizdə çəkərək cavabları orada yazın.

Müstəqil iş üçün

- Bölmədə tanış olduğunuz sənətkarların həyatı haqqında kitabxana və ya internetdəki mənbələr topladığınız məlumat əsasında təqdimata hazırlaşın.

Müstəqil iş üçün. Bölmələrdə əsərləri ilə tanış olduğunuz sənətkarların həyatı barədə müxtəlif mənbələrdən məlumatların öyrənilməsi və müzakirəsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

III dars

Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş

1. Ə.Xaqaninin "Ana" şeirini oxuyun (bunu fərqli formalarda yerinə yetirə bilərsiniz), tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş. Bilik və bacarıqların tətbiqi, müxtəlif mövzularda müzakirələrin aparılması, yaradıcı xarakterli işlərin icrası üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Qiymətləndirmə materialı

Qiymətləndirmə materialı. Bölmələrin sonunda həyata keçirilən kiçik summativ qiymətləndirmə üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Layihələr üzrə iş.

Layihələr müxtəlif mənbələrlə müstəqil işləməyiniz, yaradıcı fəaliyyət göstərməyiniz üçün təklif edilmişdir.

LAYİHƏLƏR ÜZRƏ İŞ

I yarım il

I MÖVZU "XX əsrin I yarısında ədəbiyyatımızda vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq motivləri" (ədəbi-bədii kompozisiya)

1. "Sovet rejimi şəraitində ədəbiyyatımızda salqınımızın vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq hisslərinin bədii ifadəsi" mövzusunda şeir, nəsr, dramaturgiya üzrə məruzələrin hazırlanması.

Həyat həqiqətləri və zəngin ədəbiyyatımız

Əziz şagirdlər!

Ədəbiyyatımızın tarixən qədim və zəngin olması barədə aşağı siniflərdə, xüsusən səkkizinci sinifdə ətraflı məlumat öyrəndiniz. Artıq bilirsiniz ki, tarixin ağır sınaqlarından çıxan, xalqımızın həyatını, taleyini, arzu və düşüncəsini həyaqla əks etdirən ədəbiyyatımız daim inkişafda olmuş və zənginləşmişdir. Bunu da bilməlisiniz ki, ictimai-siyasi quruluşların bir-birini əvəz etməsi, cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklər ədəbiyyatımıza təsirsiz ötüşməmiş, onda dərin iz buraxmışdır. Lakin bütün hallarda bədii ədəbiyyatın əsas təsvir obyektı olan insanın mənəvi aləmi, amalı, mübarizəsi diqqət mərkəzində qalmışdır. İnsanı hərtərəfli təsvir edən, öyrənən ədəbiyyatın məqsədi onu mənəvi cəhətdən zənginləşdirmək və kamilləşdirməkdir. İnsanı təsvir edən ədəbiyyat həm də onun bağlı olduğu konkret tarixi şəraiti, mühiti də əks etdirir. İnsanın qarşılaşdığı problemlər, sosial-siyasi həyatda baş verən ciddi dəyişikliklər və bunun insan taleyinə təsiri bədii ədəbiyyatda geniş əksini tapır. Bütün bunlar ədəbiyyatın mövzu dairəsinin məhdud olması anlamına gəlmir. Bədii ədəbiyyatın mövzusu, təsvir obyektı çoxdur. Təbiətə, heyvanlar aləminə və s. həsr olunmuş yüzrlərlə gözəl sənət nümunələri vardır. Lakin bu qəbildən əsərlərdə də insanın təsvir obyektına münasibəti öz ifadəsini tapmış olur. Buradan aydınlaşır ki, cəmiyyətdə, bütövlükdə həyatda baş verən dəyişiklik, inkişaf ədəbiyyatda insanın xarakteri, taleyi, həyata baxışı əsasında əks etdirilir. Göründüyü kimi, bədii ədəbiyyat mürəkkəb, çətin bir vəzifəni yerinə yetirir. Uğur qazanmaq üçün o daim təzələnməli, yeni məzmun və forma axtarışında olmalı, zənginləşməlidir.

Bədii ədəbiyyatın yaradıcıları – ədiblər tükənməz mənbədən – həyatdan bəhrələnir, onu dərinlən öyrənirlər. Məhz həyat həqiqətlərinin hərtərəfli öyrənilməsi gerçəkliklə səsləşən, inandırıcı, səmimi sənət nümunəsinin ərsəyə gəlməsinə səbəb olur. Lakin həyat həqiqətləri necə varsa, eləcə də əsərə gətirilmir. Oxşar hadisələri, eyni sənət, peşə adamlarını müşahidə edən, hərtərəfli öyrənən yazıçı məqsədindən asılı olaraq, onlardakı müəyyən cəhətləri ön plana çəkir, daha qabarıq təsvir edir. Müəyyən qrup insan üçün ümumi olan cəhətləri (davrənış, əməl, danışqı tərzı və s.) bir fərdin – obrazın simasında *ümumiləşdirən* sənətkar bu qəbildən adamlar haqqında oxucuda aydın təsəvvür yaratmağa nail olur. Lakin əsərdəki obraz həm də başqalarından fərdi xüsusiyyətlərinə görə fərqlənməlidir. O, xasiyyətinə, başqalarına münasibətinə və s. görə digərlərini təkrar etməməlidir. Belə olmazsa, həmin ədəbi qəhrəman oxucunun qəlbinə yol tapa bilməz, quru və sxematik olar. Deməli, yazıçı hər bir obrazı özünə-məxsus cəhətləri ilə təqdim etməli, onu *fərdiləşdirməlidir*. Məsələn, sizə tanış olan Azad (M.İbrahimov. “Azad”) milli azadlıq uğrunda mübarizə aparan vətənpərvərlərin ümumiləşdirilmiş obrazıdır. Təmkinli, azdanışan, dostluqda sədaqətli olması isə onun fərdi xüsusiyyətləridir.

Həyat həqiqətləri yazıçının şüurundan, qəlbindən keçərək bədii həqiqət kimi meydana çıxır. Bədii həqiqət isə yazıçının görmək istədikləridir, yəni sənətkar həyatı, insanları özünün arzuladığı kimi təsvir edir. O, əsərində “həyat həqiqəti necədir” sualı ilə yanaşı, “həyat həqiqəti necə olmalıdır” sualına da cavab verir.

Həyat həqiqətlərini döənə-döənə müşahidə edən, illərlə şüurunda, qəlbində gəzdirən sənətkar onu necə, hansı formada əks etdirəcəyini dəfələrlə götür-qoy edir, yaradıcılığın heç də asan olmayan yolu ilə irəliləyir – əsərini yaradır. Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov məşhur “Gələcək gün” əsərinin necə meydana gəlməsi barədə yazır: “Mən bu əsərin məzmununu, surətlərini illərlə ürəyimdə gəzdirmişəm. Orada əks olunan hadisələr, insanlar və mövzu uzun müddət aramsız məni düşündürmüş, sinəmdə hərəkətli hislər, həyəcanlar, iztirablar oyatmışdır. O ölkələr və xalqlar ki onların həyatı bu romana mövzu olmuşdur, əsəri yazdığım dövrdə bir günüm olmayıb ki, onları düşünməyim, onlar barədə ürəyimdə min bir yanıqlı, məhəbbətli duyğular oyanmasın.

Əsəri mənə yazdıran da lap uşaqlıqda Cənubi Azərbaycanda gördüyüm ağır həyat olmuşdur... Xalqın, xüsusən yoxsul kəndlilərin, zəhmətkeş şəhər əhalisinin hakim təbəqələrdən çəkdiyi zülm, əzab-əziyyət, ehtiyac, aclıq olmuşdur”.

Siz 9-cu sinifdə ədəbiyyatımızın iyirminci yüzilliyin əvvəllərindən günümüze qədər keçdiyi inkişaf yolu ilə tanış olacaq, müxtəlif mərhələlərdə yazıb-yaratmış sənətkarların yaradıcılığından nümunələri dərinlən mənimsəyəcəksiniz. Bu dövrdə fəaliyyət göstərən yazıçılarımızın qarşılaşdıqları problemlər barədə təsəvvür qazanacaq, sovet hakimiyyəti illərində həyat həqiqətlərinə sadıq qalmağın çətinliklərini, bəzən isə mümkünsüzlüyünü öyrənəcəksiniz. Bu sinifdə, həmçinin ədəbiyyat nəzəriyyəsi üzrə yeni biliklər mənimsəyəcək, bədii əsərin öyrənilməsi ilə bağlı bacarıqlarınızı zənginləşdirəcəksiniz.

Bu dövr Azərbaycan ədəbiyyatını aşağıdakı mərhələlər üzrə öyrənəcəksiniz:

I mərhələ. Azərbaycanda milli-demokratik hərəkət dövründə ədəbiyyat.

II mərhələ. Sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı.

1. *Ploletkultçuluq və repressiya dövründə ədəbiyyat (1920–1940)*
2. *İkinci Dünya müharibəsi, şəxsiyyətə pərəstiş və mülayimləşmə dövründə ədəbiyyat (1941–1960)*

III mərhələ. Milli özünüdərk və dövlət müstəqilliyi dövründə Azərbaycan ədəbiyyatı

1. *Milli-mənəvi özünüdərk dövründə ədəbiyyat (1961–1990)*
2. *Dövlət müstəqilliyi dövründə Azərbaycan ədəbiyyatı (1991-ci ildən günümüze qədər)*

Aydındır ki, bu dövrləşdirmə şərtidir. Ədəbiyyatın inkişafını bütöv bir proses kimi götürmək və təhlil etmək vacibdir. Ənənə və varislik əsasında yaranan, yaşayan ədəbiyyatımızın müxtəlif dövrləri, eləcə də eyni bir dövrün mərhələləri qarşılıqlı əlaqədə olub, biri digərindən doğur, bir-birini tamamlayır.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

1. Siyasi quruluşların əvəzlənməsi ədəbiyyata təsir edirmi? Bu təsir necə olur?
2. Ədəbiyyatın əsas təsvir obyektləri barədə nə deyə bilərsiniz?
3. Ədəbiyyatın daim inkişafda olmasının səbəbini necə izah edərsiniz?
4. Ümumiləşdirmə və fərdiləşdirmə nə deməkdir? Ədəbiyyat üçün bunların əhəmiyyəti nədir?
5. “Həyat həqiqətləri” və “bədii həqiqət” anlayışlarının mahiyyətini necə başa düşürsünüz?

Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş

Müzakirə edin: Həyat həqiqətlərinə göz yuman, yaxud onu təhrif edən ədəbiyyatın taleyi necə olar?

Evdə iş

- Kitabxanadan və ya internetdəki mənbələrdən istifadə etməklə “Ən yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı” əvvəlki dövrlərdən hansı cəhətlərinə görə fərqlənir?” mövzusunda təqdimat hazırlaşın.

MİLLİ-DEMOKRATİK HƏRƏKAT, SOVET DÖNƏMİ VƏ DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİ DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

I mərhələ

Azərbaycanda milli-demokratik hərəkət dövründə ədəbiyyat

İyirminci yüzilliyin əvvəlləri ölkəmizin tarixinə mürəkkəb və ziddiyyətli bir dövr kimi daxil olmuşdur. Çar Rusiyasının zəifləməsi imperiyanın müxtəlif bölgələrində siyasi fəallığın artmasına, milli-azadlıq hərəkatının güclənməsinə səbəb oldu. Azərbaycanın nicat yolu təkcə siyasət adamlarını deyil, yazıçı, şair və ziyalıları da ciddi düşündürdü. Yurdsevər ədib və ziyalılarımız həm yazıları, həm də ictimai fəaliyyətləri ilə milli problemlərin həlli yolunda yorulmadan çalışır, ölkənin taleyi ilə bağlı bütün məsələlərdə müstəsna fəallıq göstərirdilər.

Firidun bəy Köçərli, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Yusif Vəzir Cəmənzəminli, Üzeyir Hacıbəyli və b. milli birliyi və azadlığı təbliğ edən yazıları baş verən mürəkkəb ictimai-siyasi hadisələrin mahiyyətinin başa düşülməsində əhəmiyyətli rol oynayırdı.

Milli ideologiyanın formalaşmasında, eləcə də mədəniyyət və ədəbiyyatla bağlı dəyərli fikirlərin yayılmasında M.Ə.Rəsulzadənin redaktorluğu ilə dərc olunan “Açıq söz” qəzetinin əvəzsiz xidməti vardı.

1917-ci ildə baş verən Oktyabr çevrilişi Çar Rusiyasının süqutuna səbəb oldu. Azərbaycan buna həzrlıqsız deyildi. Zaqafqaziya Seymi dağıldandan sonra – may ayının 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti elan edildi. Şərqdə ilk demokratik respublikanın ölkəmizdə yaranması təkcə ədəbiyyatımızda deyil, milli-mədəni düşüncəmizdə özünüdərkən, özünəqayıdışın möhkəm təməlini qoydu. Cəmi iyirmi üç ay fəaliyyət göstərən milli dövlətimiz vətənimizin tarixində silinməz izlər qoymuş, müstəsna rol oynamışdır. Xalq Cümhuriyyəti böyük ictimai-siyasi hadisə kimi vətənimizin sonrakı taleyinə, gələcək inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Qısa zaman kəsiyində bu hakimiyyətin həyata keçirdiyi tədbirlər, reallaşdırdığı, yaxud planlaşdırdığı işlər milli zəmində köklü dəyişikliyin nə demək olmasından xəbər verirdi. Azərbaycan türkcəsinin dövlət dili elan olunması, milli mətbuatın genişlənməsi, Bakı Dövlət Universitetinin təsis edilməsi, Azərbaycan Dövlət Teatrının, müxtəlif cəmiyyət və birliklərin yaranması və s. Cümhuriyyət dövründə çoxsahəli səmərəli işin aparıldığını təsdiq edirdi.

Cümhuriyyət dövrü ədəbiyyatı mövzu, problem baxımından fərqlənir, yeni çalarlar qazanırdı. Başqa sözlə, Xalq Cümhuriyyəti ədəbiyyatda mövzu və məzmunca yeni əsərlərin meydana gəlməsinə, yeni problemlərin orijinal bədii həllinə rəvac verdi. Müstəqil Azərbaycanın üçrəngli bayrağının mədhi, suveren milli dövlətin dəstəklənməsi, milli dövlətçilik ideologiyasına rəğbət və onun təbliği, torpaqlarımızın erməni qəsbkarlarından müdafiəsi və azad edilməsi, 31 martda Bakıda baş vermiş faciəli hadisələr, şimaldan gələn təhlükə, müstəqilliyin taleyi ilə bağlı narahatlıq və bir çox digər tələpəli məsələlər həmin dövrdə yaranan ədəbiyyatın başlıca mövzuları idi.

Cümhuriyyət illərində nəsr və dramaturgiya ilə müqayisədə *poeziya* daha böyük uğur qazanmışdı. Çevikliyi ilə seçilən, sürətlə yayılan lirik janrlar həyatda baş verənlərə dərhal reaksiya vermək imkanından yararlanır, coşqun inkişaf yolu keçirdi. M.Hadi, H.Cavid,

A.Şaiq, C.Cabbarlı, Ə.Cavad və digər sənətkarların çap etdirdikləri şeirlərdə zamanın hadisələrinə həqiqi vətəndaş-şair münasibəti əksini tapırdı. Vətən uğrunda, azadlıq yolunda mübarizəni əks etdirən əsərlər (M.Hadi. “Əsgərlərimizə, könüllülərimizə”, “Məfkureyi-aliyəmiz”, A.Şaiq. “Marş”, “Vətənin yanıq səsi”, Ə.Cavad. “Bismillah” və s.) oxucuların diqqətini dərhal cəlb edir, sürətlə yayılır, oxunur və sevilirdi.

Cümhuriyyət dövrünün gerçəkliyini əks etdirən *nəsr* nümunələri kəmiyyətcə çox deyildir. Bu, ilk növbədə janrın özünün təbiətindən irəli gəlir. Ən kiçik hekayənin yazılması belə həyat hadisələrini dərinlən öyrənməyi, uzunmüddətli müşahidələr aparmağı tələb edir. Bunu da unutmamaq olmaz ki, qısa bir zaman kəsiyində – iyirmi üç ayda Cümhuriyyət dövrü ədəbiyyatı bütünlüklə durulaşmış, aydın, nəzəri cəhətdən əsaslandırılmış inkişaf yolu tuta bilməzdi. Bu isə, təbiidir ki, həmin illərdə yaranan ədəbiyyatın məzmununa, inkişaf istiqamətinə az təsir etmədi. Müxtəlif ədəbi nəslə təmsil edən yazıçıların: C.Məmmədquluzadə, Ə. Haqverdiyev, Y.V.Çəmənzəminli, A.Şaiq, C.Cabbarlı və başqalarının bu dövrdə fərqli mövzularda yaratdıqları nəsr əsərləri ədəbiyyatımızın dəyərli nümunələri kimi qəbul edilir. Bilavasitə həmin dövrdə baş verən hadisələri əks etdirən nümunə kimi S.Hüseynin “İsmailiyyə” əsəri böyük maraqla qarşılanmışdır. Ümumiyyətlə, bu dövrdə yaradılmış nəsr əsərlərinin çoxu ənənəvi mövzudadır.

Cümhuriyyət dövründə meydana çıxmış *dramatik* əsərlər həm aktual mövzuda olmaları, həm də yüksək bədii keyfiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. C.Məmmədquluzadə, H.Cavid, C.Cabbarlı kimi böyük söz ustalarının bu illərdə qələmə aldıkları əsərlər yüksək ideya-bədii keyfiyyətlərinə görə ədəbiyyatımızın ən yaxşı nümunələrindən hesab edilir.

C.Məmmədquluzadənin “Anamın kitabı” pyesində milli birlik ideyasının zəruriliyi ön plana çəkilmiş, problemin inandırıcı bədii həlli verilmişdir.

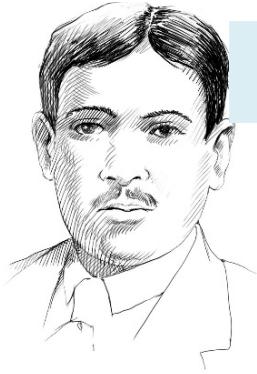
H.Cavidin “İblis” əsərində dövrün mühüm ictimai-siyasi qüsurları, mənəvi aşınmalar və bunun səbəbləri yüksək romantik-bədii boyalarla əks etdirilmişdir.

C.Cabbarlının Türkiyədə baş verən siyasi hadisələrə, xüsusən milli azadlıq hərəkatına rəğbətini əks etdirən və hələ Cümhuriyyətdən əvvəl qələmə alınan “Ədirnə fəthi”, “Trablis müharibəsi, yaxud Ulduz” pyesləri maraqlı süjeti, lirik-psixoloji səhnələri ilə böyük maraq doğurmuşdur. Dramaturqun 1918-ci ilin qanlı mart hadisələrinə həsr etdiyi “Bakı müharibəsi” əsəri günümüzdə çatmamışdır.

C.Cabbarlının Cümhuriyyət dövrü yaradıcılığına aid edilən “Aydın” pyesində ədalət-sizliyin hökm sürdüyü cəmiyyətdə şəxsiyyət azadlığının necə boğulduğu, məhvə məhkum olduğu təsirli boyalarla əks etdirilmişdir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qısa zamanda fəaliyyət göstərsə də, ölkəmizin istər sosial-siyasi, istərsə də ədəbi-mədəni həyatında müstəsna rol oynadı.

...

ƏHMƏD CAVAD
(1892 – 1937)

• O, Azərbaycan poeziyasının özünəməxsus ədəbi taleyi, sənətdə orijinal yolu olan nadir simalarından biridir.
Ə.Cavad ümumşərq islam zehniyyətinə, ümumtürk məənəvi qaynaqlarına, xüsusən də erkən orta əsrlərdən üzü bəri davam edib gələn anadilli şeirimizə dərinlən bələd idi.

Bəkir Nəbiyev

Yada salın

- Dövlət rəmzləri haqqında yazılmış hansı əsərlərlə tanışsınız?
- Bu əsərlərdə diqqətinizi daha çox cəkən nə olub?

Düşünün

- Azərbaycanın Dövlət Bayrağına həsr olunan əsərlərdə hansı məsələlərə önəm verilməsini əhəmiyyətli hesab edirsiniz?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

AZƏRBAYCAN BAYRAĞINA

Türküstan yelləri öpüb alını,
Söyləyir dərini sana, bayrağım!
Üçrəngli əksini Quzğun dənizdən
Ərməğan yollasın yara, bayrağım!

Qayi xan soyundan aldığı rəngi,
Qucamış Elxanla müsəlman bəgi.
Elxanın övladı – dinin dirəgi,
Gətirdin könlümə səfa, bayrağım!

Gedərkən Turana çıxdın qarşıma,
Kölgən dövlət quşu, qondu başıma.
İzin ver gözümdə coşan yaşıma,
Dinlətsin dərini aha, bayrağım!

Köksümdə tufanlar gəldim irəli,
Öpüm kölgən düşən mübarək yeri,
Allahın yıldızı, o gözəl pəri
Sığınmış qoynunda aya, bayrağım!..

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Şeiri fərdi olaraq səssiz oxuyun.
2. İlk təəssüratınızı siniflə bölüşün.
3. Şeir haqqındakı hiss və düşüncələrinizi ikihissəli gündəlikdə qeyd edin.

s.s.	Əsərdə diqqətimi daha çox cəlb edənələr	Bunun səbəbi
1		

4. Eyni, yaxud oxşar fikirdə olduğunuz yoldaşlarınızla kiçik qruplarda birləşib qənaətlərinizi bölüşün.
5. Çıxardığınız nəticələr barədə təqdimatlar etməklə fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.
6. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.
 - a) Şeir müəllif haqqında təəssüratıma yeni nə əlavə etdi?
 - b) Şeirin mənə daha güclü təəssürat yaradan sözü, ifadəsi, misrası və bəndi.

Evdə iş

- Müxtəlif mənbələrdən, digər fənlərdən topladığınız məlumat əsasında "Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti dövründə ədəbiyyatımız" mövzusunda şifahi təqdimat hazırlayın.

• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərək ordakı fikirlərdən faydalanın.

Şairin milli bayrağımıza şeir həsr etməsi təsadüfi deyildir. Milli azadlıq, vətənimizin müstəqilliyi şairin ən böyük ideali, həyatının əsas mənası idi. Onu “milli dövlətimizin nəğməkarı” adlandırırlar səhv etmirdilər. Digər əsərlərində olduğu kimi, “Azərbaycan bayrağına” şeirində də vətəninə, xalqını dərin məhəbbətlə sevən səmimi bir el sənətkarının ürək çırpıntılarını duymaq çətin deyildir. 10 aprel 1919-cu ildə Bakı şəhərində, parlament binasının üzərində dalğalanmış üçrəngli milli bayrağımız vətənpərvər şairi rıqqətə gətirmiş və bu gözəl sənət əsəri yaranmışdır.

Əsərdə əksini tapan mətləblər çoxdur. Onları aydınlaşdırmağa, təhlil etməyə çalışın. Şeirdə bədiiyyəti təmin edən vasitələrin üzərində düşünün. Onun dilinə, sözlərin seçiminə, məcazların əsərə gətirdiyi gözəlliyə münasibət bildirin.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Sizcə, əsər hansı mövzuda yazılmışdır? Oxşar hesab etdiyiniz əsərlə (məsələn, C.Cabbarlının “Azərbaycan bayrağına” şeiri ilə) müqayisə etməklə fikrinizi əsaslandırın.

s.s.	Hansı əsəsa (əlamətə) görə müqayisə edilir?	Ə.Cavad. “Azərbaycan bayrağına”	
1	Mövzuya görə		
2	Məzmununa görə		

3. Əsərdə əksini tapmış mətləblərdən hansını daha əhəmiyyətli hesab edirsiniz? Cədvəldən istifadə edin.

Əsərdə əksini tapmış əsas mətləblər	Bunu təsdiq edən nümunələr	Mühüm hesab etdiyiniz mətləblərə münasibətiniz

4. Lirik qəhrəman haqqında aydın təsəvvür qazandınız. Onu necə səciyyələndirərsiniz? Cədvəldən istifadə edin.

Lirik qəhrəmanın xarakterindəki başlıca cəhətlər	Bunu təsdiq edən nümunələr	Lirik qəhrəmana münasibətiniz

5. Əsərin bədii təsir gücünü artıran vasitələrin rolunu nümunələr əsasında aydınlaşdırın. Cədvəldən istifadə edin.

s	Əsərin bədii təsir gücünü artıran vasitələr	Onların rolunu nümunələr əsasında aydınlaşdırın
1	Sözlərin, ifadələrin uğurla seçilməsi	
2	Uğurlu qafiyələr	
3	Bədii təsvir vasitələri	
4	Bədii ifadə vasitələri	

6. Əsərdəki başlıca fikir – ideya, sizcə, nədir?

Əsərdəki başlıca fikir – ideya	Nə üçün belə düşünürsünüz?

Evdə iş

- Şeirin ifadəli oxusunu hazırlayın. Şərti işarələrdən (səh.211) istifadə edin.

CƏFƏR CABBARLI
(1899 – 1934)

• O, klassik Azərbaycan dramaturgiyası və klassik şeiri əsasında yetişmiş, milli ədəbiyyatımızın ən gözəl ənənələrini inkişaf etdirmiş, yeni bir dramaturgiya ədəbi məktəbini yaratmış şəxsiyyətdir.
Səməd Vurğun

Yada salın

- Anaya həsr olunmuş hansı əsərləri xatırlayırsınız?
- Bu əsərlərdə ana obrazı necə səciyyələndirilir?

Düşünün

- Anaya həsr olunmuş əsərlərdə ümumi cəhətlər nə ola bilər?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənə bilərsiniz.

ANA

Əgər bütün bəşəriyyət ədvv-i-canım ola,
Ürək süqut eləməz aldığı mətanətdən.
Ricavü xəvfə məkan verməmə, gər alimlər
Min il də vəz edələr dəhşəti-qiymətdən.

Pələnglər tuta dövrüm, çəkinməmə, haşa,
Və ya ki vəd edələr dövləti-cahanı mənə
Ki, bir kəsə baş əyib iczimi bəyan eləyim,
Əyilməmə, nə ki yer, versələr səmanı mənə.

Yanımda gər dura cəllad əlində şəmşiri,
Ölüm gücüylə mənə hökm edə, – olum təslim,
Əyilməmə yenə, haşa! Ölüm nədir ki, onun
Gücüylə xalqa həqirənə eyləyim təzim?!

Cahanda yox elə bir qüvvə, baş əyim ona mən,
Fəqət nə güclü, zəif bir vücud var, yahu
Ki, hazıram yıxılıb xaki-payinə hər gün,
Öpüm ayağını icz ilə. Kimdir o? Nədir o?

Ana! Ana!.. O adın qarşısında bir qultək
Həmişə səcdədə olmaq mənə fəxarətdir;
Onun əliylə bəla bəhrinə yuvarlansam,
Yenə xəyal edəmə, bəzmi-istirahətdir.

Əs, ey külək, bağır, ey bəhri-biaman, ləpələnl!
Atıl cahana sən, ey ildırım, alışı, parla!
Gurulda, taqi-səməvi, gurulda, çatla, dağıl!
Sən, ey günəş, yağışın yağdır, ey bulud, ağla!

LAYIHƏ

Bunlar mənə əsər eylərmə? Mütləqə yox! Yox!
 Fəqət ana! O müqəddəs adın qabağında –
 O, pak bağrına bassın məni, desin lay-lay,
 Təbəssüm oynadaraq titrəyən dodağında.

Bütün vücudum əsər, ruhum eyləyər pərvaz,
 Uçar səmalara o, aləmi-xəyalətdə.
 Yatar, ölər bədənim, nitqdən düşər bir söz:
 – Ana... Ana... Sənə mən rahibəm itaətdə!..

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Müəllimin oxusunu və izahını diqqətlə izləyin. Tanış olmayan sözlərin mətnə müvafiq mənasının aydınlaşdırılmasında fəal iştirak edin.
2. Dörd qrup yaradın. Hər qrup iki bəndin üzərində işləməklə məzmununu ətraflı öyrənin.
3. Təqdimat əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evdə iş

- İncəsənətin digər növlərindən – teatr və kino sənətindən tanış olduğunuz ana obrazlarının müqayisəsinə həsr olunmuş məruzə mətni hazırlayın.

II dər

Təhlil üzrə iş

- Əsərin təhlilinə hazırlaşın.

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Ədəbiyyatımızda qüdrətli dramaturq kimi tanınan C.Cabbarlı yaradıcılığa müxtəlif mövzularda yazdığı şeirlərlə başlamışdır. Əruz vəznində olan “Ana” şeiri maraqlı məzmununa, parlaq ideyasına və bənzərsiz bədii xüsusiyyətlərinə görə oxucuların böyük rəğbətini qazanmışdır. Şeirdə diqqəti ilk cəlb edən lirik qəhrəmanın coşqun hissləri, emosionallığı olur. O, oxucunu dərindən düşündürür və uzun müddət unudulmur. Əsərin üzərində müşahidələrinizi davam etdirin, lirik qəhrəmanın yadda qalan olmasının səbəbini, xarakterindəki mühüm cəhətləri aydınlaşdırmağa çalışın.

Şeirin bədii gözəlliyini təmin edən vasitələri aşkara çıxarmağa çalışın. Bədii təsvir və ifadə vasitələrindən necə istifadə olunduğuna xüsusi diqqət yetirin.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Şairin bu mövzuda əsər yazmasının səbəbini necə izah edərsiniz?
3. Lirik qəhrəmanın hiss və duyğuları sizdə hansı düşüncələr yaratdı?
4. Lirik qəhrəmanın hisslərinin səmimiyyəti şeirdə uğurla ifadə edilibmi? Əgər edilibsə, müəllif buna necə nail olub? Cədvəldən istifadə edin.

Lirik qəhrəmanın keçirdiyi hislər	Bu hisləri ifadə etmək üçün şairin istifadə etdiyi vasitələr

5. Lirik qəhrəmanın xarakterindəki mühüm cəhətlər, sizcə, hansılardır? Əsərdən səciyyəvi nümunələr seçməklə fikrinizi əsaslandırın. Cədvəldən istifadə edin.

Lirik qəhrəmanın xarakterindəki başlıca cəhətlər	Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın

6. Şeirin təsir gücünü əhəmiyyətli dərəcədə artıran bədii vasitələr hansılardır? Fikrinizi əsərdən seçdiyiniz nümunələrlə əsaslandırın. Cədvəldən istifadə edin.

Şeirdə işlənmiş ən mühüm bədii vasitələr	Şeirin bədii təsir gücünün artmasında onların rolu

7. Şeirin başlıca ideyası nədir? Cədvəldən istifadə edin.

Şeirin əsas ideyası	Nə üçün belə düşünürsünüz?

Evdə iş

- Müxtəlif mənbələrdən (kitabxana, internet və s.) topladığınız məlumat əsasında “Ədəbiyyatımızda ana obrazı” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.

III dərs Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş

- Ə.Xaqaninin “Ana” şeirini oxuyun (bunu fərqli formalarda yerinə yetirə bilərsiniz), tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

ANA

Əgər olmasaydı ana zəhməti,
Qazana bilməzdim heç bu şöhrəti.

Yandırmaq istərkən qəlbimdə çırağ
Qəlbini mum etdi, sözlərini yağ.

Onun ruzisilə xoş olar halım,
Onun duasilə gülər iqlalım.

Onun hər sözündən alıram qüvvət;
Qaladır verdiyi hər bir nəsihət.

Düşmənin tənəsilə kəsilsə yolum,
O zəif qarıdan güc alar qolum.

Onun duaları olmasaydı, ah!
Ömrüm puç olardı, yaqın, bir sabah.

Onun haqqı çoxdur boynumda, bişəkk,
Boynumda əminim haqqı olan tək.

Tərcümə edən: M.Soltan

- Kiçik qruplarda birləşərək şeirin məzmununa aid suallar tərtib edin.
- Sualları və onlara hazırladığınız cavabları təqdimat əsasında müzakirə edin.
- Şeirin məzmununu mənimsədiyinizə əmin olduğdan sonra ideyasını müəyyənləşdirin.
- Şeiri C.Cabbarlının “Ana” əsəri ilə hansı əsaslar (əlamətlər) üzrə müqayisə edəcəyinizi müəyyənləşdirin.
- Müqayisənin nəticəsini cədvəldə qeyd edin.

Hansı əsaslar (əlamətlər) üzrə müqayisə olunurlar?	Əsərlərin adı	
	C.Cabbarlı. “Ana”	Ə. Xaqani. “Ana”

- C.Cabbarlının “Ana” şeirinin ilk bəndinin (onun aşağıdakı cədvəldə yerləşdirilməsi işinizi asanlaşdıracaqdır) ifadəli oxusunu hazırlayın. Əsər əruz vəzninin *müctəs* bəhrində yazılmışdır. Bu bəhrin dördtəf iləli növündə olan şeirin oxusunda hər təf iləyə uyğun olan misra bölümünün bütöv ifasına çalışın. Lakin bu, misranın oxusundakı bütövlüyə, ahəngdarlığa mane olmamalıdır. İfaçılıq vəzifəsini (dinləyicilərə nəyi çatdıracağınızı), səsinizin alacağı çalarları, sürətini, uralığını və s. müəyyənləşdirin. Unutmayın ki, şeirin məzmunundan asılı olaraq, səsiniz fərqli çalar (tənənəli, hüznü və s.) qazanacaqdır.

MəfA'ilün	fə'ilAtün	məfA'ilün	fə'ilün (fə'lün)
Əgər bütün	bəşəriyyət	ədüvv-i ca-	nim ola,
Ürək süqu-	t eləməz al-	dığı mətə-	nətdən.
Ricavü xəv-	fə məkan ver-	mərəm, gər a-	limlər
Min il də və-	z edələr dəh-	şəti-qiya	mətdən.

- İfaları dinləyib müzakirə edin.

Evdə iş

- Əsərin sonrakı üç bəndinin ifadəli oxusunu hazırlayın. Cədvəldən və şərti işarələrdən istifadə edin.

Müstəqil iş üçün

- Bölmədə tanış olduğunuz sənətkarların həyatı haqqında kitabxana və ya internetdəki mənbələrdən topladığınız məlumat əsasında təqdimata hazırlaşın.

LAYİHƏ

II mərhələ

Sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı

... 1 ...

Ploetkultçuluq və repressiya dövründə ədəbiyyat (1920 – 1940)

imkanlarını həyata keçirməyə gətirdikdə daha çox mane oldu. Sovet hakimiyyətinin ideoloji prinsiplərinin rəhbər tutulması ədəbiyyatın təbii inkişafının qarşısına sədd çəkdi, nəticədə əvvəlcə “proletar ədəbiyyatı”, sonra isə “sovet ədəbiyyatı” anlayışları meydana çıxdı. Həyat həqiqətlərini əks etdirmək baxımından sovet ədəbiyyatının öz prinsipləri var idi. Keçmişə, klassik ədəbiyyatımıza ilk vaxtlar daha çox xor baxan, yeni quruluşu, sovet həyat tərzini göylərə qaldıran bu ədəbiyyat milli məfkurəyə qarşı idi. Ciddi ideoloji problemlərə, sərt təzyiqlərə baxmayaraq, güclü mütərəqqi və humanist ənənələrə sahib olan ədəbiyyatımız inkişafını dayandırmadı. Hakim kommunist partiyasının tələblərinə cavab verən nümunələrlə yanaşı, vətənpərvərliyi, qəhrəmanlıqla dolu tarixi keçmiş, milli adət-ənənələri və s. əks etdirən sənət əsərləri də yaranırdı.

Ədəbi fəaliyyətə sovet hakimiyyətinin qurulmasından əvvəl başlayan C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev, S.S.Axundov, Ə.Nəzmi, H.Cavid, A.Şaiq, Ə.Cavad və b. yaradıcılıq amallarına, əsasən, sadıq qalır, özlərinə məxsus janr-üslub xüsusiyyətlərini qoruyub saxlayırdılar. Lakin yeni ictimai quruluş yeni ədəbi qüvvələrin – sovet yazıçılarının yaranmasını və formalaşmasını bir vəzifə kimi qarşıya qoyur, bu yolda ciddi-cəhdlə çalışır, xüsusən gənc yazarları şirnikləndirirdi. Təsədüfi deyildir ki, yardıcılıq yolu çoxdan müəyyən olmuş, milli ədəbiyyatımızda xüsusi mövqeyi olan, təcrübəli sənətkarlarla yeni qüvvələr arasında qarşıdurma get-gedə daha da dərinləşir və genişlənirdi. Bu, həmin dövrdə yaradılmış ədəbi təşkilatların, ədəbi birliklərin (“Gənc qızıl qələmlər”, “Yaşıl qələmlər” və s.) adlarında da, fəaliyyətlərində də özünü qabarıq göstərirdi. “Sovet adamı”nı formalaşdırmaq, insanları sosializm ehkamlarının itaətkar icraçısına çevirmək üçün bütün bunlar kifayət etmirmiş kimi, Stalin rejimi görünməmiş cinayətə əl atdı – minlərlə günahsız ədibi, ziyalını, müxtəlif peşə sahiblərini repressiyaya məruz qoydu. Bu, Azərbaycanda daha dəhşətli şəkildə həyata keçirildi. H.Cavid, S.Hüseyn, S.M.Qənizadə, Y.V.Çəmənşəminli, Ə.Cavad, T.Ş.Simurq, M.Müşfiq və başqa sənətkarlar ya güllələndi, ya da sürgündə dözülməz şəraitdə məhv oldu.

Ədəbiyyata gələn yeni qüvvələrin içində poeziyaya, şeirə meyil edənlər daha çox idi. Onların yaratdıqları əsərlər isə bir-birinə bənzəyirdi. Onların müraciət etdikləri mövzular, təsvir və tərənnüm obyektləri yaxın olduğundan təkrarlara yol verir, bədii cəhətdən zəif, sönlük əsərlər çap etdirirdilər. Yeni quruluşun insanlara sevinc, fərah gətirdiyini təbliğ edən şeirdə – sovet poeziyasında güclü yeknəsəqlik müşahidə olunurdu. 1920-ci illərin sonu, 1930-cu illərin əvvəllərində yaranan şeirdə keyfiyyət dəyişikliyi müşahidə edilir. S.Rüstəm, S.Vurğun, M.Rahim, R.Rza, az sonra O.Sarıvəlli, Ə.Cəmil, Z.Xəlil, N.Rəfiyaylı, M.Dilbazi və başqalarının yaradıcılıq axtarışları səmərəli olur. Vətəni, onun gözəlliyini tərənnüm edən bədii cəhətdən qüvvətli əsərlər meydana çıxır, lirik qəhrəmanın hiss və düşüncə aləmi zənginləşir.

Nəsr sahəsində də irəliləyiş müşahidə olunur. Kiçikhəcmli hekayələrlə yanaşı, povest və romanlar yaranır. Ə.Əbülhəsənin “Yoxuşlar”, S.Rəhimovun “Şamo”, M.Hüseynin “Daşqın”, “Tərən”, Mir Cəlalın “Dirilən adam”, M.S.Ordubadinin “Dumanlı Təbriz” romanları işıq üzü görür.

Həmin dövrdə *dramaturgiya* həm mövzu, həm də ideya-bədii xüsusiyyətlərinə görə diqqəti cəlb edirdi. Böyük yaradıcılıq yolu keçmiş C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev, S.S.Axundov, H.Cavid, C.Cabbarlı kimi sənətkarların yaratdıqları oxucu və tamaşaçılar tərəfindən maraqla qarşılanır, qızğın müzakirə və mübahisə obyektinə çevrilirdi. O dövrün oxucuları və tamaşaçıları daha çox H.Cavidin və C.Cabbarlının yaradıcılıq axtarışlarını diqqətlə izləyir, hər bir yeni əsərlərini mühüm ədəbi hadisə kimi dəyərləndirirdi.

Sosialist realizmi dövrün yeganə yaradıcılıq metodu olub ədəbiyyata və incəsənətə ağır zərbə vururdu. İdeoloji amillər bədii yaradıcılığı çərçivəyə salır, sənətkarın ədəbi fəaliyyətini məhdudlaşdırırdı. Bu isə sənətdə vulqar sosiologizm hadisəsinin yaranmasına gətirib çıxarırdı. Bu məhdudiyyət istedadlı sənətkarları həyat həqiqətlərini dolğun, əhatəli əks etdirməyin üsul və vasitələrini tapmağa sövq edirdi.

LAYİHƏ

ABDULLA ŞAIQ
(1881 – 1959)

- Yığcam süjet, doğru və dəqiq bədii təsvirlər, hadisənin təbii inkişafı, mənalı dialoq və lirik əhvali-ruhiyyə onun hekayələrinin gözəl xüsusiyyətləridir.

Mirzə İbrahimov

Yada salın

- Şərəf və ləyaqətini uca tutan hansı ədəbi qəhrəmanlarla tanışsınız?
- Onların hansı davranış və əməlləri sizin üçün daha dəyərlidir?

Düşünün

- Şərəf və ləyaqətini qorumaq üçün insanda hansı keyfiyyətlər olmalıdır?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

ANABACI

(ixtisarla)

... I ...

Məşğələmdən geri dönürdüm. Gecəki yağışın çuxurlarda gölməçələr yaratdığı ensiz bir səki ilə gedirdim. Bu vaxt qarşıma arıq, yamaqlı bir çarşaba bürünmüş qadın çıxdı. Altmış yaşlarında olan bu qadın çarşabı altından damarları görünən sümüklü əli ilə mənə bir kağız parçasını uzadaraq:

– Oğlum, al bu kağızı oxu, gör kimə çatacaq? – dedi.

- Yazıçının – əhvalatı danışanın sarsılmasına səbəb, sizcə, nədir?
- Yaşlı qadın haqqında sizdə hansı təsəvvür yarandı?

Bu sözləri elə yanıqlı bir səsle, elə miskin bir tərzdə dedi ki, ürəyimdə hiss etdiyim ağrıdan bütün vücudum titrədi. Gözlərim dərhal gözlərinə dikildi. Ruhunun, qəlbinin iki dumanlı pəncərəsi olan o donuq, o sönük gözlər altmış illik səfil həyatının acı, fırtınalı tarixindən nələr söyləməirdi? Altmış xəzanın şahidi olan o şikayətçi gözlər həyatının uçurumlu və tikanlı yollarında yığıla-yığıla süründüyü zaman ona daş qəlbi ilə laqeyd baxan milyonlarla gözlərə nələr

anlatmırdı?..

Mənə uzatmış olduğu özü qədər solğun, sarı kağız parçasını alıb oxudum: “Atababa Qulu oğlu altı baş ailə sahibidir”. Kağızda yalnız bu cümlə yazılmışdı. Kağızı ona uzadaraq:

– Nənə, Atababa kimdir? – deyə soruşdum.

Qadın üzümə dik baxaraq:

– Mənim oğlumdur, – dedi.

Budəfəki səsində bir dirilik, bir ümid əsəri vardı, siması indi başqa bir rəng, başqa bir şəkil almışdı. Yenə birdən-birə əvvəlki tərzdə:

– Bu, kimə çatacaq, sən onu oxu! – dedi.

– Nənə, o xüsusda bir şey yazılmamışdır, – dedim.

Qadının qolları ümitsiz bir halda yanına düşdü:

– Allahü əkbər! Bir həftədir ki, bu kağızı yazdırıb başa çıxarda bilmirəm, – deyə üzü bulud kimi qaraldı. Ruhunu sızladan həzin çırpıntılara, qəlbini inlədən dərin yaralara tərcüman olmayan bu kağız parçasını iki barmağı arasında sıxaraq çaşqın bir halda:

– Bəs mən nə edim? – deyə yavaşca pıçıldadı.

Səfalətin canlı bir heykəli olan o qarının almış olduğu vəziyyət məni də çaşdırdı. Ona baxaraq düşündürdüm. Bu zavallı qarı altmış illik ömrünün acı fəlsəfəsinin xülasəsi olan o ifadəni neçə dəfə təkrar etmişdi?! “Bəs mən nə edim?” Neçə dəfə bu dumanlı və qaranlıq sual cavabsız qalaraq, ürəyinin dərin guşələrinə gömülmüşdü?! “Bəs mən nə edim?”

Neçə dəfə bu kar və dilsiz mühitdən bu acı sualına cavab ala bilməmişdi?!

Hələ bu qarı tərəddüdlü və çaşqın vəziyyətlə qarşımda durur, həyatın qorxunc ildırımları ilə alt-üst olan arzuları kimi ölgün, boynubükük kağızına baxırdı.

– Nənəcan! – dedim, – gəl bizə gedək, sənə istədiyən kağızı yazaram.

Bərabər evə gəldik, oturdu, ailə üzvləri ilə tanış oldu. Anamla dərdləşdi, ta uşaqlıqdan bəri onu ağır yumruqları ilə əzən dərdlərini, fəlakətlərini bir-bir danışdı. Sonra dərindən içini çəkərək:

– Oğlum, mən deyim, sən yaz! – dedi, – mənim oğlum vağzalda qulluq eləyir (əlləri ilə uzaqları göstərərək), orada bir məktəb var, orada oxuyur. Yaz ki, mənim oğlumun heç kəsi yoxdur. Mən iki qızımı, iki də nəvəmi saxlayıram. Sənin başın üçün, üç aydır naxoşdur, üşüdüb-qızdırır.

– Nənə, bu ərizəni oraya nə üçün verirsən?

– Qulluq versinlər.

– Vağzalda oğlun nə işdədir?

– Onu bilmirəm.

– Bu kağız kimə veriləcək?

– Naçalnikə.

– Hansı naçalnikə?

– Mən oxumuş adam deyiləm, onu sən bilirsən. Yaxşı, sən naçalniki tanıyırsan?

– Nənə, naçalnik çoxdur, hansı naçalnikə yazılacaq, onu bilməliyik, – dedim. Dərin bir sükut...

– Nənə, sən get evə, oğlundan bunları öyrən. Birinci, bu ərizə kimə veriləcək, ikinci, oğlun nə iş istəyir və harada istəyir, sabah bu zaman gəl, kağızını yazaram.

Qoca qadın susdu, bir az düşündükdən sonra başını qaldırıb dedi:

• Qadının səsindəki, simasındakı dəyişikliyin səbəbini necə izah edərsiniz?

• “Ruhunu sızladan həzin çırpıntılara, qəlbini inlədən dərin yaralara tərcüman olmayan kağız parçası” ifadəsini necə başa düşürsünüz?

• “Kar və dilsiz mühit” deməklə yazıçı hansı niyyətini ifadə etmişdir?

• Söhbətin belə məzmun almasının səbəbini nədə görürsünüz?

– Sözüüm yoxdur, ancaq bilmirəm, bu ərizənin başında nə var ki, bu gün on gündür yazılıb başa gəlmir. Əlindəki köhnəlmiş kağız parçasını göstərərək:

– Bax, bunu bir nəfər bir həftəyə yazıb mənə verdi, o da deyirsən ki, bir işə yaramır.

– Nənə, onu kim yazıbdır?

– Nə bilim, sən kimi bir oğlan.

– Nənə, get bunları öyrən, gəl, sabah kağızını yazaram.

– Nə bilim, ömrün uzun olsun. İndi deyirsən, sabah gəlirəm... Yaxşı... zəhmət verdim, sağ ol.

... II ...

• “Ruhunun ən incə tellərinə toxundum” cümləsində ifadə edilmiş fikri necə başa düşürsünüz?

O birisi gün evə gəldiyim zaman nənə oturub məni gözləyirdi. Görüşdük, danışdıq. Ruhunun ən incə tellərinə toxundum. Zavallı qarı yaralanmış dişi aslan kimi inləyərək, əvvəlləri çox dalğın, sonra get-gedə şirin bir dillə qeyb etmiş olduğu gəncliyindən, sevgi və sevinc dolu bahar günlərindən danışmağa başladı. Bir qədər gülüşdük, əyləndik. Hətta adını belə öyrəndik. Adı Anabacı idi.

Nəhayət, ortalığa yenə ərizə məsələsi atıldı.

– Nənə, dediklərimi oğlundan öyrənə bildinmi?

O, qəti bir səslə:

– Öyrəndim, oğlum. Sən yaz ki, naçalnik oğluma bir kağız versin.

– Nə kağız versin?

– Kağız versin ki, o, yoxsuldur. Altı baş adam saxlayır, özü də qızdırma içində yanır.

– Nənə, o kağızı naçalnik vermir.

– Yox, sən yaz ki, naçalnik versin.

– Hansı naçalnik?

– Nə bilim, sən elə naçalnik yaz!

Qollarım ümitsiz bir halda yanıma düşdü. Bir anama baxdım, bir də dönərək Anabacını gözücu süzdüm. O da heyrlə mənə baxırdı. Anam dedi:

– Oğlum, qalx, Anabacı ilə bərabər get, oğlu əhvalatı sənə desin.

Anabacının üzü gül kimi açıldı:

– Ay atana rəhmət, belə yaxşıdır, – dedi.

Qalxdım, bərabər getdik, yolda soruşdum:

– Nənə, eviniz haradadır?

• Otağın və Atababanın təsviri onların həyatı, məişəti barədə hansı təsəvvür yaradır?

– İkinci küçə var ha... (əlləri ilə uzaqları göstərərək) orada oluruq. Çox uzaq döyül. Mən hər gün buralardan gəlib keçirəm.

Keyli getdikdən sonra dar bir dalan başında Anabacının evinə yetişdik. Kiçik, qaranlıq bir otağa girdik. Otaq kasıb döşənmiş, dörd-beş səlpədən ibarət idi. Bir tərəfdə

Anabacının cəhrəsi dururdu. Otağın baş tərəfində xəstə oğlu Atababa yatağında uzanmışdı. Qızdırmanın boğucu pəncəsi altında uzun müddətdən bəri əriyib qurumaqda olan

bu gəncin sarı bənizinin yanaq sümükləri çıxmış, qalın qara qaşları altında rəngsiz gözləri sönük-sönük parıldaırdı. Anabacı qapıdan icəri girincə görüşməyə belə imkan verməyərək titrək və şikayətli bir səslə:

– Atababa, başın üçün, sən dediyin kimi demişdim. Bu oğlan “elə kağız yazılmaz”, – deyir. İndi gətirmişəm. Sən özün de, yazsın.

Gənc utancaq bir vəziyyət aldı. Mənə yer göstərərək:

– Buyur, otur! – dedi.

Görüşdük, danışdıq, sonra üzünü mənə tutaraq:

– On gündür gedir-gəlir, bu kağızı yazdırıb başa çıxara bilmir, – dedi.

Nəhayət, məlum oldu ki, xəstəliyinə dair ev idarəsindən bir vəsiqə alaraq bir ərizə ilə xidmət etdiyi idarəyə verib, pul və ərzaq istəyirmiş. Anabacının anlada bilmədiyi məsələ bundan ibarət imiş.

Vəsiqəni və ərizəni yazıb verdim. Razi qaldılar. Evə dönərkən Anabacı qızgın dualarla məni qapıya qədər ötürdü. Xəstə oğluna sərf etmək üçün ovcuna bir qədər pul basdım. Almırdı. Zor-güc qəbul etdirdim. O, utancaq və titrək bir səslə: “Yaman gün görməyəsən, oğlum, inşallah, mən də xəcalətimdən çıxaram”, – dedi. Biz ayrıldıq. Lakin onun buraxmış olduğu xatirə hələ zehnimdən silinməmiş, qəlbimdə yaşayırdı, onu hər gün xatırlayırdım.

- Anabacının sadə bir “məsələni” “anlada bilməməsinin” səbəbini nədə görürsünüz?
- Əhvalatı danışanın Anabacını unuda bilməməsinə səbəb, sizcə, nə idi?

... III ...

Bu hadisədən dörd ay keçdi. Nədənsə qəlbimdə o məsum qocanı görmək, onunla danışmaq arzusu gündən-günə artırdı. Məşğələmə gedəndə, ya evə dönərkən daima gözlərim küçələrdə onu axtarırdı. Günortadan sonra idi, qapı yavaşca açıldı, içəri qoca və zəif bir vücut girdi. Bir də gördüm: Anabacı... O saat yerimdən sıçradım, görüşdük, oturdur, danışdıq. Söhbətimiz cox uzandı. Sonra çarşabı altından bir corab çıxarıb:

– Al, bunu sənin üçün toxumuşam, – dedi.

Corabı alıb:

– Sağ ol, nənə, qış gəlib, soyuqlar düşüb, görünür, məni unutmamırsız, – deyincə məğrur bir səslə:

– Bir şey deyil, özüm toxumuşam, – dedi.

– Özünüz toxuduğunuz üçün qiymətlidir, – dedim.

Bir az sonra bu qoca və düşkün qadına əl tutmaq məqsədi ilə bir qədər pul vermək istərkən dik-dik üzümə baxdı. Sərt bir səslə:

– Bu nədir? Mən bunu sənə satmaq üçün gətirməmişəm. Onun üçün bazar var. Bunu sənə bəxşiş gətirmişəm, – deyərək əllərini çarşabının altında bir-birinə sıxaraq saxladı. O bu sözləri deyərək gözlərindəki ildırımlar ta qəlbimin içində partlayan kimi oldu, yoxsul, miskin bildiyim bu qarının bu qədər qəhər və hiddəti qarşısında bixəyər titrədim.

Hər zaman hüzn, iztirabla məni yaralayan bu miskin qadın bu dəfə məğrurluğu ilə məni qorxutdu. Bir daha üzünə baxdım. Bu dəfə üzünə qəhər və hiddət qığılcıqlarının yerinə vəzifələrini bitirmiş olanlara məxsus qürur rəngi çökmüşdü. Gözlərinin baxışı,

ziyası qəlbinin rahat-rahat döyündüyünü göstərirdi. Heç bir zaman görmədiyim bu rəng, bu işıq nədən doğmuşdu?

Mən indi yalnız bunu düşünür, bu sirri kəşf etməyə çalışırdım ki, birdən-birə Anabacının səsi qulağımda təkrar səsləndi:

– Oğlum, sənə isti köynək toxumaq istəyirdim, kasıblığın üzü qara olsun, yunum, ipim çatmadı.

– Mənim üçün bu da çoxdur, nənəcan, – dedim.

– Yox, oğlum, yox! – dedi və üzündəki, gözlərindəki o rəng dərhal insafsız bir əl tərəfindən silinmiş kimi oldu. Çöhrəsi rəngdən-rəngə girən qadının bu halları indi mənə bir çox şeyləri xatırladır, bir çox köhnə dastanları anladır.

Köhnə nəslin son qəhrəmanı olan bu qadın hələ qarşımda oturmuş, mənə meydan oxuyur, həm də ata-babadan qalma keçmiş əxlaq və səciyyələrini bütün hal və hərəkətləri ilə mənə anladır. Artıq yarım əsr əvvələn canlı tarixi olan bu qadın nəzərimdə daha böyümüş, daha canlanmış, sanki mənə: “Yoxsul olsam da, qəlbim geniş, ruhum ucadır”, – demək istəyirdi. Çox gözəl, bunu mən də etiraf edirəm. Lakin, ey yüksək qadın, söylə, altmış illik səfil bir həyatın sənə yükləmiş olduğu ağır yüklər belini bükmüş, gözlərinin nurunu almış, dizlərini taqətsiz etmiş olduğu halda, necə olmuş ki, qəlbinə, ruhuna toxunmamışdır? Sən mənə bunu anlat!

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin oxusundan (bunu fərqli şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz) sonra parta yoldaşınızla birlikdə mətnin kənarındakı suallara cavab hazırlayın.
2. Mətnin üçüncü parçasına aid suallar tərtib edin.
3. Kiçik qruplarda birləşib, tərtib etdikləriniz də daxil olmaqla, bütün sualların cavabı ilə bağlı fikir mübadiləsi aparın.
4. Çıxardığınız nəticələri təqdimatlar əsasında müzakirə edin.
5. Əsərdən seçdiyiniz hissəyə ad verin, məzmununu hazırladığınız plan əsasında yaradıcı danışın.

Evdə iş

• Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimata hazırlaşın.

- a) Hekayə məndə hansı təəssürat yaratdı?
- b) Anabacı obrazı hansı cəhətlərinə görə diqqətimi cəlb etdi?

II dər

Təhlil üzrə iş

• Əsərin təhlilini hazırlaşın.

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Müəllifin oğlu, tanınmış ədəbiyyatşünas alim Kamal Talibzadə yazır: “Bizim evə gəlib-gedən, nənəm Mehri xanım ilə dostluq edən Nənəxanım adlı qoca bir arvad vardı, qara, köhnə çarşaba bürünüb gəzərdi. Onunla atam təsadüfən küçədə rastlaşmış, bir xahişini yerinə yetirmək üçün kimsəsiz qocanı evə gətirmiş və uçuşum qarşısında duran bir ailəni fəlakətdən xilas etmişdi. Bu təsadüf atamın 1923-cü ildə qələmə aldığı “Anabacı” hekayəsinin yazılmasına səbəb olmuşdu. Qoca qadına edilmiş yaxşıluq müqabilində hədiyyə olaraq toxuduğu yun corabı təqdim edəndə atamın zəhmət haqqı vermək istəməsinə o elə qəzəblə qarşılamış, ruhundakı etiraz o qədər güclü və əzəmətli olmuşdu ki, yazıçını qələmə müraciət etməyə, insan ləyaqəti haqqında əsər yazmağa ruhlandırırmışdı...”

Yazıçı həyatda tanıdığı, müşahidə etdiyi Nənəxanımın və onun kimi onlarla insanın fərdi cizgilərini diqqətlə öyrənmiş, ümumiləşdirmə aparmış, parlaq, yadda qalan ədəbi qəhrəmanını – Anabacı obrazını

yaratmağa nail olmuşdur. Əsərin üzərində müşahidələrinizi davam etdirin, bu obrazı yaradarkən müəllifin hansı bədii vasitələrdən və necə istifadə etdiyini aydınlaşdırmağa çalışın.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Hekayənin mövzusunı və onda qaldırılmış başlıca problemi müəyyənləşdirin. Gəldiyiniz nəticəyə əsasən cədvəldə qeydlər edin.

Əsərin mövzusu	Əsərdə diqqətə çatdırılan başlıca problem	Problemin həllini yazıçı nədə görür?	Problemin həlli barədə siz nə düşünürsünüz?

3. Anabacı obrazını seçiyyələndirən. Cədvəldən istifadə edin.

Anabacı obrazı		
Onun xarakterindəki başlıca cəhətlər	Müəllifin bu obraz haqqında mühakimələri	Sizin ona münasibətiniz

4. Hekayənin müəllifi haqqında sizdə hansı təsəvvür yarandı? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

5. Əsərin bədii təsir gücü hansı vasitələrlə artırılmışdır? Cədvəldən istifadə edin.

Əsərin bədii təsir gücünü artıran vasitələr		
Bədii təsvir və ifadə vasitələri (nümunələrlə əsaslandırılmalı)	Obrazlı söz, ifadə və cümlələr (nümunələrlə əsaslandırılmalı)	Təsvirlər (nümunələrlə əsaslandırılmalı)

6. Əsərdəki başlıca fikir – ideya, sizcə, nədir? Cədvəldən istifadə edin.

Əsərin əsas ideyası	Nə üçün belə düşünürsünüz?

Evdə iş

- Müxtəlif mənbələrdən (digər fənlərdən, kitabxanadan, internetdən və s.) topladığınız məlumat əsasında “Hekayənin yazıldığı dövr haqqında təsəvvürüm” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.

III dərs

Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş

- Müzakirə edin:** Düşdüyi şəraitdən və vəziyyətdən asılı olmayaraq, insan öz ləyaqətini qoruyub saxlaya bilərmə?
- Mövzulardan birini seçib işləyin:
 - “Hekayə insanlara, həyata baxışında hansı dəyişikliyə səbəb oldu?” mövzusunda yığcam inşa yazın.
 - “Anabacı obrazının taleyi məndə hansı hiss və düşüncələr yaratdı?” mövzusunda yığcam esse yazın.
- İnşa və esselərdən nümunələri müzakirə edin.

Evdə iş

- Kitabxanadan və ya internetdəki mənbələrdən istifadə etməklə A.Şaiqin uşaqlar üçün yazdığı əsərlər barədə məlumat toplayıb öyrənin, mənimsədiklərinizdən müzakirələrdə, tədbirlərdə istifadə edin.

LAYIHƏ

**YUSİF VƏZİR
CƏMƏNZƏMİNLİ**
(1887 – 1943)

- O, həmişə yaşadığı dövrlə, müasir zamanla nəfəs alırdı, bir yazıçı-vətəndaş kimi xalqın yüksəlməsinə, inkişaf etməsinə çalışır, əlindən gələni əsirgəmirdi.

Kamran Məmmədov

Yada salın

- Mənsub olduğu xalqın milli azadlığı uğrunda mübarizə aparan hansı ədəbi qəhrəmanları tanıyırsınız?
- Onların sonsuz vətən sevgisi sizdə hansı hisslərin yaranmasına səbəb olub?

Düşünün

- Öz səadətini, xoşbəxtliyini xalqın azadlığında görən insanlar barədə nə düşünürsünüz?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

ZEYBƏK QIZI

(ixtisarla)

... I ...

Midhəd əfəndi sabah erkən darülfünuna gəldikdə oranın ingilislərin hind əsgərləri tərəfindən tutulduğunu gördü. Qapıda duruxdu, fikirləşdi, ağır bir həyəcan içində geri döndü. “Deməli, darülfünunumuza da əl uzatdılar”, – deyərək öz-özünə düşündü və aylardan bəri əcnəbi işğalından təhqir olunmuş şərəfi bir daha əzildi.

Midhəd əfəndi Bayezid meydanı ilə gedərkən Türkiyənin keçirdiyi macəranın təhlili ilə məşğul idi. Müharibə qaib olmuş, məmləkət bilfel ingilislər, fransızlar, italyanlar, yunanlar tərəfindən parçalanmış, İzmir və civarı yıxılmış, türk qanı ilə boyanmış! İstanbul işğal altında, məmləkətin bütün münəvvər və alimləri Malta cəzirəsinə sürülmüş...

- Sizcə, bu hadisələr nə zaman baş vermişdir?

- Midhəd əfəndi barədə sizdə hansı təəvvür yaranıb?

Midhəd əfəndi durdu, ayaqlarına bir zəiflik gəlmişdi, yürüyə bilmədi. Qəmli gözləri ilə ətrafa baxdı: hər tərəfdə ingilis polisində və əcnəbi əsgərinə rast gəldi.

Bütün türkləri ac, səfil və sönük çöhrəli gördü... bu fəci mənzərədən acı bir həqarət duydu... “Bu işlər düzəlirmi?”

– deyərək içində bir şübhə doğdu. Bədbin bir halda yoluna davam etdi.

Divan yolundan Sirkəciyə endi; yeni camenin yanında Qalata körpüsünə çıxdı. Sağ tərəfdən körpünün sürəsinə söykənib qaldı. Yazın gözəl günlərindən biri idi. Günəşin yaldızlı şuaı boğaza diltirib bir süs vermişdi – mavi dalgaların içində ciltlənirdi. Əzəmətli Dolmabağça sarayı sönmüş bir qürur ilə önündəki yunan zirhlisinə tamaşa etmədə

idi. Bəyoğlu başdan-başa yunan və əcnəbi bayraqları ilə donanmışdı... Mithəd əfəndi gözlərini yumdu, başını çevirdi.

Qarşıdakı Üsküdar xaraba bir qəbiristanı andırırdı. Arxa tərəfdən çıxan tüstü göyləri bürümüşdü – ingilislər meşələri millətçilərə məskən olmasın deyər yandırmışdı...

Sağ tərəf mənzərəsi daha acı idi: gözəl Gülxana bağçası viranəyə dönmüşdü. Çiçəklilər depo olmuş, ağaclar sınımış, güllər solmuş, bağçada daş kömür təpələnmiş, tel atılmışdı. Mithəd əfəndi iztirab içində geri çəkildi, rəngi üzündən götürüldü. Bir də əsəbi halda qırmızı fəsinə gözlərinə yeritdi, laübalı bir vəziyyətdə İstanbula döndü.

Mithəd əfəndi evə dönmək istəmədi. Zətən evləri bütün əşyası ilə fransız zabıtları tərəfindən zəbt olunmuşdu və on başdan ibarət bir ailə İstanbulun uzaq bir guşəsinə kiçik bir yerə sığınmışdı. Odur ki, Bayezid meydanına gəldikdə təkrar duruxdu, fikirləşdi və bir saatlığa da olsa, zülmkar əcnəbilərdən xali bir guşəyə çəkilmək ehtiyacı duydu.

Mithəd əfəndi şair idi, onun üçün hürriyyət və gözəllik hər şeydən yüksək idi, düşündü və bu iki neməti yalnız Süleymaniyyə cəməsinə tapacağına qane oldu.

Bu dəfə onu cəməyə cəlb edən sənət eşqi və zövq duyğusu idi.

Süleymaniyyənin sakin guşəsi, əzəmətli mənzərəsi, xariqə təşkil edən sənəti onun təhəmmül etdiyi bütün həqarəti unutturacaq idi.

- İşğal olunmuş şəhər təsəvvürünüzdə necə canlandı?
- Təsvir olunan mənzərələr sizdə hansı hislər yaratdı?

- Mithəd əfəndinin Süleymaniyyə məscidinə üz tutmasının əsl səbəbi nə idi?

... II ...

Sönük və xarabə küçələri keçdi, yanıq yerlərini adladı və cəmənin sakin dairəsinə daxil oldu. Qapıda çəkmələrinin üstündən məs geydi və xalılarının üzərilə yavaş-yavaş uzaq xanaların birinə yanaşdı. Oturdu. Cəmədə kimsə yox idi. Dərin bir sükun hökm-fərma idi. Bu sükunu qəndillərə qonmuş göyərçinlər arabir pozurdu. Cəmənin quruluşu, cizgilərin incəliyi, boyaların uyğunluğu Mithəd əfəndini məşğul etməyə başladı. Yarım saat əvvəl gördüyü çirkin mənzərə tamamilə yadından çıxdı. Sənət zövqü onun ruhunda bir böyüklük doğurdu, ona anlaşılmaz bir mətanət gəldi.

Cəmədə Süleyman Qanuni dövrünün şan və əzəməti yaşayırdı və bu əzəmət Mithəd əfəndinin ruhunu bəsləmədə idi.

Bir də tühaf bir nəşə içində donub qaldı. Zövq atəşi ilə dolmuş gözləri məhrabın ətrafında gəzirdi. Bir an cəmə qaralan kimi oldu. Məhrabın ətrafını boz bir pəlmə bürüdü, sonra işıqlandı və gözqamaşdıracaq bir şüa içində bir zeybək qızı göründü. Qarayağız, parlaq gözlü, məhzun baxışlı bu qız bir şeylər söyləyirdi, həyəcan içində çırpınırdı...

- Məscidin daxili görünüşünü necə təsəvvür etdiniz? Bu, Mithəd əfəndiyə nə cür təsir etdi?
- “Cəmədə Süleyman Qanuni dövrünün şan və əzəməti yaşayırdı və bu əzəmət Mithəd əfəndinin ruhunu bəsləmədə idi” cümləsində ifadə olunmuş fikri necə başa düşdünüz?

- Məscidi tərk edən Mithəd əfəndinin hiss və düşüncələrində hansı dəyişiklik yarandı? Bu, hansı söz və ifadələrdə daha qabarıq əks olunub?

Mithəd əfəndiyə baygınlıq gəldi, özünü itirdi. Bir də ayılındı came əzəmət və dəbdəbəsinə durmuşdu, sükunətdə hamı sükunət idi. Yalnız bu sükunun özünəməxsus bir nəغمəsi, əsrarəngiz bir tərənnümü var idi. Mithəd əfəndi bunu duydu və şair ruhuna bir ilham gəldi. Bir də zeybək qızını xatırladı, zəhnində onun məhzun baxışını ehyə etdi. Sonra bir həyəcan duydu. Məhzun baxışlı qızı təkrar görmək üçün məhrabın ətrafına göz gəzdirdi, bir nəticə hasil olmadı.

Saatlarca oturdu... Nəhayət, qalxdı. Cameni tərk etdi.

Sakin küçələr ona geniş göründü, əsir şəhər hərr və məsrur idi. Ruhunda elə bir əzəmət var idi ki, hər şeyi qırar, yıxar və hər şeyə qələbə çalardı.

... III ...

Mithəd əfəndi evə döndü. Anası mətbəxdə məşğul idi. Çağırdı.

Dərdini anlatdı:

– Gedirəm, – dedi.

– Nəreyə, oğlum?

– Anadoluya.

– Babandan sordunmu? Bəs darülfünun?

– Babandan sormadım, sormaya da gəlməz, darülfünun əsir... Biz də zəttən əsir, əsarətdə elm təhsil etmək qabilmi? ...Hərr Anadolu hər şeydən yüksək! Zeybəklər silaha sarılmış.

Mithəd əfəndi həyəcanlandı. Pancuru açdı. Xəlic və Mərmərə göründü. Füsunkar bir gözəllik ruhunu oxşadı. Bir dəqiqə keçmədi, incə minarələrə sarılmış sərvlərin arasında bir duman göründü, yaldızlandı və məhzun baxışlı zeybək qızı bütün gözəlliyi ilə zühur etdi.

Mithəd əfəndi bihuş olaraq kanapenin üzərinə sərilirdi... Anası iztirabla üzərini aldı. Bir dəqiqədə bütün ailə üzvləri ətrafını bürüdü. Mithəd əfəndini ayıltılar.

Dili söz tutar-tutmaz dedi:

– Bu əsir şəhəri tərk etməsəm, rahatlıq bulmayacağam. Anadolu məni çağırır!

Mithəd əfəndinin atası Münirbəy Bəbi-Ali məmurlarından idi. Məslək və əqidə tam mənası ilə əski bir osmanlı idi. Milli hərəkətə, təcəddüdə inanmırdı. Onun üçün zati-şahanənin iradəsi hər şeydən yüksək idi. Anadoluda günü-gündən qüvvət kəsb edən milli hərəkət, Münirbəycə, yalnız bir quldurluq, bir qaçaqçılıqdan ibarət idi. Odur ki, oğlunun fikrini anladığıda hiddətləndi.

– Oğlum, dəlirdinmi, – dedi, – yarın kurşunamı düzülmək istəyirsən?

Mithəd əfəndi mətanətli bir səslə:

– Bizi deyil, biz kurşuna düzəcəyik, baba! – dedi.

Münirbəy bəsbütün acıqlandı:

– Sus! Sən çocuqsan, anlamazsan! – dedi, – ingilisin zirehlihlərinə qarşını gedəcəyik?

Mithəd əfəndi atasının sözünü kəsdi:

– Əvət, gedəcəyik!

– Allah, Allah!..

– Anadolu və şuralar var. Şuraların yardımı ilə istiqlaliyyətimizi təmin və ingilisləri məhv edəcəyik.

– Allah, Allah, – deyər Münirbəy əlini əlinə vurdu və hiddətindən uçunmağa başladı. Midhəd əfəndi ayağa qalxdı və sakit bir səslə dedi:

– Anacığım, bana bir az yemək, bir cüt camaşır hazırla, yarın erkən əsarəti tərk edəcəyəm.

... IV ...

Anadoluya keçər-keçməz Midhəd əfəndi könüllü yazılıb İzmir cəbhəsinə getdi. Midhəd əfəndinin nəzərini özünə ilk cəlb edən coşqun bir həyat, qüvvətli bir milli hərəkət oldu. Məmləkətin bütün varlığı toplanıb düşmənin qarşı polad bir sipər təşkil etmişdi. Hər kəsdən də əvvəl gözə çarpan çalışqan və fədakar türk qadını idi. Bunlar çiyinlərində silah daşıyırdılar, yaralıları baxırdılar. Bunlarla bərabər, cüt və xışdan da əl çəkmirdilər. Geyimləri ilə qadın şıqlığını heç də xatırlatmayan bu arvadlar Midhəd əfəndinin bütün rəğbətini qazanmışdılar. “Qadınlar Türkiyəni qurtaracaqlar”, – deyər onda qüvvətli bir qənaət hasil olmuşdu.

Cəbhə sakit idi. Hər kəs vəzifə başında hazır durmuşdu. Bir gün bir dəyişikliklər oldu. Midhəd əfəndinin alayını bir az şimala köçürdülər və bir zeybək bölüyü ilə yan-yanı oturdular. Sipər həyatı isə əvvəlki kimi yekrəng və sıxıntılı idi. Aylardan bəri davam edən bu həyatı yalnız vuruşma dəyişə bilirdi.

Vuruşmaların da nə vaxt başlanacağı sipərdəkilərə bəlli deyildi.

Sıxıntılı həyata aradığı təzyir vermək üçün döyüşçülər yunan qarovuluna “ova” gedirdilər.

Bir axşam zeybəklərdən iki nəfərin kəşfə çıxacağını Midhəd əfəndi duydu. O da onlara qoşulub çıxdı. Tel örgülərdən keçdilər və yerlə sürünə-sürünə düşmənin qarovuluna yanaşdılar.

Təpə arasında, saklı bir yerdə tonqal yanırdı. Kənarında bir nəfər yatmışdı, biri də tufəngə söykənib mürğü döyürdü. Türklər bir az gözlədilər, sonra zeybəklərdən biri cəld yüyürüb bir qılınç zərbəsi ilə mürğü döyən nəfəri yerə sərdi. Midhəd əfəndi o biri zeybəklə birlikdə yatan düşmənin əsgərini zərərsizləşdirdi. Bir dəqiqə keçməmiş yenə əvvəlki sükut bərpa oldu. Yunan nəfərlərinin silahlarını toplarkən ilk hücum edən zeybəyin üzünə ocaqdan işıq düşdü. Midhəd əfəndi bu simaya diqqətlə baxdı. Birdən-birə dondu. Əvvəl gözlərinə inanmadı. Sonra “zeybək qızı”, – deyər içini çəkdi və soyuq bir titrəyiş vücuduna yayıldı. Midhəd əfəndi o axşamı anlaşılmaz bir hiss içində keçirdi. İndiyə qədər gördükləri ona yuxu kimi gəlirdi. Təkrar-təkrar Süleymaniyyə və Boğaziçi mənzərəsini xəyalında canlandırırdı, bu axşam gördüyü ilə müqayisə etdikdə şaşdı, qaldı.

• Midhəd əfəndi Anadoluda hansı vəziyyətlə qarşılaşır?

• Midhəd əfəndinin “qadınlar Türkiyəni qurtaracaqlar” qənaətinə gəlməsinə səbəb nə idi?

• “Yunan qarovuluna “ova” getmək” ifadəsini necə başa düşdünüz?

• Zeybək qızı ilə qarşılaşan Midhəd əfəndinin heyrlənməsinə səbəb nə idi?

Bir gün atları suvarmağa apararkən bulaq başında qarşı-qarşıya gəldilər. İkisi də hərəkətsiz bir vəziyyətdə qaldı. Zeybək qızının dodaqlarında qeyri-şüuri bir təbəssüm oynadı və fəvvrən qaib oldu. Əvəzində həyalı bir qızartı yanaqlarını bürüdü. Əvvəlcə Midhəd əfəndini ildırım qüvvəsi ilə qarşılayan uzun kirpikli gözlər indi həyəcan içində yerə baxırdı. Titrək barmaqları atın yalına sarılıb qalmışdı. Midhəd əfəndi özünə güclə malik ola bildi, söz demək istədi, dodaqları tabe olmadı. Susdu. Sonra ruhunda bir rahatlıq duydu. Qəlbinə bir yol açıldığını və bu yolla görünməz sirlərin axın-axın gəldiyini hiss etdi. İndi artıq iki ürək bir-biri ilə əsrarəngiz və kimsəyə eşidilməyən bir dillə dərdləşirdi... Gənclərin ikisi də aram tapıb xoş bir sima ilə bir-birinə baxdılar. Bu dəfə dillər mətanətlərini qaib etmədi.

Midhəd əfəndi:

– Mən səni İstanbulda ikən tanıyırdım, – dedi, – burada görüşəcəyimizi təsəvvür etmirdim.

– Mən də səni tanıyırdım, – deyərək zeybək qızı başını aşağı saldı və son sözü bir-birinə toxunan çini kasaların sədasını verdi.

... v ...

... Düşmənin cəbhəsi yarılmışdı. İngilis silahı ilə təchiz olunmuş iki yüz minlik bir ordu dağılıb pərakəndə bir halda geri çəkiliş edirdi. Qırmızı türk bayrağı təkrar İzmir təpələrində dalğalanmada idi.

İstanbul başqa bir aləm yaşayırdı: əcnəbilərin işğal ordusu çəkilmədən paytaxt bütün idarə və məmurları ilə bərabər Böyük Millət Məclisinə beyət etdi və şəhər dəbdəbəli bir türk qiyafəsinə girdi. Hər yer al bayraqlarla bəzənmişdi, ala qapılar qurulmuş, küçələr nümayişçilərlə dolu idi.

- Şəhərdə yaşanan təntənə necə təsvir edilmişdir? Bu, sizdə hansı ovqat yaratdı?
- Sizcə, “Anqara müvəssili paşa” kimdir?

Bir də: “Anqara müvəssili paşa gəldi”, – deyərək səssiz düşdü.

Minlərcə adam Sirkəçiyə töküldü, küçələr fəslərdən lələzar oldu... Ağ atlı paşa xalqa təzim etmədə idi, mabeynindəki gənc zabıt Midhəd əfəndi və onunla yan-yanı gedən milli libaslı zeybək qızı idi. Arxadan qırmızı bayraqlı nümayişçi gənclər ağır-ağır yürüyürdülər. Cədanın iki tərəfini izçilər zənciri tutmuşdu. Ortanı minlərcə məktəbli qız və oğlan məşğul etmədə idi. Bir də yerləri titrədən bir alqış qopdu:

– Yaşasın Böyük Millət Məclisi! Yaşasın zeybək qızı! – səslər göylərə yüksəldi. Balkonlardan və pəncərələrdən türk qadınları güllər atdılar, ətir tökdülər...

Qafilə Divan yolunda dayandı. Paşa mabeyni ilə bərabər “Şərq məhəvli” klubuna endi. Nümayişçilər isə şəhəri dolanmağa başladılar. Axşam şəhər çıraqban oldu. Minlərcə qırmızı fanarlı məktəblilər “Şərq məhəvli”nin qarşısına toplandılar:

- İnsanlar zeybək qızını necə qarşıladılar? Onun alqışlanmasına səbəb nə idi?

– Yaşasın zeybək qızı! – deyərək alqışlar qopdu. Klubun pəncərəsi açıldı, zeybək qızının incə çöhrəsi göründü, dəqiqələrcə alqış davam etdi. Hər tərəfdən zeybək qızının cadəyə enməsinə rica etdilər. Bir də

Midhəd əfəndi ilə yan-yan qapıya çıxdı. Alqış qopdu, ətraflarını gənclər bürüyüb, onları çiçək yağmuruna tutdular.

Önlərində zeybək qızı olaraq, fanar alayı körpüyə endi. Bir də körpünü açılmış gördülər. Nümayişçilərin Bəyoğluna keçməməsi üçün ingilislər körpünü açmış və qarşısına mitralyozlu əsgərlər qoymuşdu. Həyəcan artdı. Lakin türk səbri həyəcana qələbə çaldı, əcnəbilərin həyasızlığına qarşı soyuqqanlıqla cavab verildi. Bir dəqiqədə Xəliddəki yüzlərcə qayıqlar gənclərlə doldu, Bəyoğluna keçildi...

Avropa imperialistlərindən illərcə çəkdikləri təzyiqi unutmaq üçün İstanbul bir həftə bayram etdi. Bu bir həftədə Türkiyəni xilas edən qadınlığın müvəssili deyə zeybək qızını əllərdə gəzdirdilər.

I dərş

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin ilk üç parçasının oxusundan (bunu fərqli şəkillərdə həyata keçirə bilərsiniz) sonra parta yoldaşınızla birlikdə mətnin kənarındakı suallara cavab hazırlayın.
2. Mətnin 3-cü parçasına aid suallar tərtib edin. Kiçik qruplarda birləşib tərtib etdikləriniz də daxil olmaqla, bütün sualların cavabını müzakirə edin.
3. Çıxardığınız nəticələr barədə təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.
4. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın:
 - a) Hekayədən oxuduğum hissə məndə hansı təəssürat yaratdı?
 - b) Midhəd əfəndinin sonrakı taleyini necə təsəvvür edirəm?

Evdə iş

- Hekayənin ardını oxuyun. Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dərş

Məzmun üzrə iş

1. Müstəqil oxuduğunuz dördüncü və beşinci parçaları bir daha nəzərdən keçirin, mətnlə bağlı suallara parta yoldaşınızla birlikdə cavab hazırlayın.
2. Kiçik qruplarda birləşib fikir mübadiləsi aparın, sonra cavabları təqdimatlar əsasında müzakirə edin.

• Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin:

3. Əsərin hekayə janrında olduğunu təsdiq edən bir neçə cəhət yazın.

“Zeybək qızı” hekayədir, çünki...

4. Hekayədə süjet xəttinin mərhələlərini müəyyənləşdirib cədvəldə qeyd edin.

Süjetin mərhələləri				
Bədii müqəddimə (ekspozisiya)	Düyn (zavyazka)	Zirvə (kulminasiya)	Düynün açılması (razvyazka)	Son (final)

5. Əsərdən seçdiyiniz hissənin məzmununu hazırladığınız plan əsasında yaradıcı nağıl edin.

Evdə iş

- Kitabxanadan, internetdəki mənbələrdən istifadə etməklə “Çanaqqala döyüşü: tarixi zəfər” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.

LAYIHƏ

III dərş Təhlil üzrə iş

• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Türkiyə və türklər barədə geniş məlumatı olan Y.V.Çəmənzəminli XX yüzilliyin əvvəllərində bu ölkənin başının üstünü almış təhlükənin böyüklüyünü, xalqın üz-üzə qaldığı məhrumiyyətlərin cəddiliyini, vətənin müstəqilliyini, azadlığını qorumaq üçün vətəndaşların göstərdiyi ağılagəlməz igidliyi kiçik bir hekayədə – “Zeybək qızı”nda əks etdirə bilmişdir. Əsər diqqəti dərhal cəlb edir və maraqla oxunur. Böyük bir ərazisi işğal olunmuş ölkənin və onun insanların vəziyyətini təsəvvür etmək oxucu üçün çətin olmur. Məhdəd əfəndi obrazı isə oxucuya güclü təsir edir, onun hiss və düşüncələrinə şərik çıxmağa mümkün deyil... Əsərin üzərində müşahidələrinizi davam etdirin, bütün bunlara yazığınızın necə, hansı bədii vasitələrlə nail olduğunuzu aydınlaşdırmağa çalışın.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Sizcə, yazığınızın bu mövzuya müraciət etməsinə səbəb nədir?

3. Məhdəd əfəndi obrazını səciyyələndirin. Cədvəldən istifadə edin.

Məhdəd əfəndi obrazı		
Onun xarakterindəki başlıca cəhətlər	Müəllifin bu obraz haqqındakı mühakimələri	Sizin bu obraza münasibətiniz

4. Zeybək qızı obrazını səciyyələndirin. Cədvəldən istifadə edin.

Zeybək qızı obrazı		
Onun xarakterindəki başlıca cəhətlər	Məhdəd əfəndinin bu obraz haqqındakı mühakimələri	Müəllifin bu obraz haqqındakı mühakimələri

5. Əsərdə qaldırılan başlıca problem, sizcə, nədir? Cədvəldən istifadə edin.

Əsərdə qaldırılan başlıca problem	Problemin həllini müəllif nədə görür?	Problemin həlli barədə siz nə düşünürsünüz?

6. Əsərdəki konflikt müəyyənləşdirin. O, təbiidirmi? Cədvəldən istifadə edin.

Əsərdəki başlıca konflikt	Onu təbii, inandırıcı sayırsınız mı?

7. Əsərdəki başlıca fikir – ideya, sizcə, nədir? Cədvəldən istifadə edin.

Əsərin əsas ideyası	İdeyanın açılmasında daha əhəmiyyətli olan söz, ifadə və cümlələr

Təbiiq • Müzakirə • Yaradıcı iş

“Zeybək qızı” hekayəsini milli azadlıq mövzusunda oxuduğunuz bir əsərlə müqayisə əsasında müzakirə aparın.

Evdə iş

• Mövzulardan birini seçib işləyin.

- a) “Milli azadlığa, müstəqilliyə qovuşmağın üstünlüyünü nədə görürəm?” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.
- b) “Y.V.Çəmənzəminlinin “Zeybək qızı” hekayəsində milli azadlıq hərəkatının təsviri” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.

ALMAS İLDIRIM (1907 – 1952)

• Almas İldırım poeziyası Azərbaycana qarşı yürüdülmən haqsız siyasətə, ədavətə və düşmənçiliyə qarşı bir hayqırış kimi səslənir.

Vaqif Sultanlı

Yada salın

- Vətənimizin azadlığı, vətən həsrəti mövzusunda yazılmış hansı əsərlərlə tanışsınız?
- Bu əsərlərdə sizin üçün daha önəmli olanlar nədir?

Düşünün

- Milli azadlığa, vətən həsrətinə həsr olunmuş əsərlərin əhəmiyyəti, sizcə, nədir?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldirin.

ƏSİR AZƏRBAYCANIM

Hanı məni gül qoynunda doğuran,
Xəmirimi göz yaşıyla yoğuran,
Beşiyimdə, layla balam, çağırın,
Azərbaycan, mənim bəxtsiz anam, oy!
Nəçə ildir, həsrətinlə yanam, oy?..

Salam desəm, rüzgar alıb götürsə,
Ağrı dağdan Alagözə ötürsə,
Gur səsimi göy Xəzərə yetirsə,
Xəzər coşub zəncirini qırsa oy,
Hökm etsə, bu sərsəm gediş dursa, oy!

Xəbər alsam, Muğanımdan, Milimdən,
Nazlı Bakım, o neft qoxan gülümdən,
Kim demiş ki, düşmüş adı dilimdən,
Azərbaycan, mənim eşsiz yurdum oy!
Ölməz eşqim, içimdəki dərdim, oy!..

Könlümə tək Kəbə etdim səni mən,
Sənsiz neylim qürbət eldə günü mən?
Sənsiz neylim Allahı mən, dini mən?
Azərbaycan, mənim tacım, taxtım oy...
Oyanmazmı kor olası baxım oy?!

LAYİHƏ

I dər**Məzmun üzrə iş**

1. Şeiri fərdi səssiz oxuyun.
2. İlk təəssüratınızı siniflə bölüşün.
3. Əsər haqqındakı hiss və düşüncələrinizi ikihissəli gündəlikdə qeyd edin.

s.s.	Əsərdə diqqətimi daha çox cəlb edənlər	Bunun səbəbi

4. Eyni, yaxud oxşar fikirdə olduğunuz yoldaşlarınızla kiçik qruplarda birləşib qənaətlərinizi bölüşün.
5. Çıxardığınız nəticələr barədə təqdimatlar etməklə fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

• Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin.

6. Şeirdə müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrini cədvəldə qeyd edin.

Şeirdə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələri	
Bədii təsvir vasitələrinin işləndiyi misralar	Bədii ifadə vasitələrinin işləndiyi misralar

7. Hansı bənddəki qafiyələri daha uğurlu hesab edirsiniz? Seçiminizi əsaslandırın. Cədvəldən istifadə edin.

Seçilmiş bənd (həm qafiyə sözlərin altından xətt çəkin)	Qafiyələri daha uğurlu hesab etməyinizə səbəb nədir?

Evdə iş

- “Əsər məndə hansı hiss və düşüncələrin yaranmasına səbəb oldu?” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.

II dər**Təhlil üzrə iş****• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.**

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Milli dövlətimizin rus işğalçıları tərəfindən devrilməsi, ölkəmizin müstəqilliyinə qəsd edilməsi və-tənini sonsuz məhəbbətlə sevən A.İldırım sarsıtdı. Azadlıq ideyalarının carçısı olan şair təqiblərə məruz qaldı, vətənidən sürgün edildi. Türkiyəyə sığınan sənətkar əsir vəziyyətdə düşən doğma yurdunu – Azərbaycanı vəsf etməkdən usanmadı. Qütbətdə yaratdığı bütün əsərlərində vətən həsrəti, doğma yurdun müstəqilliyi, azadlığı ideyaları öz əksini tapdı. Həmin dövrdə yazılmış “Əsir Azərbaycanım” şeirində bir çox mətləblərə toxunulmuşdur. Əsərin üzərində müşahidələrinizi davam etdirin, öz vətəninə müraciət edən şairin kədərli, yaşlı olmasının səbəblərini aydınlaşdırmağa çalışın.

Şeirin dilindəki ahəngdarlığı, axıcılığı elə ilk misralardan hiss etdiniz. Şairin buna hansı vasitələrlə nail olduğunu müəyyənləşdirin, bədii təsvir və ifadə vasitələrinin nə məqsədlə işləndiyini açıqlamağa say edin.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Şeir hansı mövzuda yazılmışdır? Şairin bu mövzuya müraciət etməsinə səbəb nədir?
3. Şairi narahat edən başlıca problem, sizcə, nədir? Cədvəldən istifadə edin.

Şairi narahat edən başlıca problem nədir?	Bu problemin həlli yolu şeirdə göstərilibmi?

4. Şair vətəninə azad, müstəqil görəcəyinə ümid edirmi? Nə üçün?
5. Şeirin bədii təsir gücünün artması üçün hansı vasitələrdən istifadə edilmişdir? Fikrinizi əsərdən gətirdiyiniz nümunələrlə əsaslandırın. Cədvəldən istifadə edin.

Şeirin bədii təsir gücünün artması üçün istifadə edilən vasitələr	Bunun nümunələrlə əsaslandırılması

6. Şeirdəki başlıca fikir – ideya, sizcə, nədir? Cədvəldən istifadə edin.

Şeirin əsas ideyası	Nə üçün belə düşündürsünüz?

Evdə iş

- Şeiri əzbərləyin.

MİKAYİL MÜŞFİQ (1908 – 1938)

• Müşfiq ədəbiyyat tariximizdə də, xalqımızın yaddaşında da, hamımızın qəlbində də otuz yaşlı çılğın, romantik, xəyallar dünyasında qanadlanan bir gənc kimi qalacaq.

Gülhüseyn Hüseynoğlu

Yada salın

- Sənətkarların yaşamaq, yaratmaq istəyini əks etdirən hansı əsərlərlə tanışsınız?
- Bu əsərlərdə diqqətinizi daha çox çəkən nə olub?

Düşünün

- Sənətkarın şəxsi narahatlığını əks etdirən əsərlərin yazılmasına səbəb, sizcə, nə ola bilər?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

HƏYAT SEVGİSİ

(ixtisarla)

Ah, mən gündən-günə bu gözəlləşən
İşıqlı dünyadan necə əl çəkim?
Bu yerlə çarpışan, göylə əlləşən
Dostdan, aşınadan necə əl çəkim?

Dönmə bir şəbnəmə yaz səhərində,
Könül, günəş kimi parla yerində!
Göylərin lacivərd ətəklərində
Gedən bu qovğadan necə əl çəkim?

Baxınız, dan yeri sökülmüş kimi,
Dostlar bir cəbhəyə tökülmüş kimi.
Uzaqdan-uzağa xam gümüş kimi
Ağaran səhradan necə əl çəkim?

Təbiət varlıdır, təbiət xəsis,
İşlədərkən onu, sən ey mühəndis,
Mən də qart daşlara verdim bu hiss,
Bu incə mənadan necə əl çəkim?

Bir yanda tərlanlar, dumanlı dağlar,
Bir yanda kəkliklər, ayna bulaqlar,
Bir yanda bülbüllər, çiçəkli bağlar,
Mən bu tamaşadan necə əl çəkim?

LAYIHƏ

Həyat dedikləri bu keşməkeşdən,
Qəlbimdə, qanımda yanan atəşdən,
Gecədən, gündüzdən, aydan, günəşdən,
Bu əngin fəzadan necə əl çəkim?

Qarşımda dalğalı, dərin bir ümman,
Ümmanı sarsıdır bir acı tufan,
Bəyaz köpükləri bir çiçək yapan
Şeirdən, xülyadan necə əl çəkim?

Ulduzlar fikrimin çıraqbanıdır,
Bulud xəyalımın karivanıdır,
Səma ki hissimin aşıyanıdır,
Böylə bir səmadan necə əl çəkim?

Xəzan acısına edib təhəmmül,
Gülün kölgəsində ötəndə bülbül,
– Həyat, həyat! – deyə çırpınır könül.
Könüldən, sevdadan necə əl çəkim?

Sən aldın aşını yeni hislərdən,
Ey cavan qələmim, düşmə bəhərdən,
A dostlar, söyləyin, mən bu hünərdən,
Bu təbi-valadan necə əl çəkim?

I dərs

Məzmun üzrə iş

1. Əsəri oxuyun (bunu fərdi səssiz oxu, səslə oxunun dinlənilməsi və s. şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz).
2. İlk təəssüratınızı siniflə bölüşün.
3. Beş qrupa bölünün. Hər qrup iki bənd üzərində işləməklə ikihissəli gündəlikdə qeydlər edin.

Əsərdə diqqətimizi daha çox cəlb edənlər	Bunun səbəbi

4. Gəldiyiniz nəticələri təqdimatlar əsasında müzakirə edin.
5. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimata hazırlaşın:
 - a) Şeirən ən çox sevdii bəndi (bəndləri) hansı oldu?
 - b) Şeirən müəllifi haqqında mənə hansı təəssürat yarandı?

Evdə iş

- Müxtəlif mənbələrdən, internetdən topladığınız məlumat əsasında “M. Müşfiqin həyatının son illəri” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.

II dər

Təhlil üzrə iş

• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Mikayıl Müşfiqin həyatının son illərinin çox gərgin keçdiyini bilirsiniz. Mübahisələr, böhtan və təqiblər həssas şairin yaradıcılığına təsirsiz ötürmüşdü. Yaxından tanıdığı, istedadına rəğbət bəslədiyi sənət dostlarının repressiya qurbanına çevrilməsi də onu sarsıdırdı. 1935-ci ildə qələmə alınmış “Həyat sevgisi” şeirində bir narahatlıq, tələş duyulmaqdadır. Diqqətli oxucuda sual yaranır: Gənc şair “gündəngünə gözəlləşən bu işıqlı dünyadan”, dostdan, tanışdan nə üçün əl çəkməli idi?

Şeir üzərində müşahidələrinizi davam etdirin. Misraların arxasındakı gizli mətləbləri aydınlaşdırmağa çalışın. Əsər birməfəyə oxunur, oxucunun qəlbinə hakim kəsilir. Bunun bir mühüm səbəbi onun bədii gözəlliyidir. Əsərin dilindəki aydınlığa, sözlərin, qafiyələrin necə seçildiyinə, bədii təsvir və ifadə vasitələrindən hansı məqsədlə istifadə olunduğuna diqqət yetirin.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Lirik qəhrəmanı necə səciyyələndirərsiniz? O, insanlara, təbiətə, dünyaya necə münasibət bəsləyir? Cədvəldən istifadə edin.

Lirik qəhrəmanın...		
<i>insanlara münasibəti</i> (şeyrdən nümunələr gətirməklə aydınlaşdırın)	<i>təbiətə münasibəti</i> (şeyrdən nümunələr gətirməklə aydınlaşdırın)	<i>dünyaya münasibəti</i> (şeyrdən nümunələr gətirməklə aydınlaşdırın)

3. Lirik qəhrəmanın həyata bağlılığı, yazıb-yaratmaq arzusu uğurla ifadə edilibmi? Buna hansı bədii vasitələrin köməyi ilə nail olunub?

4. Lirik qəhrəmanın həyəcanı, narahatlıq hissi hansı söz və ifadələrlə əks etdirilib? Onları uğurlu saymaq olarmı?

s.s.	Lirik qəhrəmanın həyəcanını, narahatlığını əks etdirən söz və ifadələr	Onlardan hansını daha uğurlu saydığınızı əsaslandırın

5. Əsərdə qaldırılan başlıca problem, sizcə, nədir? Cədvəldən istifadə edin.

Əsərdə qaldırılan başlıca problem nədir?	Bu problemi şairin şəxsi həyatı ilə əlaqələndirmək doğrudurmu?

6. Əsərin ideyasını aydınlaşdırın. Fikrinizi əsərdən gətirdiyiniz nümunələrlə əsaslandırın. Cədvəldən istifadə edin.

Əsərin ideyası	Nə üçün belə düşünürsünüz? (Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın)

Evdə iş

• Şeir (beş bənddən az olmayaraq) ifadəli oxusunu hazırlayın. İfaçılıq vəzifəsini, səsinizin alacağı çalarları, sürətini, ucalığını və s. müəyyənləşdirin. Şərti işarələrdən istifadə edin.

Müstəqil iş üçün

• Bölmədə tanış olduğunuz sənətkarların həyatı haqqında kitabxana və ya internetdəki mənbələrdən topladığınız məlumat əsasında təqdimata hazırlaşın.

LAYIHƏ

Seyid Hüseyn
İKİ HƏYAT ARASINDA
(ixtisarla)

Ənisə qapıdan içəri girdikdə əmisi oğlu Muxtarı yenə evdə gördü. O, Ənisənin atası ilə şirin söhbət edirdi. Muxtar iki il əvvəl məktəbi bitirmişdi. Mərkəzi işçi kooperativində orta bir vəzifə daşıyırdı. Ənisəni ona hələ kiçik yaşda ikən anaları nişanlamışdı.

Ənisə onların söhbətini dinləməyə başladı. Məşədi Əhmədin söhbəti heç də maraqlı deyildi. Cavanlıqda eşitdiyi bir möcüzədən bəhs edirdi. Muxtar da onun sözlərini təsdiq edirdi. Əlavə olaraq, özü də möcüzə qəbilindən bir əhvalat quraşdırıb nağıl etdi. Muxtar möcüzəyə inanacaq halda deyildi, o, bunu yalnız gələcəkdə qayınatası olacaq əmisinin könlü xoş olmaq üçün söyləyirdi. Bu, Muxtarın bir xüsusiyyəti idi. O özünü qarşısındakı adama bəyəndirmək üçün hər rəngə müvəffəqiyyətlə girə bilirdi. Onun bu halı Ənisənin xoşuna gəlmirdi.

Payız mövsümü yaxınlaşdıqca Ənisənin vəziyyəti ağırlaşdı. Üç ay olardı ki, o, məktəb həyatından ayrılmışdı. Bu üç ayın ərzində o, gələcək həyatı ilə bağlı bir qərara gəlməmişdi. Onun qarşısında üç yol vardı: darülfünün, ictimai həyat, ər evi.

Ənisənin bütün yoldaşları darülfünuna girmək üçün çalışırdılar. O, hələlik heç bir təşəbbüsdə bulunmamışdı. Çünki Ənisəyə, hər şeydən əvvəl, özünü və ailəsini dolandırmaq lazım idi. Bunun üçün Ənisə darülfünün yolunu hələlik ikinci mövqeyə buraxıb ictimai həyat yolunu tutmalı idi. O, burada müvəffəqiyyətlə çalışa bilərdi. Onun maddi vəziyyəti də burada təmin edilərdi. Ancaq bir məsələ vardı ki, atası Məşədi Əhməd ona müsaidə vermirdi. Məşədi Əhməd Ənisəni üçüncü yolu tutmağa, ər evinə getməyə məcbur edirdi.

Ənisə iki həyat arasında qalmışdı. Yeni həyat onu öz tərəfinə çəkirdi, əski həyatın izləri onu tutub buraxmırdı. Ənisənin yoldaşlarından bir neçəsi maarif şöbəsinə müraciətlə özlərinə müəllimlik yeri almışdı. Ənisə də oraya müraciət etdi. Kəndlərin birində müəllimlik yeri vardı. O, təkbəşinə kəndə gedə bilməyəcəkdi. Onun yalnız bir ümidi vardı: atasını və ögey anasını yanına alıb kəndə getmək...

Bu fikrini atasına açıb söyləmək üçün münasib bir vaxt aradığı halda atası onu yanına çağırırdı:

– Ənisə, – dedi, – sən özün görürsən ki, mən qocalmışam. Gözlərim yaxşı görmür, əllərim işləməkdən qalıbdır. Yavan çörəyi belə doyunca yeyə bilmirik, nə üçün sən qoca atanın bu halını nəzərə almırsan?

Ənisə qızardı. Bilirdi ki, atası onunla Muxtar barəsində danışacaqdır. Başını aşağı salıb cavab verdi:

– Bilirəm, siz atalıq haqqı ilə məni böyütdünüz, məktəbdə oxumağa imkan verdiniz, mən də övladlıq vəzifəsi ilə qocalığınız zamanında sizə kömək etməliyəm. Mən buna çalışıram.

Məşədi Əhməd məmnun bir tərzdə:

– Çox sağ ol, qızım. Mən bu barədə səndən razıyam, – dedi.

– Mənim sizə köməyim yalnız öz zəhmətim sayəsində olacaqdır. Mən özümə müəllimlik yeri tapmışam. Alacağım maaş bizə kifayət edər. Bu barədə mənə izin veriniz.

Məşədi Əhmədin qasları çatıldı:

– Nə üçün əmin oğluna getmək istəmirsən?

– Başqasının qazancına göz dikməkdən nə çıxar? Bir zamanda ki mən özüm də onun kimi çalışıb qazana bilərəm.

Məşədi Əhməd hirsələndi:

– Sən nə danışırısan? Ağlın çaşıbdır! Necə yəni özüm də onun kimi çalışıb qazanaram?! Xalq sonra mənə nə deyər? Qız xeylağı nə iş görə bilər?

– Nə üçün görə bilmir? Minlərlə qız idarə və müəssisələrdə qulluq edib öz ata-analarını saxlayır, mən də onların biri... Maarif şöbəsi mənə kənddə müəllimlik yeri verib. Yığışib kəndə gedərik. Orada daha yaxşı yaşamaq olar. Xalq da sənə bir söz söyləməz.

– Sən xərifləmişən! Belə boş-boş fikirləri başından çıxar. Sənin qulluğun yalnız Muxtarın evidir.

Ənisə atasının əmrinə boyun əyməyəcəkdi. Dedi:

– Atacan, mənə bağışla, əmrindən çıxıram.

Məşədi Əhməd papaqçı idi. Vaxtilə onun bazar qapısı ağzında kiçik bir dükən vardı. Bir tərəfdən papaqçılığın get-gedə tənəzzülü, o biri tərəfdən özünün qocalığı ona dükən saxlamaq imkanı verməmişdi. Üç il əvvəl dükənini bağlamışdı. Bundan sonra o, evdə işlər, qoyun və quzu dərisindən tikdiyi papaqları bazarda əlində gəzdirməklə satardı. Qış fəslində bu yolla keçinirdilər. Yayda tüklü papaqlar işə getmədiyindən çox çətinlik çəkirdi. Son zamanlar əli daha iynə tuta bilmirdi. Onun yeganə ümidi Muxtar idi.

Ənisə atasının halını görürdü. O, yaxşı bilirdi ki, ayda əlli-altmış manatlıq bir gəlirlə evlərinin maddi çətinliyi aradan qaldırıla bilər. Hazırda belə bir iş də vardı. Yalnız Məşədi Əhmədin müsaidesi lazım idi. Ənisənin fikrinə gəlirdi ki, onu tutub bağlayan ipləri birkərəlik qırıb atsın. Onu əskiliyə çəkən mühitə, atası Məşədi Əhmədə üsyan edərək: “Mən artıq sərbəstəm, ixtiyarım öz əlimdədir. İstədiyim kimi hərəkət etməyə haqqım vardır”, – deyib, təklif edilən kəndə getsin.

Ənisə bunu yalnız düşünürdü. Fəqət bu fikrini söyləməyə cəsarəti yox idi. İki gün əvvəl məktəbi yeni bitirib özünə iş axtaran bir gənc maarif şöbəsində ona demişdi:

– Əgər kəndə getmək sizə müyəssər deyilsə, maarif şöbəsinə bildiriniz, mən oraya getmək istəyirəm.

Ənisə ona iki-üç gündən sonra qəti cavab verəcəyini bildirmişdi. O, maarif şöbəsinə cavab verməli idi. Vaxt yaxınlaşırdı. Bəzi məktəblərdə dərslər başlanmışdı.

Ənisə düşündü, düşündü. Qəti qərar vermək zamanı yetişmişdi. İndi onun xəyalında iki şey canlanırdı: Muxtar, kənd məktəbi... Atasını özündən razı salmaq məsələsi də vardı. Ənisə qarşısında belə bir məsələ qoydu: “Mən atamı razı salmaq üçün onun istədiyi düşüncə və zəhniyyətdə bir qız ola bilərəmmi?”

Ənisə atasının istədiyi bir ruhda qız ola bilməyəcəkdi. Ərə getdikdən sonra da onu razı sala bilməyəcəkdi. O, Muxtar kimi gündə bir rəngə düşməyi bacarmırdı. Hər halda, atasının həyatını öz maaşı ilə təmin etməli idi. Bunun üçün Ənisə səhər evdən çıxıb, saat ikidə evə qayıtdı. Sabahı gün də evdən çıxıb bir-iki saat sonra qayıtdı. Üçüncü gün saat on radələrində evdən çıxarkən atasına çatdırmaq üçün ögey anasına bir məktub verdi.

Məşədi Əhməd axşamüstü evə qayıtdı. Ənisə hələ gəlməmişdi. Qızdan nigaran qalmağa başladılar. Muxtarın dalınca adam göndərdilər. Ənisənin yazdığı məktubu Muxtar Məşədi Əhmədə oxudu: Atacan! Bilirəm, mənim hərəkətimi pisləyəcəksən, çünki mən sənin sözündən çıxdım. Sənin xahişinə əməl etmədim. Yalnız bununla kifayətlənməyib, sənin evini tərk edib kəndə gedirəm.

Mən çox yaxşı bilirəm ki, qoca atalara ehtiram etmək lazımdır. Lakin kor-koranə onların əmrinə tabe olmaq ehtiram deyil. İnanıram ki, indi olmasa da, gələcəkdə mənə haqq verəcəksiniz.

Sizi heç zaman unutmayacaq qızınız Ənisə.

LAYİHƏ

**İkinci Dünya
müharibəsi, şəxsiyyətə
pərəstis və
mülayimləşmə
dövründə ədəbiyyat
(1941–1960)**

olunmasına misilsiz töhfələr vermişdir. SSRİ-nin nə ovaxtkı, nə də sonrakı rəhbərliyi tərəfindən qiymətləndirilməsə də, Bakı nefti düşmən üzərində qələbədə əvəzsiz rol oynadı. Azərbaycan müharibə illərində yüz milyon tona yaxın neft vermiş, cəbhəni döyüş sursatı, ən yüksək keyfiyyətli yanacaq, ərzaqla təmin edərək, xalqımız tərəfindən unudulmayacaq tarixi xidmət göstərmişdir.

Əldə silah düşməne qarşı vuruşan yazıçı və incəsənət xadimlərimiz də az olmamışdır. İsmayıl Şıxlı, Əbülhəsən Ələkbərzadə, Ənvər Əlibəyli, Böyükağa Qasımzadə, İslam Səfərlı, Zeynal Cabbarzadə, Hüseyn Abbaszadə və başqa yazıçı və şairlərimiz döyüş cəbhələrində vuruşmuş, onlardan sağ qalanlar iştirakçısı olduqları dəhşətli müharibə səhnələrini əks etdirən təsirli əsərlər yaratmışlar.

Müharibə dövründə hər üç ədəbi növde maraqlı bədii nümunələrin yaradılması diqqəti çəkir. İlk çağlarda daha çox *lirik* şeirlərin yazılmasına isə təbii baxmaq lazımdır. Nəsr və dramaturgiya nümunələri bir müddət sonra yaradılmağa başladı.

Müharibənin birinci aylarında yazılan lirik şeirlərdə səfərbərliyə, düşməne qarşı mübarizəyə çağırış ruhu ifadə edilirdi. S.Vurğun, S.Rüstəm, R.Rza, M.Rahim, O.Sarıvəlli və başqa şairlərin ilk əsərlərində bu çağırış daha güclü olub, düşməne nifrət hissi aşılırdı. Zaman irəlilədikcə lirik şeirlərin ideya-məzmununda dəyişiklik müşahidə olunurdu. İstər arxa, istərsə də ön cəbhədə fədakarlıq göstərən insanın mənəvi aləminin açılmasına, hiss və duyğularının ifadəsinə diqqət yetirilirdi. Böyük məhrumiyyətlərlə qarşılaşan, ciddi əzab-əziyyətlərə dözməli olan həmvətənlərimizin öz insani hislərini, nəcib duyğularını qoruyub saxlamaları, sabaha ümidlə baxmaları, qələbəyə inamı itirməmələri poeziyada ön plana çəkildi. S.Vurğunun “Ananın öyüdü”, S.Rüstəmin “Ana və poçtalyon”, “Gün o gün olsun ki”, R.Rzanın “İntiqam” kimi şeirləri dillər əzbəri oldu.

Yaranmaqda olan *nəsr* əsərlərinin başlıca mövzusu həm ön, həm də arxa cəbhə idi. Lakin bu əsərlərdə daha çox arxada çalışan insanların həyatı, əməyi, həyəcanları əks etdirilirdi.

Ə.Əbülhəsənin “Yaralı”, “Oğullar və atalar”, S.Rəhimovun “Medalyon”, M.Hüseynin “Fəryad”, Ə.Məmmədخانlının “Ulduz” əsərlərində döyüşçülərin, Mir Cəlalın “Anaların üsyanı”, Ə.Vəliyevin “Qərənfilin sovgatı” və s. əsərlərdə isə arxada çalışanların obrazlarının yaradılmasına diqqət yetirilmişdir.

Bu illərdə yazılmış bir sıra nəsr əsərləri (S.Rəhimovun “Aynalı”, Mir Cəlalın “Açıq kitab” və s.) müharibə mövzusunda olmasa da, həmin dövrdə insanları düşündürən problemlərlə səsleşirdi. Bu, *dramaturgiyada* da müşahidə olunurdu. Başqa sözlə, müharibə illərində ərsəyə gələn dram əsərlərinin çoxu tarixi mövzulara həsr edilərsə də, yazıldıqları dövrün ab-havasını əks etdirirdi. A.Şaiqin “Nüşabə”, M.Hüseynin “Cavanşir”, Z.Xəlilin “Qatır Məmməd” və s. pyeslər bu qəbildəndir.

S.Vurğunun “İnsan”, R.Rzanın “Vəfa” və s. dram əsərləri isə müharibə mövzusunda yazılmışdır. S.Vurğun “İnsan” əsərində müharibəni xeyirlə şəər arasında gedən mübarizə kimi mənalandırır və insanlığın bu amansız bələdan uzaqlaşmasını arzulayırdı. R.Rza “Vəfa” pyesində Bahadır və Vəfa obrazlarının təmsalında ön və arxa cəbhədə insanların qarşılaşdıqları çətinliklərə, ağır sınaqlardan üzüağ çıxmalarına diqqəti cəkməşdir.

Müharibə mövzusunda sonrakı dövrlərdə də müraciət olunmuş, yüksək bədii dəyərli əsərlər yaradılmışdır.

Faşizm üzərində tarixi qələbədən sonra ölkənin qarşısında təxirəsalınmaz vəzifələr dururdu. İlk növbədə sənayenin, kənd təsərrüfatının dirçəldilməsi, yenidən qurulması, dağıntıların aradan qaldırılması vacib idi. Ağır faciə yaşamış insanlarımız indi də əzmlə, böyük iradə hesabına dinc quruculuq işləri ilə məşğul olmağa başlamışdılar. Ənənələrinə sadıq olan ədəbiyyatımız isə içində olduğu həyatı əks etdirməklə yanaşı, müharibə mövzusunda, tarixi keçmişə, dünyada baş verən mühüm hadisələrə münasibət bildirir, müəyyən uğurlar qazanırdı. Amma bu, asan başa gəlmirdi. Sov.İKP Mərkəzi Komitəsi ədəbi prosesə siyasi nəzarəti və təzyiqləri müharibədən sonra daha da sərtləşdirdi. 1946–1948-ci illərdə mərkəzin qəbul etdiyi qərarlar sənətkarın əl-qolunu bağlayır, həyat həqiqətlərini, sovet gerçəkliyinin mahiyyətini əks etdirməsinə imkan vermirdi. Partiyaya xidmət ədəbiyyatın və incəsənətin başlıca vəzifəsi kimi dəyərləndirilirdi. Təcrübə göstərdi ki, sovet gerçəkliyinin idealizə edilməsi, sovet adamının qüsursuz göstərilməsi ədəbiyyatın siyasiləşdirilməsinə, nəticədə bədii cəhətdən sönük, qeyri-səmimi, inandırıcı olmayan əsərlərin meydana gəlməsinə səbəb oldu. Hətta istedadlı və tanınmış sənətkarların yaradıcılığında belə bu qəbildən əsərlər az yer tutmurdu. “Leninin kitabı”, “Zamanın bayrağıdır” (S.Vurğun), “Lenin” (R.Rza), “Biz kommunistlər” (S.Rüstəm) kimi poemalar, onların müəlliflərinin, eləcə də başqalarının (M.Rahim, O.Sarıvəlli, Ə.Cəmil, Z.Xəlil və s.) bir çox lirik şeirləri birbaşa dövrün ideoloji tələbləri əsasında yazılmışdır.

Qadağalar, nəzarət nə qədər güclü olsa da, ənənə və varisiyə bir prinsip səviyyəsində sadıq qalmağa səy edən ədəbiyyatımız əsrdən-əsrə keçib gələn humanist, mütərəqqi ideallarını qoruyub saxlamağa çalışırdı. SSRİ-nin ozamankı başçısı İ.Stalinin ölümündən sonra – 1950-ci illərin axırına yaxın ölkədə ədəbiyyat və incəsənətin üstünə basqının müəyyən qədər səngiməsi, “mülayimləşmənin” baş verməsi də bədii yaradıcılığa öz müsbət təsirini göstərdi. Təsədüfi deyildir ki, həmin dövrün *likasında* əsas təsvir obyektı insan idi. Onun arzu və düşüncələrinin ifadəsinə önəm verilir, qəlb aləminin incəliklərinə xüsusi diqqət yetirilirdi. İnsan və dünya, insan və zaman kimi məsələlərə lirikada fəlsəfi yanaşma get-gedə güclənirdi. Bu, Rəsul Rza başda olmaqla, B.Vahabzadənin, Ə.Kərimin yaradıcılığında özünü daha qabarıq göstərirdi.

Bu dövrdə poeziyada müşahidə edilən başqa bir meyil həyat hadisələrinin geniş təsviri idi. Başqa sözlə, şairlərin əksəriyyəti poema yaradıcılığına daha çox diqqət yetirir, müxtəlif mövzularda yazdıqları poemalarda həyat hadisələrinin epik təsvirini əks etdirməyə səy göstərirdilər. S.Vurğunun “Muğan”, “Zəncinin arzuları”, “Aygün”, S.Rüstəmin “Qafurun qəlb”, “On ikinci tufəng”, “Gülbahar”, Z.Xəlilin “Ulduzlar”, M.Rahimin “Abşeron torpağında”, R.Rzanın “Qızılgül olmayaydı”, “Bir gün də insan ömrüdür”, M.Dilbazinin “Əlcəzairli qız” və s. bu janrın maraqlı nümunələri kimi diqqəti cəkirdi.

M.Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” poeması həmin dövrün ən mühüm ədəbi hadisələrindən sayılır. Hər kəlməsində, hər misrasında xalq ruhu, xalq yaradıcılığının nəfəsi duyulan bu gözəl sənət nümunəsi otaylı-butaylı ədəbiyyatımıza güclü təsir etmiş, yüzlərlə bədii əsərin yaranmasına səbəb olmuşdur.

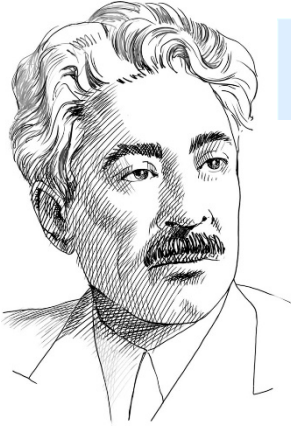
Müharibədən sonra *nəsr*də ciddi irəliləyiş oldu. S.Rəhimov, S.Rəhman, Mir Cəlal və başqa sənətkarlar əsərlərində gerçəkliyin tənqidi təsvirinə yer verdikləri üçün haqsız tənqid

edilsələr də, ümumən nəsr sahəsində müəyyən uğurlar əldə edildi. Xüsusən roman janrında yeni inkişaf meyilləri aydınca duyulurdu. S.Rəhimovun “Şamo”, M.İbrahimovun “Gələcək gün”, “Böyük dayaq”, M.Hüseynin “Abşeron”, Ə.Əbülhəsənin “Dostluq qalası” və bir sıra digər romanlar həm mövzu, həm də ideya-bədii keyfiyyətlərinə görə rəğbətlə qarşılandı.

Ə.Məmmədخانlının, İ.Əfəndiyevin hekayələri, İ.Qasimov və H.Seyidbəylinin “Uzaq sahillərdə” povesti oxucuların maraq göstərdikləri ədəbi nümunələr idi.

Bu dövrdə *dramaturgiya və teatr sənətində* böyük bir dönüş, yüksəliş müşahidə edilirdi. Müasir mövzulara daha çox müraciət olunması, əmək adamlarının obrazlarının yaradılması, ailə-məişət məsələlərinə diqqətin çəkilməsi dramatik əsərlərin səciyyəvi cəhətləri kimi ön plana keçdi. İ.Əfəndiyevin “İşıqlı yollar”, “Bahar suları”, “Atayevlər ailəsi”, İ.Qasimovun “Xəzər üzərində şəfəq”, İ.Səfərlinin “Göz həkimi”, Ə.Məmmədخانlının “Şərqi səhəri”, “Od içində” əsərləri həm oxucu-tamaşaçıların, həm də ədəbi tənqidin diqqətini cəlb edirdi.

...

SƏMƏD VURĞUN
(1906–1956)

- O, vətənin və poeziyanın yaddaşında təkrarsız poetik şəxsiyyət, milli və beynəlmiləl ictimai xadim, elm və sənət təşkilatçısı, qeyri-adi şair, dramaturq, mütərcim və mütəfəkkir kimi yaşayır.

Yaşar Qarayev

Yada salın

- İkinci Dünya müharibəsinə həsr olunmuş hansı sənət əsərləri ilə tanışsınız?
- Bu mövzuda olan sənət nümunələrində diqqətinizi daha çox çəkən nə olub?

Düşünün

- Sənət adamlarının müharibə mövzusunda dönmə-dönə müraciət etmələrinə səbəb, sizcə, nədir?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

ANANIN ÖYÜDÜ
(ixtisarla)

Geyib əsgər paltarını, silahlandı qəhrəman,
Onun polad sinəsinə sığışmadı ürəyi.
– Dayan! – deyib yaxın gəldi, öpdü onun alnından
Yay gününün xoş səhəri, bir da dağlar küləyi.
– Ana! Getdim, salamat qal! – deyib öpdü qarını.
Ana igid balasına açdı öz qollarını,
Üz-gözündən öpə-öpə bağrına basdı onu,
Ana yurdun bu qəhrəman, bu namuslu oğlunu.
Dedi: “Oğlum, göz bəbəyim, sən ey ömür çiçəyim!
Tarixlərin şahididir mənim bu ağ birçəyim.
Görürəm ki, qəhrəmansan, sənə halaldır südüm.
Qulağında yaxşı qalsın mənim sənə öyüdüm:
Biz sənsiz də dolanarıq, uğur olsun yoluna,
Qılıncını çalan zaman qüvvət gəlsin qoluna!
Sən düşmənin qabağında igid tərپən vüqarla,
Tüfəngini təmiz saxla, atını da tumarla!
Öz yerində olsun gərək igidin yar-yarağı,
Hər gün yeni bir zəfərlə gəlsin onun sorağı.
İgid balam! Hərçənd ki öz anam mən sən,
Çörəyilə böyümüsən bizim ana Vətənin.

...Payız vaxtı bağçamızın heyvaları dəyəndə,
Şaftalılar şirələnib budağını əyəndə.
Göndərərəm sovqatını – sən də öz payını,
Sən də artır öz əlinlə zəfərlərin sayını.
Get, düşmənin qabağında igid tərپən vüqarla,
Tüfəngini təmiz saxla, atını da tumarla”.
Əsgər artıq yola düşdü, dağ tərپəndi yerindən;
Günəş yaydı şöləsini vətənin göylərindən.
Ana baxdı öz oğluna, su da səpdi dalınca...
Şair qəlbi bu səhnədən ilhamını alınca,
– Yaşa, – dedi, – ey qəhrəman! Yaşa, – dedi, – ey Vətən!
Sonra şair dodaqları öpdü ana əlindən.

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin oxusundan (bunu fərdi səssiz oxu, səslə oxunun dinlənilməsi və s. şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz) sonra aşağıdakı suallara parta yoldaşınızla cavab hazırlayın:
 - Gənc oğlan hara hazırlaşır?
 - Ana oğluna nə nəsihət edir?
 - Ananın fikrincə, döyüşçüdə hansı keyfiyyətlər olmalıdır?
 - Şairin anaya ehtiramı hansı misralarda daha qabarıq ifadə edilmişdir?

2. Bu suallar üzrə müsahibədə fəal iştirak edin.
3. Aşağıdakı tapşırıqları fərdi olaraq yerinə yetirin.

a) Əsər barədə fikirlərinizi ikihissəli gündəlikdə yazın:

s.s.	Əsərdə diqqətimi daha çox cəlb edənlər	Bunun səbəbi

b) Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi misraları cədvəldə qeyd edin:

Bədii təsvir və ifadə vasitələri	Onların işləndiyi misralar
Epitet	
Metafor	
Təkrir	
Mübaligə	

4. Kiçik qruplarda birləşib hər iki tapşırıqda hazırladığınız cavabları dəqiqləşdirin. Çıxardığınız nəticələri təqdimatlar əsasında müzakirə edin.
5. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimat hazırlayın.
 - a) Ananın oğluna nəsihəti məndə hansı hiss və düşüncələr yaratdı.
 - b) Şeiri nəsrə çevirib məzmununu yığcam danışın. Öyrəndiyiniz yeni sözlərdən istifadə edin.

Evdə iş

• Mövzulardan birini seçib təqdimata hazırlaşın.

1. Əsgər anaları hansı hisslərlə yaşayır?
2. S.Vurğunun müharibəyə həsr etdiyi lirik şeirlər.

II dərslər

Təhlil üzrə iş

• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

İkinci Dünya müharibəsi illərində faşizmə qarşı mübarizə Azərbaycan poeziyasının əsas mövzusu idi. Səməd Vurğunun müharibənin başladığı gün yazdığı:

...Bilsin ana torpaq, eşitsin Vətən,
Müsəlləh əsgərim mən də bu gündən...

– misraları həmin dövrdə yaranan poeziyanın devizinə çevrilmişdi. Cəbhədə – döyüşçülərin qarşısında qələbəyə çağırış ruhlu şeirləri ilə çıxış edən Səməd Vurğunun “Ananın öyüdü” əsəri az bir vaxtda geniş yayılmış, həm əsgərlərin, həm də arxa cəbhədə qələbə arzusu ilə yaşayan insanların dilindən düşməmişdir. Bu şeir müharibə əleyhinə yazılmış əsərlərin 1943-cü ildə ABŞ-da keçirilən müsabiqəsində yüksək dəyərləndirilmiş, dünya ədəbiyyatında bu mövzuya həsr edilən ən qiymətli əsərlərdən biri kimi Nyu-Yorkda çap edilərək hərbiçilər arasında yayılmışdır.

Vətənə sədaqət, qəhrəmanlıq, fədakarlıq hisslərinin səmimi ifadəsi şeirin sevilməsinin mühüm səbəblərindəndir.

Əsərin üzərində işlədikcə təsvir və ifadə vasitələrinin orijinallığı, zənginliyi diqqətinizi cəlb edəcəkdir. *Onlardan biri də **inversiya**dır. “İnversiya” latın sözüdür, mənası “yerdəyişmə” deməkdir. Əsərin (nitqin) bədii təsir gücünü artırmaq üçün cümlədə (misrada) sözlərin qrammatik ardıcılığının pozulmasına inversiya deyilir. İnversiya bədii ifadə vasitəsi kimi nitqin emosionallığını, estetik təsir gücünü artırır.*

Geyib əsgər paltarını, silahlandı qəhrəman,
Onun polad sinəsinə sığışmadı ürəyi...
...Öz yerində olsun gərək igidin yar-yarağı,
Hər gün yeni bir zəfərlə gəlsin onun sorağı...

Azərbaycan dilinin sintaktik qaydalarına görə, xəbər cümlənin sonunda gəlməlidir. Yuxarıdakı nümunənin birinci, üçüncü misralarında xəbər misranın əvvəlində, ikinci, dördüncü misralarda isə ortada işlənmişdir. Şair qrammatik sıralanmanı qəsdən pozmaqla şeirin emosionallığını, fikrin təsir gücünü artırmışdır.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Əsərdə diqqəti cəlb edən başlıca problem nədir? Müəllif həmin problemin həllində nəyə üstünlük verir? Cədvəldən istifadə edin.

s.s.	Şair diqqəti hansı mühüm problemə cəlb edir?	Siz bu problem barədə nə düşünürsünüz?

3. Şeirdən nümunələr gətirməklə ana obrazını səciyyələndirin. Cədvəldən istifadə edin:

Anaya xas olan cəhətlər	Oğluna münasibəti	Vətənə münasibəti	Şairin anaya münasibəti	Anaya sizin münasibətiniz

4. Əsgər oğul obrazı üçün səciyyəvi olan cəhətləri göstərin. Cədvəldən istifadə edin.

Obraz: Əsgər oğul			
Xarakterindəki əsas cəhətlər	Ananın ona münasibəti	Şairin ona münasibəti	Sizin ona münasibətiniz

5. Şeirin bədii təsir gücünün artmasına şair necə nail olmuşdur? Fikrinizi əsaslandırın. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi misralar	Növü	Əsərin bədii təsir gücünün artmasında rolu

6. Əsərdəki başlıca fikir – ideya, sizcə, nədir? Fikrinizi əsərdən gətirdiyiniz nümunələrlə əsaslandırın. Cədvəldən istifadə edin.

s.s.	Əsərin ideyası	Nə üçün belə düşünürsünüz?

Evdə iş

- “Ananın öyüdü” şeirinin müasir oxucu üçün əhəmiyyəti nədir?” mövzusunda təqdimat hazırlayın.

III dərs

Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş

1. Şeirdən cədvəldəki atalar sözlərinə uyğun nümunələr seçin, fikrinizi əsaslandırın.

Atalar sözləri	Əsərdən seçilmiş uyğun nümunələr	Nə üçün belə düşünürsünüz?
İgid oğul düşməyə əyilməz		
İgidin igiddən nəyi artıqdır?		
İgidlik döyüşdə məlum olar		
Yaxşı at igidin arxasıdır		

2. Ana obrazının canlandırıldığı Qarabağ savaşına həsr olunmuş bir əsər seçin və diqqətlə oxuyun. “Ananın öyüdü” əsəri ilə müqayisə edin. Çıxardığınız nəticəni müqayisə cədvəlində, yaxud Venn diaqramında qeyd edin.

3. “Ananın öyüdü” şeirindən bir parçanın ifadəli oxusuna hazırlaşın.

- Əvvəlcə ifaçılıq vəzifəsini – dinləyicilərə nə çatdıracağınızı aydınlaşdırıb dəftərinizdə (şeirin mətninin kənarında) yazın.
- Sonra parçanın oxusunda səsinizin aldığı çalarları qeyd edin. Unutmayın ki, misraların hər birinin oxusunda məzmunundan asılı olaraq, fərqli səs çalarları yarana bilər.
- Fasilələrin yerini, məntiqi vurğulu sözləri, səsin sürətini, ucalığını və s. müəyyənəşdirib şərti işarələrlə göstərin.

4. İfalari dinləyib münasibət bildirin.

Evdə iş

- Digər fənlərdən və mənbələrdən öyrəndiyiniz məlumat əsasında “Faşizm üzərində qələbədə Azərbaycanın rolu” mövzusunda şifahi təqdimat hazırlayın.

LAYİHƏ

SÜLEYMAN RÜSTƏM
(1906 – 1989)

• Cənub mövzusu Süleyman Rüstəm yaradıcılığında geniş yer tutur. Onun adı Arazın o tayında dillərdən düşmür, şeirləri əldən-ələ, dildən-dilə gəzir. Şair Cənubda xalqın ən çox sevdiyi və arxalandığı söz ustalarındandır.

Hüseyn Abbaszadə

Yada salın

- Cənubi Azərbaycana həsr olunmuş hansı əsərlərlə tanışsınız?
- Bu əsərlərdə diqqətinizi daha çox cəkən nə olub?

Düşünün

- Cənub mövzusunda yazılmış əsərlərdə, sizcə, hansı məsələlərə daha çox diqqət yetirilir?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

TƏBRİZİM

(ixtisarla)

Baxdıqca hüsnünə doymayıb gözümlə,
Təbrizim, Təbrizim, gözəl Təbrizim!

Qoy maram yadları girsin qoynuna,
İzin ver qolumu salım boynuna!
Sənin bayramına, sənin toyuna
Dili bir, qanı bir qardaşın gəlib,
Dərdinə aşına sirdaşın gəlib.

Sən çıxdın qarşıma duzla, çörəklə,
Bağından dərdiyin güllə, çiçəklə,
İkiyə bölünməz saf bir ürəklə,
Təbrizim, Təbrizim, aman Təbrizim,
Yox olsun başından duman, Təbrizim!

Qədrini ayrılıq cəkənlər bilər,
Hicrində göz yaşı tökənlər bilər,
Ömrünə qaranlıq cökənlər bilər,
Bağından gül-çiçək dərdim, Təbrizim,
Yenə təzələndi dərdim, Təbrizim!

Nə qəşəngdir yol boyunca söyüdlər,
Söyüdlərin kölgəsində igidlər
Babalardan dinləyirlər öyüdlər,
Coşur damarlarda qanı, Təbrizim,
Yoxdur bu mərdlərin sanı, Təbrizim!

Ağlasan, ağlaram, gülsən, gülərəm,
Yaşasan, yaşaram, ölsən, ölərəm,
Varımı səninlə yarı bölərəm,
Gəl bir də üzündən öpüm, Təbrizim!
Başına gül-çiçək səpim, Təbrizim!

Nədir o mənalı, dərin baxışlar?
Nədir gözlərindən yağın yağışlar?
Nədir qəlbindəki payızlar, qışlar?
Yetimək boynunu burma, Təbrizim!
Məlul-məlul baxıb durma, Təbrizim!

Sənin çiçəyinə, gülünə qurban!
Mənə qardaş deyən dilinə qurban!
Vətəninə qurban, elinə qurban!
Baxdıqca hüsnünə doymayıb gözümlə,
Təbrizim, Təbrizim, gözəl Təbrizim!

I dər**Məzmun üzrə iş**

1. Əsərin oxusundan (bunu fərqli formalarda yerinə yetirə bilərsiniz) sonra parta yoldaşınızla birlikdə aşağıdakı suallara cavab hazırlayın:
 - Əsərdə ayrılıq barədə nə deyilir?
 - Şair Təbrizin gözəlliyi haqqında hansı fikirləri söyləyir?
 - Şairin Təbrizə məhəbbəti hansı misralarda daha qabarıq ifadə olunub?
 - Şeiri oxuyarkən Azərbaycanın ikiye bölünməsi ilə bağlı hansı tarixi hadisələri xatırladınız?
2. Kiçik qruplarda birləşin. Hər qrup iki, yaxud bir bənd üzərində işləməklə məzmunu aid suallar və onlara cavab hazırlayın.
3. Şeirdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü göstərin. Cədvəldən istifadə edin:

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi misralar	Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növü

4. Üzərində işlədiyiniz bəndlərlə bağlı fikirlərinizi ikihissəli gündəlikdə yazın.

Əsərdə diqqətimizi daha çox cəlb edənlər	Bunun səbəbi

5. Yerinə yetirdiyiniz tapşırıqlarla bağlı təqdimat əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evdə iş

- Digər fənlərdən, müxtəlif mənbələrdən topladığınız məlumat əsasında “Təbriz şəhəri haqqında nə bilirəm?” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.

II dər**Təhlil üzrə iş****• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.**

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Şair İkinci Dünya müharibəsi illərində sovet ordusu sıralarında Cənubi Azərbaycana getmiş, soydaşlarımızın həyatı, milli azadlıq uğrunda apardıkları mübarizə ilə yaxından tanış olmuşdur. Həmin səfər şairin yaradıcılığında mühüm yer tutan Cənub lirikasının yaranmasına səbəb oldu. Bu silsiləyə daxil olan əsərlər Azərbaycan dərslərinin tərcümanına çevrilmiş, birliyimizə qənim kəsilməklərə sərt cavab kimi dəyərləndirilmişdir.

“Təbrizim” ideya-məzmunu, bədii gözəlliyi ilə oxucuların diqqətini dərhal cəlb etmiş, otaylı-butaylı soydaşlarımızın böyük rəğbətini qazanmışdır. Lirik qəhrəmanın səmimiyyəti, yüksək emosionallığı oxucunu düşünməyə, əsərdə qaldırılan problemlərin mahiyyətini dərk etməyə sövq edir. Əsərdə əksini tapmış mühüm siyasi mətləbləri, bədii gözəlliyi təmin edən vasitələri aşkara çıxarmağa çalışın. Bədii təsvir və ifadə vasitələrindən necə istifadə olunduğuna xüsusi diqqət yetirin.

Əsərdə sizin üçün yeni olan bədii təsvir vasitəsi – **metonimiya** işlənmişdir. Metonimiya yunan sözü olub *addəyişmə* deməkdir. Bədii əsərdə bir əşya, hadisə, anlayışın əvəzinə onunla bağlı olan başqa bir ad işlənir. Məsələn, *Bakının dərdi var, Bakı xəstədir* misrasında şair “Bakı əhalisi” əvəzinə, “Bakı” sözünü işlətməklə metonimiya yaratmışdır. “Təbrizim” şeirində çox vaxt Təbriz sözü həmin şəhərdə yaşayan insanlar anlamında işlənmişdir:

*Sən çıxdın qarşıma duzla, çörəklə,
Bağından dərdiyn güllə, çiçəklə,
İkiyə bölünməz saf bir ürəklə,
Təbrizim, Təbrizim, aman Təbrizim,
Yox olsun başından duman, Təbrizim.*

Şair metonimiya vasitəsi ilə fikrin təsir gücünün artmasına, metonimiyənin birliyi ilə bağlı düşüncələrinin daha təsirli ifadəsinə nail olmuşdur.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

- Şeir xoşunuza gəldimi? Səbəbini aydınlaşdırın.
- “Əsərdə Cənubi Azərbaycanın taleyi ilə bağlı ciddi siyasi mətləblər əksini tapmışdır” fikrini doğru saymaq olarmı? Mövqeyinizi əsaslandırın.
- Lirik qəhrəmanın xarakterindəki mühüm cəhətlər, sizcə, hansılardır? Əsərdən səciyyəvi nümunələr seçməklə fikrinizi əsaslandırın. Cədvəldən istifadə edin.

Lirik qəhrəmanın xarakterindəki başlıca cəhətlər	Bunu təsdiq edən nümunələr

- Lirik qəhrəmanın Təbrizlə bağlı hiss və düşüncələri sizdə hansı təəssürat yaratdı?
- Şeirnin bədii təsir gücünü artırان vasitələr hansılardır? Fikrinizi əsərdən seçdiyiniz nümunələrlə əsaslandırın. Cədvəldən istifadə edin.

s.s.	Əsərin bədii təsir gücünü artırان vasitələr	Onların rolunun aydınlaşdırılması

- Şeirnin başlıca ideyası nədir? Cədvəldən istifadə edin.

Əsərin əsas ideyası	Nə üçün belə düşünürsünüz?

Evdə iş

- İfadəli oxu ilə bağlı mənimlədiyiniz bilik və bacarıqları tətbiq etməklə şeirin bir neçə bəndinin ifadəli oxusuna hazırlaşın.

III dərs**Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş**

- Abbas Səhhətin “Vətən” şeirini oxuyun (bunu fərqli formalarda yerinə yetirə bilərsiniz), tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

Könlümün sevgili məhbubu mənim
Vətənimdir, vətənimdir, vətənim.

Məni xəlv eyləmiş əvvəlcə Xuda,
Sonra vermiş vətənim nəşvü-nüma.

Vətənim verdi mənə nanü-nəmək
Vətəni, mənəcə, unutmaq nə demək?!

Anadır hər kişiyyə öz vətəni,
Bəsləyib sinəsi üstündə onu.

Südüdür kim, dolanıb qanım olub,
O mənim sevgili cananım olub.

Saxlaram gözlərim üstə onu mən,
Ölərəm, əldən əgər getsə vətən.

Vətənin neməti nisyan olmaz,
Naxələflər ona qurban olmaz.

LAYIHƏ

Vətən əcdadımızın mədfənidir,
Vətən övladımızın məskənidir.

Vətəni sevməyən insan olmaz,
Olsa, ol şəxsdə vicdan olmaz!

2. Kiçik qruplarda birləşərək şeirin məzmununa aid suallar və onlara cavab yazın.
3. Sualları və onlara hazırladığınız cavabları təqdimat əsasında müzakirə edin.
4. Şeirin məzmununu mənimsədiyinizə əmin olduqdan sonra ideyasını müəyyənləşdirin.
5. Şeiri S.Rüstəmin “Təbrizim” əsəri ilə hansı xüsusiyyətlər üzrə (mövzu, problem, janr, ideya, vəzn) müqayisə edəcəyinizi müəyyənləşdirin.
6. Müqayisənin nəticəsini cədvəldə qeyd edin.

Hansı xüsusiyyətlər üzrə müqayisə olunurlar?	S.Rüstəm. “Təbrizim”	A.Səhhət. “Vətən”

7. A.Səhhətin “Vətən” şeirinin ilk üç beytinin (aşağıdakı cədvəldə yerləşdirilmiş nümunə işinizi asanlaşdıracaqdır) ifadəli oxusunu hazırlayın. Əsər əruz vəzninin *rəməl* bəhrində yazılmışdır. Bu bəhrin üçtəf’iləli növündə olan şeirin oxusunda hər təf’iləyə uyğun olan misra bölümünün bütöv ifasına çalışın. Lakin bu, misranın oxusundakı bütövlüyə, ahəngdarlığa mane olmamalıdır. İfaçılıq vəzifəsini (dinləyicilərə nəyi çatdıracağınızı), səsinizin alacağı çalarları, sürətini, ucalığını və s. müəyyənləşdirin. Unutmayın ki, şeirin məzmunundan asılı olaraq, səsiniz fərqli çalar (qürur, təntənə, qətiyyət və s.) qazanacaqdır.

FA”ilAtün	Fə”ilAtün	Fə”ilün
Könlümün sev	gili məhbu	bu mənim
Vətənimdir,	vətənimdir,	vətənim.

8. İfaları dinləyib müzakirə edin.

Evdə iş

- Kitabxana və ya internetdəki mənbələrdən S.Rüstəmin “Cənub şeirləri” haqqında məlumat toplayın, təqdimata hazırlaşın.

MİR CƏLAL (1908 – 1978)

• Mir Cəlal bütün qəlbi ilə xalqa bağlı yazıçıdır. Onun əsərlərində xalqımızın nəcib ruhu duyulmaqdadır... Mir Cəlal, ilk növbədə, kiçik və çox adı görünən bir hadisədən böyük ictimai nəticələr çıxarması bacaran sənətkarlardandır.

İlyas Əfəndiyev

Yada salın

- Mühəribə mövzusunda yazılmış hansı əsərlərlə tanışsınız?
- Belə əsərlər sizdə hansı hislər oyadır?

Düşünün

- İkinci Dünya müharibəsi illərində yazılmış əsərlərin müasir oxucu üçün əhəmiyyəti nə ola bilər?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənə bilərsiniz.

VƏTƏN YARALARI

(ixtisarla)

... I ...

Səngərimdən çıxanda üzgüçü suya atılan kimi, ön xəttin atəsinə atılmışdım. Nə gürultu, nə alov, nə də sanki dəhşətləri örtmək istəyən toz, duman mənə qərribə gəlirdi. Güman edirdim ki, bu atılan güllələrin biri də mənəm, gürultunu qopardan da mənəm, gündüzün boz və kəşif üföqlərinə bir bayraq kimi açılıb-örtülən alov da mənəm.

Döyüş sürəti və hərərətində özümdən xəbərsiz kimi yanırdım. Qan gözümü örtəndə, qılçalarım hərəkətdən qalanda kökü vurulmuş bir ağac kimi yerə sərildim. Sanki bir səs mənə deyirdi: “Bəsdir! Burax!” Lakin mən bunu eşitmək istəmirəm.

Diqqətlə yaralarımı duymaq, özümə gəlmək istəyirəm; bacarmıram. İsti mayenin

- Döyüşə atılan əsgər hansı hisləri keçirir?
- “Sanki bir səs mənə deyirdi: “Bəsdir! Burax!” Lakin mən bunu eşitmək istəmirəm” cümlələrində ifadə olunmuş fikri necə başa düşdünüz?
- Huşunu itirməkdə olan əsgərin hiss və düşüncələri sizdə hansı təəssürat yaratdı?

vücuduma axdığını və axdıqca mənə xoş və sakit bir rahatlığa apardığını, olduğum aləmdən ayırdığını hiss edirəm. Ayrılmaq istəmirəm. Görmək, eşitmək, düşünmək istəyirəm. Hansı bir qüvvənin əli iləsə gözlərim örtülür, bayaqdan bəri dəmirçi kürəsi kimi səslənən qulaqlarım tutulur, başımdakı ağrı mənə alıb aparır. Birdən-birə aləm sükuta dalır, hava qaralır, ətrafımızdakılar əvvəlcə gülləyə, sonra daşa dönür, get-gedə kiçilir, sularda əriyib, yox olurlar.

Məndən qabaq yaralanmış yoldaşlarım danışdılar: birisi həsrətlərini, birisi əziyyətlərini, bəzisi ölüm təhlükəsini necə keçirdiyini deyirdi. Mən bu hisləri keçirmədim. Bunları xəyalıma gətirmədim... Gözümü açanda özümü isti, təmiz və sakit bir otaqda, rahat yataqda görəndən sonra başım üstə dayanan ağsaçlı həkimin

təbəssümünü, gənc bir qızın tərimi sildiğini, su içirmək istədiyini görəndən sonra duydum ki, həyata qayıdıram. Deyəsən, mənə bunlar, qalın kitabların mənası ilə silahlanmış həkimlər, şəfqət və mərhəmətdən yoğrulmuş qızlar qaytarırlar. Haraya qaytarırlar? Mən qapandığım, tapındığım hissiz sükut aləmindən qayıdıram.

Ürəyimdə bir şadlıq var; dodaqlarım qaçdı, üzülmüş, qanını itirmiş, dəri ilə sümükdən ibarət sifətimə ilk təbəssüm işığı düşdü. Sonra mənə bir düşüncə yaxaladı. Haraya qayıdıram? Neçə illər ömür keçirdiyim, doğulduğum, böyüdüyüm, yorulduğum, dincəldiyim, dərd

- “Amma mənə elə gəlir ki, xəstənin fiziki həyatından çox, mənəvi həyatı var” cümləsində ifadə olunmuş fikri necə başa düşdünüz? Əsgərdə belə bir qənaətin yaranmasının səbəbini necə izah edəsiniz?

- Əsgərin “iki ömür” arzusu sizdə hansı düşüncələr yaratdı?

oxumuşam, nə həkimdən eşitmişəm. Amma mənə elə gəlir ki, xəstənin fiziki həyatından çox, mənəvi həyatı var. Onu möhkəm addımlar, təqətlə ayaqlar, bükülməz dizlər yox, zəif və zərif xəyallar aparır. Bu xəyallar, bəlkə də, sağlamlıq zamanında adamın başına yol tapmır. Həyatın keşməkeşləri onlara yol, imkan vermir. İndi isə əl-qolunu boş qoyub, yatağa uzanmış bədən tamamilə onların, qanadlı düşüncələrin ixtiyarındadır. Düşünürəm, görürəm ki, mən həyata azgın bir maraq üçün qayıtmıram, oynamağa gəlmirəm. Dolu süfrələr başında oturub yeməyə, qədəh sındırmağa, tərif deyib, tərif eşitməyə gəlmirəm. Məxmər stol dalında tabelərimin üstünə qışqırmağa, əmrlərə, fərmanlara qırmızı mürəkkəblə qol çəkməyə gəlmirəm...

Məndə qərribə bir arzu baş qaldırdı: iki ömür istəyirəm. İstəyirəm ki, ilk ömrüm – təcrübə dərsi olsun; bu mürəkkəb dünyanı, qapalı adamları öyrənməyə sərf olunsun. İmtahandan çıxıb bilsəm, mənə ikinci həqiqi ömür imkanı verilsin. Belə ömrün qədrini bilərəm. Mən yenidən bir körpə olum, anamın, o mehriban xilqətin qucağına atılıp, isti nəvazişlərinə tutulum. Atamın sərin torpaq astanasında iməkləyim. Səsim gəlsin. Yıxıla-dura yeriyim, ağrı qaradan, şirini acıdan, istini soyuqdan seçən, qayğısız körpəlik günləri başlasın...

O günlər... məgər xəyal onları gətirib yetirə biləmi?.. Qapımızdan keçən su axının başında oynardım, söyüd yarpaqlarından əsən xəfif küləklər daraq görməmiş saçaq kimi dolaşıq saçlarını üzümə tökərdi...

Hanı mənim tay-tuşum? Aşıq atan, top oynayan, gizlənqaç yoldaşlarım? Vuruşub-barışdığım, atıb-tutduğum, ayrılıb-birləşdiyim yaşdılarım?

Bax bunlardan doymamışam.

Ömrüm yüz gündürsə, doxsan doqquzunu yurdumda, torpağımda yaşamışam. Doymamışam.

Nəyini deyim? Xoş saatları, əziz günləri, munis axşamları...

Heç bir zaman bu xatirələr cəbhədəki qədər şirin olmur. Əsgər onları arxada qoyub gəlmişdir. Onları qorumağa, onları hədələyən təhlükəni yox etməyə gəlmişdir.

... II ...

Səhra xəstəxanasından arxaya göndərilməli olduğumu eşidib, yoldaşlarımdan ikisi yanıma gəlmişdi. Biri mənim yaşıdım, məktəb yoldaşım Nəsrəddin idi. Bizi universitetdən, tələbəlikdən çağırırmışdılar. Onu görəndə həmişə məktəbli uşaqların kitab çantası yadına düşür. Nəsrəddinin belə yaraşqlı bir çantası var idi. Özü də qayıqla belinə bağlardı. Bəzən onun çantasından tutub çəkişirdik, ha dönmək istərdi ki, görsün, kimdir, bacarmazdı. İndi

Nəsrəddin bizim komandirin köməkçisidir. Komandir sirrini ona deyir, təhlükəli yerlərə onu özü ilə aparır.

İkincisini cəbhədə tanımışam. Kolayır kəndindəndir. Mina arvadın oğlu Lətifdir. Atası çoxdan ölüb. Anası kənddə nümayəndə idi. Qadınlar yığıncaqlarında onu stol başında, ayaq üstə durub açarı mürəkkəbqabına döyən, sükut istəyən görərdin. Yaraşmasa da, həmişə sədrlik etmək istərdi.

Lətif anasına oxşamır. Başısağa, üzüyola oğlandır. İki yaş bizdən kiçik olduğu üçün yüngüləyaqlıq edər. Hər işə gedər, bəzən suyumuzu, çörəyimizi də hazırlar. Yürüşlərdə, gecə istirahət əmri veriləndə, bir də görərdin, Lətif çəkməsinin dabanı ilə yeri döyür. O, torpağı hamarlayıb, üç adam üçün “yataq” düzəldərdi. Öleyhqazlarımızı başımızın altına qoyub tirtap düşərdik.

Bunlar mənim yanıma həm görüşə, həm sifarişə gəlmişlər. Mənim nə danışmağa, nə də əsəblərimə toxunacaq bir xəbər almağıma icazə var idi. Mən bu səhra xəstəxanasında 7 gün ərzində həkimdən başqa, yalnız bir şəfqət bacısını görürdüm. Yanıma gələn, məni dindirən olmadığına görə darıxırdım. Ancaq onu da duyurdum ki, mənə yaxınlaşmaq istəyənləri şəfqət bacısı buraxmır. Bəzilərini qaytarır, bəzilərinə də yalan satır ki, “xəstə yuxudadır”. Bu dəfə mən çadır örtüsünün dalından Nəsrəddinin üzünü gördüm. Dərhal bacının səsi gəldi:

– Yoldaş əsgərlər, xəstə yuxudadır, oyada bilmərəm.

Mən dözmədim:

– Oyanmışam, – dedim, – bacı, burax gəlsin.

Bunu dedim, sevindiyimdən dikəlmək, dirsəklənmək istədim. Çarpayuya sarındığım, ya ağrıdan qorxduğum üçün dikələ bilmədim. Başım, ümitsiz kimi, balısa yapışıb qaldı.

Yoldaşlar bir üzü xətir, bir üzü zor-güc özlərini mənim yanıma saldılar. Bacı onlara yalvarırdı:

– Həkim bilsə, mənim atamı yandırar. Aman günüdür, tez gedin!

Nəsrəddin ona təsəlli verdi:

– Tez, arxayın ol, tez gedəcəyik.

Lətif dedi:

– İki-üç dəqiqə, artıq yox.

Çadıra girəndən sonra Nəsrəddin nə baciya baxır, nə də onun sözünü eşidirdi. Mənim alnımdan öpüb, zəif əlimi ovcunun içinə almış, illər ayrısı kimi, həsrətlə söhbətə başlamışdı...

Onlar yaralarımın sarı mənə təsəlli verirdilər:

– Güllə yarası əti bişirir, tez sağalır. Ananın duası da sənə kömək eləyir. Yaxşı ötüşmüşsən, on-on beş günə duracaqsan.

Mən ağrılardan şikayət edəndə Nəsrəddin bir ədib kimi cavab verdi:

– İnanıram, sən daha çox ağrı duyarsan. Həyatla dolu adamlara, bütün hissləri ilə mükəmməl həyat keçirən adamlara hər yara əzabdır. Sən yorulmuş qoca, ya çox şeylərdən əl üzmüş bədbin deyilsən. Qoca ağacların gövdəsini yarıb içində ocaq qalayırısan, halına təfəvüt eləmir. Sağlam, ucaboylu qovaq ağaclarının gövdəsinə bir bıçaq vurulsa, o saat yaşardığını görərsən. Belə ağacların həyatı sağlam gənclərin həyatı kimi mükəmməldir, əsl həyatdır. Sən belə gənclərdənsən. Ancaq onu da bil ki, bir neçə ay sonra qovaq ağacının bıçaq vurulan yerini möhkəmlənmiş, bərkimiş görərsən. Sağlıq olsa, sən həm müalicə olunacaq, həm dincələcəksən, həm də ki...

• Əsgərin dedikləri onun döyüş yoldaşları barədə sizdə hansı təsəvvür yaratdı?

• Bu sözləri deməkdə Nəsrəddinin əsl niyyəti nədir?

Lətif Nəsrəddinin ürəyindən xəbər verdi:

– Həm də ki vətənə gedəcəksən.

Bu sözü deyəndə onların hər ikisi qızardı, gülümsədi, mənim gözlərimə baxdı. Mən bunun mənasını yaxşı anlıyırdım. Onlar onillərə bərabər olan bir neçə aylıq cəbhə həyatından aldıkları duyğu və təsəvvürlərini yaxın adamlarına çatdırmaq istəyirdilər.

Bacı Nəsrəddinin qarşısında dayanıb xahiş edirdi. Nəsrəddin isə gözünü məndən ayırmırdı:

– Səndən, – deyirdi, – heç nə istəmirəm. Bizim evə get, mənim yazı stolumun başında otur, kitablarıma, kağızlarıma fikir ver, gör qoyub gəldiyim kimidirmi? Gör mənə kağız-zad yazan, itirib-axtaran olurmu? Küçəmizdən bir neçə dəfə o

- Nəsrəddinin bu sözləri onun haqqındakı təsəvvürünü nə əlavə etdi?

yan-bu yana keç, anamın sözünü-sorğusunu qulağında yaxşı saxla. Səndən hər şeyi təfəsilatı ilə soruşacağam... Universitetə, bilirəm, gedəcəksən. Uşaqlara bir-bir salam de...

Bu gördüyün gurultuları orada xatırla. Yəqin, mənim abunə vərəqim durur, onu bir al, bax gör kitabxanaçı deyirmi ki: “Bu oğlan niyə kitab götürmür?”

Lətif Nəsrəddinə macal vermədi:

– Özün bilirsən də, nə deyim. Arvad eşitsə, birbaşa yanına gələcək. Bu şəkli ver, deyinən nigarən olmasın. Bacarsan, bir bizim məktəbə dəy. Gör Ədil müəllim oradadırmı? Gör yenə dərslər qaydasındadırmı? Uşaqlarını yadına salırmı? Gedən kim, qalan kim? Mənim ünvanımı direktora, Ədil müəllimə ver, bəlkə, məktub yazan oldu.

Nəsrəddin bir şey xatırlamış kimi Lətifə mane oldu:

– Get bizdə də bir-iki gün qal. Qoy anam da oğul səsi eşitsin. Yəqin, hazırlıq görəcək. Nahardan sonra mənim tarımı al, tozunu sil, bağrına bas, bir çərgah başla. İnan ki, üstümə yüz topdan güllə yağsa da, mən burada çərgahın səsinə eşidəcəyəm...

Lətif tapşırırdı:

- Lətifin söylədikləri onun haqqında sizdə hansı təsəvvür yaratdı?

– Kəndə gələndə kövşənə, Dişli qaya tərəfə çıx. Durna-gözlü bulaqdan ovucla, mənim əvəzimə iç. Yazdır. Otur, bir quşları dinlə. Gör onlar nə deyir: dünyanın bu işləri onların mahnısına kar ələyir, ya yox? Yaşıl yamacdan dəstə tut. Lalə, bənövşə, nərgiz, nanə, xətni, nilufər – nə desən,

taparsan. Ax, o yerlər!.. Səcdəsinə düşmək, öpüb yalamaq, ürəyimi o torpağa, daşa sürtmək istəyirəm.

... III ...

Anama qabaqcadan heç nə yazmadım. Vağzalda düşüb yavaş-yavaş evimizə gəlirdim. Anamı görməyə tələsirdimsə də, çoxdan ayrıldığım bu küçələri, yolları, bu məhrəm binaları, ağacları, hasarları diqqətlə nəzərdən keçirmək həvəsi ilə yaşayırdım. Çalışırdım, görüm, nə dəyişmişdir. Mənim qoyub getdiyim yerlərin nəyi və necə dəyişmişdir? Mənə elə gəlirdi ki, hər şey öz qaydasındadır. Yenə də həmin sentyabr axşamıdır. Şəhərimiz möhkəm inam və etimadla ömrünü sürür. Uca çinarlar, yaşıl təpələr baş əyərək cəbhədən gələn oğullarını salamlayır, cəbhəyə gedən oğullarına xeyir-dua verir.

Anamı evdə tapmadım. Açarı bir-birimizə bələdlədiyimiz yerdən götürdüm, qapını açıb, evdə rahatlandım.

Bu evdə nə təzəlik var?

Mənim əsgər şəklim stolun üstündədir. Məktublarım üst-üstə səliqə ilə qoyulmuşdur. Sanki anam bunları hər gün oxuyur. Pəncərənin ağzında balaca və üzü bezlə tikilmiş bir qutu var. Yəqin etdim ki, anam yenə nəşə göndərir, istədim anamın cəbhə sovqatını açım, dəymədim. Kitab şkafinin şüşələri tərtəmiz silinmişdi. Gələn qəzet və jurnallar sahmanla şkafin bir gözünə yığılmışdı. Anladım ki, anam bunları mənə saxlayır – oxumamış qəzeti o tərək etməz.

Evin hər tərəfində bir qayğı əli gəzirdi. Bu, əməksevən və zəhmətdən həzz alan əsgər anasının əli idi. O, hər qədəmi oğul yolunda atırdı.

Bunların hamısı mənə aydın idi. Lakin anlaya bilmədim ki, anam evin açarını nə üçün həyətdə, xəlvət bir yerdə qoyub gedir. Qapını özündən başqa kimsə açmayacaq, bəs açarı kimə etibar edir?

... Anam mənim bu sualıma köksünü ötürərək cavab verdi:

– Bala, – dedi, – çox vaxt səninlə oturub söhbət eləyirdim. Sən cəbhədə, bəlkə də, atışmadasan. Mən burada bardaş qurub səni körpə çağında görürəm, dindirirəm, danışırısan, oynayırısan... Açır orada dursun. Mən onu yaxşı niyyətlə qoyuram. Elə bilirəm evimizdəsən. Sənin səfərin uğurlu səfərdir. Ürəyim mənə deyir ki, sən işdən qayıdanacan oğlun gələr, qapıda qalar. Açarı qoy get... Gördün ki! Niyyətim düz çıxdı, Allah düz adama niyyətinə görə verir. Şükür ki, gəldin çıxdın!

Anam danışdıqca mənim ürəyim genişlənir, iftixar hissim alovlanırdı. Ürəyimdə deyirdim: “Bəşəriyyət hamısı analar qəlbi ilə yaşasaydı, dünya başdan-başa bir cənnət olardı. Bunların duyğusu, arzusu, xeyirxahlıq və mərhəmət dolu ürəkləri həmişə bizimlə, cəbhəçilərlədir. Bu müqəddəs qəlb sahiblərinin keşiyində durana zaval yoxdur!”

Vətənin hava və sularındanmı, adamlarımızın “cəbhəçidir”, deyə mənə göstərdikləri qonaqpərvərlikdənmi, görüş sevincindənmi, nədənsə, mən çox tez dirçəldim. Özümü əvvəlkindən də möhkəm hiss etdim. Sağdıqca, qüvvətə gəldikcə təkrar cəbhəyə qayıtmaq arzusu məndə alovlanırdı. Nəhayət, anam məni yola salmalı olduğuna inanandan sonra Nəsrəddinin də, Lətifin də anasını çağırırdı. İstirahət günü bizim evimiz səfər evinə oxşayırdı. Hərə bir sovqat bağlayıb gətirmişdi. Mən ha yalvardım ki, canım, bunların heç birinə ehtiyac yoxdur, bunu aparmaq özü çətin işdir, buraxmırdılar. Corab gətirən, papiros alan, fətir bişirən, xörək hazırlayan kim... Anam məndən xəlvəti bir qutu bağlamışdı.

– Bala, – deyirdi, – bu, üçünüzün payıdır, açmazsan. Yetirən kimi Nəsrəddini, Lətfi çağırırsan, açarsınız. Bu, üç ananın səliqəsidir. Bir açın, bir oturun, bir yeyin, bir gəzin, bir vuruşun!

... IV ...

Cəbhəyə qayıdanda hərbi mütəxəssislər məni böyütmək, başqa yerə, yeni vəzifəyə göndərmək fikrində idilər. Mən yoldaşlarımdan ayrılmayım deyə bundan yayındım, öz hissəməizə gəldim. Təəssüf ki, yoldaşlarımdan heç birini yerində tapmadım. Nəsrəddinin iki gün əvvəl yaralandığını, səhra xəstəxanasına götürüldüyünü deyirdilərsə, Lətif haqqında açıq danışmırdılar. Mən dərhal komissarın yanına getdim, təlaşımı görüb, mənə iki sətirlik bir yazı göstərdi. Orada savadlı bir əl rusca yazmışdı: “Demişdim, elə də oldu: döyüşçü ölməyə ehtimaldır!”

Mən yazını oxuyub komissarın üzünə baxdım. Nəzərlərimlə soruşurdum. Nə soruşduğumu komissar bilmirdi:

– Həkim yazır, – dedi, – Lətifin sağalmağına ümidimiz yox idi.

Köks qəfəsinə iki güllə, bir mina qəlpəsi dəyib, ciyərinin başı zədələnib. Amma həkim Qiyaslı ümid verirdi. İndi isə Lətifin sağalmağı müəyyəndir.

İki ay əvvəl mənim yanıma gələn yoldaşlarımı axtarib görüşmək üçün icazə aldım. Ən əziz sovqatı, anaların verdiyi bağlamanı səhra xəstəxanasına gedən maşınların birinə atdım. Əvvəl Nəsrəddini tapdım. O, isti bir xalat geymiş, həyətdə gəzinirdi. Yarası qolundan idi, həm də yüngül idi. Mənim gəlməyim onun üçün yox, xəstə yoldaşlarım üçün də bir bayram oldu. Şəhərimizdən, yollardan, əkindən, məhsuldan suallar verirdilər. Nəsrəddin ikilikdə söhbət üçün məni kənara çəkdi. Torpaq üstündə dirsəklənib oturduq. Mən gördüklərimin hamısını nağıl etdim. Bıçağı çıxarıb bağlamanı açmaq istədim.

Nəsrəddin mane oldu:

- Qoymaram, – dedi.
- Yeməli şeydir, xarab ola bilər.
- Lətifsiz açmayacaqsan.

Nəsrəddinin sözü qabağımı kəsdi, bıçağı qatlayıb cibimə qoydum.

- Elə isə dur, – dedi, – dur, onun yanına gedək.

Nəsrəddinin ucaboylu, zabitəli bir həkimi var idi. Başqaları həkim olub orduya gəlmişdilər, bu adam tibb təhsilindən əvvəl mükəmməl hərbi adamı, böyük komandır imiş. Rəsmiyyəti çox sevirdi. Xəstələr və ya bacılar ondan bir güzəşt xahiş etməli olanda ümitsiz əllərini tovlayırdılar. Buna görə də Nəsrəddin xahiş etmək istəmirdi.

Mən həkimi “yumşaltmağı” boynuma aldım. Gözlədim. O, otağından çıxanda rəsmi vəziyyət alıb məqsədimizi söylədim.

- Sabah nahardan sonra yarım saat gedə bilər, – deyə o, icazə verdi.

Həkim bunu deyib ötdü. Mən sabaha qala bilməyəcəyimi deməyə israr etməyə macal tapmadım. Mən bu gün Lətifin yanına getdim. Lətif ağır xəstəlikdən təzə ayılırdı. Rəngi-rufu qalmamışdı. Məni görəndə sevincindən ağladı. Məni də qəhərləndirdi. Narahat etməyim deyə tez durdum. Bağlamanı onun yanına qoyub çıxdım.

... V ...

Lətifin sağalıb hissəməizə qayıtmağı iki ay yarım çəkdi. Bu müddətdə anaların bağlaması gah onun çarpayısı başında, gah təcili yardım arabasında, gah istehkamda qaldı. Lakin açılmadı. Ancaq Lətif gələndən sonra üç səmimi yoldaş oturub sovqatı açdıq. Burada albuxara, kişmiş, fındıqdan tutmuş Ordubad almasına qədər vardı. Yeməli şeylərin altında adama bir əl dəsmalı, bir ətirli sabun, adama bir cüt toxunma əlcək var idi.

Əlcəkləri əlimizə taxdıq. Anamın sözü mənim qulağımda cingildədi: “Bir oturun, bir gəzin, bir vuruşun!”

– Uşaqlar, – dedim, – bu əlcəklərdə analarımızın mehribanlıq istisi, vətənimizin dostluq sədaqətinin, birliyin hərəti var. Əllərimizə baxıb analarımızın bizimlə, yanımızda olduqlarını hiss edirik. Onların mehriban ana nəfəsi bizi bəsləmiş, böyütmüşdür, bizi döyüşə də, qələbəyə də aparacaqdır.

Lətif də, Nəsrəddin də ananın sözlərini təkrar etdilər:

- Bir gəzək, bir vuruşaq!

– Qoyun, – dedim, – analarımızın surəti gözümüzün önündə, səsi qulağımda, əli ürəyimizdə olsun. Qoyun onlar oxşayıcı, məhrəm əllərini həmişə bizim yaralarımızın üstünə çəkib sağaltsınlar. Sağ olaq, torpağıma soxulan təcavüzkarları məhv edək! Analarımız sevinsin, arxayın yaşasınlar. Ana Vətən bizdən razı qalsın.

I dər**Məzmun üzrə iş**

1. Əsərin ilk iki parçasını oxuyun. Bunu fərqli yollarla (fərdi səssiz oxu, səslə oxunun izlənilməsi, fasilələrlə oxu, proqnozlaşdırılmış oxu və s.) həyata keçirə bilərsiniz.
2. Mətnin kənarındakı suallara parta yoldaşınızla birlikdə cavab hazırlayın.
3. Qənaətləriniz yaxın və ya oxşar olduğu yoldaşlarınızla birləşib kiçik qruplar yaradın, fikirlərinizi ümumiləşdirib təqdimata hazırlaşın.
4. Təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.
5. Hekayədən oxuduğunuz parçanı bitkin hissələrə ayırın, birinin məzmununu tərtib etdiyiniz plan əsasında yaradıcı danışın.

Evdə iş

- a) Əsərin davamını (3–5-ci parçaları) evdə oxuyun.
- b) Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dər**Məzmun üzrə iş**

1. Evdə oxuduğunuz parçaları bir daha nəzərdən keçirin.
2. Parta yoldaşınızla birlikdə həmin parçaların məzmununa aid suallar və onlara cavab hazırlayın.
3. Kiçik qruplarda birləşərək cavabları dəqiqləşdirin və ümumiləşdirin.
4. Təqdimat əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

• Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin.

5. Əsərin hekayə janrında olduğunu təsdiq edən bir neçə cəhət yazın.

“Vətən yarıları” hekayədir, çünki...

6. Hekayədən seçdiyiniz cümlələrə bədii təsvir və ifadə vasitələri artırın. Cədvəldən istifadə edin.

Hekayədən seçilmiş cümlələr	Əlavə edilən bədii təsvir və ifadə vasitələri					
	Epitet	Təşbeh	Metafor	Metonimiya	Bədii sual	Mübaligə

Evdə iş

- Kitabxanadan, internetdən topladığınız məlumat əsasında “Mir Cəlalın müharibəyə həsr etdiyi hekayələr” mövzusunda məruzə hazırlayın.

III dər**Təhlil üzrə iş****• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.**

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

İkinci Dünya müharibəsinin ən qızgın çağında qələmə alınan bu əsərdə geniş müharibə səhnələri və rəlmə də, oxucuda ədalətsiz müharibəyə, onu törədənələrə qarşı güclü qəzəb, nifrət duyğusu oyandır. Əsərdə bir-birinə zidd olan iki aləm üz-üzə qoyulur: dinc həyat və müharibə. Dinc həyat yalnız əsgər xatirələrində mövcuddur: “Qapımızdan keçən su arxının başında oynadım, söyüd yarpaqlarından əsən xəfif küləklər daraq görməmiş saçaq kimi dolaşq saçlarımı üzümə tökdü”. Müharibə isə gerçək və amansızdır: “Güman edirdim ki, bu atılan güllələrdən biri də mənəm, gurultunu qoparan da mənəm, gündüzün boz və kəşif üföqlərinə bir bayraq kimi açılıb-örtülən alov da mənəm”. Dinc həyatın, əziz xatirələrin, müqəddəs hisslərin qorunması istəyi hekayənin mahiyyətini, mənasını təşkil edir.

Əsərin oxunaqlı və təsirli olmasının bir mühüm səbəbi bədiiliyin imkanlarından məharətlə istifadə olunmasıdır. Bu ustalıq bədii təsvir və ifadə vasitələrinin (“hissiz sükut”, “məgər xəyal onları gətirib yetirə bilərmidi?” və s.) işlənməsində özünü daha qabarıq büruzə verir. Əsərin üzərində müşahidələrinizi davam etdirin, mətnaltı mənalara diqqət yetirməklə yazıçının niyyətini, hekayənin bədiiliyini təmin edən vasitələri aşkara çıxarmağa çalışın.

LAYIHƏ

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Hekayədə yazıçını düşündürən, narahat edən başlıca problem, sizcə, nədir? Müəllif həmin problemin həllini nədə görür? Cədvəldən istifadə edin.

Yazıçının önəm verdiyi problem nədir?	Yazıçı bu problemin həllini nədə görür?	Siz bu barədə nə düşünürsünüz?

3. Ədəbi qəhrəmanın – əsgər obrazının xarakterindəki başlıca cəhətləri aydınlaşdırın. Fikirlərinizi təsdiq edən nümunələr göstərin. Cədvəldən istifadə edin.

Əsgər obrazı	
Xarakterindəki mühüm cəhətlər	Bunu təsdiq edən nümunələr

4. Digər obrazların və yazıçının ədəbi qəhrəmana münasibətini aydınlaşdırın. Cədvəldən istifadə edin.

Əsgər obrazına	
Digər obrazların münasibəti	
Yazıçının münasibəti	
Sizin münasibətiniz	

5. Hekayəni növ və və janr baxımından oxuduğunuz bir dram əsəri ilə müqayisə edin. Müqayisə cədvəlindən istifadə edin.

Hansı cəhətlərə görə müqayisə olunurlar	Əsərlərin adı	
	“Vətən yaraları”	

6. Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin əsərə gətirdiyi gözəlliyi necə izah edərsiniz?

Əsərdə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələri	Əsərin bədii təsir gücünün artmasında onların rolu (nümunələrlə əsaslandırın)

7. Əsərdəki başlıca fikir – ideya nədir? Cədvəldən istifadə edin.

Əsərin əsas ideyası	Nə üçün belə düşünürsünüz?

Evdə iş

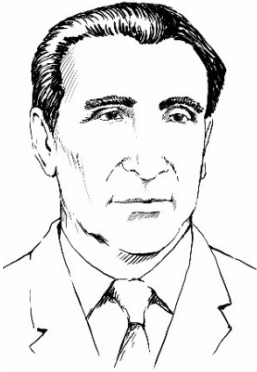
- Mövzulardan birini seçib təqdimata hazırlaşın:

- Əsər müharibə haqqındakı təsəvvürümə nə əlavə etdi?
- Cəbhədə olsa idim, vətənə – məzuniyyətə gedən döyüş dostumdan nə xahiş edərdim?

Müstəqil iş üçün

- Bölmədə tanış olduğunuz sənətkarların həyatı haqqında kitabxana və ya internetdəki mənbələrdən topladığınız məlumat əsasında təqdimata hazırlaşın.

LAYİHƏ

MİRZƏ İBRAHİMOV
(1911 – 1993)

• Mirzə İbrahimov xalqın sevimlisidir, təcürbəli bir yazıçıdır. Onun qələmindən çıxan bütün əsərlər maraqla oxunur. O, müxtəlif həyat hadisələrini, fərqli taleyi olan insanları elə ustalıqla təsvir və təqdim edir ki, oxucu bunlara laqeyd qala bilmir, özünü təsvir olunanların yanında hiss edir.

Sabit Rəhman

Yada salın

- Cənubi Azərbaycanda baş vermiş milli azadlıq hərəkatına həsr olunan hansı əsərlərlə tanışsınız?
- Belə əsərlərdə diqqətinizi ən çox çəkən nə olub?

Düşünün

- Cənubi Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatının və onun qurbanlarının yazıçılarımızı daim düşündürməsinə səbəb, sizcə, nədir?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

GƏLƏCƏK GÜN

(romandan parça)

... I ...

Bütün günü hər tərəfə od ələyən günəş təzəcə batmışdı.

Firidun xırmanın qırağında, hələ döyülməmiş buğda tayasının yanında uzanmışdı. O, isti gün və ağır zəhmətdən sonra gözünü mavi boşluqlara dikib düşünürdü.

Firidunun gözlərində həyatın ağır və əzablı səhnələri canlanırdı. Uşaqlığı... Ata və anasının ölümü... Tehran həyatı... Sonra Təbriz... Bu xatirələr içərisində, nədənsə, Tehranın əsl bir cəhənnəmi andıran isti günləri və boğucu axşamları xəyalından çəkilmirdi.

Firidun orada həmişə özünü qəfəsdəki quş kimi hiss edirdi. Bu xatirə qarşısında ona Azərbaycanın ağaclı və sulu kəndləri, yazda yaşıl xalı döşənmiş kimi səfalı çəmənləri və dağları həqiqi bir cənnət kimi görünürdü. O, çaxmaq qılgıcımı kimi ani olaraq qəlbində baş qaldıran bir məhəbbətlə təzəcə biçilmiş, taxıl qoxusu verən yumşaq və doğma torpağı qucaqladı, üzünü ona sürtdü. Gözlərindən iki damcı yaş süzülərək yerə düşdü.

Firidun Təbrizin qərbində, Səhənd dağının ətəklərinə düşmüş bağ-bağatı və dadlı meyvələri ilə məşhur Azərsəhrdə anadan olmuşdu. Bir tərəfdən Urmi gölü, o biri tərəfdən daima başı qarlı Səhənd dağı silsiləsi ilə əhatə olunmuş Azərsəhr təbiətin gözəl və səfalı guşələrindən biridir.

Firidunun atası Təbrizin tacirlərindən birinin Azərsəhrdəki malikanəsində bağbanlıq edirdi.

Firidun xırda bir daxmada dünyaya gəlmişdi. Bu, hündür divarla hasarlanmış, göz işlədikcə uzanan bağın darvazaları yanındakı ikigözlü palçıq daxma idi. Firidunun

atası da, babası da burada doğulmuşdu. Anası hər il mart ayında Novruz bayramı qabağı daxmanın qapı tərəfdən çöl divarlarını ağardar, içəridəki yırtıq kilim və yorğan-döşəyi çırpıb təmizləyərdi. Belə yoxsul yaşasalar da, onlar özlərini xoşbəxt hesab edərdilər; bir tikə çörək üçün hələ onların nəslindən heç kəs başqasına əl açmamışdı. Pis-yaxşı, hər il qışı yaza çıxarar və beləliklə, aclıq nə olduğunu bilməzdilər. Bu yaşda artıq Firidun atasının əlinin altında işləyir, meynələrin dibini boşaldır, ağacları peyvənd edə bilirdi. Yay ayları Azərşəhrə gələnərbab uşaqlarından o, əlifbanı da öyrənə bilmişdi. Atasının vərəqləri cırılmış birinci sinif kitablarındakı hekayələri höccələyərək oxuduğunu gördükdə alından öpmüş və iltixarla: “Bu uşaqdan bir şey çıxacaq”, – demişdi. Hətta o, bir qədər pul yığıb Firidunu Təbrizə və ya Tehrana oxumağa göndərmək fikrinə düşmüşdü.

Lakin tezliklə bu xəyalından əl çəkməli oldu. Tehrana köçən köhnə tacir Azərşəhrdəki malikanəsini satdı. Yeniərbab çox qərribə xasiyyətlə malik idi. Onun hərəkət və danışıqlarında, insanlara münasibətində möhkəm və sabit heç bir şey yox idi. O

gah qarşısına çıxan hər şeyi vurub dağıdacaq bir dəli, gah da hər şeyə laqeyd mü-nasibət bəsləyən sadələvh bir sarsaq kimi hərəkət edirdi. On iki yaşlı oğlu isə atasının əksinə olaraq, çox aydın xasiyyətə malik idi; bu, dalaşan, vurub sındıran, hay basıb ağlayan, qəhqəhə çəkib gülən zırrama bir dəli idi. Ərköynlük və kütlüyün bir nü-munəsi olan bu uşaqda ağıl və düşüncənin əlaməti belə yox idi. Dörd il məktəbə getdiyinə baxmayaraq, o, hələ də əlifbanı öyrənə bilməmişdi. Əlinə gələn şeyi vurub sındırır, istədiyi adamın başına çırpır, üzünə tüpürərdi. Heç kəs ona bir söz deyə bilməzdi. Bağa köçdüklərinin üçüncü günü o, Firidunu gizlənpaç oynamağa ça-ğırılmışdı. Beşcə dəqiqə keçməmiş dəcəlliyə başlayıb bir kötüyü Firidunun başına en-dirmək istəmişdi. Firidun kötüyü onun əlindən almış və qarnına bir təpik vurub yerə sərmışdi. O, motal kimi yıxıldığı yerdə düşüb qalmışdı. Nəritisinə həyəət qaçısan adamların içində ərbab da vardı. Ərbab gözü qızmış dəvə kimi özünü Firidunun üstünə atmışdı. Lakin Firidun cəld arxın o tayına atıldıqda ərbab da üzü üstə yerə dəymişdi.

– Ay uşaq, tutun bu vələdüznanı!

Nökərlər Firidunun dalınca tökülüşmüşdülər. Firidun ağacdən-ağaca yel kimi uçaraq hasarı o taya aşmışdı. Bu zaman yerindən durub ətəyini çıxpan ərbab Firidu-nun atasını yanına çağırılmışdı.

– A kişi, sənin gözündən xəyanət tökülür!

Firidunun atası pambıq kimi ağarmışdı.

– Ağa, yüz ildir, bu torpaqda qulluq edirik, on sənin kimi ərbab yola salmışıq, heç biri də bizdən xəyanət görməyib!

– Yox, sən xain adamsan, şələ-şüləni yığışdır, buralarda izini-tozunu görməyim.

Firidunun atası başqa bir yerdə işləmək istəmişdi. Lakin, əvvəla, bir ərbabın qovduğu adama başqa ər-bablar iş vermək istəməmişdilər. İkinci də, həmin ər-bab Azərşəhrdən çıxmasa, işin uzun sürəcəyini kişi-nin qulağına çatdırmışdı. Elə o günücə Firidungil doğma torpağı tərk etmişdilər.

Azərşəhrdən ayrıldıqları gündən Firidun ata və anasının üzündə dərin bir kədər görürdü. Onlar çox fikirli idilər. Zahirən təmkinli və mülayim olmağa çalışsalar da, gizlin iztirab və əndişələrini gizlədə bil-mirdilər. Firidun xüsusən anasının çox sıxıldığını hiss edirdi: arvad torpaqdan qoparılmış bənövşə kimi hər an, hər dəqiqə şikayət etmədən sakitcə saralıb-solurdu. Bir gecə uzun yoldan sonra hansı bir karvansaradasa şirin yatdıqları zaman laylaya oxşar bir ağlama səsinə Firidun yuxudan ayılmışdı: anası onun başını dizi üstə alaraq oturmuşdu. Firidun dərhal anasının boynuna sarılaraq bərk yatmış atasını oyatmamaq üçün yavaşcadan:

– Ana can, ağlama! Sən allah, ağlama! – demişdi.

- Tehrandə yaşadığı illər Firidunun xatirəsində necə qalmışdı?
- Doğma yurdunu, Azər-baycan kəndlərini xatır-layan Firidun hansı his-lər keçirir?
- Firidunun uşaqılıq illəri Azərşəhrdə necə keç-mişdi?
- Ailənin Azərşəhrdən di-dərgin düşməsinə səbəb nə oldu?

LAYIHƏ

- Ananın ölümünə səbəb, sizcə, nə idi?
- Müəllimin evində iş tapılması bu kiçik ailənin həyatında hansı dəyişikliyə səbəb oldu?

O gündən anası bir daha ağlamamışdı. Lakin hər gün bir az da çox solmağa-saralmağa başlamışdı: qüscə onun içini yeyirdi. Tehrana atıldıqlarının üçüncü ayı elə beləcə sakit bir şam kimi arvad sönüb getdi. Bu, Firidunun həyatında ən ağır xatirələrdən biri idi.

Tehranda onlar çox çətinlik çəkдилər. Bir neçə gün bazar ayağında qaldılar, sonra kiçik bir otaq kirayə etdilər. Atası iş tapa bilmədiyi üçün getdikcə əndişələri artırdı. Lakin xoşbəxtlikdən, o, xudmani bir bağı və həyəti olan yaxşı bir adama rast gəldi; bu, ata-baba tehranlı olan, təqribən altmış beş-yetmiş yaşlı qoca bir müəllim idi. Firidunun atası bir ilin ərzində bağın səliqəsini dəyişdi. Yeni ağaclar saldı, yaxşı güllüklər düzəltdi, cürbəcür peyvənd etdi. Müəllim ondan çox razı qaldı. Birinci aylar Firidun atasına kömək edərdi.

... II ...

Lakin bu səadət uzun sürmədi. Tehrana gəldiklərinin üçüncü yayında atası qarın yatalağı ilə naxoşladı və naxoşluğun yeddinci günü xəstəxanada vəfat etdi. Firidun tək qaldı. Təbiətən və tərbiyəsinə görə insanpərvər olan qoca müəllim onu küçələrə atmadı, oxutdu. Şəhərdə minlərlə yetim və başsız uşaqları görən Firidunun qəlbi bu müəllimə ömrü boyu unutmayaçağı bir minnətdarlıqla dolu idi.

Ögey qardaşı uşaqlarından başqa, heç kəsi olmayan bu müəllim xəyalpərvər bir adam idi. O, dünyadakı bütün fəlakətlərin səbəbini cəhalətdə görürdü.

Firidun bir il Təbrizdə işlədi. İkinci il bu qərara gəldi ki, başqalarının gözünü açmaq üçün hələ daha artıq biliyə möhtacdır. Buna görə də darülfünuna daxil olmaq fikri ilə Tehrana qayıtdı. İlk əvvəl ona atalıq etmiş qocanın yanına getməyi özünə borc bildi. Böyük həyətin taxta qapısındakı dəmiri döydü. Tezliklə qapı açıldı və qabağına tanımadığı bir adam çıxdı. Üst-başından nökrə oxşayan bu adam Firidunun həyəcanlı suallarına qarşı laqeyd və adi bir səslə müəllimin altı ay qabaq öldüyünü və mülkünə qardaşı uşaqlarının sahib olduğunu bildirdi. Bir anda sanki böyük bir şəhər Firiduna tamamilən yabançı və düşmən göründü. Qoca müəllimin, ata və anasının qəbrini ziyarət etdikdən sonra Təbrizə qayıtmaq istədi, lakin tezliklə bu fikirdən əl çəkdi. Yayda Təbrizdə nə edə bilərdi? Kəndə, dayısı Musa kişinin yanına getməyi qərara aldı. Yay orada işlər və payız üçün bir şey düzəldib Tehrana qayıdardı...

Gecə öz pərdəsini yığıb gedir, dan yeri sökülürdü. Firidun Musa dayının “Allahu-əkbər” səsinə yuxudan ayıldı. Hava sakit idi. Axşamdan əsən meh gecə yarısı kəsilmişdi. Buna baxmayaraq, çöllərdən, təpələrdən, hələ biçilib qurtarmamış və başını aşağı dikmiş zəmilərdən yüngül və sərin bir hava otların iyini, sünbüllərin qoxusunu xırmana gətirirdi.

Nə üfqlərdə, nə də göy üzündə bir tikə bulud yox idi. Mavi boşluqlar göz işlədikcə uzanıb gedirdi. Gündüz çox isti olacaqdı.

Firidun qalxıb üst-başını təmizlədi, gecənin ayazında buz kimi olmuş kuzənin suyu ilə əl-üzünü yudu. Sanki ona yeni bir həyat gəldi. Balaca ot tayasının yanında

gövşəyən öküzləri gətirib vələ qoşdu, özü də vəlin üstünə çıxdı. İlk dəfə Musa kişidən eşitdikdə ləzzətdən qəhqəhə çəkib güldüyü sözlərlə öküzləri səslədi:

– Ha, ha, dədəm sənə qurban, ha...

... Firidun vəlin üstündə idi. Sübhədən işləyən və istidən üzülüb taqətdən düşmüş öküzlər zorla hərəkət edirdilər. Firidun özü də bərk yorulmuşdu. Musa dayı, Səriyyə xala və uşaqlar da işləyirdilər. Onlar sovuq atır, taxılı xəlbirləyir, xırmanı təmizləyirdilər. Ayaz sovuq atan atasına kömək edirdi. Musa kişi məhəbbət və ümid dolu nəzərlərlə ona baxıb: “Düşmənlə toxmağıdır, Allah saxlasın, – deyirdi, – bu gün-sabah yekə oğlan olub əlimdən tutacaq”. Bu sözləri eşidən uşaq daha da ciddiyyətlə işləyir və atasının onu böyük yerində qoymasından sevinirdi.

Bir azdan sonra Firidun yorğun halda tərdən islanmış öküzləri açaraq, ot tayasının kölgəsinə gətirdi. Musa kişi yaş ot bağlarından birini açıb, onların qabağına tökdü və:

– Ha, dədəm sizə qurban, – deyib boyunlarını tumarladı.

... Gülnaz saxsı bardaqdakı qatıqdan mis kasaya töküb ucu yeyilmiş taxta qaşıqla çalmağa başladı. Onun içində çörək, göy soğan, xiyar və bulaq yarpızı doğradı. Yenə taxta qaşıqla çaldı. Kuzədən su töküb ovduq düzəltdi və Musa kişi ilə Firidunun qabağına qoydu. Onlar sükut içində ovduqdan bir az yemişdilər ki, Həsənalının çıxırtısını eşitdilər:

– Köməyə gəlin!.. Kafir məni öldürdü.

Yerlərdən sıçrayıb onun yanına qaçdılar. Həsənalı balağı dizindən azca aşağı bez tumanını bərk-bərk buduna sıxaraq qışqırırdı:

– Gürzə çaldı, gürzə çaldı!

Gürzə onu yalın ayağının dalından, topuğundan çalmışdı. İlan dərzilərin arasında yatmış imiş. Həsənalı su kuzəsini götürən yerdə üstünə atılmışdı. Kişi ümitsizlik içərisində özünü itirmişdi. Nə etmək lazım gəldiyini bilmirdi. Arvadı və altı uşağı

LAYİHƏ

bir-birinə qarışaraq ah-fəryad qopardığından kişinin vahiməsi getdikcə artırdı. Musa kişi Həsənalının dizdən aşağı qıçını sarıdı.

– Qatıq, qatıq, – deyə uşaqlara döndü.

Qatıq yox idi. O, çaparaq kəndə tərəf yollandı. Atın belində xırmandan uzaqlaşan mübaşir Məmmədi harayladı. Mübaşir çiyinin üstündən ona tərəf baxıb, atı məhmizlədi. Musa kişi ondan imdad olmayacağını görüb qayıtdı. Həsənalının qıçı şişməyə başlayırdı. Musa kişi kəndə gedib gələnə qədər gec olacağını düşünərək onu eşşəyin belinə sarımaq istədi. Lakin Həsənalı etiraz etdi. Getdikcə şişi artan qıçını göstərib təcili əlac istədi. Arvad və uşaqlar baş-gözünlü yola-yola nalə edirdilər. Firidun:

– Musa dayı, həkim, həkim tap! – deyib səsləndi, Musa kişi əlini havada oynatdı:

– Ay rəhmətlik oğlu, bu xarabada həkimin nə işi var!

Artıq şiş xeyli yuxarı işləmişdi. Bunu görən Həsənalı nə işə qəti qərara gəlmiş kimi üzünü Musa kişiyyə tutdu:

– Bircə xəncərdən-zaddan tap, dizdən qıçını kəsmək lazımdır!

Heç kəsin əli gəlmədi. Həsənalı üzlərdəki donuqluğu görüb təlaşla səsləndi:

– Nə qədər gec deyil, kəsin. Balta ilə də olsa, kəsin! – dedi və əsəbiliklə arvadına tərəf səsləndi:

– Nə şivən qoparmısan, kiri... O uşaqların da səsinə kəs!

Bir anda uşaqlar da, arvad da susdu. Haradansa iti bir balta tapdılar. Həsənalı qıçını xırman ayağındakı uzunsov daşın üstündən aşırıdı.

– Vur, bircə zərbə ilə üz!

Kim baltanı qaldırırsa, “uf, əlim gəlmir” deyib yerə qoydu. Şiş artıq dizə yaxınlaşırdı. Həsənalı bir də ufultu ilə ağlayan arvadına və uşaqlarına təpinib üzünü kənarda durmuş bir kəndliyə tutdu:

– Qəssab Alı, niyə durmusan, mənim ölümümü ki istəmirsən, götür baltanı çırp burala..

Qəssab Alı bir söz deməyib adamları itələdi və baltanı götürdü. Hərleyib qaldıranda hamı başını yana tutdu. Bir zərbə ilə Həsənalının qıçının dizdən üzüb kənara atdı:

– Tez əsgə yandırır basın, – dedi, yaşarmış gözlərini sıxaraq cəld uzaqlaşdı.

Firidun da dayana bilməyib qəmgin bir halda xırmanlarına döndü. Şikəst Həsənalının və onsuz da ehtil

yac içərisində əzilən uşaqlarının gələcəyini düşündü:

– Bədbəxt millət, bədbəxt millət! – deyib, köksünü ötürdü.

Öz-özünə: – Kənddən qaçmaq lazımdır, – dedi, – burada dərddən, qüssədən başqa, bir şey yoxdur!

- Atasının ölümündən sonra Firidunun həyatında hansı dəyişiklik baş verdi?
- Bir müddət Təbrizdə işləyən Firidunun yenidən Tehrana qayıtmaqda məqsədi nə idi?
- Ona hamilik edən qoca müəllimin ölüm xəbərini eşidən Firidun hansı qərara gəldi?
- Dayısı Musaya, onun ailəsinə Firidun hansı işdə yardımçı olur?
- Həsənalının faciəsi, ona yardım etməyin mümkün olmaması kəndin vəziyyəti barədə hansı təsəvvür yaradır?

...Kənd bir-birinə dəymişdi. Xırmanlarda, evlərdə, küçələrdə, bulaq başında, çay qırağında eyni sözü danışdılar. Bir-birinə rast gələn kəndlilər ayaq saxlayır, durub dərdləşir, “nə etməli?..” – deyər bir-birinin üzünə baxır və ümitsizcə başlarını sallayıb gedirdilər. Heç kəs bu suala cavab tapa bilmirdi. “Nə etməli?” Heç kəs nə etmək lazım gəldiyini bilmirdi. Amma hamı narazı idi. Hamının ürəyi dərdədən, qəzəbdən partlamaq dərəcəsinə gəlirdi. Uşaqdan-böyüyə hamının, bütün kəndin qabağında bir sual durmuşdu: nə etməli? Lakin bu suala cavab tapacaq bir adam yox idi.

Bu sual Firidunu da düşündürürdü. O, yeriyəndə də, yatanda da, su içəndə də bu suala cavab tapmağa çalışırdı. Nə etməli? Kəndə böyük ümidlə gəlmişdi... Elə düşüncəyə düşürdü ki, qış xərcini özü ilə aparacaq, Musa kişiylə kömək etməklə özü də çörək dərdi çəkmədən darülfünunda oxuya biləcəkdə, indi bu ümidlər hamısı boşa çıxırdı. Bununla belə, o, özündən artıq kəndlilərin halına yanırdı. Çünki o, canına cəfa basıb, oxuya-oxuya tacir uşaqlarına dərs deyər, necə olsa, güzəranını təmin edərdi. Onu düşündürən tanış olduğu, evlərinin içinə qədər, sandıq və xurcunlarına qədər bələd olduğu, qarşısında bir sürü lümlüt körpəsi cəvşədən kəndlilərin halı idi. O, bütün ümidini, bütün gələcəyini builki məhsula bağlamış Musa kişilərin və Həsənalıların yetimlərinin halına yanırdı. Ürəyini dağlayan da bu idi. Mübaşir Məmməd məhsulun bölünməsi haqqında ərbabın yeni şərtini kəndə gətirdiyi saatda gözlərdəki ümid sönmüş, üzərdəki şadlığı bir qüssə və əzablı bir fikir əvəz etmişdi. O vaxtdan da bu ağır sual ortalığa çıxmışdı: nə etməli?

Kəndlilər hamısı böyük bir xırmanın yanına yığılmışdı. Tayanın dibində köhnə kilimlərdən çadıra oxşar bir şey düzəltmiş və içində kürsü qoymuşdular. Kürsünün də üstünə xalça döşənmişdi. Orada zahirlərindən çox görkəmli ağalara oxşayan dörd nəfər oturmuş və mübaşir Məmmədlə Əli əmniyyəbəşi qabaqlarında əmrə hazır durmuşdu. Yanlarında iki başqa əmniyyə də vardı. Kəndlilər on beş-iyirmi addım aralı, halay vuraraq onları əhatə etmişdilər.

Musa kişi maraqla kütlənin içərisinə girmək istəyən Firidunu qarşıladı və yavaşca qulağına pıçıldadı:

– Ərbab özü gəlib! Ağayi-Hikmət İsfahani.

– O burda nə edir? Tehranı buraxıb bura niyə gəlir?

– Nə bilim... Deyirlər ki, qonaqlarını götürüb yaylağa çıxıbdır. Səyahətə gəlir. Yolu buradan düşüb, mübaşir Məmməd çəkib gətirib kəndə.

Firidun adamların arasında özünə yer elədi. Belə ki, o həm kəndliləri, həm də ağaları rahatca görə bilirdi. O, uzunboylu, canlı və bütün boynunu ət basmış Hikmət İsfahanini diqqətlə süzdü. Ərbab qaya kimi susub durmuş kəndlilərə baxırdı. Bu sükutun altındakı qəzəb və nifrət hissi etmiş, özünü vahiməli göstərməyə çalışırdı. Qaşqabağını sallamışdı. “O, kəndlilərdən qorxur, bu lal kütlənin hərəkətə gələndə sel kimi yolu üzərindəki hər şeyi yuyub aparacağını hiss edir”, – deyər bir fikir Firidunun başından keçdi.

Hikmət İsfahani ağır sükutu pozdu. O, farsca danışdı. Ağır və dərin bir sükut içində kəndlilər bir-biri ilə baxışdılar. Kim isə:

– Ağ, nə buyurdular, qanmadıq, – dedi, – bizi də başa salın.

Mübaşir Məmməd əyilib Hikmət İsfahaninin qulağına pıçıldadı. Hikmət İsfahani üz-gözünü bir az da turşudub, mübaşir Məmmədə başı ilə razılıq əlaməti verdi. Mübaşir Məmməd üzünü camaata tutdu:

– Ağa, buyururlar ki, insaf və ədalət naminə gərək məhsul onların buyurduğu kimi bölünsün. Başqa heç bir çarə yoxdur. Gərək beşdə birini siz, beşdə dördünü ağa özləri götürsünlər. Çünki ağanın özünün də xərci çoxdur. Dövlətin vergisi var, məmur var, nöker var, hamısı ağzını açıb yemək istəyir.

Kəndlilərin arasından etiraz bildirən bir uğultu keçdi, hər yerdən bir səs gəlirdi:

– Bəs əvvəlki söz nə oldu?

– Bizim balalarımız torpaq yesin?

– Ölsək də, beşdən iki götürəcəyik.

Bu hay-küy içərisində kütlə hərəkətə gəlirdi. Onunla ağalar arasındakı dairə xeyli daraldı. Hikmət İsfahaninin əsəbiləşdiyini görən əmniyyətlər tüfəngin qundağı ilə camaatı geri oturdular. Mübaşir Məmməd camaata qışqırdı:

– Bir sakit olun, qoyun sürüsü kimi bir-birinizə dəyməyin!

Firidun Musa kişinin üsyankar bir sifətlə Hikmət İsfahaninin qabağında durduğunu gördü, üç uşağını sağ tərəfinə, Həsənalının altı yetimini də sol tərəfinə düzmüşdü. O, Hikmət İsfahaninin qarşısında ikiqat əyilərək:

– Ağa, dədəm sənə qurban, – dedi, – bu tifillərə bax, bizə yazığın gəlsin. Bax görürsən ki, boğazları çöpdən nazik, qarınları tulıq kimi şişib. Niyə? Ac qalmaqdan, çirkli su içməkdən! Əyinlərini də ki, Allaha şükür, görürsən, çıl-çılpaqdır. Bizə yazığın gəlsin, ağa! Hamımız bu gündəyik.

Mübaşir Məmməd yenə əyilib Hikmət İsfahaninin qulağına nə isə pıçıldadı. Hikmət İsfahani Musa kişinin üstünə qışqırdı:

– Heç utanmırsan, kişi?! Üç ildir, su pulunu vermirsən, bir söz demirəm. Bu da yaxşılığın əvəzidir?

Musa kişi yalvardı:

– Ağa, dədəm sənə qurban, hər il verirəm, qurtarmaq bilmir. Mən verdikcə o artır.

– Birdəfəlik ver, müamiləsi üstünə gəlməsin!

– Neyləyək, ağa, verərəm. Sən bu il bizə rəhm elə, bu tifillərin boğazını kəsmə, biz də borcundan çıxarıq. Allah kərimdir.

Hikmət İsfahani yuxarıdan aşağı nifrətlə ona baxdı:

– Yenə var, yoxsa hamısı budur?..

Musa kişi sualın mənasını başa düşmədi:

– Qanmadım, dədəm sənə qurban, nə buyurdun?

Mübaşir Məmməd dilləndi:

– Ağa buyurdu ki, övladın yenə var, yoxsa hamısı bunlardır?

Musa kişi ciddiyyətlə cavab verdi:

– Bu üçdən başqa, biri də var. Yekə qız uşağıdır. Həya elədim, gətirmədim.

– Bəs bu altısı kimindir?

– Ağa, başına dönüm, yetim kimi bir şeydilər. Dədələrini ikicə gün əvvəl elə buradaca ilan çaldı. Qıçını kəsməli olduq. İndi əlil-zəlil yatır evdə. Bu yetimlərin ruzisini kəsmə, ağa, rəhm elə!

– İmam Rza yolçusu kimi zəhləmizi tökmə, kişi! Yana çəkil!

– Allahdan qorx, ağa!.. Fağır çörəyini yemə, Allahdan qorx!

Mübaşir Məmməd Hikmət İsfahaninin qulağına tərəf əyildi və yenə nə isə pıçıldadı. Hikmət İsfahani ayağa durdu:

– Kişi, yəni sən Allaha-zada inanmırsan? – deyə Musa kişinin yaxasından yapışdı.
– Əstəğfərulla elə, dədəm sənə qurban... Əstəğfərulla elə, ağzın quruyar...
– Yox, inanmırsan deyirəm! Sən Allaha inansan, gecə dəclənmiş buğdanı xırmandan oğurlayıb evinə daşmazsan.

Musa kişi heyrlə camaata baxdı. Camaat yerində qurumuş kimi durmuşdu.

– Buyur, dədəm sənə qurban, o buğda, o da sən. Gecə necə dəclənib, elə də durur.

Camaat Musa kişinin xırmanına tərəf hərəkət etdi. Mübaşir Məmməd qabaqda, dalınca Hikmət İsfahani və onunla gələn başqa üç nəfər gedirdi. Musa kişi balaca uşaqları da yadından çıxarıb hamıdan qabaq xırmana tərəf qaçırdı.

... IV ...

Xırmana çatdıqda hamını heyrlət aldı. Doğrudan da, piramida buğdanın dəci pozulmuşdu. Hikmət İsfahani Musa kişinin boynundan aşağı basıb dağılmış buğdanı göstərdi:

– Hə, bu, nədir?.. Bu, nədir?

Musa kişi dəli kimi bir buğdaya, bir də mübaşir Məmmədə və Əli əmniyyəbəşiya baxıb qışqırdı:

– Camaat, inanmayın! Bu, buğdaların hamısını əlimizdən almaq üçün bir bəhanədir, yalandır!..

Hikmət İsfahani qızardı:

– Deməli, sən dəci pozmamısan, hə?

– Xeyr, Allah bilir ki, mən dəci pozmamışam.

– Yaxşı, onda yoxlayacağam. Qurana əl basdıracağam.

Camaat kənara çəkildi. Sofi İranpərəst yeddi addım sayıb torpaqdan küt bir qalaq qayırdı. Quran əlində onun yanında durdu. Camaat gərgin bir vəziyyətdə Musa kişiye baxırdı. Firidunun da nəzərləri onda idi. Onun gözlərində ağır bir peşmançılığın izləri vardı...

Hikmət İsfahani soruşdu:

– Hə, di buyur. And iç, sözü qurtaraq, – dedi.

Musa kişi qıçları əsə-əsə üç addım atdı. Dördüncü addımında dayandı. Dönüb Hikmət İsfahaninin qıçlarını qucaqladı:

– Ağ, mənə rəhmin gəlsin, çevir məni balalarının başına, hamısını götür get, heç şey istəmirəm!

Hikmət İsfahani ayağı ilə onu itələdi:

– Yox, belə dinsizləri cəzasız qoymaq özü Allahın yanında böyük bir günahdır, – dedi və üzünü Əli əmniyyəbəşiya tutdu:

– Kəndir gətirin. Bu dinsizi ağaca səriyin, iki yüz çubuq.

Əli əmniyyəbəşi o biri iki əmniyyəyə baxdı, qaşını tərpətdi. Əmniyyələr tez hərəkət etdilər. Heç kəs səsinə çıxarmırdı. Musa kişi ölü kimi başını sallayıb durmuşdu. Firidun ona baxır və tərəddüd içərisində düşmürdü. Onun dəci pozub taxıl oğurladığına inana bilmirdi. İndiki hərəkətlərini də anlamaqdan aciz qalmışdı.

Əmniyyətlər Musa kişini ağaca bağlayıb, yaş söyüd çubuqlarını onun lüt bədəninə çırpmağa başladılar...

Musa kişi ağırlara dözməyə, inildəyib ağlamaqdan çəkinməyə çalışırdı. Firidun onun işgəncədən eybəcər hala düşmüş üzünə, qurumuş dodaqlarına baxdıqda gözləri dumanlanan kimi oldu. Səriyyə xalanın və körpələrin naləsi qulağına çatdı.

– Dayanın, vurmayın! – dedi, – onda günah yoxdur. O, bulağa su gətirməyə getmişdi. Mən vəli qoşmaq istəyəndə ayağım xəlbirə ilişdi, buğdanın üstünə yıxıldım. Dəc pozuldu. Onda günah yoxdur...

Kəndlilər dincəlmiş kimi dərindən nəfəs aldılar. Hikmət İsfahani üzünü Sofi İran-pərəstə tutdu:

– Yeri, yeddi addım say!

Sofi İranpərəst yenə yeddi addım saydı. Yenə əlində Quran torpaq qalağının yanında durdu. Firidun qətiyyət və cəsarətlə yeddi addım yeriyib torpağı dağıtdı, Qurana əl basdı:

– Bu Quran haqqı, düz deyirəm.

Camaatdan sevinclə dolu bir səs çıxdı. Musa kişini açıb paltarını özünə verdilər. Firidun qayıdıb Hikmət İsfahaninin qarşısında durdu:

– Ağa, – dedi, – sizin əvvəlki sözünüzü pozmağa haqqınız yoxdur. Bu gərək şərəfətinizə də sığışmasın. Necə danışmışıq, elə də gərək məhsul bölünsün. Torpaq sizindir – bir pay, su sizindir – iki pay, mal sizindir – üç pay, toxum bizimdir – bir pay, bax bu əl, bu zəhmət bizimdir – bu da bir pay, elədi iki pay. Deməli, beşdə üçü sizin, beşdə ikisi bizimdir.

Kiçik bir fasilədən sonra səsinı ucaltdı:

– Ya öləcəyik, ya da bir ponza artıq verməyəcəyik!

Hikmət İsfahani qışqırdı:

– Xeyr, torpaq iki paydır! Mən hələ xışı, vəli, şananı demirəm... Məgər onlar yerdən çıxır? Onları üstünə gəlsən, gərək sizə beşdə bir yox, altıda bir verəm.

– Bağışlayasınız, ağa, bağışlayasınız. Onlar malın üstündə gedir! Torpaq da bir paydır!.. Rəiyyətin başına bu müsibəti gətirmək olmaz. Rəiyyət də adamdır!..

– Gədə, sən nəçisən? Deyəsən, sənin fikrin köhnə bazara təzə nırx qoymaqdır?.. Bağlayın bunu o ağaca, yüz çubuq!

Bayaqdan bəri Firiduna baxıb dişlərini qıcayan və mübaşir Məmmədlə nə isə danışan Əli əmniyyəbəşi bığlarını eşdi. Əmniyyələr Firiduna tərəf gəldilər... Firidun müqavimət göstərdi. İtləyib onlardan birini yıxdı. Mübaşir Məmməd və Əli əmniyyəbəşi gəncin qollarını qatlayıb dalında bağladılar və ağaca tərəf sürüdülər.

Hikmət İsfahani ilə gəlmiş adamlardan bütün bu hadisələri diqqətlə izləyən qartal baxışlı birisi irəli yeridi, Firidunu göstərərək ərbaba müraciət etdi:

– Bu ağanın danışığından siyasət iyi gəlir, – dedi, – mən cəsarət edib sizdən xahiş edirəm, onu döyməyin. Onun cəzası daha ağırdır. Bu kiçik bədəni məcazatla ona layiq olduğu daha ağır cəzadan qurtarmış olarsınız.

Əli əmniyyəbəşi əmniyyələrə nə isə tapşırı, onlar Firidunu götürüb getdilər. Hikmət İsfahani üzünü kəndlilərə tutdu:

– Beşdə biri sizindir, dördü mənim, vəssalam! Danışığ qurtardı. Ağayı Kürd Əhməd də burada qoyub gedirəm. Mənim vəkilimdir.

Kürd Əhməd ağır nəzərlərlə sükut içində durmuş kəndlilərə baxdı. Kəndlilər qaya kimi lal, etimadsız, davamlı və yoxlayıcı nəzərlərlə onu süzürdülər.

I dərş

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin ilk iki parçasını oxuyun (bunu fərqli formalarda həyata keçirə bilərsiniz).
2. Hər iki parçanın sonundakı suallara parta yoldaşınızla birlikdə cavab hazırlayın.
3. Kiçik qruplarda birləşərək cavablarınızı dəqiqləşdirin və ümumiləşdirin.
4. Çıxardığınız nəticələr barədə təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.
5. Oxuduğunuz parçanı hissələrə ayırın, birinin məzmununu hazırladığınız plan əsasında yığcam danışın.

Evdə iş

- a) Əsərin ardını (I, III, IV parçalar) evdə oxuyun.
- b) Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dərş

Məzmun üzrə iş

1. Evdə oxuduğunuz parçaları bir daha nəzərdən keçirin, parta yoldaşınızla birlikdə məzmununa aid suallar və onlara cavab hazırlayın.
2. Kiçik qruplarda birləşib cavabları dəqiqləşdirin və ümumiləşdirin.
3. Hazırladığınız yekun cavablarla bağlı təqdimat əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

• Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin.

4. Doğru hesab etdiyiniz fikirləri müəyyənəşdirin. Səbəbini izah edin.
 - Firidunun ərbabın oğlunu döyməsi ailənin fəlakətinə səbəb oldu.
 - Məhsulun yeni bölgüsünə qarşı çıxdığına görə Musa kişiye böhtan atıldı.
 - Mübaşir Məmməd kəndlilərin hüquqlarını müdafiə edirdi.
 - Firidun Musa kişini xilas etmək üçün and içməyi öz üzərinə götürdü.
 - Hikmət İsfahani kəndliləri özünə tabe etmək üçün onları qorxu altında saxlayırdı.
 - Musa kişi daha çox məhsul əldə etmək üçün uşaqlarını işləməyə məcbur edirdi.
5. Müəyyənəşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirin.

Evdə iş

- Kitabxanadan, internetdən topladığınız məlumat əsasında təqdimat hazırlayın: “M.İbrahimovun Cənub mövzusunda əsərləri”.

• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

“Gələcək gün” ədəbiyyatımızda Cənubi Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımızın həyatına, milli azadlıq hərəkatına həsr olunmuş ən yaxşı əsərlərdəndir. Əsərin mərkəzi xəttini soydaşlarımıza qarşı həqarətli münasibətə, ana dilinin, milli mədəniyyətin yasaq edilməsinə, yurdun talan olunmasına qarşı xalqın mübarizəsi təşkil edir. Hadisələrin təsvir olunduğu illərdə Cənubi Azərbaycanda baş verən milli azadlıq mübarizəsinin şahidi olması, xalqın taleyinə dərinləndirən bələdliyi yazıçıya oradakı hadisələri dolğun əks etdirməyə, yadda qalan obrazlar yaratmağa imkan vermişdir. Müəllif ictimai hadisələri, azadlıq mübarizəsini canlandırmıqla kifayətlənməmiş, bunları ayrı-ayrı insanların taleyi, psixoloji vəziyyətləri ilə əlaqələndirmişdir. Əsəri təhlil edərkən bu əlaqələri, onun səbəblərini aydınlaşdırmağınız yazıçının başlıca niyyətini müəyyənələşdirməkdə sizə yardımçı olacaqdır.

Yazıçı xalqın taleyində dərin iz buraxan geniş hadisələrin, surətlər silsiləsinin təsvirində roman janrına müraciət etmişdir. Roman epik növün ən əhatəli və çoxşaxəli janrıdır. Bu janrın mühüm əlamətlərindən biri təsvir olunan hadisələrin əhatə dairəsinin genişliyi, surətlərin çoxluğu. Romanda bir-biri ilə əlaqədar surətlər silsiləsi diqqəti cəlb edir. Epik növün kiçikhəcmli janrlarında, məsələn, hekayədə yazıçı obrazın həyatının bir mərhələsini təsvir etməklə məhdudlaşır, romanda qəhrəmanı inkişafda təqdim edir, onun keçdiyi həyat yolunu bütövlükdə işıqlandırır, rast gəldiyi çətinlikləri, daxili aləmini, fikir və düşüncələrini bütün təfərrüatı ilə əks etdirməyə çalışır.

Ədəbiyyatşünaslıqda roman – tarixi, fəlsəfi, məişət və s. olmaqla, növlərə bölünür.

Əsəri təhlil edərkən “Gələcək gün” romanı haqqında görkəmli alimlərin aşağıdakı fikirləri ilə tanış olun, cavablarınızda onlardan bəhrələnin.

“Gələcək gün” romanı, əvvəla, böyük bir ictimai dəyəri olan siyasi roman idi. İkincisi, bu əsər kəskin konfliktlər, böyük ehtiraslı insanlar, möhkəm iradəli nəhəng xarakterlər romanı idi. Bu romanda İrandakı bütün ictimai zümrələrin həyatı, psixologiyası, ictimai hadisələrə münasibəti mahir bir sənətkar qələmi ilə təsvir edilib. M.İbrahimovun qələbəsi onda oldu ki, “Gələcək gün” romanında ictimai hadisələri insanların taleyi ilə, psixoloji halları ilə çarpazlaşdırma bildi. İctimai hadisələri qəhrəmanların tərcümeyi-halına çevirdi”.

İ.Şıxlı

“Azərbaycanın Şimalında və Cənubunda baş verən bütün olaylar Mirzə İbrahimovun əsərlərində tarixi əsərlərdən daha dolğundur. “Gələcək gün” romanı Azərbaycan milli-mənəvi fikrinin gerçəkliyini ifadə edir. “O gün gələcək” – bu, şüar deyildi, bütöv Azərbaycan arzusunun ifadəsi idi”.

V.Yusifli

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Əsərin mövzusunı və onda qaldırılmış başlıca problemi müəyyənəşdirin. Müəllif həmin problemin həllində nəyə üstünlük verir? Cədvəldən istifadə edin.

Yazıçı diqqəti hansı mühüm problemə cəlb edir?	Siz bu problem barədə nə düşünürsünüz?

3. Əsərdə konflikt hansı qüvvələrin arasında baş verir? Bu konflikt olmaya bilərdimi?

4. Firdun obrazını səciyyələndirin. Cədvəldən istifadə edin.

Firdun obrazı		
Xarakterindəki başlıca cəhətlər	Düşüncələri	İnsanlara və hadisələrə münasibəti

5. Musa kişi obrazını səciyyələndirin. Cədvəldən istifadə edin.

Musa kişi obrazı			
Xarakterindəki başlıca cəhətlər (nümunələr göstərməklə)	Digər obrazların ona münasibəti (nümunələr göstərməklə)	Yazığının ona münasibəti (nümunələr göstərməklə)	Sizin ona münasibətiniz (nümunələr göstərməklə)

6. Hikmət İsfahani obrazı üçün səciyyəvi olan cəhətlər hansılardır? Sxemi dəftərinizdə çəkib cavabları qısaca yazın.

Xarakterindəki əsas cəhətlər: ____

Kəndlilərin ona münasibəti: ____

Yazığının ona münasibəti: ____

Sizin ona münasibətiniz: ____

7. Əsərdəki başlıca fikri – ideyanı müəyyənəldirin. Cədvəldən istifadə edin.

Əsərin ideyası hansıdır?	Nə üçün belə düşünürsünüz?
Xoşbəxtlik maddi cəhətdən təmin olunmuş həyat deməkdir.	
Savadsızlıq və avamlıq cəmiyyət üçün ən böyük bələdir.	
Zülmədən qurtuluşun yeganə yolu mübarizədir.	
İnsana əzab və işgəncə vermək cinayətdir.	

Evdə iş

- Kitabxanadan, internetdəki mənbələrdən istifadə edərək “Cənub mövzusunda yazılmış nəsr əsərləri” adlı məruzə hazırlayın.

IV dər

Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş

1. Əsərin bədii gözəlliyini təmin edən vasitələr hansılardır? Həmin vasitələri sualların yerinə yazıb nümunələrlə əsaslandırın.

Əsərin bədii gözəlliyini təmin edən vasitələr			
?	?	?	?

2. “Gələcək gün” əsərindən oxuduğunuz hissəni “Heydərbabayə salam” əsəri ilə müqayisə edin. İlk növbədə, müqayisəni hansı əsaslara (xüsusiyyətlərə) görə aparacağınızı müəyyənəldirin. Cədvəldən istifadə edin.

Müqayisə hansı xüsusiyyətlərə görə aparılır	Əsərlərin adı	
	“Gələcək gün”	“Heydərbabayə salam”

3. Roman növ və janr baxımından dramdan fərqlənirmi? Öyrəndiyiniz, yaxud müstəqil oxuduğunuz nümunələr əsasında müqayisə aparın. Müqayisə cədvəlindən istifadə edin.

Hansı cəhətlərə görə müqayisə olunurlar	Əsərlərin adı	
	“Gələcək gün”	

4. Dərsləyinizdə əsərlə bağlı verilən illüstrasiya təsəvvürünüzdə uyğundurmu? Nə üçün?

5. **Müzakirə edin:** Ustad Şəhriyarın aşağıdakı fikri “Gələcək gün”ün müəllifinin niyyəti ilə səsəldirmi?

“Bir xalqın şərəfi üçün birinci şərt onun müstəqil olmasıdır. Müstəqil olmayan bir xalqın əzmi və hörməti yoxdur. Xalqın istiqlaliyyətini onun əxlaqi fəziləti saxlaya bilər. Hər bir xalqın istiqlaliyyətini qoruyan onun mərdlik və şücaətidir”.

Evdə iş

• Mövzulardan birini seçib təqdimata hazırlaşın:

- Müxtəlif dövrlərdə Cənubi Azərbaycanda baş vermiş milli azadlıq hərəkatı barədə nə bilirəm.
- Cənubi Azərbaycanda qurulmuş Milli Hökumətin devrilməsinin başlıca səbəbləri.

Müstəqil iş üçün

- Bölmədə tanış olduğunuz sənətkarların həyatı haqqında kitabxana və ya internetdəki mənbələrdən topladığınız məlumat əsasında təqdimata hazırlaşın.

Qiymətləndirmə materialı

Mehdi Hüseyn

NİŞAN ÜZÜYÜ

(ixtisarla)

Hələ gün çıxmamışdı. Təkdən bir əsən meh həyətdəki badam ağacının xırdaca yarpaqlarını tərpədirdi. Bir az bundan əvvəl samovara od salıb yan tərəfdə oturmuş Əminə xala yarpaqların pıçıltısını eşidirdisə də, buna əhəmiyyət vermirdi: onun gözləri yol çəkirdi.

“...Ana! Dünən çox vuruşduq. Qabağımızdakı faşistlərin sayı bizdən beş dəfə çox olardı. Onların pulemyotları yağış kimi güllə yağdırırdı. Mən komandirimizin sol tərəfində durmuşdum. O, bərk yaralandığına baxmayaraq, bizə ürək-dirək verirdi. Mənə də tez-tez: “Qorxma, Salman, – deyirdi, – gözlə, lap yaxına gələndə atarsan”. Mən əlimdəki qumbaranı hazır tutub düşmənin daha da yaxınlaşmasını gözləyirdim. Onlar sürünə-sürünə qabaqkı dikdirə çıxdılar.

Mən az qala nəfəs almayıb komandirin əmrini gözləyirdim. Komandir əli ilə “Səbir elə!” işarəsini verə-verə, gözlərini düşmən gələn tərəfdən çəkmirdi. Birdən faşistlər ayağa qalxıb üstümüzə şığıdılar. Mən əlimdəki qumbaranı atdım. Bilmirəm, dördümü, beşimi toz-torpağa qarışdırıb qaldı. Ana! Mənim gülləm qurtarmışdı. Süngü davası başlandı. Gərək özün burada olub görəydin. Yalan olmasın, hərəməz bir aslana dönmüşdük. Vuruşurduq, nə vuruşurduq...

Faşistlər zərbəmizə dözməyib geri qaçdılar. Ax, ana, bu vaxt pulemyotumun bircə daraq gülləsi olaydı, gör onda heç bir faşist də qaçıb qurtula bilərdimi!..”

Əminə xalının gözləri yol çəkirdi. Oğlunun məktubunu azı yeddi-səkkiz adama oxutdurub tamam əzbərlədiyi halda, bir də təzədən oxutmağa bir adam axtarmaq fikrinə düşdü. Onun xəyalında ancaq bu sözlər dolanırdı: “Bircə daraq güllə... Neyləyim?.. Bu iş əlimdən gəlmir, oğul... Yoxsa, bir daraq nədir, lap yüz daraq yollardım. Qalın corab deyil ki, gündə üç cüt toxuyam. Neyləyim?..”.

Əminə xala samovarın səsinə fikirdən ayrıldı, tez durub samovarın qapağını götürdü, yanaqlarına dəyən isti buğdan üzü, alını tərlədi. “Neyləyim, oğul, samovar deyil ki, o dəqiqə çayını dəmləyib hazır eləyim!” Ananın xəyalından qərribə bir fikir keçdi: “Yox, sənə güllə yollamayacağam. Onu hökumətimiz verər. O, heç vaxt sənə darda qalmasına razı olmaz. Mən səndən ötrü qiymətli bir şey saxlamışam. Var-dövlətdən kasıb da olsam, dar gündə düşməyə möhtac olmaram”. Əminə xala: “Sonra yadımdan çıxar”, – deyər fikirləşib evə girdi. Divar şkafinin lap yuxarı gözündən alabəzək bir boğça çıxarıb döşəməyə qoydu; əli titrəyə-titrəyə boğçanı açdı. Burada hər nə desən, vardı: ipək, şal, müxtəlif rəngdə qadın corabları, parçalar... Hamısını oğlunun nişanlısı üçün saxlamışdı, boğcadakı şeyləri Əminə xala düz on ildə alıb yığmışdı. Hər dəfə açıb baxanda ürəyi tel-tel olurdu: ölməyib o günü görsəydi, heç dərdi olmazdı.

Əminə xala parçaların arasından nə isə götürüb yaylığa bükdü, qoynunda gizlətdi, sonra gəlib samovarı mizin üstünə qoydu. Uşaqlarını səslədi:

– Qalxın, bu qədər də yatmaq olar?

Yayın isti gecəsindən sonra bir qədər sərinlənən havada uşaqlar rahat nəfəs ala-ala yatırdılar. Onlar qalxıb geyindilər. Bir dəqiqədə sual-cavab başlandı:

– Ana, dünən samovarı aparıb fonda vermədin?

– Ana, mis qazanı aparmadın?

– Uşaqsınız, oturun yerinizdə... Onu mən bilərəm.

– Özün demədin aparacağam?

– Dedim, amma aparmıram.

– Niyə ki, ana?

Bu suallar verilənə qədər bir az hirsli olan ana xeyli yumşaldı. Əvvəlcə balacalardan biri soruşdu, amma indi ikisi də gözlərini ona dirəyib kirpiklərini qırpmadan cavab gözləyirdi.

– Samovardan nə olacaq? Soruşdum, dedilər, ondan cəmi-cümlətanı üç-dörd top gülləsi çıxar. Azdır da... Ayıb deyilmi?.. Nə var, nə var, Əminə arvad fonda dörd top gülləsi verib... Yox, aparmıram...

Əminə xalanın işlədiyi corab arteli fəhlələrinin yığıncağı uzun çəkdi. Çıxışlar qurtarandan sonra kimsə xəbər aldı:

– Bəs Əminə xala müdafiə fonduna bir şey vermir?..

Yerdən səs gəldi:

– Əşi, kasıb arvaddır, nə verəcək...

Ömründə söz alıb danışmayan Əminə xala elə bil bunu gözləyirdi. O, yerindən partladı:

– Niyə, nə olub, kasıbın qeyrəti olmaz?! Mənim toxuduğum çorablar həmişə birinci növə düşüb... Daha mükafat almaqdan yorulmuşam... Kasıb niyə oluram?

– Niyə hirsələnirsən, Əminə xala?..

– Hirsələnirəm, ona görə ki, haqqım var... Adam danışanda bir az fikirləşsə, yaxşı olar!..

O bu sözləri deyə-deyə əlini qoynuna saldı. Oradan səhər yaylığa büküyü şeyi çıxartdı, hələ açıb göstərməmiş sözünü deyib qurtarmağa çalışdı:

– Dava qurtaranacan hər ay beş günlük məvacibim, bir mis qazan, bir mis samovar... Yaz də, nə durmusan, üzümə niyə baxırsan? Bir də ki bu üzük... Oğlumun nişan üzüyü... Üç min manat vermişəm... Yaz!..

Əminə xalanı yaxşı tanıyan müdir razı olmadı:

– Yox, onu saxla. Axı o, sənin üçün çox qiymətlidir, xala.

Əminə xala duruxdu, müdirə sərt cavab vermək istəmədi:

– Deyirsən, mənim üçün çox qiymətlidir?.. Yox, bundan da qiymətli olan var...

– O nədir, xala?

Əminə arvadın səsi birdən titrədi, o, indi bir ana kimi cavab verdi:

– Oğlum! Ona güllə lazımdır... Bildin?

LAYİHƏ

MILLİ ÖZÜNÜDƏRK VƏ DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİ DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

... 1 ...

**Milli-mənəvi özünüdərək
dövründə ədəbiyyat
(1961–1990)**

Ədəbiyyata, incəsənətə qarşı yürüdülmən sərt siyasi təzyiqlər, ideoloji təxribatlar Stalinin ölümündən sonra tədricən zəifləməyə başladı. 1950-ci illərin sonlarına doğru yazılan bir sıra əsərlərdə sovet həyat tərzindəki qüsurlara, keçmişdə yol verilmiş ədalətsizliyə açıq-aşkar münasibət bildirilirdi. M.Hüseynin “Qara daşlar”, İ.Hüseynovun “Yanar ürək”, “Doğma və yad adamlar”, B.Bayramovun “Yarpaqlar”, R.Rzanın “Qızılgül olmayaydı” və s. əsərlərdə bu mövqe özünü qabarıq göstərirdi.

Şəxsiyyətə pərəstişin cəmiyyətə vurduğu sağalmaz yaralar barədə Sov.İKP-nin XXII qurultayında açıq və kəskin danışılması, 1930-cu illərdə repressiyaya məruz qalmış günahsız insanlara bir-birinin ardınca bəraət verilməsi ədəbiyyatın totalitar rejimin bir çox əhəmiyyətli uzaqlaşmasına şərait yaradırdı. Cəmiyyətdə humanizm və insan konsepsiyasının güclənməsi ədəbiyyatın məzmununa əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir, lirik-psixoloji üslubun aparıcı mövqe tutmasına səbəb olurdu. Bunu İ.Əfəndiyevin nəsr yaradıcılığında (“Kör-püsalanlar”, “Söyüdlü arx”), dramlarında (“Sən həmişə mənimləsən” və s.), B.Bayramovun “Sərinlik”, Ş.Qurbanovun “Sənsiz” əsərlərində görmək mümkün idi.

Lirikada təzələnmə, yeni poetik fikir R.Rza yaradıcılığının işığında baş verirdi. Sənətə yeni gələnlərin: F.Qoca, F.Sadiq, Ə.Kərim, T.Bayram, S.Rüstəmxanlı, R.Rövşən, V.Səmədoğlu və başqalarının ilk addımları bu işığın altında atılır, sərrastlaşır və möhkəmlənirdi. Poeziyadakı bu yeniliyə qarşı çıxanlar da vardı, lakin zaman öz sözünü dedi. 1960-cı illərdə yeni ruhu, ideya-estetik istiqaməti əks etdirən əsərlər ədəbiyyatımızın ən uğurlu səhifələrindən oldu.

Həmin illərdə yazıb-yaradan B.Vahabzadə, N.Xəzri, Qabil, B.Azəroğlu, Ə.Kürçaylı, M.Araz kimi şairlərin fərdi yaradıcılıq üslubları daha da inkişaf etmiş, əsərləri mövzu, məzmun və bədii cəhətdən yeni keyfiyyət qazanmışdı.

Bu dövrdə N.Rəfibəyli, M.Dilbazi, M.Gülgün və digər qadın sənətkarlarımızın müasir mövzuda və fərqli fərdi üslublarda yazdıqları əsərlər diqqəti cəlb edirdi.

Yarım əsrdən artıq bir yaradıcılıq yolu keçmiş Nigar Rəfibəylinin 1960-cı illərdə və daha sonralar çap olunmuş “Dənizin səsi gəlir”, “Bir cüt xurma ağacı”, “Günəşdən gənclik istədim” və s. kitablarında müxtəlif mövzularda əsərləri toplanmışdır.

Böyük bir yaradıcılıq yolu keçmiş Mirvarid Dilbazi xalqımızın həyatında baş verən mühüm hadisələrə əsərlərində münasibət bildirmişdir. Xalqın həyatı, məişəti, zəhmət adamı və onun qayğıları, müharibənin törətdiyi fəlakətlər, doğma təbiətin gözəlliyi, vətən sevgisi onun müxtəlif illərdə çap etdirdiyi “Vətən eşqi”, “Şeirlər”, “Xatirələr olan yerdə”, “Həyat lövhələri”, “Dağ çiçəyi” və s. əsərlərində maraqlı bədii boyalarla əks etdirilən məsələlər idi.

Gənclik illəri Cənubi Azərbaycanda keçən Mədinə Gülgün xalqının milli hüquqlarının pozulmasını, ağır yaşayışını uzun illər müşahidə etmiş, bunun təsiri altında dünyagörüşü formalaşmış, azadlıq uğrunda mübarizəyə qoşulmuşdur. M.Gülgün Cənubi Azərbaycanda

Demokratik Milli Hökumət qurulduqdan sonra şeirləri və əməli fəaliyyəti ilə xalqına, vətəninə sədaqətlə, əzmlə xidmət edir. Demokratik qüvvələrin məğlubiyyətindən sonra – 1946-cı ildə Şimali Azərbaycana pənah gətirən şair ömrünün sonuna kimi Bakıda yaşayır və işləyir. Onun yaradıcılığının mövzu dairəsi geniş olsa da, Cənubda baş verən ictimai-siyasi hadisələr, xüsusən azadlıq uğrunda mübarizə, bu yolda verilən qurbanların xatirəsi onu bir an da tərk etməmiş, yaradıcılığında önəmli yer tutmuşdur. “Günlər və xatirələr”, “Şairin kitabxanası”, “Firidun”, “Xatirələrimin nəğməsi”, “Dünyamızın sabahı”, “Arzu da bir ömürdür” və s. kitablarına daxil edilmiş əsərlərdə Mədinə Gülgün Cənubi Azərbaycandakı insanların taleyi ilə yanaşı, Şimali Azərbaycan, buranın vətəndaşları barədəki düşüncələrinə də geniş yer vermişdir.

1960-cı illərdə yaranan “yeni nəsr” sonrakı onilliklərdə uğurla davam və inkişaf etdirildi. Sabir Azəri, İsi Məlikzadə, Fərman Kərimzadə, Mövlud Süleymanlı, Yusif Səmədoğlu, Anar, Elçin və b. yaradıcılığında dəyərli nümunələr meydana gəldi. “Yeni nəsr”ə aid nümunələrdəki güclü lirik-psixoloji ovqat ədəbiyyatımızın ideya-məzmun və forma-üslub baxımından zənginləşməsinə əhəmiyyətli təsir edirdi.

Bu mərhələdə yaşlı nəslin nümayəndələri – S.Rəhimov, M.Hüseyn, İ.Şıxlı, V.Babanlı, S.Əhmədov və b. həm müasir, həm də tarixi mövzularda yazdıqları əsərlərlə ədəbiyyatımızın zənginləşməsinə dəyərli töhfələr verirdilər.

Bu illərdə *dramaturgiyada* da müəyyən uğurlara imza atılmışdır. Ədəbiyyatın bu sahəsində çox ciddi suallara cavab axtarıldı. Müasir insan, onun mənəvi-əxlaqi saflığı, milli ruh, ictimai borc və şəxsi mənafe, mühüm tarixi hadisələrə çağdaş baxış və s. bir problem kimi həm yaşlı nəslə (M.İbrahimov, M.Hüseyn, İ.Əfəndiyev, Ə.Məmmədخانlı və b.), həm orta nəslə (B.Vahabzadə, N.Xəzri və b.), həm də gənc nəslə (Anar, Elçin, N.Həsənzadə, A.Məmmədov və b.) düşündürmüş, onlarla maraqlı səhnə əsərinin yaranmasına səbəb olmuşdur.

...

LAYİHƏ

RƏSUL RZA
(1910 – 1981)

• O, xalq ədəbiyyatına və klassik ədəbiyyata böyük pərəstiş edən bənzərsiz bir şair, Azərbaycan poeziyasının novatorlarından biridir.

Nazim Hikmət

Yada salın

- İnsanla təbiətin bağlılığına, insanın təbiətə münasibətinə həsr olunmuş hansı əsərləri xatırlayırsınız?
- Həmin əsərlərdə diqqətinizi daha çox cəlb edən nə olub?

Düşünün

- İnsanın təbiətdə ən qüdrətli olanlarla müqayisə edilməsinə ədəbiyyatda böyük diqqət yetirilməsinin səbəbi, sizcə, nədir?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Şeirdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldirin.

ÇINAR ÖMRÜ

(ixtisarla)

Nə payızdı, nə qışdı...
Bir çinar qurumuşdu.
Nə suyunu kəsdilər onun,
nə üstünə kölgə düşdü.
Ağac ayaq üstə qurumuşdu.
Nə yarpaqları saraldı,
saplağı sınımış kimi.
Nə xəzəli töküldü,
yuvasından uçan quş kimi.
Elə bil ki gövdəsi üşümüşdü.
Çinar beş yüz ildən bir az,
bircə yaz
az yaşadı...
Yaşadı, puçurlaya-puçurlaya
bugündən sabaha.
Çinarın ölüm günü
ilk pöhrəsindən,
ilk yarpağından başlamışdı.
Əsr-əsr yaşadı bu ölüm
çinarın budağında,
gövdəsində, kötüyündə.
Ayrılmadı çinardan
bir an da, bir gün də.

Çinar duymasa da onu,
 Ölüm keçdi, pöhrə-pöhrə
 yarpaq-yarpaq,
 budaq-budaq yolunu.
 Bir qış, duyan olmadı ki,
 çinar artıq quruyub.
 Yazbaşı gördülər ki,
 budaqlar oyanmadı,
 Yarpaqlar göyərmədi.
 Çinar yatmışdı, nədi?!
 Günlər keçdi.
 Nə qotaz sarı sırğaları sallandı
 çinarın,
 nə kölgəsi sərildi çəmənə
 naxış-naxış.
 Arxada qalmışdı,
 qılınıc şaxtadan – qış.
 Yazbaşı gördülər ki,
 Çinar quruyub... ölüb...
 Bir gecə qara yeldən
 budaq-budaq tökülüb.
 Nə boy-buxundan gileyi vardı
 çinarın,
 nə ucalıqdan.
 Çinar beş-on insan ömrü –
 dörd yüz doxsan doqquz il
 yarpaqlandı,
 sırğalandı,
 ağır-ağır yırgalandı,
 sakit-sakit öldü
 qocalıqdan.
 Nə meydan kölgəsi qaldı,
 nə narın, xəfif yeldən
 bəstələdiyi nəğmə –
 titrək pıçıltıları.
 Bir acı göynək qaldı
 insanların qəlbində çinardan.
 Bir də həzin xatirə qaldı.
 “Neçə meydan kölgəsi vardı”, –
 dedilər.
 “Neçə ulduz-ulduz yarpaqlayardı”, –
 dedilər.
 “Neçə qoyun-quzu dincələrdi altında”, –
 dedilər.
 “Neçə nəğmələr gətirərdi ona

quşlar qanadında”, –
dedilər.
Çinar getdi;
kөнüllөrdə yangısı,
yeri qaldı.
Dodaqlarda xan çinarın
bahar nəğmələri qaldı.
Əlli olsun, yüz olsun,
neçə-neçə əsr olsun,
Ömrün ilk günü,
son günü var.
Beş yüz ildən bir əskik
yaşadı çinar.
Fırtınada, qasırğada
əyilmədi.
Acizlik, qorxu nədir –
bilmədi.
Yaşadı çinar kimi;
budaqları çətir-çətir,
kölgəsi meydan-meydan.
Az da, çox da yaşasaydı,
belə yaşayacaqdı.
Kökü torpağa bağlı,
vüqarlı çinar kimi;
müdrək babalar kimi.
Getdi səssiz, haraysız,
nə yeddisi, nə qırxı oldu.
Təəssüf, yangısı gəzdi
dodaq-dodaq,
ağız-ağız.
Çinar getdi.
Ondan –
“Kaş bir il də yaşayaydı...” –
bir arzu qaldı.
Dibindən qaynayan
bir bulaq su qaldı.
Bir belə çinar ömrü
olsun deyirəm, ömrüm.
İllərin sayına görə yox!
Bir ömür ki,
xatirələrdə yangısı, izi qalsın –
neçə-neçə ömürdən çox.
Bir ömür ki, kimsəyə
əziyyəti dəyməmiş olsun.
Bir ömür ki,

heç gileyə enməmiş,
heç kəsə baş əyməmiş olsun.
Bir ömür ki,
həm yoxuşu şərəfli,
həm dözümlü eniş.
Bir insan ömrü –
kişi ömrü, kişi.

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Əsəri fərdi səssiz olaraq oxuyun.
2. Şeirın misraları üzərində düşünün, onlarda ifadə olunmuş fikri anlamağa çalışın.
3. Kiçik qruplarda birləşərək qənaətlərinizi bölüşün, aydınlaşdırılmasına ehtiyac duyduğunuz mətləbləri müzakirə edin.
4. Çıxardığınız nəticə barədə təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.
5. Mövzulardan birini seçib təqdimata hazırlaşın:
 - a) “Çinar ömrü” ifadəsi məndə hansı təəssürat yaratdı?
 - b) Əsər mənə hansı suallara cavab tapmaqda yardımçı oldu?
6. Əsərdə müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirib cədvəldə qeyd edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi misralar	Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növü

Evdə iş

- Şeir haqqındakı fikirlərinizi ikihissəli gündəlikdə qeyd edin.

II dər

Təhlil üzrə iş

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Tanış olduğunuz şeir təkcə şairin yaradıcılığında deyil, ədəbiyyatımızda maraqlı ədəbi hadisə kimi dəyərlidir. Əsərdə insan mənəviyyəti, onun həyatda mövqeyi, məqsədi ilə bağlı suallara cavab axtarılır. Şeirdə oxucunu düşündürən ciddi mətləblər maraqlı, orijinal təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə yolu ilə əks etdirilmişdir. Bütün bunların aydınlaşdırılması üçün əsərin üzərində müşahidələrinizi davam etdirməli, sizə təklif olunan tapşırıqların üzərində diqqətlə işləməlisiniz. Eləcə də sərbəst şeir və simvol haqqında burada deyilənləri mükəmməl mənimsəməli, “Çinar ömrü”nə tətbiq etməyə çalışmalısınız.

Ədəbiyyatımızda heca və ərüz vəznləri ilə yanaşı, **sərbəst** şeirdən də istifadə olunur. Əgər heca vəznində hecaların sayı, kəmiyyəti, ərüz vəznində hecaların uzun-qısalığı, keyfiyyəti əsas götürülürsə, sərbəst şeirdə bu tələblər gözlənilmir. Belə şeirin başlıca xüsusiyyətləri misraların quruluşunda, qafiyə sistemində müəyyən sərbəstliyin olmasıdır. Belə ki, sərbəst şeirlərdə misraların uzunluğu, bölgülərin sayı fərqli olur. Misralardakı sözlər səpələnmiş olsa da, müəyyən daxili ahəng, poetik intonasiya gözlənilir. Məhz buna görə də yazılışından fərqli olaraq, deyilişində – səslənməsində əsərin sərbəst şeir formasında olması hiss olunmur.

Sərbəst şeirdə misralar həm dalbadal, həm də çarpaz qafiyələnir. Əksər hallarda isə qafiyələnmə bir neçə misradan sonra özünü göstərir.

Çinar getdi;
kənüllərdə yangısı,
yeri qaldı.
Dodaqlarda xan cınarın

*bahar nəğmələri qaldı.
Əlli olsun, yüz olsun,
neçə-neçə əsr olsun,
Ömrün ilk günü,
son günü var.
Beş yüz ildən bir əskik
yaşadı çinar.*

Burada “yeri qaldı”, “var” sözləri ilə həmqaftıya olan “nəğmələri qaldı”, “çinar” sözləri iki misra-dan sonra işlənmişdir.

Aşağıdakı nümunədə isə həmqaftıya sözlər (qışdı, qurumuşdu) dalbadal işlənmişdir.

*Nə payızdı, nə qışdı...
Bir çinar qurumuşdu.*

Sərbəst şeirdə misraların bir və ya bir neçə sözdən ibarət olması, qafiyələnmənin özünü fərqli qaydada göstərməsi əsərdə müəllif niyyəti ilə bağlıdır. Bütün bunlar sənətkara əsərin məzmununu, oradakı fikirləri daha qabarıq, təsirli çatdırmağa imkan verir.

Bəzən sənətkar öz niyyətini üstüörtülü şəkildə əks etdirir. Yəni əsərdə diqqətə çatdırmaq istədiyi mətləbi açıq demir, işarələrlə nəzərə çarpdırır. Başqa sözlə, **simvoldan** – fikri əyaniləşdirən, daha qabarıq ifadə edən obrazdan istifadə edir. “Simvol” yunan sözüdür, əlaqə, işarə, rəmz deməkdir. O, məcazın həm xalq yaradıcılığında, həm də yazılı ədəbiyyatda geniş istifadə olunan növlərindəndir. Məsələn, şifahi ədəbiyyatda şir güc-qüvvət, tülkü hiyləgərlik, qılınç ıgıdlıq, qəhrəmanlıq rəmzi kimi işlənir. Yazılı ədəbiyyatda da ayrı-ayrı obrazlar simvollaşdırılır və fikrin yeni, maraqlı ifadə forması tapılır:

*Mən çıxmağa təpə yox, uca dağ istəyirəm,
Həyatı həyat kimi yaşamaq istəyirəm!*

Bu misralarda zahirən təpədən, dağdan danışılsa da, əsl mətləb başqadır. Lirik qəhrəman kiçik qələbələrlə (“təpəyə çıxmaqla”) məhdudlaşmaq niyyətində deyil, o, böyük uğur qazanmaq (“dağa çıxmaq”) arzusundadır.

Rəmlərdən istifadə fikrin çoxmənalı anlamına səbəb olur ki, bu da oxucunu düşündürür. Əsl mətləbin üzə çıxarılması isə oxucuya estetik zövq verir, emosionallığın güclənməsinə səbəb olur.

Çinar ədəbiyyatımızda vüqar, məğrurluq, ucalıq ifadə edən rəmzi (simvolik) obraz kimi işlənir.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

- Şeir hansı mövzuda yazılmışdır? Sizcə, bu əsərdə şairi düşündürən başlıca problem nədir?
- Əsərdə çinar ömrü hansı məqsədlə xatırlanır? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.
- Əsərdə dönə-dönə xatırladılan “yaranan bir gün öləcəkdir” fikri ilə başlıca problem arasında əlaqə varmı? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.
- Əsərin bədii gözəlliyini təmin edən vasitələri müəyyənləşdirin. Cədvəldən istifadə edin.

Əsərdə bədiiyi təmin edən vasitələr	Vasitələrin nümunələrlə əsaslandırılması

- Şeirin sərbəst vəznə yazıldığını nümunələrlə əsaslandırın.
- Şeirdəki başlıca fikir – ideya, sizcə, nədir? Cədvəldə tələb olunanları qeyd edin.

Əsərin ideyasının açıqlanmasında əhəmiyyətli olan söz, ifadə və cümlələr	Belə düşünməyimin səbəbi

Evdə iş

- “Əsər şərəfli ömür haqqındakı düşüncələrimə nə əlavə etdi?” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.
- R.Rzanın “Çinar” adlı şeirini oxuyun. Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

III dərş Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş

1. “Çinar” şeirini bir daha nəzərdən keçirin.
2. Parta yoldaşınızla birlikdə tapşırıqları yerinə yetirin:
 - a) Tanış olmayan sözlərin mənasını dəqiqləşdirin.
 - b) Bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

Rəsul Rza

ÇİNAR

Gecə keçmiş, ulduzlar ağ, göy qara!
 Söykənmişəm qocaman bir çinara.
 Bir yanımda ömür kimi axır su,
 Qaçmış bu gün təbiətin yuxusu.
 Budaqlarda sərin yelin xoş səsi,
 Yarpaqların həzin-həzin nəğməsi.
 Ürəyim bir qanadlanmış quş kimi
 Hey çırpınır təsəllisiz, əsəbi.
 Hündür çinar budaq atmış, qol atmış
 Öz ömründə çox əsrlər qocaltmış.
 Görkəmində qarlı dağlar vüqarı,
 Başı bütün ağaclardan yuxarı.
 Tufan qopar, yağış yağar, qar tökər;
 Od qamçılı ildırımlar göy sökər.
 Bəzən çayda daşlar daşı qovalar.
 Seldə gedər göy çəmənlər, ovalar.
 Yarğan yarar sinəsini dağların.
 Sular oyar binəsini dağların.
 Karvan çəkər göyde qara buludlar,
 Çovğun gələr, şaxta kəsər, buz donar.
 Xan çinarım əyməz məğrur başını,
 Kimsə bilməz xan çinarın yaşını.
 Gecə qara, durdum, düşündüm bir az,
 Dedim, nədən ulu çinar yıxılmaz?
 Birdən çinar dilə gəldi, dedi: “Bax!
 Bu torpaqda dərinə kök salaraq
 Hər tərəfə uzatmışam qolumu,
 Övladlarım bürüyüb sağ-solumu.
 Belə məğrur dayanmağa haqlıyam,
 Mən kökümle bu torpağa bağlıyam”.

Kiçik qruplarda birləşərək aşağıdakı tapşırıqları yerinə yetirin.

1. Şeirin məzmununa aid üçdən az olmayaq sual və onlara cavab hazırlayın.

2. Əsərin bədii gözəlliyini, fikrin təsir gücünü artırان vasitələri və onların rolunu aydınlaşdırın. Cədvəldən istifadə edin.

Şeirdə bədiiliyi təmin edən vasitələr	Onların rolunun nümunələrlə aydınlaşdırılması

3. Əsərdə şairi düşündürən başlıca problem, sizcə, nədir? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.
 4. Şeirdəki başlıca fikir – ideya, sizcə, nədir? Fikrinizi əsaslandırın.
 5. Əsəri “Çinar ömrü” şeiri ilə müqayisə edin. Cədvəldən istifadə edin.

Hansı əsaslara (cəhətlərə) görə müqayisə olunurlar	Əsərlərin adı	
	“Çinar”	“Çinar ömrü”
Mövzu		
Məzmun		
Bədiilik		
Problem		
İdeya		

6. Çıxardığınız nəticələrlə bağlı təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evdə iş

- “Çinar ömrü” şeirindən bir parçanın ifadəli oxusuna hazırlaşın.
 - Əvvəlcə ifaçılıq vəziyyətini – dinləyicilərə nə çatdıracağınızı aydınlaşdırıb dəftərinizdə (şeirin mətninin kənarında) yazın.
 - Sonra misraların oxusunda səsinizin almalı olduğu çalarları qeyd edin. Unutmayın ki, misraların hər birinin oxusunda da, məzmun dan asılı olaraq, fərqli səs çalarları yarana bilər.
 - Fasilələrin yerini, məntiqi vurğulu sözləri, səsin sürətini, ucalığını və s. müəyyənəşdirib şərti işarələrlə göstərin.

İSMAYIL ŞIXLI
(1919 – 1995)

• Azərbaycan ədəbiyyatının XX əsrdə yetişdirdiyi ən görkəmli şəxsiyyətlərdən biri olan İsmayıl Şıxlı haqqında düşüncələr hər birimizin ağlına “müəllim”, “mütəfəkkir”, “milli yazıçı,” “mərdlik” kimi anlayışlar gəlir.

Nizami Cəfərov

Yada salın

- Mərdliyi, nəcibliyi ilə seçilən qəhrəmanın təsvir olunduğu hansı əsərləri xatırlayırsınız?
- Bu əsərlərdə diqqətinizi daha çox çəkən nə olub?

Düşünün

- “Namərdə yaxa vermə, mərdə arxa ol” atalar sözündə ifadə edilmiş fikri necə başa düşürsünüz?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənə bilərsiniz.

NAMƏRD GÜLLƏSİ

(ixtisarla)

... I ...

Niftalı koxa atın örüşünü dəyişəndə bir istədi, yəhəri-yüyəni də alsın, əvvəllərdə olduğu kimi, arxın suyu ilə belinin tərini yusun, amma fikrini dəyişdi. Atı elə yəhərli-yüyənli örüklədi, həm də hörüyü bir az da yaxına, arxın alt tərəfinə çəkdi. Bilirdi; hava isti idi, at qantər içindəydi, amma əlacı yox idi. O, əvvəllər atını hara gəldi hörüklər, örüşünü də tez dəyişərdi, qoymazdı ki, tərləsin. Yəhərini götürərdi ki, at nəfəsini dərsin, istəyəndə otlasın, istəyəndə kişnəyib şahə qalxsın, istəyəndə mıxı qopardıb ilxıya cumsun. Qaynar gözlü kəhərin işıldayan dərisinə, səyriyə sağrısına, qız teli kimi yumşaq yalına baxmaqdan doymayan Niftalı çox vaxt atı yalmanlayıb belinə qalxar, birbaş Kürə sürüb çimizdirər, çox vaxt da yalına yatıb o üzə adlayardı. O vaxt özünün də, atının da qorxusu-hürküsü yoxdu. Həm cavan idi, həm də... Amma indi, illah da koxalığa keçəndən sonra səksəkəli yaşayırdı...

O, astaca addımlarla dikdirə çıxdı. Arxın üstündən adlayıb ağacların kölgəsində dayandı. Gözünü üfüqlərə qədər uzanıb gedən taxıl zəmilərinə zillədi. Astaca meh əsirdi. Qara qılçiq sünbüllər xışıldayırdı. Otları çoxdan saralıb-solmuş dərəli-təpəli bu boz çöllərin ortasında qoşalaşan qovaq ağaclarının yarpaqları da xışıldayırdı. Hansı rəhmətliyənsə savab üçün əkdirdi bu ağacların dibindən axan arxın suyu da qırçınlanıb şırıldayırdı. Niftalı koxa kölgəyə atılmış palaza, döşəkçə və mütəkkəyə baxdı. O, həmişə biçinçilərə baş çəkməyə gələndə burada uzanıb

- Sizcə, Niftalı koxa atının rahatlığı qayğısına nə üçün qalmır?
- Koxanın səksəkəli yaşamasına səbəb nə ola bilərdi?

- Bu cümlələr təsəvvürünüzdə hansı mənzərəni canlandırı?
- Sizcə, Niftalı Koxa həddindən artıq ehtiyatlı davranmır ki?

dincələrdi. İndi də həmişəki kimi, elə yarlı-yaraqlı palazın üstünə keçib mütəkkəyə dir-səklənmək istədi. İstədi ki, isti təntitə də, nə çəkmələrini soyunsun, nə də tufəngini, qoltuqaltısını çıxarıb yanına qoysun. Amma gördü ki, mümkün deyil, tər yuyub aparır.

- Kərəm haqqında sizdə hansı təsəvvür yarandı?
- Biçinçilərin və Niftalının işin tez qurtarmasını arzulamalarına səbəb nə idi?

Bir də kimdən qorxacaqdı? Kərəm, yəqin ki, bu saat Dili-can tərəfdədir, yayın istisində buralarda olmazdı. Olsa da, qorxusu yoxdu. Kərəm heç vaxt əliyalın adama güllə atmazdı. Bircə o gədədən ehtiyat edirdi. Kənddən qaçandan sonra buralarda, kolda-kosda dolaşırdı...

Tufəngini ağaca söykədi, çəkmələrini soyundu, yaxası qaytanlı köynəyinin düymələrini boşaltdı və palazın

üstünə uzanıb mütəkkəyə dirsəkləndi.

Cib dəsmallarının uclarını düynləyib başlarına keçirmiş biçinçilərin oraqları cingildəyirdi. Bu cingiltilər kövşənlərin xışiltısına qarışmışdı. Biçinçilər tələsirdilər. Onlar da istəyirdilər ki, işlərini tez-cə qurtarıb aldıqları haqqı elə buradaca, aranda, xırmanda döyüb, taxıllarını yaylağa, balalarına aparsınlar. Elə Niftalı koxa da tələsirdi. El çoxdan yaylağa qalxmışdı. Amma o, köçünü saxlamışdı. Sözü düz, kənddə tək qalmaqdan ehtiyatlanırdı. Elə biri gəlmə Mürşüd. Onun əslinin-nəslinin haradan olduğunu kənddə heç kəs bilmirdi. Bircə o məlum idi ki, çoxdan, lap çoxdan, Niftalığilin doqqazında üstü-başı yamaqlı, acından hülqumu qalxıb-enən, məlul-müşkül baxışlı bir oğlan boynunu büküb dayanmışdı. Əlində əsa, çiyində nimdəş heybə, başında tükü tökülmüş papaq var idi. Soyuqdan üzünün tükləri biz-biz durmuş, dodaqları qaysaqlanmışdı. Gözü batmış quyunun dibindəki su kimi güclə işıldayırdı.

Səs-küyə bayıra çıxdılar, itlərə acıqlandılar, “A bala, kimsən?” – deyə doqqazdakını səslədilər. Niftalının atası kürkünü çiyinə saldı, oğlu ilə bərabər doqqaza çıxdı, hardansa azıb gəlmiş bu Allah bəndəsinə diqqətlə baxdı və başa düşdü ki, bura adamına oxşamır. Son vaxtlar belələrinə tez-tez rast gəlmək olurdu. Ya düşməninə öldürəndən sonra baş alıb buralara pənah gətirir, ya da bir parça çörək ucundan çöllərə düşürdülər. Kişi oğlanı təpədən-dırnağa diqqətlə süzdü və “Yox, bu, adam öldürüb qaçana oxşamır, – deyə ürəyindən keçirdi, – yəqin, başqa əmması var”. Əslinə baxsan, kişinin oğlanın çuxura düşmüş gözlərindən xoşu gəlməmişdi.

Elə bil qərib bunu hiss etdi, qışın gırhagirində qapıdan geri qaytarılacağını başa düşdü və səsinə yazıqlıq verdi:

– Qaçqınam, ay dayı, heç kimim yoxdu.

Kişi oğlunun üzünə baxdı, Niftalı isə gözünü qaçqının yırtıq çarığından çıxmış barmağına zillədi.

- Mürşüdü gəlişinin təsvirində diqqətinizi daha çox çəkən nə oldu?
- “Gəlmə Mürşüd”ün kənddə möhkəmlənib qalmasına səbəb nə oldu?

– Buranı sənə kim nişan verib?

– Heç kim. Yolu əlimə alıb gəlmişəm. Qapınıza pənah gətirmişəm.

Ata oğula baxdı, oğul da ataya.

– Adın nədir?

– Mürşüd.

Düzmü deyirdi, Allah bilir, kağızı yox, şahidi yox, gəlmə adam idi. Elə o gündən ona kənd arasında “gəlmə Mürşüd” dedilər. Övvəlcə mala baxdı, sonra əkinə-biçinə getdi. Niftalıyan dostlaşdı lap qardaş oldular. Atasını öldürən sonra Niftalı ona torpaq da verdi. Köməkləşib balaca bir daxma da tikdilər, mal-qaradan pay ayırıb bir at da bağışladı. Qohum qızlardan birini də alıb onu ev-çəşik elədi.

Gəlmə Mürşüd diribaş idi. Əlinə maya salandan sonra Tiflisə, Gəncəyə ayaq açdı. Dolanışığı da yaxşılaşdı, özü də gümrahlaşdı.

Niftalı bir gün eşitdi ki, Mürşüd arvadını incidir. Həftələrlə evə gəlmir, şəhərdə kefdə-damaqdadır, uşaqlarına baxmır. Ürəyi götürmədi. Yanına çağırırdı. İki-üç gün gözlədi, amma Mürşüddən cavab çıxmadı. Bir gün yolda qabaqlaşdılar.

- Niyə görünmürsən?
- Nə olub, görünməyim vacibdir?
- Bəlkə, bir sözüm var?
- Sənin mənə nə sözün ola bilər?
- Ə, nə yekə-yekə danışırısan?
- Danışmayanda, susmayacağam ki?

Atlar yüyəni gəmirib fınxırışdılar. Döş-döşə gəlib dal ayaqları üstündə fırlandılar. Yolun tozu göyə qalxdı.

- Ə, deyəsən, gözün ayağıyın altını seçmir?! Nə tez havalandın, bala?!
- Artıq-əskik danışma, sözünü de!
- Niftalı kişi hirsini zorla boğdu.
- Bir də eşitsəm ki, arvad-uşağa əl qaldırıbsan, özündən küs, bildin?!
- Qələt eləyərsən, keçmişini də yanına alarsan!
- Ə, gəlmə köpəkoğlu, mənə cavab qaytarırsan?!

Qamçının göydə şaqıldamağı ilə Mürşüdün atın dırnağının dibinə düşməyi bir oldu.

Niftalı koxa elə yəhərin üstündən onu budarladı. At da sahibi kimi qəzəblənib onu tapdaladı. Koxanın hirsini soymadı. Sıçrayıb yəhərdən düşdü. Toz-torpaq içində qıvrılan gəlmənin yaxasından tutub yoldan kənara sürüdü. Xəncər havada parıldadı:

- Qələt eləmişəm keçmişimlə, ay Niftalı, mənə öldürmə, balalarım yazıqdı. Sən dədəyin goru, mənə çevir uşaqların başına, savab iş görərsən.

Koxanın qolu boşaldı. Mürşüdün quyunun dibində işıldayan suya bənzər gözlərinə nifrətlə baxdı və yaxasını buraxdı:

- Di get, qurban ol evdəkilərə.

Mürşüd dinməz-söyləməz ayağa durdu. Üstünün tozunu çırpdı, elə dinməzəcə də yəhərin qaşından yapışib atın belinə qalxdı. Bir xeyli sakitcə kəndə doğru sürdü və birdən yüyəni dartıb geri qanrıldı:

- Yaxşı, a koxa, bu hayıfı səndən almasam, kişi deyiləm.

Koxa atı minib tufəngi hərələyənəcən tozlu yolda gözdən itdi. Səhəri də eşitdi ki, başını götürüb evdən qaçıb...

Niftalı koxalığa keçəndən sonra istəsə də, istəməsə də, xətrə dəyməli olurdu. Divan-dərədən nə qədər uzaq gəzsə də, onların gözüne sataşmamağa çalışsa da, olmurdu, axtarıb tapır, üzünü danlayırdılar ki, filan oğrunu niyə tutmamısan, filan qaçağa niyə çörək veriblər, niyə qoyubsan. Qaçaq Kərəm Kürdən keçib yaylağa qalxıb? Deməyə nə var? Amma belə şeylərdən ötrü el-oba ilə üz-göz ol, görüm necə olursan? Vəzifə boyunduruq kimi bir şeydir. Elə ki boyuna qoydular, belinə minib istədikləri səmtə sürəcəklər. Ya gərək dözsən, ya da gərək onları da özünlə bərabər sürüyüb boyunduruqlu-moyunduruqlu tökəsən Kürə!

• Niftalı ilə Mürşüdün arasında münaqişənin yaranmasının əsl səbəbi nə idi?

• Bu qarşılaşma Mürşüd haqqında təsəvvürünüzə yeni nə əlavə etdi?

• Niftalı koxa haqqındakı təsəvvürünüz nə ilə zənginləşdi?

Havadan od ələnirdi. Kövşənlərdən qalxan ilğım təndir alovu kimi havanı yalaya-yalaya boz təpələri aşıb kəndin üstünə yayılır, oradan da suyu ısıldayan Kürün üstündən keçib Qarayazı meşəsinin ağaclarını qarşıyırdı. Niftalı koxanın kölgəsində uzandıqı ağacların gövdəsinə yapışmış cırcıramalar səs-səsə verib elə cırıldayırdılar ki, adam qulağını tutmalı olurdu. Niftalı koxanı isti, üstəlik də, cırcıramaların səsi tənətməmişdi. Ayaqlarını suya salıb sərinləmək və sinəsini, başını yuyub bir az dincəlmək istədi. Ayağa durdu, yaxası qaytanlı köynəyini soyundu, arxa yaxınlaşıb oturdu. Əlini suya uzatdı. Kür tərəfdən

- Niftalı koxanın ehtiyatı əldən verməsinə səbəb nə oldu?

uzanıb qəbiristanlığın yanından dikdirə qalxan tozlu-torpaqlı yolla gələn atlıları görmədi. Cırcıramaların səsi qulağına düşdüyündən atların fınxırtısını, üzəngilərin cingiltisini, ayaq tappılıtlarını eşitmədi. Bircə onu hiss etdi ki, güllə açıldı, kürəyi qovuşdu. Əlini sudan çəkib qamətini düzəltdi, qanrılıb dala baxdı. Gördü ki, atlıların biri yüyəni çəkib atı şahə qaldırdı, geri dönüb kiminsə üstünə qışqırdı, qamçı şaqıldadı:

– Namərd köpəkoğlu!

Daha heç nə eşitmədi. Kövşənlərin xışlıtısı, yarpaqların pıçılıtısı, arxın şırıltısı, cırcıramaların səsi birdən-birə zəiflədi, uzaqlaşdı və eşidilməz oldu. Havanı qarşalayan ilğım elə bil qor kimi gözüne doldu, bəbəklərinin önündə dalğalandı və dumana çevrildi, hər şey bu dumana büründü...

Kərəm atdan sıçrayıb özünü ağacın altına yetirdi və Niftalı koxanın başını dizinin üstə aldı. Güllə kürəyindən dəyib sinəsindən çıxmışdı.

Gözləri qapalı idi. Təkcə dodaqlarının xəfif titrəyişindən bilinirdi ki, hələ nəfəsi var. Kərəm aralarına qan düşüb düşməncilik başlayandan bəri onu belə yaxından görməmişdi. Kişi xeyli dəyişmişdi. Balaca buxaq bağlamış, sifəti qaralmış, qalın bıqı azca codlaşmış, gicgahları ağarmışdı. Gözlərinin ətrafında xırdaca qırıqlar əmələ gəlmişdi. Kərəm hiss elədi ki, Niftalı koxanı qan aparır. Təntidi. Əlini atıb köynəyin yaxasını açdı və bilmədi, kişiye necə kömək eləsin. Elə bil bunu Niftalı koxa da hiss etdi. Qımıldandı. Göz qapaqları aralandı. Zənlə Kərəmin üzünə baxdı. Torlanmış bəbəklər lal sular kimi durğunlaşdı və birdən-birə genişləndi. Kərəm hiss etdi ki, koxanın bədəni titrəyib dartındı, elə bil kişinin canından üşütmə keçdi. Onun da bədəni gizildədi. Qəhərləndi.

– İndi mən neyləyim, ay Niftalı, Gəncəyə gedə bilmərəm, Tiflisə də ki əlim çatmaz. Sənin dərdinə nə çarə qılım?

Kişi səs eşidib əvvəlcə dıksındı, sonra dirçəldi. Başını azacıq qaldırıb bulanıq gözlərini qarşısındakının üzünə zillədi. Deyəsən, kimin dizinin üstündə olduğunu başa düşdü. Əvvəlcə həyəcanlandı. Kərəm onun gözlərindəki ışırtının səyridiyini hiss etdi. Ölə-ziməkdə olan çıraq tək atılıb-düşən bu həyat ışırtıları titrədiyi kimi də birdən-birə sakitləşdi. Dodaqları tərpəndi:

- Kərəm?
- Düz tanıdımsan, Niftalı, mənəm.
- Lap yaxşı, sən olmağın yaxşıdır.

Bu söz Kərəmi sarsıtdı. Elə bil dizinin üstündə can verən qanlı düşməni yox, əziz bir adamıydı. Elə bil bu adam həmişə dağda-dərədə onun izinə düşən, onun qanına susayan, fürsət tapan kimi ələ verməyə hazır olan adam deyildi. Düşməncilikdən çox-çox əvvəl bir yerdə oynadıqları, Kürü üzüb Qarayazıya keçdikləri, atları yalmanlayıb kənd arası ilə

çapdıqları uşaqlıq dostu, uşaqlıq sırdaşı idi. İndi isə bir-birlərinin üzünə həsrət qalmışdılar. Yaraqlı-yasaqlı idilər. O, Kərəmə yaxın düşə bilmirdi, Kərəm də ona. Kərəm tufəng götürüb dağlara-daşlara düşmüşdü. At belində ömür keçirirdi. Başının dəstəsi ilə Tiflisdən vurub Gəncədən çıxır, Dilican dərəsində haqq-ədalət divanı qurur, dağları aşır Arazı keçir, sorağı gah İrəvandan gəlirdi, gah da İrandan. Niftalı koxa isə evində, qohum-qardaşının əhatəsində səksəkə içində yaşayırdı. Koxa olandan sonra dəyişmişdi. Kərəm ona bir neçə dəfə ismarıq eləmişdi ki, kənd adamlarına dəyib-dolaşmasın, amma xeyri olmamışdı. Kərəm onu axtarırdı, çoxdan axtarırdı qulaqburması vermək üçün.

– Dəstəndə təzə adam varmı?

Kərəm güclə eşitdiyi bu sözlərin cavabını xeyli ləngitdi.

– Var.

– Kimdi?

– Mürşüd.

– O gədəmi?

Bu söz Kərəmin ortasından beşaçılan gülləsi kimi keçdi. Elə bil gözüne qaranlıq çökdü. Yaralandı, yaman yaralandı.

– Mənə pənah gətirdi, neyləyim?

– Bizə də pənah gətirmişdi, axırını ki gördün.

Kişi inildədi. Kərəmə elə gəldi ki, onu incidən yaranın ağrısı deyil, əməyinin, zənninin itməsinin ağrısıdır.

Niftalı koxanın sifətini soyuq tər basdı, üz-gözünü qırıqdırdı, sonra bu ağrı və iz-tirablardan əvəzində çöhrəsində təbəssümə bənzər bir ifadə sezildi.

– İndi arxayın olə bilərəm... Şükür Allaha, zənnim puça çıxdı... Yoxsa o dünyaya nisgilli gedəcəkdin. Çox şükür, Kərəm, gözümədən düşmədin... Başımı bir azca yuxarı qaldır.

Kərəm onun qoltuğunun altından tutub dizlərinə dirsəkləndirdi. Kişi ağrını udub sakitləşdi. Sifətindən quş nəfəsinə bənzər xəfif bir dirilik işığı ötdü. Uzaqlara baxdı. Kərəm hiss etdi ki, onun torlanmaqda olan gözü Kürün o üzünə, Ceyrançöl düzənliyindən sürüşüb sahil boyu uzanan Qarayazıya, bir az bəridəki kənd evlərinə, biçənəklərə, kövşənlərə, dərz tayalarına, mal-qara haylayan uşaqlara zilləndi. Biçənəklər yerlərində quruyub qalmışdı. Yenə meh əsirdi, yenə taxıl zəmiləri xışıldayı, yenə arxın suyu qırçılanıb axır, yenə cırcıramalar zil səslə cırlıdayırdı. Niftalı koxanın gözüünün önündən təndir istisinə bənzər dalğa-dalğa ilğım keçirdi. Ancaq o ayırd edə bilmirdi ki, gözümü torlanır, yoxsa ilğımı keçir?

Birdən dirçəlib üzünü ətrafdakı atlılara çevirdi. Baxışları ilə Kərəmin yoldaşlarını bir-bir süzdü. Gözü Mürşüdə sataşanda yenidən yay kimi dartınıb gərildi. Kərəm gördü ki, kişinin halı birdən-birə dəyişdi, yanaqlarına elə bil qızartı çökdü. Bu qızartı son döyüntülərini keçirən ürəyin damarlara vurduğu axırını qan damlalarının qızartısı idi. Kişinin ölənməkdə olan gözləri Kərəmin üzünə zilləndi.

– Kərəm, bircə diləyim var...

– De görüm.

– Naqanını çıxart, məni alnımdan özün vur.

– Nə danışırısan?

– Qoy desinlər ki, Niftalı koxanı Qaçaq Kərəm öldürüb... Kişini kişi öldürər, qardaş, gədə-güda yox.

– Əlim qalxmaz.

Kişinin sinəsi qalxdı və asta-asta endi. Kərəm qəhərləndi. Boğazına yığılmış yaş güclə uddu. Gözləri ilə axtarıb Mürşüdə tapdı. Əlləri əsdi. İstədi, tufəngi hərləyib elə buradaca, tülkü kimi büzüşmüş namərdi qanına bulasın. Amma fikrini dəyişdi. "Onsuz

da Niftalının qohumları onu sağ buraxmayacaqlar”, – deyə düşündü. Bir də əlini mürdarlamaq istəmədi.

– Onun tufəngini də, atını da əlindən alın, qoyun rədd olsun! Özünüz də atdan düşün, tufənginizi yəhərin qasından asın. Bizi gülləyə də bassalar, əl-ayaq tərptəməyin. Kəndə gedəcəyik.

Kərəm qərara almışdı. Niftalı koxanın meyitini kəndə özü aparacaqdı. Kişini əlləri üstünə alacaq, atı isə arxasınca gələcəkdi. Qaçaqqlar da atların yüyənlərini boynuna atıb cənazənin ardınca dinməz-söyləməz addımlayacaqdılar. O bilirdi ki, bu, ağır işdir. Kənd adamları onların qabaqlarına çıxacaq, arvad-uşaq hay-haray salıb üz-gözünü cıracaq, vay-şivən salıb saçlarını yolacaq, qarğış edəcəklər. Bəlkə, onlara güllə də atacaqdılar. Artıq-əskik danışanlar, divan-dərəyə xəbər verənlər də tapılacaqdı. Amma inanmırdı. İnanmırdı ki, kəndlərində belə namərdlər tapılsın. O, əmin idi ki, meyiti sakitcə kəndin arası ilə Niftalı koxanın evinə qədər aparacaqlar. Onları lal sükutla da olsa, el adətincə qarşılayacaqlar. Kərəmgil kişinin dəfnində də iştirak edəcəklər. Kişinin üçündən sonra koxanın qohum-əqrəbasına başsağlığı verib atlanacaq, dağlara sarı üz tutacaqlar. Kərəm qollarının və dizlərinin üstündə sərinlik hiss etdi. Başa düşdü ki, kişinin bədənini soyuyur. Amma üzünə zillənmiş solğun gözlərinin dərinliyində bir intizar var...

Əlini astaca naqanın qoburuna apardı. Barmaqları əsə-əsə düyməni açdı...

I dərs

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin birinci parçasını oxuyun (bunu fərqli formalarda yerinə yetirə bilərsiniz).
2. İlkin təəssüratınızı parta yoldaşınızla bölüşün.
3. Parta yoldaşınızla birlikdə mətnkənarı suallara cavab hazırlayın.
4. Oxuduğunuz parça ilə bağlı təəssüratınızı ikihissəli gündəlikdə qeyd edin.

Oxuduğunuz parçada diqqətinizi daha çox cəlb edən nə oldu?	Bunun səbəbi

5. Müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirib cədvəldə yazın.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Bədii təsvir və ifadə vasitəsinin növü

6. Kiçik qruplarda birləşərək yerinə yetirdiyiniz işləri müzakirə edin, dəqiqləşdirmə və ümumiləşdirmə aparın.
7. Gəldiyiniz nəticələr barədə təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evdə iş

- a) Hekayənin ardını (2-ci parça) oxuyun.
- b) Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dərs

Məzmun üzrə iş

1. Evdə oxuduğunuz parçanı bir daha nəzərdən keçirin, məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın.
2. Müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirin. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Bədii təsvir və ifadə vasitəsinin növü

3. Əsərin hekayə janrında olduğunu əsaslandıraraq qısaca yazın.
4. Kiçik qruplarda birləşərək yerinə yetirdiyiniz işləri müzakirə edib dəqiqləşdirin.
5. Gəldiyiniz nəticələr barədə təqdimat əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.
6. Əsəri hissələrə ayıraraq birinin məzmununu tərtib etdiyiniz plan əsasında yaradıcı danışın.

Evdə iş

• Mövzulardan birini seçib təqdimata hazırlaşın.

- Əsərdəki hansı epizodu unuda bilmirəm?
- Hekayədə müəllifin mövqeyini necə başa düşdüm?

III dərs

Təhlil üzrə iş

• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.

- Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Bir insan və yazıçı kimi İsmayıl Şıxlını ömrü boyu yüksək ideallar – xeyirxahlıq, düzlük və doğruluq, milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması kimi məsələlər düşündürmüş, çoxcəhətli fəaliyyətinin əsasını təşkil etmişdir. Onun mərdlik və namərdlik, xeyirxahlıq və bədxahlıq anlayışlarına münasibəti “Namərd gülləsi” hekayəsində ayrı-ayrı insan tələrlərinin təsvirində öz dolğun ifadəsini tapmışdır. Əsərdəki obrazların xarakterini, həyata baxışını mükəmməl öyrənməklə yazıçını düşündürən problemi, əsərin ideyasını anlamaq və dəyərləndirmək mümkündür. Bu, obrazların ustalıqla, orijinal bədii vasitələrlə yaradılmasından irəli gəlir. Əsərin üzərində müşahidələrinizi davam etdirin, obrazların hər birinin nitqinə, davranış və əməllərinə, düşüncə aləminə bir daha dərinləndirən nəzər salın. Müəllifin obrazlara, eləcə də obrazların bir-birinə münasibətini aydınlaşdırmağa çalışın.

Dilimizin incəliklərindən yazıçının necə bəhrələndiyinə, üslubundakı özünəməxsusluğa, bədii təsvir, ifadə vasitələrinin orijinallığına diqqət yetirin, bütün bunları nümunələr əsasında aydınlaşdırmağa səy edin.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

- Sizcə, yazıçının diqqətə çatdırmaq istədiyi başlıca problem nədir? Bu problemin həllini o, nədə görür?

Əsərdə qaldırılan başlıca problem	Yazıçı problemin həllini nədə görür?	Siz necə düşünürsünüz?

- Niftalı koxa obrazını səciyyələndirin. Müvafiq cədvəldən istifadə edin.

- Qaçaq Kərəm obrazını səciyyələndirin. Cədvəldən istifadə edin.

Qaçaq Kərəm obrazı			
Xarakterindəki başlıca cəhətlər	Düşüncələri	Yazıçının ona münasibəti	Digər obrazların ona münasibəti

- Əsərdəki başlıca konflikt müəyyənləşdirin. Onu həyatı, təbii hesab etmək olarmı? Fikrinizi əsaslandırın.

- Hekayənin süjet və kompozisiya xüsusiyyətlərini aydınlaşdırın. Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

- Bədii təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə etməklə yazıçı nəyə nail olmuşdur? Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Fikrin təsir gücünün artmasında təsvir və ifadə vasitələrinin rolu

- Əsərdəki başlıca fikir – ideya nədir? Bu ideya əsərdə hansı məqamlarda daha qabarıq ifadə olunub? Cədvəldən istifadə edin.

Əsərin əsas ideyası nədir?	İdeyanın aydınlaşdırılmasında əhəmiyyətli olan cümlə, təsvir və epizodlar

Evdə iş

• Mövzulardan birini seçib işləyin.

- “Hekayə oxuduğum əsərlərdən hansını mənə xatırladı?” mövzusunda müqayisə xarakterli inşə yazın.
- “Hekayədəki obrazlara münasibətim” mövzusunda müqayisə xarakterli esse yazın.

İSA HÜSEYNOV
(1928 – 2014)

- Özünü ədəbiyyat üfüqlərində doğan bir günəş adlandıran yazıçı İsa Hüseynov böyük mütəfəkkir, görkəmli dil və fikir ustası kimi yazdığı əsərləri ilə daim ədəbiyyatımızda yaşayacaqdır.

Elçin

Yada salın

- Təbiəti sevən, onu dəyərləndirən xeyirxah insan obrazlarının yaradıldığı hansı əsərləri xatırlayırınsınız?
- Həmin əsərlərin yazılmasına səbəb, sizcə, nədir?

Düşünün

- “Təbiət onu sevən xeyirxah insanların birgə səyi ilə qoruna bilər” fikrini doğru saymaq olarmı?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

ZƏHƏR

(ixtisarla)

... I ...

Məşədə qərribə bir sükut vardı. Nə bir quş ötürdü, nə bir yarpaq tərpənirdi. Məşəbəyi Mirqasım yəhərdə çəpəki oturub, papağının dalını qaldırıb mahnı oxuyurdu. Ancaq bu dəfə kefdən oxumurdu. Bu dəfə məşəbəyinin sözləri nə qədər oynaqdısa, səsi bir o qədər qəmli idi. Kədərli demək olmaz. Çünki bu altmış yaşlı, pəhləvan cüssəli adam məhz kədərə qalib gəlmək niyyətilə papağının dalını qaldırıb: “Çərşənbə günündə, çeşmə başında gözüm bir alagöz xanıma düşdü”, – deyirdi. “Qaşını oynatdı, gözündən güldü”, – deyirdi, özünün isə gözləri tez-tez dolub boşalırdı. Çünki bu gün məşəbəyi məşə ilə vidalaşmağa çıxmışdı.

Mahnı axıra çatdı. Məşəbəyinin yadına bir bayatı düşdü. Ancaq o, ayrılıqdan, ölüm-dən danışan bu bayatını dərhal unutmağa çalışdı. Səhərdən-aşamacan, bəzən hətta gecə yarısına qədər çiyində gəzdirdiyi, sanki bədəninin ayrılmaz bir əzasına çevrilmiş çantası indi çiyini üzüb salırdı. Yayın otuz-otuz beş dərəcə istisində belə geyməyə adət etdiyi çəkmələri indi, bu sərin payız günündə elə bil oda dönüb ayaqlarını yandırırırdı.

Lakin məşəbəyi dərhal bunları da unutmağa çalışdı.

Papağını bu dəfə arxaya itələyib yəhərdə qamətini düzəltdi, şəh və xəzəl qoxusu ilə dolu havada dərinləndirən nəfəs aldı, altından keçdiyi qoca palıdın yarpaqlarına, sonra göy ürgənin dərisi işıldayan, dolu, qüvvətli çiyinə və dalğalı yalına baxdı.

– Belə-belə işlər, ay göy ürgə! Belə-belə işlər! – deyərək altmış yaşında birinci dəfə burada öz-özünə danışmağa başladı:

– Deməli, bu gecə yatırıq, qalxırıq, bu da eləyir iki gün. Üç deyən gün lent kəsilir, şlüz açılır, su gəlir, meşəmiz qalır suyun altında...

Göy ürgənin yerışı meşəbəyinin xoşuna gəlmədi. Ürgə daşsız, kəsəksiz, dümdüz talanın ortasında birdəncə büdrədi.

Meşəbəyinin oğlunun biri raykom katibi idi. Bir oğlu Bakıda oxumaqda idi. Onilliyi bu il qurtarmış sonbeşiyi isə indi artıq başa çatmaqda olan bənd tikintisində işləyirdi. Bütün atalar kimi, o da öz oğullarını sevirdi. Ürgənin dümdüz yerdəcə büdrəməsi, üstəlik də, bir-iki kərə öskürməsi meşəbəyini narahat etdi. Lakin qarşıdakı böyük itki bu narahatlığı da tezəcə unutturdu.

Meşəbəyi cilovu tərpədib iri, qabarlı əli ilə ürgənin çiynini şappıldatdı.

– Büdrəmə, büdrəmə! Fikir eləmə, qadan alım! – dedi. – Bəndi çəkənlər, meşəni suyun altında qoyanlar mənəm öz balalarımıdır. Deyirlər, su daha əfzəldi. Suyumuz olsa, deyirlər, ilan mələyən düzlərdə yüz belə meşələr salacağıq. Elə bilirsən, salmayacaqlar? Salacaqlar, ay göy ürgə, salacaqlar... O günü, o dövrəni biz də görəcəyik. Yüz yaşında at belinə qalxıb meşəbəyilik eləməyənin atasına lənət!

Meşəbəyi yenə papağının dalını qaldırdı. Yenə oxumağa başladı:

Ay duman, gəl keç bu yerlərdən,
Bu yerlər təzə bar eyləsin.
Həm gözlərim görsün səni,
Həm könlüm nübar eyləsin...

Çox düşünmədən, bədhətən aşığın sözlərini dəyişdirə-dəyişdirə xeyli oxuduqdan sonra yenə də ömründə birinci dəfə burada, kimsəsiz meşə içində öz-özünə qəhqəhə çəkdi:

– Aşıq Abbas dağ adamıydı, dağlardan danışır, mən aran adamıyam, arandan danışaram. Abbas deyirdi: “Könlüm qubar eyləsin”, mən deyirəm: “Könlüm nübar eyləsin!” Hansımız yaxşı deyirik, ay göy ürgə?

Ürgə bir də büdrədi. Meşəbəyi bir də təəccübləndi:

– Əşi, sənə nə oldu, ay zalım balası! – deyə birdən hirsələnib qışqırdı, – nə olub, sən də bir yandan kefinizə soğan doğrayırsan! Allahın, bəndənin hayıfını səndən alaram, atamın goru haqqı!

Ürgəyə həтта bir şallaq çəkdi. Lakin əvvəllər meşəbəyi əlini tərpətməmiş yerindən oynayan ürgə indi heç diksinmədi də. Onun yalnız qulaqları qımıldandı, bir də çiyninin dərisi titrədi.

Meşəbəyi köksünü ötürdü.

– Dərdimə şərək çıxırsan, nədi, ay Allahın heyvanı!

Ürgə başını endirib yavaş-yavaş addımlayırdı.

Meşəbəyi də başını sinəsinə əydi. Çiyinləri sallandı, beli donqarlandı. Doğrudanmı, göy ürgə onun dərdinə şərək çıxırdı?

– Belə-belə işlər... Belə-belə işlər, ay göy ürgə, – deyə o, asta, yorğun səsle təkrar etdi. Və daha səsini çıxarmadı.

Meşədə qərribə sükut vardı. Nə bir quş ötürdü, nə bir yarpaq tərpənirdi. Meşəbəyi heç ürgənin ayaqlarının tappılıtlarını da eşitmirdi. İndi o, ürəyində oxuyurdu: “Nələr gəldi, nələr getdi bu dünyadan, bu dünyadan”, – deyirdi.

Birdən ürgə dayandı. Meşəbəyi diksinib qabağa, sonra ətrafına baxdı.

Uzaq mənzilli yola çıxanda göy ürgə, adətən, tanış adama-filana rast gəlməsə, dayanmazdı. Lakin meşəbəyi ətrafda lal-dinməz ağaclardan başqa, heç nə görmədi.

Göy ürgənin bir xasiyyəti də vardı: belində yəhərin tapqırı açılanda və ya qırılanda dərhal dayanıb sahibinə xəbərdarlıq edərdi.

Meşəbəyi əlini tapqırlara atdı, bir dəyişiklik hiss etmədi. Bəs ürgəyə nə olmuşdu?

O, yəhərdən yerə atıldı.

Ürgənin dodaqları arasında sarımtıl köpük görünürdü.

Məşəbəyi əsla çiyrənmədən, ovcu ilə köpüyü sildi, əlini burnuna yaxınlaşdırıb qoxuladı. Köpükdən asırqal iyi gəlirdi.

O, ürgənin gözlərinə baxdı. Bu iri, göyçək gözlər iztirabla dolu idi. Ürgənin dodaqları arasından yenə sarımtıl köpük gəlirdi. Məşəbəyi bir daha köpüyü qoxladı və sarımsaq qoxusunu xatırladan iyi təkrar hiss etdi.

Göy ürgə hardasa asırqal yemişdi, zəhərlənmişdi. Məşəbəyi çox yaxşı bilirdi ki, dərhal tədbir tökməsə, göy ürgə buradaca, onun gözünün qabağındaca yıxılıb ölə bilər.

Lakin o, hələ də dayanıb ürgənin dodaqlarının arasından aramsız qaynayıb tökülən köpüyə baxırdı.

O, ömrünün qırx ilini at belində olmuşdu, meşəni addım-addım gəzmişdi. Onun zehində min bir çiçək, ot adı var idi. Bu min bir ad içərisində “asırqal” çox az-az yada düşürdü. Çünki bu zəhərli bitki onun meşəsindən uzaqlarda, dağlarda bitirdi. Elə isə... bu, nə möcüzə idi? Ürgə nədən zəhərlənib? Bəlkə, heç zəhərlənməmişdi?

Məşəbəyinin dünyagörmüş, təcrübəli gözləri dostunun bədənində gəzdi. Ürgənin döş əzələləri titrəyirdi. Dizləri hiss olunacaq dərəcədə bükülüb, çox çətinliklə düzəlirdi. Göy ürgə onu öz oğulları qədər sevən, ona yedirtmək üçün şinelinin cibində parça-parça qənd gəzdiren sahibinin qarşısında birdən-birə zəiflədiyindən utanırmış kimi, iztirablı gözlərini çevirib yana baxırdı.

Birdən onun bütün bədənini titrədi. Yenə dizləri büküldü. Ürgə inildədi və elə bil daha utanmaqdan, xəcalətdən keçdiyini hiss edib gözlərini sahibinin üzünə dikdi, ondan kömək istədi:

– Bu saat... bu saat, qadan alım, – deyərək meşəbəyi pıçıldadı, çevrilib geriyə, qalın meşənin dərinliklərinə tərəf baxdı. Ürgənin gözlərini sıgallayıb, bir daha: “Bu saat”, – dedi. Şallağını çəkməsinin boğazına sancdı, papağını başında bərkitdi, şinelinin ətlərini yığıb yerindən götürüldü.

Buradan təxminən iki kilometr aralıda, geniş bir talada, gur sulu çay üzərində sovxoz vardı. El arasında ona “it sovxozu” deyirdilər. Orada suitinin müxtəlif cinslərini saxlayırdılar. Bir ay bundan əvvəl sovxoz köçürülmüşdü. Tikililər sökülmüş, çay üzərindəki dəmir tor qəfəslər yerli-dibli qoparılıb aparılmışdı. Sovxozun yerində indi yalnız torpaq yığımları bozarırdı. Xarabalıqdan xeyli kənarda isə uzaqdan baxanda ağız-ağıza dayanmış bir cüt nəhəng hörümçəyə bənzəyən iki alaçıq qaralırdı. Orada sovxoz direktorunun qayınatası Daşdəmir kişi kürəkəninə, özünün və daha bir neçə sovxoz işçisinin mal-qarasını saxlayırdı. Sabahda-birgündə Daşdəmir də köçməli idi.

... II ...

Məşəbəyi iki kilometrlik yolu birnəfəsə qət edib alaçığlara yetişəndə hər alaçıqın kölgəsindən bir iri, qıllı köpək peyda oldu. İtlərin səsinə Daşdəmirin əvəzində, geyimindən şəhər ziyalisinə oxşayan boz şlyapalı, ucaboy bir adam çıxdı, yüyürüb itlərə təpindi. Sonra dayanıb təəccüblə meşəbəyiyə baxdı, qan-tər içində tənəffəs yüyürən adamdan nə isə soruşmaq istədi. Ancaq meşəbəyi onu qabaqladı:

– Mən Mirqasımam, meşəbəyi Mirqasım, ay oğul. Atım ağıya düşüb. Mən səni burada birinci dəfədir ki, görürəm, bağışla, tanış olası halım yoxdu. Bir vedrə süd lazımdır. Daşdəmir hanı, gözümə dəymir?

– Nə olub, ə, a Mirqasım, düşün niyə atdanır? – yaxınlıqdan, lap beş addımlıqdan tanış səs eşidildi.

Məşəbəyi cəld dönüb geniş açılmış iri mavi gözlərini ağacların arasında dolandırdı. Daşdəmirin səsi bu dəfə elə bil yerin altından gəldi:

– Ölmədik, sənin dövrünün qurtardığını da gördük, a Mirqasım!

– Sən hardasan, a kişi?

– Burdayam, gəlirəm indi... Deyirəm, ölmədik, sən də axırını gördük! Göy ürgənin belində belədən-belə çapırdın, elədən-elə çapırdın, saatda bir, malı, heyvanı atın döşünə qatıb salırdın xalxala. Nə bilim, filan yerə ayaq basmayın, bəsməkan yerə yaxın durmayın! Nə bilim, filan yerə yaxın durmayın! İndi kimə qalır sən bu qoruqların? Yoxsa Qaraca Çoban kimi ağacları köklü-köməcli qoparıb, belinə şəlləyib aparmaq istəyirsən?

Daşdəmir palıd ağacının mağara kimi qaralan koğuşundan çıxdı, iki yanını basa-basa yaxınlaşıb məşəbəyini süzdü:

– Hə, buyur görək. Süd lazımdı deyirsən? Süd-zad yoxdu!

– Sən allah, bir az tez elə, ay Daşdəmir. Ürgə əldən gedir!

– Hanı ürgə?

– Bu yanda, talada qoymuşam.

– Elə niyə? Yəni gələsi halı yoxdu?

– Yoxdu, yoxdu. Daşdəmir, qadan alım, tez elə! Oğul bərabəri atdı, Daşdəmir!

Gənc kənarda dayanıb siqaret çəkirdi. İtlərin şırvanmasından məlum idi ki, oğlan burada təzə adam deyildi.

Məşəbəyi üçün bu saat hər dəqiqə qiymətli idi. O, ötən günləri yada salıb söhbəti uzadan adamın tələsməyəcəyini hiss edib gəncə baxdı. Gənc dərhal siqaretini yerə atdı.

– Mən gətirərəm! – deyib alaıqlara tərəf yüyürdü.

Məşəbəyinin elmlı-savadlı adamlara, şəhərlərdən məşəyə gəzməyə gələn ziyalılara xüsusi marağı vardı. Yaşıl talalarda, bulaq başında, ağac kölgəsində onu süfrəyə dəvət edən ziyalıların hərəsi onun ürəyində bir cür xatirə qoyub gedərdi. Onun həyəcanını, təşvişini dərhal başa düşüb cəld yüyürən ziyalı gəncin arxasınca baxdıqda məşəbəyinin bənd tikilisi başlayan gündən açılıb-dərinləşmiş, sonra küt bir ağrı ilə içərisində gizlənib qalmış yarası yenidən qövr elədi, o, yalnız indicə başa düşdü ki, “lent kəsilib, şlüz açılarda”, məşə suyun altında qalanda məşə ilə birlikdə neçə-neçə adamlar ülfətini, ünsiyyətini, ərşdən-gürşdən xəbər verən şirin-şirin söhbətlərini də itirəcəklər.

Məşəbəyi bir anlığa hətta göy ürgəni də unuttu. Şişkin sifətini topa saqqal basmış qıllı adamın nə dediyini və nə üçün güldüyünü belə başa düşmədi.

– Ə, sənnən deyiləmmi, niyə cavab vermirsən?

– Nə deyirsən?

– Deyirəm, oğlun raykom katibidi, pulun çox olar. Ver xərcləyək də!

Məşəbəyinin qaşları çatıldı:

– Sənin də kürəkənin sovxoz direktorudur. Deməli, sən də pulun çoxdu?

– Mənim torbamın dibi deşikdi.

– Elə niyə?

– Bilmirsən? Bir-iki baş normadan artıq heyvan saxlayıram deyən, hər yoldan ötən rüşvət istəyir. Pulu torbanın üstə qoyuram, altdan o yana gedir. Sənin özünü neçə kərə qonaq eləmişəm? Yadından çıxıb?

– Deməli, mənə də rüşvət verirdin?

Daşdəmir güldü:

– Bə sən necə bilirdin, ə? İşim keçməyən adama mən bir tükə də yedirtmərim.

Məşəbəyi fikri dağınıq halda səbirsizliklə alaıqlara tərəf baxdı. Oğlanın dolu vedrə ilə gəldiyini gördükdə itlərin mırıldaşmağına əhəmiyyət vermədən onun qabağına yerdi:

– Çox sağ ol, qadan alım!

– Dəyməz, əmi, – deyə nəzakətlə gülümsünüb vedrəni ehtiyatla irəli uzatdı. Əli vedrənin soyuq qulpuna toxunanda meşəbəyinin ürəyinə sərinlik gəldi. Fikrən indi o, artıq göy ürgənin yanında idi, bu göyçək, xeyirxah oğlan da, Daşdəmir də onun yanında idilər, köməkləşib ürgəni yıxmışdılar, zorla süd içirirdilər. Bu fikirdə iken birdən vedrəni böyrü üstə gördükdə meşəbəyi təəccüblə çevrilib, ağzını geniş açaraq qaqqıldayan Daşdəmirə baxdı. Süd axıb göy otların arasına hopurdu. İtlər cumub südü yalayırdılar. Daşdəmir isə gülürdü:

– Vallah, bilmədim, ayağım toxundu, Mirqasım. Ə, bir ürgə nəmənə şeydi, ondan ötrü belə yüyürüb qan-tərə batıbsan? Deynən, oğlanlarıyın hərəsi bir az pul qoysun, maşın alsınlar, min göz, kef elə özün üçün!

Meşəbəyi top qarasaqqal arasında iti uclu dişləri ağaran bu adama baxıb nahaq gəldiyini başa düşdü.

Meşəbəyinin canı alovlandı. O, pul təklif etmək, südü satın almaq istədi. Lakin özünü sındırmadı. Köhnə, adi təmkinini ilə yaylığını çıxarıb tərini sildi. Papağını götürdükdə ikinci çağının sərinliyində onun iri, qırxıq başından qatı buğ qalxdı. Və beləcə, başı tüstülü halda geri qayıtdı.

Göy ürgə artıq böyrü üstə idi. Meşəbəyi çöməlib onun gözlərini sığalladı. Sonra əlinin arxası ilə öz gözlərini sildi:

– Belə-belə işlər, ay göy ürgə...

Ürgə son dəfə xırıldayıb dartındı və hərəkətsiz qaldı.

Məşəbəyi yavaşca qalxıb tapqırları açdı. Sonra yüyəni ürgənin başından çıxartdı. Yəhəri belinə şələləyib yalnız onun belədən olduğu, el yolundan uzaq, xəlvət cığırda addımladı...

Külək başlamışdı. Məşə xışıldayırdı. Məşəbəyinin üstünə xəzəl yağdırdı. Boynuna, qoyun-qoltuğuna soyuq yarpaqlar dolurdu. O isə heç nəyə əhəmiyyət vermir, gözlərini qaranlıqda bozaran dar cığırdan çəkmədən ağır-ağır, yorğun-yorğun addımlayırdı.

Məşədən çıxanda o, ömründə birinci dəfə bərk yorğunluq hiss etdi. Vaxtı keçmiş qoca kimi hısqıldayıb, yəhəri belindən endirdi, yerə qoyub üstündə oturdu. Sonra çevrilib çiyini üstündən geriyə, meşənin səsinə qulaq asdı.

– Belə-belə işlər, ay göy ürgə... Belə-belə işlər, ay məşəbəyi Mirqasım...

I dərəcə

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin birinci parçasını oxuyun. Proqnozlaşdırılmış oxunu seçsəniz, həmin parçada müəyyənləşdirdiyiniz hər hissənin sonunda fərdi olaraq cədvəldə qeydlər etməlisiniz.

Əsərin hissələri	Sizcə, nə baş verəcək? Hadisələr necə davam edəcək?	Nə üçün belə düşünürsünüz? Nəyə əsaslanırsınız?	Nə baş verdi? Hadisələr necə davam etdi?
1	2	3	4
I hissə			
II hissə			
III hissə			

2. Hər hissənin oxusundan sonra qeydləriniz və yeni hissə ilə bağlı ehtimallarınız barədə parta yoldaşınızla fikir mübadiləsi aparın.
3. Oxuduğunuz parçanın məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın.
4. Müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirib cədvəldə qeyd edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növü

5. Kiçik qruplarda birləşib yerinə yetirdiyiniz bütün işlərin nəticələrini müzakirə edin, dəqiqləşdirmə və ümumiləşdirmə aparın.
6. Təqdimat əsasında qənaətlərinizlə bağlı fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.
7. Üzərində işlədiyiniz parçanı hissələrə ayıraraq, birinin məzmununu tərtib etdiyiniz plan əsasında geniş danışın.

Evdə iş

- a) Hekayənin ardını (2-ci parça) oxuyun.
- b) Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dərəcə

Məzmun üzrə iş

1. Evdə oxuduğunuz parçanı bir daha nəzərdən keçirin. Parta yoldaşınızla birlikdə məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın.
2. Hekayənin məzmununa daha çox uyğun gələn müdrik sözləri müəyyənləşdirin. Fikrinizi əsaslandırın:
 - a) At ölür, nalı qalar, igid ölür, namı qalar.
 - b) Namərdə tuş gələnin işi düyünə düşər.
 - c) Qarı düşmən dost olmaz.
 - d) At oğurlanandan sonra axur nəyə gerek.
 - e) Atı atın yanında bağlasan, rəngini götürməsə də, xasiyyətini götürər.

3. Doğru hesab etdiyiniz fikirləri müəyyənəldirin. Fikrinizi əsaslandırın:
 - a) Meşəbəyi Mirqasım meşənin su altında qalacağını düşünüb kədərlənir.
 - b) Atın ölümünün əsas səbəbi zəhərli ot yeməsidir.
 - c) Daşdəmir meşəbəyi Mirqasımdan meşəni qoruduğuna, işinə vicdanla yanaşdığına görə qisas alır.
 - d) Meşəbəyi Mirqasım göy ürgəyə dost kimi yanaşır.
 - e) Göy ürgənin ölümü təbiətə qənim kəsilmələrə xəbərdarlıqdır.

4. Müəyyənəldirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirin. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növü

5. Əsərdəki epizoda aid şəkli uğurlu saymaq olarmı? Nə üçün?
6. Əsərdə hekayə janrına məxsus hansı cəhətlər var? Fikrinizi qısaca yazın.
7. Kiçik qruplarda birləşərək yerinə yetirdiyiniz bütün işlərin nəticələrini müzakirə edin, dəqiqləşdirmə və ümumiləşdirmə aparın.
8. Təqdimat əsasında qənaətləriniz barədə fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evdə iş

- Hekayədən seçdiyiniz hissənin məzmununu tərtib etdiyiniz plan əsasında iki formada – yığcam və yaradıcı danışımağa hazırlaşın.

III dərs Təhlil üzrə iş

- Əsərin təhlilinə hazırlaşın.

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Ədəbiyyatımızda böyük maraqla qarşılanan hekayə ilə tanış oldunuz. Baş verənlər: meşəbəyinin kədəri, göy ürgənin zəhərlənməsi, Daşdəmirin hadisələrə münasibəti və s. diqqətinizi dərhal cəlb etdi. Bütün bunların arxasında nələrin dayandığını aşkara çıxarmaq, müəllifin niyyətini aydınlaşdırmaq ciddi araşdırma, axtarış tələb edir. Unutmayın ki, İ.Hüseynovun əsərlərində insan psixologiyasına, onun mənəvi aləminə, cəmiyyəti narahat edən problemlərə daha çox diqqət yetirilir. Qarşıya çıxan problemlərin həlli yazıçının qəhrəmanlarını seçim qarşısında qoyur. Bu seçimin necə olması obrazın daxili aləminin məntiqi inkişafından doğur. Bütün bunlar “Zəhər” hekayəsində özünü qabarıq göstərir. Əsərdə insan və onun təbiətə münasibəti ön plana çəkilir. Deməli, əsərdə bir-biri ilə əlaqəli olan bir neçə mühüm problem diqqətə çatdırılır. Bu, nə məqsədlə edilmişdir? Mirqasımla Daşdəmirin arasında baş verən münaqişənin əsl səbəbi nədir? Bu sualların, eləcə də yuxarıda toxunulan məsələlərin aydınlaşdırılması əsərdə qaldırılan problemləri dərinləndirərək dərk etməyə, yazıçı niyyətini başa düşməyə kömək edəcəkdir.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. “Əsərdə bir neçə problem qaldırılmışdır” fikrini doğru sayırsınızsa, onlardan hansının daha mühüm olduğunu əsaslandırın. Cədvəldən istifadə edin.

Əsərdə qaldırılan problemlər	Onlardan daha mühüm olan

3. Meşəbəyi Mirqasım obrazını səciyyələndirin. Cədvəldən istifadə edin.

Meşəbəyi Mirqasım obrazı			
Xarakterindəki başlıca cəhətlər	Düşüncələri və keçirdiyi hislər	Müxtəlif vəziyyətlərdə davranışı	Digər obrazlara münasibəti

4. Meşəbəyi Mirqasım və Daşdəmir obrazlarının nitqlərinə əsasən xarakterlərindəki fərqli cəhətləri müəyyənəldirin.

s.s.	Obrazlar	Nitqlərindən nümunələr	Xarakterlərindəki fərqli cəhətlər
1.	Mirqasım		
2.	Daşdəmir		

5. Hekayənin süjetinin mərhələlərini müəyyənləşdirib cədvəldə qeyd edin.

Süjetin mərhələləri				
Ekspozisiya	Zavyazka	Kulminasiya	Razvyazka	Final

6. Əsərdə konflikt nə üzərində qurulmuşdur? O, gerçəkliyə nə dərəcədə uyğundur? Cədvəldən istifadə edin.

Konfliktin tərəfləri	Konfliktin həyatiliyi

7. Hekayədə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrinin rolunu aydınlaşdırın. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Fikrin təsir gücünün artmasında bədii təsvir və ifadə vasitələrinin rolu

8. Əsərdəki başlıca fikir – ideya, sizcə, nədir? İdeyanın müəyyənləşdirilməsində daha əhəmiyyətli olan cümlələri seçin. Cədvəldən istifadə edin.

Əsərin ideyası	İdeyanın müəyyənləşdirilməsində daha əhəmiyyətli olan cümlələr

Evde iş

• Mövzulardan birini seçib işləyin.

- “Hekayə mənə təbiət mövzusunda oxuduğum hansı əsərləri xatırlatdı?” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.
- “Təbiətə qayğı nə üçün vacibdir?” mövzusunda məruzəyə hazırlaşın.

IV dər

Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş

- Müzakirə edin:** İnsan təbii fəlakətlərin qarşısını ala bilirmi?
- Mövzulardan birini seçib işləyin.
 - “Məşəbəyi Mirqasım və Daşdəmir obrazlarının müqayisəli təhlili” mövzusunda inşa.
 - “İnsanla təbiət bu dünyanın vahid parçasıdır” mövzusunda esse.
- Təqdimat etməklə yazınızın məzmunu barədə fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evde iş

- Digər fənlərdən, internet mənbələrindən topladığınız məlumat əsasında “Təbiətin mühafizəsi üzrə dünyada aparılan işləri qənaətbəxş saymaq olarmı?” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.

LAYIHƏ

Əliağa Kürçaylı
ŞƏHİD MEŞƏ

O uzaq illərin xatirəsidir
Ürəyi kövrəldən, gözü yaşardan.
Bu, Kürün kədərli hekayəsidir,
Yadıma düşdükcə yanıram, inan.

Sahildə zümrüdü bir meşə vardı,
Söyüdlü, çinarlı, ağcaqovaqlı.
İl boyu bir yaşıl süfrə açardı,
Budağı yuvalı, qoynu qonaqlı.

Meşəni insanlar salmamışdılar,
Nə bir alın təri, nə əl qabarı.
Anamız təbiət özü bir bahar
Əkməşdi sahilə bu ağacları.

Kür o il aşmışdı uca bəndi də,
Qala bilməmişdi öz məcrasında.
Mənim doğulduğum Muğan kəndi də
Bir ada olmuşdu su səhrasında.

Elə bil başını itirmişdi Kür,
Gözümdən qovmuşdu şirin yuxumu.
Daşanda özüylə gətirmişdi Kür
Sahilə nə qədər ağac toxumu.

Elə ki Kür yatdı,
Həmin toxumlar
Cücərdi, boy atdı gündə bir çərək.
Üstündən keçməmiş üç qış, üç bahar
Bir meşə oldu ki, gəl şəklini çək.

Gəldi qucağına onun el, elat,
Süfrələr salındı kölgəliklərə.
Daşanda Kürümü söyən camaat
Ona "sağ ol" dedi meşəyə görə.

Sonra gözə girib yer əkmək üçün
Torpaq "lazım oldu" kolxoz sədrinə.
O gəlib meşəni qırdırdı bir gün,
Toxundu çıxayın, gülün xətrinə.

Ağaclar yıxıldı qollu-budaqlı,
Yuvalar dağıldı çolpalarıyla.
Çinarlı, söyüdlü, ağcaqovaqlı
Meşə yoxa çıxdı sıx qatarıyla.

Sədr bostan əkdə meşə yerində...
Torpağın nə yaman hikkəsi varmış.
Ağılsız, vicdansız tədbir görəndə
Torpaq da insandan qisas almamış.

Bircə şamama da bitirmədi yer,
Çayır yorğan kimi örtüdü torpağı.
Sədrə muradına yetirmədi yer,
Qazancı nə oldu? Elin danlağı.

Hər kəndə gedəndə dinləyirəm mən
Şəhid bir meşənin şikayətini.
Özün bir şitil də əkməmişən sən,
Qoruya bilməzsən el sərvətini.

MƏMMƏD ARAZ
(1933 – 2004)

- O, milli Azərbaycan şeirinin görkəmli nümayəndəsidir. İndiki səviyyədə Məmməd Arazın şeirləri və poemaları, bədii publisistikası yalnız öz yaradıcısının deyil, mənsub olduğu xalqın da tərcümeyihəsinin əsas hissəsidir.

İsa Həbibbəyli

Yada salın

- Məmməd Arazın hansı əsərləri ilə tanışsınız?
- Bu əsərlərdə diqqətinizi daha çox cəlb edən nə olub?

Düşünün

- Əsgər məktubu haqqında şeir yazmaqda şairin niyyəti nə ola bilər?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

ƏSGƏR MƏKTUBU

Əsgər məktubları alıram hərdən,
Məhəbbət, cəsarət, dəyanət dolu.
Nəçə tərifçinin təriflərindən
Bir əsgər məktubu gərəkli olur.

Əsgər nə istəyir? –
Bir təzə nəğmə.
Nəğməsiz darıxır əsgər tufəngi.
Bir əsgər qəlbində qopan zülmüzə
Bir Vətən daşını isidəcəkdir.

Bir əsgər yazır ki, “sərhədçiyəm mən.
Əlimdə tufəngdir, dilimdə şeir.
İnamla, qeyrətlə qorunur Vətən.
Bunlarsız silahlar lal-kardır”, – deyir.

Bir nəğmə əsgərin dodaqlarında,
Sərhəd küləyinə həmsöhbət olar.
Bir nəğmə əsgərin barmaqlarında
Tətiyə söykənən cəsarət olar.

Əsgər məktubunda torpaq göyərir,
Meşələr uzanır ufuqlərəcən.
Əsgər məktubunda bir dağ göyərir –
Ətək də Vətəndir, zirvə də Vətən.

LAYIHƏ

Əsgər məktubunda quş səksəkəsi,
 Əsgər məktubunda qaya təmkini.
 Bir nişan həsrəti,
 Bir toy həvəsi
 Hər sətri keşikçi nidası kimi...

Əsgər məktubunun cavabı çətin,
 Əsgər məktubunun cavabı asan.
 Yetişməz əsgərə söz məhəbbəti,
 Yetişməz, sözlərin əsgər olmasa.

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Əsəri fərdi səssiz oxuyun.
2. İlk təəssüratınızı siniflə bölüşün.
3. Aşağıdakı misralarda ifadə olunmuş fikirləri aydınlaşdırıb qısaca yazın.

Əsərdən nümunələr	Misralarda ifadə olunan fikri necə başa düşürəm?
Bir əsgər qəlbində qopan zümrümə Bir Vətən daşını isidəcəkdir.	
“İnamla, qeyrətlə qorunur Vətən. Bunlarsız silahlar lal-kardır”, – deyir.	
Əsgər məktubunda bir dağ göyərir – Ətək də Vətəndir, zirvə də Vətən.	
Əsgər məktubunda quş səksəkəsi, Əsgər məktubunda qaya təmkini.	
Əsgər məktubunun cavabı çətin, Əsgər məktubunun cavabı asan. Yetişməz əsgərə söz məhəbbəti, Yetişməz, sözlərin əsgər olmasa.	

4. Müəyyənləşdirdiyiniz bədii ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirin.

Bədii ifadə vasitələrinin işləndiyi misralar	Bədii ifadə vasitələrinin növü

5. Əsər barədə düşündüklərinizi ikihissəli gündəlikdə qeyd edin.

s.s.	Əsərdə diqqətimi daha çox cəlb edənlər	Bunun səbəbi

6. Kiçik qruplarda birləşərək hazırladığınız bütün cavabları dəqiqləşdirin, çıxardığınız nəticələrlə bağlı fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evdə iş

- “Şeir məndə hansı təəssürat yaratdı?” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.

II dər

Təhlil üzrə iş

• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordaki fikirlərdən faydalanın.

Xalq şairi Məmməd Arazın lirik şeirlərinin ana xəttini vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq motivləri təşkil edir. Şairin dillər əzbəri olan “Vətən mənə oğul desə, nə dərdim, Mamır olub qayasında bitərdim” misraları onun həyat mövqeyini, amalını əks etdirir.

Əsgər oğullarımızın vətənpərvərliyi, igidliyi, doğma yurdun müdafiəsinə qalxmağa hər an hazır olmaları şairin yaradıcılığında qüvvətli əks-səda doğurmuş, qəhrəmanlıq himni kimi səslənən əsərlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. “Əsgər məktubu” şeirində şair təkcə ürəyinin səsinə deyil, gənc əsgərin munis duyğularını, hiss və düşüncələrini də misralara köçürmüşdür. Şeir diqqəti dərhal cəlb edir və birnəfəsə oxunur. Əsəri maraqlı edən səbəbləri aydınlaşdırmağa çalışın. Şairin seçdiyi söz və ifadələrin, bədii ifadə vasitələrinin əsərə gətirdiyi təəvvəti, gözəlliyi aydınlaşdırmağa xüsusi diqqət yetirin.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

- Şeirin hansı mövzuda yazıldığını nümunələrlə əsaslandırın.
- Sərhədlərimizi qoruyan əsgər obrazına müəllifin münasibətini aydınlaşdırın. Cədvəldən istifadə edin.

Əsgər obrazı	Müəllifin ona münasibəti	Sizin münasibətiniz

- Şair əsgərdə hansı xüsusiyyətləri yüksək dəyərləndirir? Fikrinizi əsərdən nümunələr göstərməklə əsaslandırın.
- Əsər müəllif haqqındakı təəssüratınıza nə əlavə etdi? Fikrinizi əsaslandırın.

s/s	Müəllif haqqında təəssüratınıza nə əlavə olundu?	Bunun səbəbi (nümunələrlə əsaslandırmaqlı)

- Sizcə, əsərdə qaldırılan başlıca problem nədir? Problemin müəllif həllinə münasibətiniz necədir?

Əsərdə qaldırılan başlıca problem	Problemin müəllif həlli	Problemin həllinə sizin münasibətiniz

- Əsərdəki başlıca fikir – ideya, sizcə, nədir? Cədvəldən istifadə edin.

Əsərin başlıca ideyası	Nə üçün belə düşünürsünüz?

Müzakirə edin: “Əsgər məktubu” şeirinin ideyası ilə səsləşən hansı bədii əsərləri və filmləri xatırlayıram?

Evdə iş

- “Əsgər məktubu” şeirinin bu gün üçün əhəmiyyəti nədir?” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.

III dərs Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş

- M. Arazın “Əsgər oğul” şeirini oxuyun (bunu fərqli formalarda yerinə yetirə bilərsiniz), tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

ƏSGƏR OĞUL (ixtisarla)

Sən bu yurda söykəlisən, bu yurd sənə,
Keşiyində dursan belə neçə sənə,
Ayaq üstə yatsan belə neçə sənə,

Sən bu yurda söykəlisən, bu yurd sənə!
 Sən atəş də, sən zərbə də səninkidir,
 Oğul əsgər, əsgər oğul – mərd igiddir,
 Mərd ölsə də, mərdlik ölmür, hünər ölmür;
 Hünər ölmür, mərdlik ölmür – əsgər ölmür.
 Babaların məzarını qoru, qardaş!
 Ataların vüqarını qoru, qardaş!
 Körpələrin yuxusunu qoru, qardaş!
 “Vətən ölməz” duyğusunu qoru, qardaş!
 “Hünər ölməz” nidasını qoru, qardaş!
 Od yurdunun odasını qoru, qardaş!
 Bu torpağın son nəfəri olsan belə,
 Sən dirisi, sən əsgəri olsan belə,
 Geri dönmə, sən qələbə xəttinəcən,
 Sən qələbə həddinəcən, səddinəcən.
 Dönmə geri üfüqəcən...
 Nə zaman ki bu yer, bu yurd
 Yağları süpürəcək, üfürəcək,
 Hər əsgərin, hər nəfərin
 Nəfəsi od püskürəcək.
 Onda dönüb görəcəksən:
 Nakamların qəbri: Məşəl!
 Qalıbların qəlbi: Məşəl!
 Məşəl! Məşəl!
 Şah dağından qəlbi məşəl!..

- Kiçik qruplarda birləşərək şeirin məzmununa aid suallar tərtib edin.
- Sualları və onlara hazırladığınız cavabları təqdimat əsasında müzakirə edin.
- Əsərin məzmununu mənimsədiyinizə əmin olduqdan sonra ideyasını müəyyənləşdirin.
- Şeiri müəllifin “Əsgər məktubu” əsəri ilə hansı əsaslar (əlamətlər) üzrə müqayisə edəcəyinizi müəyyənləşdirin.
- Müqayisənin nəticəsini cədvəldə qeyd edin.

Hansı əsaslar (əlamətlər) üzrə müqayisə olunurlar?	Əsərlərin adı	
	M.Araz. “Əsgər məktubu”	M.Araz. “Əsgər oğul”

- “Əsgər məktubu” şeirinin ilk üç bəndinin ifadəli oxusunu hazırlayın. İfaçılıq vəzifəsini (dinləyicilərə nəyi çatdıracağınızı), səsinizin alacağı çalarları, sürətini, ucalığını və s. müəyyənləşdirin. Unutmayın ki, şeirin məzmunundan asılı olaraq, səsiniz fərqli çalar (təntənəli, hüznü və s.) qazana bilər.
- İfaları dinləyib müzakirə edin.

Evdə iş

- “Əsgər məktubu” şeirinin bütövlükdə ifadəli oxusunu hazırlayın. Şərti işarələrdən istifadə edin.

*Balaş Azəroğlu***BULUDLAR**

Yenə ağ çalmalı Kəpəzin üstə
 Çətirtək durmusuz, qara buludlar.
 Deyin, külək qovmuş, günəş dağıtmış,
 Sizi kim gətirmiş bura, buludlar?

Niyə qaraldınız bu bahar çağı?
 Siz də mi gördünüz ayrılıq dağı?
 Görünsə günəşin qızıl saçağı,
 Hara gedəcəksiz, hara, buludlar?

Cənub ellərinə siz gedən zaman,
 Bir sözüm çıxmasın qoy yadınızdan.
 Məni xəbər alsa gülüzlü canan,
 Salam deyərsiniz yara, buludlar.

Deyin, qəm çəkməsin siz ona, dözsün,
 Dərdə, işgəncəyə, zindana dözsün.
 Axı söz veribdir, hicrana dözsün,
 Tapaq bu dərdlərə çara, buludlar.

Gözünüzdən axan qəlb sevincidir,
 Bəlkə, həsrət yaşı, bəlkə, incidir?
 Yəqin, bu ayrılıq sizi incidir,
 Edir könlünüzü para, buludlar?

Yetər, ağlamayın bu gölün üstə,
 Bu dağın, çəməninin, bu çölün üstə.
 Günəş bayraq açıb bu elin üstə,
 Bu torpaq bürünmüş nura, buludlar.

Gedin, o sahillər gözləyir sizi,
 Yuyun göz yaşıyla, yuyun Təbrizi.
 Nə düşmənlə ləpiri, nə də qan izi
 Düşməsin bir daha ora, buludlar.

LAYİHƏ

ƏLİ KƏRİM
(1931 – 1969)

• Əli Kərimin ömrü, öz şair sözü kimi, poeziyada atributa çevrildi. Bu gün onun üslubunu, deyim tərzini, söz-obrazlarını davam etdirən şairlər var. O, mövzu məhdudluğu bilməyib, mövzu əlvanlığı, həm də seçilmiş mövzunu orijinal işləmə tərzini onun yaradıcılığını səciyyələndirən cəhətlərdəndir.

Tofiq Hacıyev

Yada salın

- Ana qayğısı, ana nəvazişi haqqında oxuduğunuz hansı əsəri unuda bilmirsiniz?
- Buna səbəb nədir?

Düşünün

- Ana-övlad münasibətləri söz sənətkarlarını hansı səbəblərə görə düşündürə bilər?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənə bilərsiniz.

QAYTAR ANA BORCUNU

(ixtisarla)

I

Bir gözəl, bir sevimli oğul böyütdü ana.
O bəd, uğursuz günü – ərinin öldüyünü
Bildirmədi heç ona.
Kədəri dalğa-dalğa doldusa da ürəyə,
Lakin nə saç y olaraq verdi əsən küləyə,
Nə şivən etdi ana.
Ürəyində ağlayıb, gülmək öyrətdi ona.
Dözərək davanın da dərdinə, bəlasına,
Öz boğazından kəsib yedirdi balasına...
Bir oğul böyütdü ki, gur, çatma qaş, gensinə.
Bir oğul böyütdü ki, oğul deyirəm sənə...

Bir oğul böyütdü ki, oğul məktəb bitirdi,
Oğul instituta qızıl medalla girdi.
Ana fikirləşdi ki: “Gör nəçə aya getdi?!”

Ana yuxularında tez-tez Bakıya getdi.
 Ana məktub yazdı ki: “Yanıltma gümanımı,
 Pul nədir, pul deyirsən, göndərərəm canımı”.
 Nə zaman ki oğlunun getdiyi dörd il oldu,
 Məktubları kəsildi, gəlmədi tətıl oldu.
 Ananı fikir aldı, ananın əsdi dizi,
 Ana müqəssir etdi tramvayı, dənizi.
 O yenə dözdü, durdu... O yolmadı saçını,
 Səslədi qonşuları Əsmər, Çiçək bacını.
 Yenə də azalmadı ürəkdən bala dərdi,
 Onlar oğul vermədi, onlar təsəlli verdi.
 Məktub məktub dalınca axdı, Bakıya axdı,
 Ana da məktubların dalınca baxdı, baxdı...
 Məktublarsa Bakını dolandı, gəzdi, gəldi,
 Məktublar əzik-üzük, məktublar bezdi gəldi.
 Ana yenə də baxdı gah dolama yollara,
 Gah da oğul boyuna həsrət qalan qollara.

II

Ana oğul böyütdü gur, çatma qaş, gənsinə,
 Ana oğul böyütdü, özgəyə qismət oldu.
 Ana fikirləşdi ki, mən neyləmişəm sənə?
 Bu nə oğulluq oldu, bu nə məhəbbət oldu?
 ...Ana bilsəydi əgər, böyütməzdə oğlunu,
 Yox, bunu yandım dedim, yenə atmazdı onu.
 Bir gözəl, bir sevimli oğul böyütdü ana,
 Ürəyində ağlayıb, gülmək öyrətdi ona.
 Oğul! Nədir etdiyin bəs bu haqq-say üçün?
 Qaytar onun ömrünə neçə gecə, neçə gün!
 Qaytar onun saçının qaralığını geri.
 Qaytar o dilindəki şirin-şirin sözləri!
 O sözü, o söhbəti, gülüşü anan verib
 Ana dodaqlarından bala dodaqlarına.
 İndi ondan gen gəzən oğul, ayaqlarına
 Yerişi anan verib.
 Qaytarsan o sözləri, sözsüz bir lal olarsan,
 Qaytarsan o yerişi, yerindəcə qalarsan.
 Qaytarsan o gülüşü, hırıldamazsan daha.
 Qaytar, qaytar onları, qaytar, qoyma sabaha!

Sən ki dərd verdin, oğul, sənə gülüş verənə,
 Oğul demərəm sənə!
 Deyirəm ki, o boyu, buxunu qaytar geri!
 Deyirəm ki, varını, yoxunu qaytar geri!
 Qaytar onun borcunu,
 Gülüşünü, adını, sözünü qaytar geri!
 Qaytar ana borcunu,
 O borc sənin özünsən, özünü qaytar geri!

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Əsəri oxuyun (bunu fərdi səssiz oxu, səsli oxunun dinlənməsi və s. şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz).
2. İlk təəssüratınızı siniflə bölüşün.
3. Misralarda ifadə olunmuş fikri aydınlaşdırıb qısaca yazın.

Bir gözəl, bir sevimli oğul böyütdü ana, Ürəyində ağlayıb, gülmək öyrətdi ona.	
Ana məktub yazdı ki: “Yanıltma gümanımı, Pul nədir, pul deyirsən, göndərərəm canımı”.	
Qaytarsan o sözləri, sözsüz bir lal olarsan, Qaytarsan o yerişi, yerindəcə qalarsan.	
Qaytar ana borcunu, O borc sənin özünsən, özünü qaytar geri!	

4. Şeir haqqındakı təəssüratınızı, düşüncələrinizi ikihissəli gündəlikdə qeyd edin.

Əsərdə diqqətimi daha çox cəlb edənlər	Bunun səbəbi

5. Müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirib cədvəldə qeyd edin.

Əsərdə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələri	Onların növü

6. Kiçik qruplarda birləşib yerinə yetirdiyiniz bütün işlərin nəticələrini müzakirə edin, dəqiqləşdirmə, ümumiləşdirmə aparıb təqdimata hazırlaşın.
7. Təqdimat əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evdə iş

- Mövzulardan birini seçib təqdimata hazırlaşın.

- a) Şeir ana-övlad münasibətləri haqqında düşüncələrimə nə əlavə etdi?
- b) Sinifdə əsərlə bağlı hansı mövzuda müzakirə aparılmasını təklif edərdim?

II dər

Təhlil üzrə iş

• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Ədəbiyyatımızın istedadlı nümayəndələrindən olan Əli Kərimin yaradıcılığında milli-mənəvi dəyərlərə bağlılıq, sadə zəhmət adamına rəğbət, insanın daxili zənginliyi, xarakterinin mürəkkəbliyi, anaya, ataya münasibət, müharibə, qəhrəmanlıq və s. hislər, düşüncələr yüksək sənətkarlıqla əks olunmuşdur. Bu mahir söz sənətkarının şeirlərindəki insan obrazları mükəmməl poetik cizgilərlə oxucunun gözü önündə canlanır, onu düşünməyə, təsvir edilən insan talelərindən, hadisələrdən ibrət almağa, nəticə çıxarmağa sövq edir.

Şairin əsərlərində anaya ehtiram motivləri, xüsusilə güclüdür. Bu, şairin öz sələflərinin – klassiklərimizin anaya həsr olunmuş əsərlərindən məzmun, dil, üslub baxımından fərqlənən “Qaytar ana borcunu” şeirində daha aydın duyulur. Həyatı müşahidələrə əsasən yazılmış bu əsər gənc nəslə xalqımıza xas olan mənəvi dəyərlərə sadiq olmağa səsləyir.

Əsərin hər kəlməsinin, cümləsinin üzərində düşünün, ananın hiss və həyəcanlarının necə ifadə olunduğuna, müəllifin mövqeyini aydınlaşdırmağa çalışın.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Əsərdə diqqəti cəlb edən başlıca problem nədir? Müəllif həmin problemin həllində nəyə üstünlük verir? Cədvəldən istifadə edin.

Əsərdə qaldırılmış başlıca problem	Müəllif problemin həllini nədə görür?	Siz necə düşünürsünüz?

3. Ana obrazını səciyyələndirin. Cədvəldən istifadə edin.

Ana obrazı	
Xarakterindəki başlıca cəhətlər (nümunələrlə əsaslandırılmalı)	Övladına münasibəti (nümunələrlə əsaslandırılmalı)

4. Müəllifin ana və oğul obrazlarına münasibətini aydınlaşdırın. Cədvəldən istifadə edin.

Müəllifin...	
Ana obrazına münasibəti (nümunələrlə əsaslandırılmalı)	Oğul obrazına münasibəti (nümunələrlə əsaslandırılmalı)

5. Əsərin bədii gözəlliyinin – təsir gücünün artmasında təsvir və ifadə vasitələrinin rolunu müəyyənəldir.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinə aid nümunələr	Əsərin bədii gözəlliyinin – fikrin təsir gücünün artmasında onların rolu

6. Əsərdəki başlıca fikir – ideya, sizcə, nədir? Cədvəldən istifadə edin.

Əsərin əsas ideyası nədir?	Nə üçün belə düşünürsünüz?

Evdə iş

• "Şifahi xalq yaradıcılığında ana obrazı" mövzusunda təqdimat hazırlaşın.

- Şeirin birinci parçasının ifadəli oxusuna hazırlaşın.
 - Mətni dəftərinizdə yazın.
 - İfaçılıq vəzifəsini – dinləyicilərə nə çatdıracağınızı aydınlaşdırın.
 - Sonra məntiqi vurğulu sözləri, fasilələrin yerini, səsin ucalığını, sürətini və s. müəyyənləşdirib şərti işarələrlə göstərin.
 - Misraların oxusunda səsinizin alacağı çalarları mətnin kənarında yazın.
 - İfaları dinləyib müzakirə edin.
 - Şeirin birinci parçasını bədii oxu ustasının ifasında dinləyib ona münasibət bildirin.
- Şeir in ideya-məzmunu ilə səsleşən atalar sözlərini müəyyənləşdirib, fikrinizi əsaslandırın.

Atalar sözləri	Şeir in ideya-məzmunu ilə səsleşənlər	Nə üçün belə düşünürsünüz?
Ananın ərköyün oğlu hambal olar.		
Ananın canı övladdadır.		
Anasından ayrılan quzunu qurd yeyər.		
Ana səbri böyükdür.		
Ana bala ucundan canını oda yaxar.		
Oğul bəd övlad olsa, dərd öldürər ananı.		

- Müzakirə edin:** Övladın valideyn qarşısında borcunu nədə görürəm?

Evdə iş

- Şeir in ikinci parçasının ifadəli oxusunu hazırlayın.

LAYİHƏ

**ANAR
(1938)**

• O, zəngin yaradıcılıq yolu keçmiş, keçən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq, yalnız bədii nəsr sahəsində deyil, həm də dramaturgiya, kino, ədəbi tənqid və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. Yazıcının əsərlərində müasir insanın həyatı, gündəlik qayğıları, mürəkkəb həyatı proseslərin axarında özünü dərk etməsi təsvir olunmuşdur.

Şamil Salmanov

Yada salın

- Ailə münasibətlərinin geniş əks olunduğu hansı əsərləri xatırlayırırsınız?
- Həmin əsərlərdə hansı fikirlər diqqətinizi daha çox cəlb edib?

Düşünün

- “Övladın ömrü valideyn ömrünün davamıdır” cümləsində ifadə olunmuş fikri necə başa düşürsünüz?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

KEÇƏN İLİN SON GECƏSİ

(İki hissəli pyes, ixtisarla)

İştirak edənlər:

Həmidə xala – 50–51 yaşlarında.

Rüstəm – onun oğlu, 22 yaşında.

Dilarə – onun qızı, 17 yaşında.

Tofiq – onun oğlu, 15 yaşında.

Gülərə – onun qızı, 25 yaşında.

Süleyman – Gülərənin əri.

Vaqif – Gülərənin oğlu, 5 yaşında.

Çingiz – Tofiqin yoldaşı

Şamil – Tofiqin yoldaşı.

Leyla – Dilarənin rəfiqəsi.

Kamilə – Rüstəmin nişanlısı.

Səkinə xala – qonşu qadın,

45–46 yaşlarında.

Eynəkli kişi.

Televiziya diktoru.

Telefondan gələn səs, Tofiqin

yoldaşları, küçədən keçənlər.

Hadisə bizim günlərdə Bakıda cərəyan edir.

Birinci hissə

Böyük səhnə pərdəsi açıqdır. Onun yerinə başqa bir pərdə asılmışdır. Bu pərdənin üzərində şəkil çəkilmişdir – çilçıraqlı Bakı gecəsi. Evlərin, küçələrin ulduz-ulduz işıqları, dənizdə rəngbərəng işıq siqnalları. Ön planda Nərimanov prospektinin yeni binalarından biri. Binaının üçüncü mərtəbəsindəki mənzilin balkonu qabağa çıxıb. Evin birinci mərtəbəsində ərzaq mağazası yerləşir. Biz mağazanın qapısından girib-çıxan adamları görürük. Həmidə xala balkona çıxır, üzünü qonşu balkona tutub çağırır.

Həmidə: Səkinə bacı, ay Səkinə bacı! *Bitişik qonşu eyvana Səkinə xala çıxır.*

Həmidə: Axşamın xeyir, ay Səkinə bacı.

Səkinə: Aqibətin xeyir, Həmidə bacı.

Həmidə: Bu ili də belə başa vurduq.

Səkinə: Heç demə, gözünü açıb yumursan, bir də görürsən, il qurtarır. Təzə ili evdə qarşılayırsan?

Həmidə: Rəhmətliyin qızı, bəs harada olacam?

Səkinə: Mən oğlumgilə gedəcəm. Farizgilə. Sən allah, gəl sən də gedək. Bilirsən, necə sevinərlər?! Tək oturma evdə.

Həmidə: Yox, çox sağ ol. Tək deyiləm. Bilmirəm, gün hayandan çıxıb – bu gecə uşaqların hamısı evdədir. Onlardan çıxmayan iş. Sənə də zəhmət verirəm, Səkinə bacı, mənim sizdə bir böyük buludum var ha, əgər lazım deyilsə...

Səkinə: Boy, o nə sözdür, Həmidə bacı. Bu saat gətirərəm. Maşallah, deyəsən, qonağın çoxdur.

Həmidə (iftixarla): Hə, oğlumun yoldaşlarıdır.

Səkinə: Bu saat gətirərəm.

Hər ikisi içəri keçir. Pərdə qalxır, Həmidə xalagilin mənzili. Qonaq otağı. Otaqda stol, divan, bufet, televizor, radio-maqnitoфон, divar saati. Divarda mərhum Qəzənfərin – Həmidə xalanın ərinin qara haşiyəli iri fotosəkli. Balkona, mətbəxə və o biri otağa açılan üç qapı. Pəncərədən Bakı gecəsinin sayrısan işıqları görünür. Həmidə xala mətbəxə keçir. Tofiq, Çingiz və Şamil maqnitoфонla məşğuldurlar. Lent kasetini çıxarıb maqnitoфонa taxırlar. Düyməni basırlar. Musiqi səsi eşidilir. Onlar bir müddət dinləyirlər.

Şamil: Budur sənin yazıların? Bu motivə mənim nənəmin cavanlıq vaxtlarında oynayırmış.

Tofiq: Dayan, yox, bu kasetdədir. Al, bir bunu tax.

Musiqini kəsib başqa kaset taxırlar. Başqa musiqi səslənir. Telefonun zəngi çalınır. Dilarə üyüyüb gəlir, dəstəyi qaldırır.

Dilarə: Allo! Allo! Eşitmirəm! *(Tofiqə, əsəbi)* Əşi, kəs bu zibilin səsini.

Şamil düyməni basır, musiqi kəsilir.

Dilarə (həyəcanla): Allo! *(Dəstəyi qoyur)*

Tofiq: Nə oldu? Asdı?

Dilarə: Asacaq da. Yəqin, elə bildi, dəlixanaya düşüb. *(Otaqdan çıxır)*

Şamil: Bəs bu lentdə nədir?

Tofiq: Heç özüm də bilmirəm. Bu saat qulaq asarıq. *(Kaseti taxır, düyməni basır. Bülbülün "Sənsiz"i eşidilir)*

Həmidə xala həyəcanlı halda tələsik mətbəxdən otağa gəlir.

Həmidə (hövlnək): Saxla onu, saxla. *(Şamil düyməni basır, Həmidə xala maqnitoфонa yanaşır)* Verin bura onu. *(tələsik lenti alır)*

Tofiq: Nədir ki?

Həmidə: Bu lentlə işiniz yoxdur. Məbadə buna dəyəsiniz. *(Lenti aparıb bufetin gözündə gizlədir. Açarla bağlayır, açarı döşliyiünün cibinə qoyur)*

Uşaqlar təəccüblə bir-birinə baxırlar.

Tofiq: Ana, o nə lentdir ki...

Həmidə (*əsəbi*): Nə borcuna? Dedim dəyməyin, dəyməyin. (*Birdən belə kəskin danışdığı üçün pərt olur, mehriban gülümsəyir, uşaqlara yanaşır, Tofiqin başını sıgallayır*) Qurban olum, o lentdə sən istəyən bir şey yoxdur, köhnə yazıdır. Rəhmətlik atan yazıb o vaxt. Bülbül “Sənsiz” oxuyur. (*Oğlunu öpür*) Qonaqların haçan gələcək?

Tofiq: Birazdan.

Həmidə otaqdan çıxır.

Tofiq: Şamil, bəs sən gətirən lentlər hanı?

Şamil: Budey.

Tofiq: Elə bu?

Çingiz: Bəsdir də. Rəqs axşamı düzəltmirik ki. Üç kaset səninki, iki bu. Seyran da gətirəcək.

Tofiq: Bir buna da qulaq asaq.

Lenti taxırlar. Ritmik musiqi. Uşaqlar yenə bayaqkı kimi rəqs edir, oxuyurlar. Rüstəm qapıda görünür. O, acıqlıdır.

Rüstəm: Mən başa düşmürəm, bura dəlixanadır, stadiondur, küçədir, meşədir, çöldür, ya evdir? Qonşuları köçürtmək istəyirsiniz?! Bir az yavaş olmaz?!

Şamil cəld səsi azaldır.

Rüstəm: Ana, ay ana!

Həmidə (*gəlir*): Nədir, ay Rüstəm?

Rüstəm: Ana, mən özümü pis hiss eləyirəm. Başım ağrıyır. Yatacam. Xahiş eləyirəm, səsküy salınmasın.

Həmidə: Yaxşı, gözlərinin qadasını alım, get o otaqda bir az yat dincəl, vaxtı gələndə oyadarıq səni, Yeni ili qarşılayırıq.

Rüstəm gedir.

Həmidə: Tofiq, qurban olum, siz də onun səsinə bir balaca aşağı salın, yaxşımı?

Şamil: Baş üstə, anacan.

Gedirlər. Səkinə gəlir, əlində iri bulud var.

Səkinə (*çağırır*): Ay bu evin yiyəsi!

Həmidə (*gəlir*): Xoş gəlmisən, səfa gətirmisən. Gətirdin? Ay sağ ol. (*İri buludu Səkinədən alır*) Otur da, Səkinə bacı, ayaq üstə niyə dayanmısan?

Səkinə: Yaxşıdır, narahat olma. (*Otururlar*) Deyirəm, ay Həmidə bacı, gün o gün olsun, bundan da iri buludlarda aş bişirəsən, oğullarının, qızının toyunu eləyəsən.

Həmidə: Çox sağ ol. Sənin Ramizivin toyunda aş bişirək.

Səkinə: Deməli, evdəsən bu axşam.

Həmidə: Harda olacam? Təzə ili qarşılamaq dəb düşəndən heç elə olmayıb ki, bu gecə bir yerə qonaq gedəm. Həmişə evdə. Yox, amma yalan dedim, bircə dəfə evdə olmamışam. Əlli ikinci il gəlirdi, Qəzənfər rəhmətliklə Moskvadan qayıdırdıq. Mahaçqalanın yanında poyezdi saxladılar. Yolu qar basmışdı. Təzə ili vaqonda qarşıladım. Yazıq rəhmətlik düşdü getdi, ayından-oyundan alıb gətirdi.

Səkinə: Yaxşı adam idi, həmişə adamı min dillə dindirərdi... (*köksünü ötürür*) Heç elə bil yox imiş! Eh, ay Həmidə bacı, vallah, bu dünyanın vəfası yoxdur. Öldüyü neçə ildir?

Həmidə: On birinci ili tamam oldu. Elə bilirəm, dünən idi.

Səkinə: On bir il gör necə gəlib keçdi.

Həmidə: Ölümdən sonra birinci illər dəli kimi idim. Eh... ay Səkinə bacı, deyir, dərd süfrə deyil ki, açasan... Qəzənfər sağ olsaydı, gör indi bu gecə burda nə vur-çatlasın, nə şadlıq-şadyanalıq vardı.

Səkinə: Mənə deyirsən? Elə bilirsən, yadımdan çıxıb o məclislər? Ta Bakıda neftçi yoxdu ki, bu evdə qonaq olmasın.

Həmidə: Qonaq getməyi sevərdi, özü də yaman qonaqcıl idi. Hamı da xətrini istərdi, indi istəməsin. Böyüknən böyük idi, uşaqnan uşaq.

Səkinə: Demə, demə.

Həmidə: Görürsən, mədəyə işə gedib, neçə gündür evə qayıtmayıb, nə gündüzü var, nə gecəsi, amma di gəl işini qurtarıb evə qayıtdı, vəssalam, yorğunluq-argınlıq bilməzdi. Deyərdim, ay kişi, bir yat, dincini al, rahatlan! Kimə deyirsən? Götürüb telefonu o dostuna, bu dostuna zəng eləyir, bir də gördün bütöv ev doldu.

Dilarə otağa daxil olur.

Dilarə: Salam, Səkinə xala. Ana, mənə zəng eləyən olmayıb ki?

Həmidə: Yox, qızım, olmayıb.

Dilarə televizora yanaşır, diyməni burur, bir qədər gözləyir. Sonra o biri otağa keçir.

Səkinə: Maşallah, Dilarə lap yekə qız olub. Bu gün-sabah bir də görəcəksən, elçilər qapını tanıdı.

Həmidə: Yox əşi, qoy görək sən Allah. Hələ tezdir. Qoy oxusun qurtarsın, əli bir çörəyə çatsın.

Səkinə: Amma, tfu, tfu, göz dəyməsin, maşallah, nə gözəl səsi var. Dilarənin o gün konsertdə oxumağı heç yadımdan çıxmır.

Həmidə: Hə, qızımın səsi qiyamətdir.

Səkinə: Sənə çəkib də, ay Həmidə bacı. Elə bilirsən, yadımdan çıxıb? Bu evə yeni köçmüşdünüz, təzəgəlin vaxtın idi, hər axşam bülbul kimi cəh-cəh vururdun, biz də divarın dalından qulaq asıb həzz alırdıq.

Həmidə: Sən nə danışırsan? Sən allah, yadımdadır mənim oxumağım? Özümün yadımdan çıxıb.

Səkinə: Niyə yadımda deyil?! Kişi indiyəcən deyir, Həmidə bacı oxumağın dalınca getsəydi, indi, lap yəqin, məşhur artist idi. Xalq artistidiydi indi mütləq.

Həmidə (xoşlanaraq): Əşi, qoy oturaq.

Səkinə: Bəs nə əcəb dalıycan getmədin, ay Həmidə bacı?

Həmidə: Nə bilim, vallah, bir az özüm başısoyuqluq elədim. Bir az da Qəzənfərdən oldu. Allah rəhmət eləsin. Çox yaxşı adam idi, amma bir az qəlbi qarayıdı, yaman qısqanc idi. Deyirdi, mən razı olmaram ki, arvadım artistkəlik eləsin, səhnəyə çıxsın. Bir yandan da ki, uşaqlar oldu dalbadal, daha oxumaq-zad yadıma düşmədi.

Səkinə: Amma, heyif, çox heyif. Əməlli-başlı qabiliyyətin vardı.

Həmidə: Hərdən, görürsən, özümün də heyfim gəlir. Rəhmətlik Üzeyir bəy, bilirsən, necə bəyəniydi mənim oxumağımı? Buraxmırdı ki məni, Qəzənfəri yatına çağırıb danışmışdı da. Deyir, bu istedaddır, niyə şikəst eləyirsən? Qəzənfər də daha onun üzünə ağ olmamışdı.

Demişdi, özü bilər, mənə də dedi ki, özün bil. Həvəsin var, oxu. Həvəsim var idi, amma imkanım hardaydı? Dörd uşaq böyütmək asandır? Oxumağa macal olacaqdı?

Səkinə: Fikir eləmə, Həmidə bacı, deməli, qismət deyilmiş. İndi, allah qoysa, Dilarə sənin payına da böyük artist olar.

Həmidə: Təki olsun. Görürsən, hərdən Dilarənin notları keçir əlimə, bütün cavanlığım gəlir bir-cə-bir-cə durur gözümlün qabağında, çəkilirəm bir bucağa, doyunca ağlayıb ürəyimi boşaldıram. Eh, nə isə... Təki bu uşaqlar bir yana çıxsınlar, qalan hamısı düzələr. Yəni böyüklərdən arxayınam. Gülarayla Rüstəm daha öz başlarını özləri dolandırır, bir bu balacaları – Tofiqnən bunu da oxutdurub başa çatdırsaydım, rahat ölərdim.

Səkinə: Boşla görək, ay Həmidə bacı, ölmək-zad nədir? Hələ nəvənin toyunda sındırıb oynayacaqsan, nəvən neçə yaşındadır?

Həmidə: Qadasın alım onun, beş yaşındadır, elə şirin baladır ki.

Səkinə: Allah saxlasın.

Həmidə: Allah səninkiləri saxlasın.

I pərdənin sonluğunun qısa məzmunu.

Həmidə xala Səkinəyə sevinclə övladlarının hamısının Yeni ili öz evlərində onunla birlikdə keçirəcəklərini deyir. Tofiq, Şamil, Çingiz telefon budkasına keçib dostlarına zəng edəndə eynəkli kişi onları danlayıb budkadan çıxarır. Özü telefonla zəng edir. Tofiq və dostları Rüstəmin nişanlısı ilə küsülü olduğunu, Yeni il axşamı evdə qalacağını bilib pərt olurlar. Onlar öz dostlarına zəng edib Yeni ili ata-anası evdə olmayan Vaqifgildə qarşılamaq qərarına gəlirlər.

Şamil, Tofiq və Çingiz görüşüb gedirlər, Həmidə xala onları ötürür. Qapı çırpılır. Pərdə düşür. Həmidə xala pərdənin qabağındakı eyvana çıxır. Tofiq, Çingiz və Şamil binanın qapısından çıxırlar, dönüb Həmidə xalaya əl eləyirlər, tamaşa salonuna düşüb gedirlər.

p ə r d ə

İkinci hissə

Yenə həmin otaq. Dilarə piano arxasında mahnı oxuyur. Həmidə mətbəxdən gəlib heyran-heyran ona qulaq asır.

Qapının zəngi çalınır. Həmidə xala qapıya getmək istəyir. Dilarə onu qabaqlayır, qaçıb qapını açır. Dəhlizdən səslər eşidilir.

Həmidə: Gəlin, gəlin, xoş gəlmisiniz. Ay Allah, mən bu Vaqif balama qurban olum.

Gülarə: Xoş gördük, ana.

Süleyman: Axşamınız xeyir, Həmidə xala.

Həmidə xala, Süleyman, Gülarə, Dilarə otağa keçirlər. Balaca Vaqif, Süleymanın qucağındadır. Gülarə onun paltosunu çıxarır. Həmidə xala əl-ayağa düşür, cold döşlüyünü açır, stulları düzəldir, süfrəni salır.

Həmidə: Gərək beşcə dəqiqə qabaq gələydiniz. Tofiq də evdə idi. Bütün külfətimiz bir yerdə olardı. Heç elə düşmür ki, hamı bir yerə yığılsın, həmişə kimsə yoxdur, heyif. Görürsən, sən Allah. Əşi, daha keçib. Sizdən nə əcəb belə?

Gülarə: Gəldik, sənin Yeni ilini təbrik edək.
Həmidə: Çox sağ olun! Süleyman, sən necəsən?
Süleyman: Çox sağ ol, Həmidə xala. Dolanıırıq.
Gülarə: Dilarə, sən nə əcəb evdəsən?

Dilarə çiynlərini çəkir.

Həmidə: Hə, evdədir, Rüstəm də bu gün evdədir. Dövlətimizin gəlhagəlidir. Çırağıma nöyüt töküblər. Tofiq də evdə olacaqdı. Yoldaşı çağırırdı, getdi. Beşcə dəqiqə bundan qabaq, beşcə dəqiqə tez gəlsəydiniz, hamımız bir yerdə olardıq. Bütün ailəmiz. Sonra Tofiq getsəydi də, eybi yoxdu. O getməmişdən əvvəl hamımız bir yerdə olardıq. Siz balaca olan vaxtlar kimi... Hamımız... Bircə Qəzənfər yazıqdan başqa (*ətəyinin ucu ilə göz yaşını silir*).

Gülarə: Ay ana, qurban olum, özünü niyə köyrəldirsən? Di boşla, sən Allah, bayram axşamı olmaz belə...

Həmidə: Yox, yox, qızım, ağlamıram, elə belə... Birdən, nə bilim, vallah, nə oldu mənə birdən... (*Vaqifi qucağına götürür*). Ay Allah, mən bu balama qurban olum.

*Dağda darılar,
Sünbülü sarılar,
Qoca qarılar
Bu balama qurban.*

Süleyman: Çox atıb-tutma, Həmidə xala, başı gicəllənər.

Həmidə: Maşallah, elə ağırıdır, zindan kimi. Pu, pu, göz dəyər.

*Dağdakı atlar,
Atlar göy otlar.
Ərsiz arvadlar
Bu balama qurban.*

Qapının zəngi çalınır. Dilarə cəld qapıya tərəf cumur, qapını açır. Leyla ilə birlikdə içəri girir.

Leyla (*təngnəfəs*): Bilirsən, Dilarə... Salam, Həmidə xala...

Həmidə: Ay qız, bir nəfəsini dər görək. Nə olub?

Leyla: Qaç-qaç gəlmişəm. Salam, Gülarə bacı. Direktor deyir ki, bu saat Dilarə hardadırsa, tap gətir. Heç onsuz müsəmirə olar?! Salam, Süleyman qardaş.

Dilarə (*sevincini güclə boğaraq, soyuq*): Xeyr, bağışlayacaqsınız. İndi Dilarə matah olub. Lazım olsaydı, əvvəldən proqrama salardılar. İndi, görəsən, kim gəlməyib, onu əvəz etməyə adam tapmırlar.

Leyla: Yox, vallah, direktor bilməyib ki, səni proqrama salmayıblar, biləndə, bilirsən, necə acıqlandı? Qatdı aləmi bir-birinə. Azadın üstünə elə qışqırdı ki...

Həmidə: Qara qızın dərdi varmış. Mən də deyirəm bu niyə birdən-birə belə xanənişin olub. (*Dilarəyə*). Yaxşı, tez elə, dur bu saat geyin, naz vaxtı deyil. Çağırırlar, get.

Gülarə: Nə özünü çəkirsən, çağırırlar, get də.

Dilarə: Mən evdə qalmaq istəyirəm.

Süleyman: İnanan daşa dönsün.

Həmidə: Qızım, yaxşı deyil axı. Direktor özü dalınca adam göndərib. Ayıbdır. Get. Özü də cəld tərpən, gecdir.

Dilarə o biri otağa keçir.

Gülərə: Lap uşaqdır e...

Həmidə: Leyla, otur da, qızım, ayaq üstə durma.

Leyla: Zərər yoxdur, Həmidə xala, gözləyirlər.

Həmidə: Deyirsən, direktor özü göndərdi, hə?

Leyla: Hə, Azada da yaman acıqlandı.

Həmidə: Kimdir ki Azad?

Leyla: Bizim sinif nümayəndəsidir. Həm də özfəaliyyət dərnişinin rəhbəridir. Pis oğlan deyil, amma nədənsə, Dilarə ilə onunku heç gətirmir!

Həmidə (təlaşla): Bıy, elə niyə?

Süleyman: Yəqin, sancıb da Dilarə onu...

Həmidə: Yox, Dilarə elə qız deyil. İpək kimidir xasiyyəti.

Leyla: Azad deyir ki, guya Dilarə forsludur. O gün, daha öz aramızda qalsın, Dilarə deyib ki, ona...

Dilarə paltoda qayıdır, onun son sözlərini eşidir.

Dilarə: Yaxşı, mumla....

Leyla: Yox, ayzə, mən heç nə demirəm. Gedək.

Dilarə: Ana, bax, ancaq sənin xətrinə gedirəm ha...

Həmidə: Axı sən mənim sözəbəxan qızımsan. Sağ olun, balalarım, yeni ildə xoşbəxt olun.

Leyla: Sizinlə belə.

Dilarə hamı ilə görüşür, anasını öpüb gedir.

Həmidə (Gülərəgilə): Mən bu saat gəlirəm (*Mətbəxə keçir*).

Süleyman (divar saatını Gülərəyə göstərir): Saat neçədir?

Gülərə: Özün görmürsən?

Süleyman: Yox, istəyirəm, sən deyəsən.

Gülərə: Yaxşı, gedərik də...

Süleyman: Yox, pilləkəndə dediyin yadındadır? Deyirdin, beşcə dəqiqədən artıq oturma-yacağıq. İndi saata bax.

Gülərə: Yaxşı, axı gəlib çiç eləyib getmək də olmaz. Bir az oturmaq lazımdır da.

Süleyman: Oturmaq üçün başqa vaxt gəlmək olar. Sabah gələrik, biri gün gələrik. İndi gözləyirlər axı, hörmət edib, saya salıb çağırıblar, yaxşı deyil.

Gülərə: Hələ tezdir. Gərək elə hər yerə həmişə biz görməmiş kimi hamıdan əvvəl gedək?

Süleyman: Yox, gərək elə hər yerə, həmişə biz hamıdan axırda gələk. Bir dəfə yadıma gəl-mir ki, bir yerə vaxtında çataq. Teatra gedirik – üçüncü zəngdən sonra çatırıq. Kinoya işıqlar sönəndən sonra. Qatara mütləq gərək gecikək. Biləcəridə minək.

Gülərə: Hə, danış, danış, təyyarəyə gecikirik, havada minirik, gəmiyə gecikirik, üzə-üzə çatırıq...

Süleyman: Bəli, təxminən, elə belədir. Həmişə gərək gecikək, həmişə gərək...

LAYIHƏ

Gülarə: Yaxşı, yaxşı, sən Allah, yenə başlama. Heç olmasa, Yeni il axşamı deyinmə. Bu saat anama deyim, gedərik. *(Mətbəx qapısına tərəf gedir, eyni zamanda həmin qapıdan Həmidə xala çıxır. Əlində meyvə ilə dolu qab var)*

Həmidə: Bu gün səhər bazardan özüm almışam. Dedim, Tofiqin yoldaşları gələcək. Sizə qismət imiş.

Gülarə: Ana, bilirsen, bizi Süleymanın müdiri çağırır. Vaqif sizdə qalsın, yaxşı?

II

Vaz Həmidə xalanın əlində titrəyir, meyvələr yerə tökülür, o əyilib meyvələri yığışdırır və gülümsəməyə çalır.

Həmidə: Hə... gör sən Allah, dağıtdıq meyvələri, hə nə deyirəm ki, neynək, qalsın Vaqif balam.

Gülarə: Mən özüm bu saat onu yatızdıracam. Daş kimi yatır, səhərəcən oyanmayacaq. Amma hərdənbir bax, üstünü açmasın.

Həmidə: Arxayın ol, hər halda, mən də dörd uşaq böyütmüşəm. Amma indidən niyə yatızdırırsan? Qoy qalsın, mənimlə bir yerdə Yeni ili qarşıləsın. Sonra özüm yatızdıraram.

Gülarə: Yox, ay ana, o gec olar. Yuxusunun vaxtı keçsə, səhə itə dönəcəkdir.

Pauza.

Süleyman (səbirsizliklə): Nə oldu, yatmadı?

Həmidə: Darıxma, bu saat yatar, darıxma *(Süleyman ayağa durur, o biri otağın qapısına tərəf gedir)*. Bu saat Rüstəmi çağırım. Yəqin, sizin gəldiyinizi bilmir. Bu saat çağırım, gəlsin, söhbət eləyin, şahmat oynayın, uşaq da onacan yatar.

Süleyman (onun ardınca öz-özünə): Bəli də, bu basabasda bircə şahmat yarışı qalmışdı. Axı, dedim Gülarəyə, aparaq uşağı mənim anamgildə qoyaq, dedi, yox ki yox, anamdan başqa, heç kimə ürəyim qızdır.

Süleyman: Gedək, Gülarə, gecdi.

Gülarə: Sağ ol, ana.

Süleyman: Xudahafiz.

Həmidə: Xudahafiz, xudahafiz.

Gedirlər, qapı çırpılır. Həmidə otağa qayıdır, öz-özünə: Xudahafiz, xudahafiz. (Balkon qapısına yanaşır, sonra qayıdıb döşliyunu taxır, qollarını çirməliyə, ətrafına stullar, üstünə qab-qacaq düzülmüş stolun səliqəsinə bir daha nəzər salır. Şkafdan salfət çıxarır boşqabların ətrafına düzür. Qədəhləri bir də silir. Alma vazını ortaya çəkir və s. Divar saatı on biri vurur, Həmidə xala mətbəxə keçir. Mətbəxdən səslər gəlir – Həmidə xala aşı süzür, dəmə qoyur, qazanları odun üstünə qoyur və s. Sonra otağa qayıdır. Tərini silir. Pəncərəyə yanaşır. Uzun zaman şəhərə baxır. Bir müddət nə barədəsə düşündür. Sonra otağın üçüncü qapısına yanaşır. Qapını açıb çağırır)

Həmidə: Rüstəm, ay Rüstəm.

Rüstəmin səsi: Nədi?

Həmidə: Yenə yatdın, dur bala, Yeni ildə yatmaq olmaz. Bütün ilı yatarsan.

Rüstəmin səsi: Axı nə deyirsən?

Həmidə: Deyirəm, işim var. Gəl mənə kömək elə.

Rüstəm otağa gəlir. Həmidə xala onun qoluna girir, onu telefona tərəf gətirir.

Həmidə: Götür, zəng elə.

Rüstəm: Hara?

Həmidə: Özün bilirsən, hara.

Rüstəm: Yox.

Həmidə: Deyirəm, zəng elə. Bax uşaqlardan heç biri, elə içi sənqarışiq, heç vaxt mənim sözümdən çıxmayıbsınız. Bu yeni il gecəsi sözümlə yerə salsan, ömrüm boyu səninlə barışmaram.

Rüstəm: Ana... yox... axı...

Həmidə: Deyirəm, zəng elə, qurtardı. *(Yumşaq)* Bax, bala, məndən sənə əmanət, adam arasında çox söz olar, amma hər sözü uzatmazlar, hər söhbəti şışirtməzlər. Özünü öz aranızda həll eləyin, qurtarıb getsin. Elə-belə vaxt dalaşsınız-barışsınız, heç kəsin işinə deyil, kimin nə borcuna, heç kəsin də xəbəri olmur. Amma indi təzə il axşamı siz bir yerdə olmayanda bu küssüvüzü hamı biləcək. Atası da, anası da, qohum-əqrəbası, qonşu, tanış-biliş, hamı. Dost var, düşmən var... Niyə qızı öz adamları yanında başısağı, gözükölgəli ələyirsən?

Rüstəm: Ay ana, axı sən birini bilirsən, birini bilmirsən.

Həmidə: Bilmirəm, bilmək də istəmirəm.

Rüstəm: Mən bu axşam onunla görüşmək istəmirəm.

Həmidə: Görüşürsünüz, görüşürsünüz, öz işinizdir. Amma zəng eləməyinə, zəng elə.

Rüstəm: Axı...

Həmidə: Əgər istəmirsən ki, bu axşam ürəyimi qırasan... Bax, əgər mən səndən küssəm, çətin barışam. Mən lap ciddi deyirəm. Səndən elə inciyərəm ki...

Rüstəm *(dəstəyi qaldırır)*: Bax, ancaq sənəin xətrinə...

Həmidə xala məmnun halda gülümsünür, balaca Vaqif yatan divana yanaşır, oturur, Vaqifə baxır.

Həmidə *(öz-özünə danışmış kimi, mışıl-mışıl yatan Vaqifə müraciət edir)*: Heç dinmə, Vaqif bala, deyəsən, Rüstəm dayını nişanlısı ilə barışdıracağıq.

Rüstəm: Ana, bilirsən...

Həmidə *(gülümsünür)*: Can bala, sən də, Tofiq də nə yaman Qəzənfərə oxşayırsınız.

Rüstəm: Nədir ki?

Həmidə: Heç. Elə-belə deyirəm. Bax, o da tutulanda, pərtləşəndə beləcə yanağı pörtərdi.

Rüstəm *(pərt)*: Hə...

Həmidə: Get, a bala, get. Məndən də çoxlu-çoxlu salam de...

Rüstəm: Aha *(Qalstuku bağlamağa başlayır)* Yox, bu olmadı da... Mən bilsəydim, ana, doğrudan, deyirəm, bu saat zəng eləyim, deyim, gələ bilməyəcəm. Mən bilmədim ki, sən təksən... Bu saat, dayan. *(Qalstukunu bağlayıb qurtarır, güzgüyə baxır)* Bu saat zəng eləyim.

Həmidə: Yox, yox, məbadə elə iş tutasan. Get, yoxsa yaxşı düşməz.

Rüstəm: Mən bilmədim ki, sən təksən.

Həmidə: Bir də, Rüstəm, bilirsən ki, mən axşamdan yatanam. Bir azdan yerimə girib yuxulayacam. Siz gələndə qapını bərk döyün ki, oyanım.

Rüstəm: Hə, sən Yeni ildə çox oturan deyilsən. *(Otağa keçir)*.

Həmidə *(öz-özünə)*: Eh, ay oğul, sənəin yadına gəlməz. Vaxt vardı, bu evdə Yeni il məclisi səhərə qədər dağılmazdı. Bütün gecəni süzüb ortalıqdan çıxmaq bilməzdim, səhəri gün oynamaqdan qollarım sızım-sızım sızıldadı...

Rüstəm: Di sağ ol. *(Anasını öpüb gedir)*

LAYİHƏ

Həmidə xala mətbəxə gedir. Əlində aş dolu iri bulud içəri qayıdır. Buludu stolun üstünə qoyur, stulları sahmana salır. Öz-özünə danışır.

Həmidə: Səkinə bacı, sən burda əyləş. Rəhimlə Nəzifə qoy bu başa keçsinlər. Usta, sən də burda otur. Teymur, sən bura keç. Arvadının yanına. Uşaqlar, siz aşağı keçin. Sultan, sən burda otur, axı tamada sən olacaqsan. *(Öz-özünə gülür)* Mənim də, deyəsən, başım xarab olub. *(Pəncərəyə yanaşır, şəhərin işıqlarına baxır, içini çəkir)* Vay, başıma xeyir, gör bir nə qədər işıq var. Görəsən, heç indi küçədə adam tapılar? *(Qapının zəngi çalınır, Həmidə xala dıksinir, təəccüb içində qapıya tərəf gedir)*

Həmidə: Bıy, başıma xeyir, bu, kim ola? *(Qapını açır)*

Eynəkli kişi daxil olur.

Eynəkli kişi: Ələkbərovun evi buradır?

Həmidə: Bəli! Nədir ki?

Eynəkli kişi: Nədir? Sağlığın. Al, bu teleqramı, bura qol çək.

Həmidə *(teleqramı alıb baxır):* Bıy, ürəyim düşmüşdü. Dedim, görəsən, nə olub. *(Sakit və fərəhlə)* Fərmandandır! Qəzənfər rəhmətliyin şəyirdi idi, indi, şükür, özü adlı-sanlı ustadır. Harada olur-olsun – hər bayramda mütləq gərək tel vursun, heç yadından çıxmaz. Budey, indi də Həştərxandan vurub.

Eynəkli kişi: Bacı, bütün bunların mənə heç dəxli yoxdur, istəyir, Həştərxandan vursun, istəyir, Əngəxərandan, gərək bura qol çəkəsən, vəssalam.

Həmidə: Bıy, a kişi, nə ətiacı-ətiacı danışdın? Qol çəkməyə nə var ki, bu saat çəkərim. Daha elə köntöy danışmaq neyçün.

Eynəkli kişi: Sən də mənim kimi axşam-axşam bu qədər ev gəzsəydin, elə danışardın. Hələ gərək üç qapıya da gedəm. Camaat kefdə, damaqda, mən də...

Həmidə: Nə deyirəm ki, bu boyda pilləkən çıxmısan, otur, heç olmasa, bir nəfəsini dər. Bir stəkan pürrengi çay süzüm sənə.

Eynəkli kişi *(bir az yumşalaraq):* Axı qayda-qanun var, mən indi vəzifə başlayam, qulluqdayam.

Həmidə: Əşi, çürükçü olma, bir stəkan çay içsən, dünya dağılmaz.

Eynəkli kişi: O da düzdü.

Həmidə çay gətirir.

Eynəkli kişi: Bu üç teleqramı da çatdırım yiyəsinə, gedim kölləmi atıb yatım.

Həmidə: Bəs Yeni ili qarşılamırsan?

Eynəkli kişi: Əh, rəhmətliyin qızı, sənə, mənə nə Yeni il? Bu Yeni il findifürüş cavanlarçündür atılıb düşsünlər.

Həmidə: Elə niyə deyirsən, bax, mən səndən, yəqin, bir-iki bayram böyük olaram, amma görürsən, mən də oturub Yeni ili gözləyirəm. Qarşılayacam...

Eynəkli kişi: Görürəm, boşqabları düzmüsən, plov da, yəqin, dəmdədir.

Həmidə: Qal, qonağımız ol.

Eynəkli kişi: Sağ ol. *(Şəkli göstərir)* Ərindir?

Həmidə: Hə, rəhmətə gedib.

Eynəkli kişi: Oğuldan-uşaqdan nəyin var?

Həmidə: İki oğlum, iki qızım.

Eynəkli kişi: Neynək. Amma bilirsən, bala ki var, bala deyil, bələdir, bəla.

Həmidə: Ağzını xeyirliyə aç, ay kişi.

Eynəkli kişi: Yox, sən mənə qulaq as. Deyir, övlad ki var, əvvəl adamın qanını sorur, yəni ki, ana bətnində olanda. Sonra ki dünyaya gəlir, başlayır canını yeməyə, yəni ki süd əmir. Sonra da adamın malını yeyir. Axırda da papağını yan qoyur ki, xudahafız... Bir də qiyamətdə görüşərik.

Həmidə: Ay kişi, nə baş-ayaq vurursan, sən naxələf övladdan niyə danışırısan? Sən mərifətli, qədərbilən övladdan danış.

Eynəkli kişi: Hardaydı qədərbilən övlad? Uşaq vaxtı hamısı quzu kimidir, elə ki böyüdülər, ya olacaq xuliqan, tutub basacaqlar dama, üzünü görməyəcəksən, ya da oxutdurub adam eləyəcəksən, olacaq alim, incinar, həkim. Onda da üzün görməyəcəksən, çünki səni saya salmayacaq. Deyəcək, ay dədə, ay məmə, sizlə mənim söhbətim tutmur, sizin kulturanız çatmır mənimlə söhbət eləməyə, ev-əşiyimə də yaraşmırsınız, vəssalam, şüttamam.

Həmidə: Ay kişi, sən nə xeyirsöyləməz kişisən. Xeyirsöyləməzin əhvalatın eşitmisən? Deyir, ay xeyirsöyləməz, uzaq səfərə gedirəm, xeyir söylə, papağını sənə verim, deyir indidən ver, birdən getdin, qayıtmadın.

Eynəkli kişi (*Sanki onun sözlərini eşitmir, qurtum-qurtum çayı içərək öz-özünə danışmış kimi*): Məndə olan kəllə heç kəsə də yox idi. Məktəbdə birinci şagird idim, müəllimlər başıma and içirdi. Nə olsun, dalısın oxumadım ki, işləyim, ailə saxlayım, oğul-uşağın axırını bir yana çıxardım. Hamısını oxutdum, indi mənə bəyənmişlər.

Həmidə: Sənin övladların naxələf çıxıb, təqsir özündədir, yaqın, pis tərbiyə veribsən. Daha hamıya niyə qara yaxırsan?

Eynəkli kişi: Hamısı elədir. Bayaq küçədə fikir verirəm, üç cavan oğlandır. Dərs öyrənməkdən, kitab oxumaqdansa, veyil-veyil gəzirlər küçəni... Nə olacaq onların axırı –avara, cibgir, başkəsən.

Həmidə: Yox, balam, mənim övladlarıma min şükür, razıyam onlardan.

Eynəkli kişi: Hardadırlar, heç gözümə dəymirlər. Bəs bu boşqabları kimin üçün düzmüsən?

Həmidə (*tutulur*): Elə belə... Düzmüşəm də. Onlar getdilər, yoldaşları çağırıdılar.

Eynəkli kişi (*məmnun gülümsünür*): Bəs mən nə deyirəm? Elə olacaq da. Hamısı çıxıb gedəcək. Nə qədər ki ağılları kəsmir, səndən asılıdırlar – yanındadırlar, elə ki əlləri çörəyə çatdı, atıb gedəcəklər. Budur bax, dörd uşağın var, dördü də, Təzə il axşamı anasını tək qoyub gedir. Heç yadlarına da düşmürsən indi onların.

Həmidə: Düz demirsən, hamısının yadındayam. Burda olmasalar da, ürəkləri burdadır.

Eynəkli kişi: Ürəkləri? Ay-hay. Ürəkləri!

Həmidə: Hamısı zəng eləyib mənə təbrik edəcəklər.

Eynəkli kişi: Ay elədilər ha. Bax, bacı, adını da bilmirəm. Mənə hamı poçtalyon Bəşir deyir, indi övladlarının biri də axşam sənə zəng eləsə, mən poçtalyon Bəşir adımı dəyişib qoyaram telefon Bəşir. (*Durur*) Yaxşı, mən getdim. Çay üçün çox sağ ol, qiyamət çay idi. Sənə bir məsləhət verirəm. Bax, o qutunu görürsən? (*Televizoru göstərir*) Qur onu, otur qabağında. Qocalanda adama bir bu qalır. Nə olsa, ondan olacaq. Di salamat qal. (*Qapını örtüb gedir*)
Həmidə xala bir az çaşan kimi olur, sonra qapını açıb Bəşirin dalınca qışqırır.

Həmidə: Yox, düz demirsən, ay kişi, düz demirsən.

Eynəkli kişi (*səsi uzaqdan gəlir*): Televizor, bacı, televizordan bərk yapış, adama o qalır qocalanda.

Həmidə: Yox, yox, düz demirsən, düz demirsən, poçtalyon, yox, telefon Bəşir.

Eynəkli kişi: Telefon məsələsinə hələ baxarıq.

Həmidə xala qapıdan aralanıb otağa gəlir, qeyri-ixtiyari televizora yaxınlaşır, mexaniki olaraq diyməni burur, ekranda diktör qız.

Həmidə (televizorun qabağından durur): Görəsən, bu gecə daha kimlər təkdir? Radionun diktörləri. Amma bəlkə, indi radioda da heç kəs yoxdur, ancaq yazılı lentləri buraxırlar. Bəs məlumat bürosunun işçiləri? Orada, lap yəqin, adam var. Yazıqlar, yəqin, darıxırlar. Kimdi bu gecə telefon soruşan? Qoy bir zəng eləyim, hə? *(Telefona yanaşır. 09 çəkir, gözləyir).*

Qadın səsi: Məlumat bürosu sizi dinləyir.

Həmidə: Salam, qızım.

Qadın səsi: Nə?

Həmidə: Salam, qızım.

Qadın səsi: Hara? Hansı nömrə?

Həmidə: Deyirəm, salam, qızım.

Qadın səsi (təəccüblə): Salam.

Həmidə: Sizin Yeni ilinizi təbrik edirəm.

Qadın səsi (daha artıq təəccüblə): Çox sağ olun.

Həmidə: Təksiniz, eləmi? Darıxırsınız, yəqin, hə?

Qadın səsi: Danışan kimdir?

Həmidə: Heç, bir nəfər.

Qadın səsi: Hə, Raya, sənsən, əvvəl tanımadım. Neyləyirsən, hardasan?

Həmidə: Yox, Raya deyil, başqa adamdır, siz məni tanımırırsınız.

Qadın səsi: Nə istəyirsiniz?

Həmidə: Mən sizin Yeni ilinizi təbrik etmək istəyirəm.

Qadın səsi (quru): Təşəkkür edirəm.

Həmidə: Bilirsiniz, mən sizdən soruşmaq istəyirdim, necəsiniz bu axşam?

Qadın səsi (səbirsizliklə): Axı, kimdir?

Həmidə: Heç... bir nəfər... Siz tanımırırsınız...

Qadın səsi (hirsli): Xətti məşğul eləməyin, hələ Yeni il gəlməyib...

Həmidə xala güllür. Dəstəyi qoyur. Televizora yanaşır. Veriliş qurtarır. Ekranda cürbəcür xətlər, şüalar və kölgələr qatmaqarıışıqı var. Həmidə xala televizoru söndürür, divar saatına baxır. Divar saatında birə on dəqiqə işləyir. Həmidə televizordan ayrılıb otağın o biri başına keçir. Radionu qurur, sonra söndürür. Maqnitofona yanaşır.

Həmidə: Deyirəm, ay Qəzənfər, görəsən, niyə adama ömrünün axırında bir bu cihazlar qalır? Yox, yox, dilim-ağzım qurusun, qələt danışdım. Mənə tək bir bu cihazlar qalmayıb. Mənim gül kimi balalarım var. Qəzənfər, bizim balalarımız. Hamısı da məni çox istəyir. *(Qəzənfərin şəklinə yanaşır, diqqətlə ona baxır. Gərgin musiqi səslənir. Həmidə xala təlaşlı, həyəcanlıdır. Tərəddüd içindədir. Nə isə eləmək istəyir, amma qərara gələ bilmir. Bufetə yanaşır, açarı götürür. Amma bir an donub qalır. Musiqi şiddətlənir. Nəhayət, Həmidə xala qəti qərara gəlir. Açarı bufetin gözüinə salır, burur, açır, bayaqkı kaseti çıxarır. Maqnitofona yaxınlaşır, onu yandırır, kaseti maqnitofona salır, lenti keçirir)*

Həmidə: Qınama məni, Qəzənfər, sənin vəfatından sonra bu evdə heç kəs, bir dəfə də olsun, ürək eləyib bu yazıya qulaq asmayıb. Amma mən bu gün özümü saxlaya bilmirəm. Bilmirəm, nə olub mənə? Yaman sənin səsinə eşitmək istəyirəm *(Ani bir tərəddüddən sonra)*

düyməni basır, lent fırlanır. Bülbülün ifasında "Sənsiz"dən bir parça, sonra qatma-qarışıq səslər, səs-küy eşidilir. Uşaqların və Həmidə xalanın, sonra Qəzənfərin səsi eşidilir)

Qəzənfərin səsi: Aha, yazır. Di danışın. Gülarə, səndən başlayaq. Bir şey de.

Gülarənin səsi: Nə deyim?

Qəzənfərin səsi: Nə bilim, bir şey de də.

Gülarə: Bilmirəm, nə deyim.

Qəzənfər: Deynən: atam bu gün maqnitofon aldı.

Gülarə: Atam bu gün maqnitofon alıb.

Rüstəmin səsi (*Gülarəni yamsılayaraq*): Anam bu gün kələm alıb.

Ümumi gülüş.

Qəzənfər: Yaxşı, oyun çıxarmayın. Dilarə, indi də sən bir şey de. Bax bura, qızım, mikrofona.

Dilarə: Nə deyim?

Qəzənfər: Deynən, bu gün hava istidir.

Dilarə: Bu gün hava istidir.

Rüstəm: Bu gün hava soyuqdur.

Həmidə: Bütün bunlar yazılır?

Qəzənfər: Bə nə?

Həmidə: Möcüzədir, vallah...

Qəzənfər: Yaxşı, kim qaldı? Rüstəm, Dilarə, siz də bir şey deyın.

Dilarə: Mən dedim.

Rüstəm: Qoy Dilarə oxusun.

Dilarə: Lap oxuyuram (*Oxuyur*) Arşın mal alan...

Qəzənfər: Yaxşı, indi sən de. Rüstəm...

Rüstəm: Nə deyim?

Qəzənfər: Nə olub? Elə hamınız soruşursunuz nə deyim, nə deyim. Bir şey deyın də...

Rüstəm: *Əkil-bəkil quş idi, ağaca qonmuş idi.*

Çıxdım onu tutmağa, o məni tutmuş idi.

Gülüş.

Qəzənfər: Yaxşı, Həmidə, indi sənın növbəndir.

Həmidə: Mən danışa bilmirəm. Nədi belə, hamını məcbur eləyirsən? Özün danış da.

Qəzənfər: Mən?

Həmidə: Hə, sən.

Qəzənfər: Yaxşı, danış deyirsən, danışım da. Mən nə şairəm, nə də filosof. Adi fəhlə babayam. Ancaq indi bir-iki kəlmə söz demək istəyirəm (*Öskürür, tutulur*). Bax, yenə deyirəm, mən adi bir adamam, elə bilməyin ki, çox dərin danışmaq, filosofluq etmək istəyirəm.

Qəzənfərin monoloqu başlayanda səhnədə işıqlar yavaş-yavaş azalır, sönmür. İndi qaranlıq səhnədə yalnız Qəzənfərin divardakı şəkli işıqlandırılır, bir də maqnitofonun yanında oturub qulaq asan Həmidə xala.

LAYIHƏ

Qəzənfərin səsi (*davam edir*): Özümə görə adım-sanım da var. Beş kişinin içində hörmətim də olub. Həyatda təcrübəm çox olub. Dünyanın, necə dəyərlər, hər üzünü görmüşəm... Görürsünüz, nə ədəbi cümlələr qururam!?! Bir gün gələcək... mən olmayacam.

Həmidənin səsi (*maqnitoфонаda eşidilir*): Bəsdi yenə, sən allah. Sənsiz bizim bir günümüz olmasın.

Uşaqların səsi-küyü: Bəsdi, bəsdi.

Həmidə (*səhnədə*): O vaxt bu sözlər nə qədər təbii idi, Qəzənfər, bizə nə qədər doğru, düz gəlirdi.

Qəzənfərin səsi: Yaxşı, yaxşı, uşaqlar, susun. Qoyun sözümlü qurtarım. Yaxşı, ay arvad, 40 il, 50 il sonra. Axır, bir gün mən olmayacam. Qulaq as. Bax sənə bircə əmanətim bu uşaqlardır. Ömür vəfa eləsə, hamısını özüm böyüdüb başa çatdıracam. Yox, işdi... Onda, bax bunları sənə tapşırıram. Demirəm ki, hamısına ali təhsil ver. Demirəm, hamısını həkim elə, mühəndis elə, alim elə. Yox, kim olurlar-olsunlar: alim, fəhlə, həkim. Amma adam olsunlar, yaxşı adam olsunlar. Sonra, Həmidə, bir gün gələcək, hamısı böyüyəcək, boya-başa çatacaq və yuvasını tərk eləyən quşlar kimi bir-bir uçub gedəcəklər.

Bax onda onlara vəfasız demə ha! Onu bil ki, hara getsələr, hansı ailəyə düşsələr, səndən də, məndən də nə isə aparacaqlar. Necə ki biz də bir-birimizlə görüşəndə hərəməz öz atababalarımızdan nə isə bir şey gətirmişdik. Deyəcəksən, Qəzənfər yenə filosofluq eləyir. Amma bax mən belə fikirləşirəm. Adamlar hamısı nəsil-dən-nəslə bir-birinə bir şey verirlər: o şeyi ki biri başlayır, amma qurtara bilmir, o şey itmir, batmır, sonrakı nəsllə qalır, onu sonra gələnlər tamamlayırlar. Dünyada heç nə itmir, batmır, heç kəs ölmür. Yaxşı da, pis də keçir, nəsil-nəsil keçir... Biz, mən biləni, yaxşı yaşamışıq, əlimizin zəhmətilə çörək qazanmışıq. Qoy bizim həyatımızda yaxşı nə olubsa, uşaqlarımız özləri ilə təzə həyatlarına, təzə nəsillərə aparsınlar. Həyat da elə budur da. Bax belə...

Lent qurtarır. Kaset bərk fırlanır. Həmidə xala düyməni basır, maqnitofonu söndürür.

Həmidə: Vəssalam. Burda yazı qurtarır. Sən də qurtarırsan, Qəzənfər. Doğrudur, bir də başdan qulaq asa bilərəm. Amma neçə kərə qulaq asıram-asım, bir kəlmə artıq söz deməyəcəksən. Yox, mən qüssələnmiyəm. Əksinə, elə bil bütün dərd-qəməm uçub getdi. Elə bil mənə təsəlli verdin. Qəzənfər, həyatımın mənasını açdın mənə. Bax bu qab-qacağı da yığışdırmayacam. Qoy uşaqlar gəlib görsün. Çilçirağı da yandıracam. Səhərə qədər qoy yansın. Qoy uşaqlar gələndə pəncərələrimizi işıqlı görsünlər. Qoy hamı bilsin ki, burda da Yeni ili qarşılayırlar... (*İşıq yandırır, səhnə gur işığa qərqr olur*)

Balaca Vaqifin bağirtəsi eşidilir.

Həmidə: Sən də oyanmısan, bala, sən də babana qulaq asırdın? Böyüyəndə bir də qulaq asarsan, bala, ağlın kəsəndə. O sözləri səninçün deyir. Hamımızçün. Bütün adamlarçün. Ağlama, bala, bu saat gəlirəm. (*Yanaşib nəvəsini qucağına götürür, ovundurur, yelləyir. Laylay deyir*)

*Laylay dedim yatasan,
Qızılgülə batasan.
Qızılgülün içində
Şirin yuxu tapasan.*

I dər**Məzmun üzrə iş**

1. Əsərin birinci parçasını rollar üzrə oxuyun.
2. İlk təəssüratınızı bütün siniflə bölüşün.
3. Əsər barədəki hiss və düşüncələrinizi ikihissəli gündəlikdə qeyd edin.

Əsərdə diqqətimi daha çox cəlb edənlər	Bunun səbəbi

4. Müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirib, cədvəldə qeyd edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növü

5. Kiçik qruplarda birləşib yerinə yetirdiyiniz bütün işlərin nəticəsini müzakirə edin, dəqiqləşdirmə aparıb təqdimata hazırlaşın.
6. Gəldiyiniz nəticələr barədə təqdimat əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evdə iş

- a) Əsərin ardını (ikinci parçanı) oxuyun.
- b) Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dər**Məzmun üzrə iş**

1. Evdə oxuduğunuz parçanı bir daha nəzərdən keçirin, parta yoldaşınızla birlikdə məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın.
2. Həmidə xala obrazının nitqi üçün səciyyəvi olan söz və ifadələri müəyyənləşdirin. Cədvəldən istifadə edin.

Həmidə xala obrazı	
Nitqi üçün səciyyəvi olan söz və ifadələr	Nə üçün belə düşünürsünüz?

3. Müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirin. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növləri

4. Əsərdə dram janrına xas olan xüsusiyyətləri müəyyənləşdirin. Cədvəldən istifadə edin.

Əsərdə dram janrına aid xüsusiyyətlər	Nə üçün belə düşünürsünüz?

5. Kiçik qruplarda birləşib yerinə yetirdiyiniz bütün işlərin nəticələrini müzakirə edin, dəqiqləşdirmə aparıb, təqdimata hazırlaşın.
6. Gəldiyiniz nəticə ilə bağlı təqdimat əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evdə iş

- Kitabxanadan, internet mənbələrindən “Keçən ilin son gecəsi” əsəri ilə bağlı məlumat toplayın. Onlardan mənbə, sitat kimi istifadə edəcəyinizi nəzərə alın.

III dər**Təhlil üzrə iş**

- **Əsərin təhlilinə hazırlaşın.**

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Dramatik növdə olan əsərlər, bilirsiniz ki, həm nəzmlə, həm də nəsrə olur. Siz mənzum dram nümunəsi ilə – H.Cavidin “Ana” əsəri ilə tanışsınız. İndi öyrəndiyiniz “Keçən ilin son

gecəsi” pyesi isə nəslrlə yazılmışdır. O, meydana çıxan kimi oxucular və tamaşaçılar tərəfindən maraqla qarşılanmışdır. Dramaturq bir ailənin ilin son günündəki həyatının təmsalında ciddi mənəvi-əxlaqi problemlərə toxunur. Həmidə ana Yeni il gecəsində niyə tək qalmalıdır? Qəzənfər sağ olanda ailənin həmişə birlikdə olmasına səbəb nə idi? Ölümündən on bir il keçən, övladları böyüyən Qəzənfər sağ olsaydı, ailə Yeni il gecəsi birlikdə olardımı?

Əsər oxunduqca yeni-yeni suallar doğur: lent yazısındakı hansı sözlər anaya təskinlik verir? Qəzənfərin hansı fikri həqiqəti başa düşməkdə anaya kömək edir? Övladlarının yeni il gecəsi ananın başına cəm olmaması faciədirmi? Övladların bir qisminin böyüyəndən sonra valideynlərindən soyumasına, bəzən də uzaqlaşmasına səbəb nədir?

Bu qəbildən suallar ciddi araşdırma tələb edir. Dərslərdəki tapşırıqlar əsərdəki mətləbləri aydınlaşdırmağa və qiymətləndirməyə imkan verəcəkdir. Dramla bağlı topladığınız məlumat, eləcə də aşağıdakı fikirlər daha səmərəli tədqiqat aparmaqda yardımçınız olacaqdır.

“Həyatın mənası nədədir” sualına Anarın əsərləri və qəhrəmanları, adətən, bu cür cavab verirlər: mənəvi ünsiyyətdə! Fərdlər, nəsillər, ömürlər və əsrlər arasında fasiləsiz rabitədə... Anar keçmişin inkarı və gələcəyə laqeydliyə qarşı çıxır, “zamanın bağları” həyatda qırılanda onu sənətdə qırılmağa qoymur. Bu məhz vicdani-əxlaqi baxımdan ciddi vətəndaşlıq əhəmiyyəti kəsb edir”.

Y. Qarayev.

“Anarın yaradıcılığının ən güvənli cəhəti insan dəyərlərini açmaq, özü də insanların öz gözləri, öz ölçüləri ilə açmaqdır. Anarın obrazları müxtəlif dəyərlərə, keyfiyyətlərə malik real insanlardır və hər konkret situasiyada öz real insan xüsusiyyətləri ilə çıxış edirlər.

Anarın obrazlarının dili də fərddir, bir-birindən fərqlənir”.

A. Məmmədov.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Əsər hansı mövzuda yazılmışdır? Sizcə, hansı həyatı problem yazıçını bu əsəri yazmağa sövq etmişdir?
3. Həmidə ana obrazını səciyyələndirin. Cədvəldən istifadə edin.

Həmidə ana obrazı	
Xarakterindəki başlıca xüsusiyyətlər	
Düşüncələri (həyata, ailə münasibətlərinə baxışı)	
Nitqi – danışığı üçün səciyyəvi olan cəhətlər	
Digər obrazlara münasibəti	

4. Ananın övladlarını səciyyələndirən başlıca cəhətlər hansılardır? Onların Yeni il gecəsini analarının yanında keçirməmələrinə münasibətiniz necədir?
5. “Dünyada heç nə itmir, batmır, heç kəs ölmür. Yaxşı da, pis də keçir, nəsil-nəsəl keçir... Biz... əlimizin zəhmətilə çörək qazanmışıq. Qoy bizim həyatımızda yaxşı nə olubsa, uşaqlarımız özləri ilə təzə həyatlarına, təzə nəsillərə aparsınlar. Həyat da elə budur...” Sizcə, bu fikrində Qəzənfər haqlıdır mı? Nə üçün?

6. Əsərin bədii gözəlliyinin, fikrin təsir gücünün artmasında məcazların rolunu aydınlaşdırın. Cədvəldən istifadə edin.

Dramda işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələri	Əsərin təsir gücünün artmasında onların rolu

7. Əsərdəki başlıca fikir-ideya, sizcə, nədir? İdeyanın başa düşülməsində daha əhəmiyyətli olan ifadə və cümlələr hansılardır?

Əsərin ideyası	İdeyanın başa düşülməsində əhəmiyyətli olan ifadə və cümlələr

Evdə iş

• Mövzulardan birini seçib təqdimata hazırlaşın.

- a) Gənc nəsrlə münasibətdə kim haqlıdır: Həmidə xala, yoxsa Eynəkli kişi?
- b) Yaşlı adamların çox vaxt gənc nəsildən gileylənməsinin səbəbini nədə görürəm?

III dərs**Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş**

1. Mövzulardan birini seçib debata hazırlaşın.

- a) Valideyn-övlad münasibətlərindəki soyuqluğa səbəb onların həyata fərqli baxışdır.
- b) İnsanların yadlaşması son dövrlərin başlıca xüsusiyyətidir.
 - Bir nəfərdən ibarət (sayı çox da ola bilər) hakim müəyyənəşdirin.
 - Kiçik qruplarda birləşib debat üçün seçdiyiniz sualı müzakirə edin.
 - Əvvəlcə müsbət, sonra isə mənfi cavabları əsaslandırın dördədən az olmayaraq dəlil müəyyənəşdirin. Bu dəlillərin əsaslı olduğuna, izah və sübut edə biləcəyinizə diqqət edin.
 - Müəyyənəşdirdiyiniz dəlilləri digər qrupun hazırladığı dəlillərlə tutuşdurub oxşarlığı nəzərdən keçirin.
 - Mövqeyinizi müəyyənəşdirin: ya müsbət, ya da mənfi cavabları müdafiə edəcəyiniz barədə qərar verin.
 - Seçdiyiniz mövqedən asılı olaraq, iki qrupa ayrılıb müzakirəyə başlayın.
 - Bir tərəfin (spikerin) verdiyi suala digər tərəfin spikeri cavab verir. Dəlillərinizi təsdiq edən əlavə faktlar, rəqəm və göstəricilər nümayiş etdirə bilərsiniz.
 - Başlıca vəzifəniz haqlı olduğunuza hakimi inandırmaqdır, çünki hansı tərəfin mövqeyinin inandırıcı olduğunu o təyin edir.
 - Hakim seçimini əsaslandırmaqlıdır.

2. Növ və janr baxımından dramla romanın oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənəşdirib qısaca yazın.

Evdə iş

- “Keçən ilin son gecəsi” dramında təsvir edilənlər mənim düşüncələrimdə hansı dəyişikliyi yaratdı?” mövzusunda təqdimat hazırlayın.

LAYİHƏ

ELÇİN (1943)

- Elçin istedadlı yazıçılarımızdandır. O, bədii yaradıcılığı – hekayə və povestləri, həm də tədqiqat əsərləri ilə oxucuların diqqətini cəlb etmiş, rəğbətini qazanmışdır.

Həmid Araslı

Yada salın

- Sadə peşə adamı obrazının yaradıldığı hansı əsərləri xatırlayırsınız?
- Bu əsərlərdə diqqətinizi daha çox çəkən nə olub?

Düşünün

- Sadə peşə adamını sevdiren, ona nüfuz qazandıran səbəblər, sizcə, nə ola bilər?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

TALVAR (ixtisarla)

*Akademik Məmməd Arif Dadaşzadənin
xatirəsinə*

... I ...

Əvvəlcə ağac şaqqıltısı eşidildi və bu ağac şaqqıltısı günortanın cırhacır istisində tamam kimsəsizləşmiş həyətdə çox gözlənilməz səsləndi, sonra aşağı başdakı Gülağanın gözləri birdən-birə bərəldi və uşaq bilmədi ki, qışqırsın, ya nə etsin.

Həyətin ortasındakı xartut ağacının yoğun gövdəsi öz-özünə şaqqıltı ilə iki yerə bölündü və bir müddət tut yağışıymış kimi, qara tut həyətin asfaltına töküldü. Həyətdə birinci boylanın Ağamuxtarın arvadı Anaxanım oldu. Anaxanım mətbəxdə oturub nahar üçün küftə yumrulayırdı, şaqqıltını eşidib ikinci mərtəbədən ağaca baxdı, sonra çəşbəş qalmış Gülağanı görüb ətli-yağlı əllərini əsgilə tələm-tələsik silə-silə:

– Adə, Gülağa, – qışqırdı, – qaç kişiyyə xəbər elə, tut parçalandı!..

Və Gülağa da işin nə yerdə olduğunu başa düşüb babasının otağına tərəf qaçdı ki, kişini çağırınsın, amma Əliabbas kişini çağırmaq lazım deyilmiş, çünki Gülağa hələ onun həyətdə qapısına çatmamış, kişi özü elə ağ köynəkdə, çoxdan bəri gəzmədiyi iti adamlarla qapıdan çıxıb xartuta tərəf gəldi.

– Tez eləyin! – dedi. – Tez eləyin! Biri də gərək qalmasın yerdə! Hamısını yığmırsınız bir! Bircəsi də qalsa, günah olar! Hamısını yığmırsınız! Yeyilsin gərək hamısı! – dedi. – Tez eləyin!

Sonra özü əyilib ağacın dibindən bir dənə tut götürdü, qoydu ağzına və doğrudan doğruya kişiyyə elə gəldi ki, ömründə bu ləzzətdə tut yeməyib.

– Yüz ilin tutudu bu, yüz ilin! Axır ki yüzü haqladı bu xartut.

Əliabbas kişi başını ikinci mərtəbəyə tərəf qaldıraraq böyük gəlmi Anaxanıma dedi:

– Aş bişir bu gün.

Əliabbas kişi bu dəfə Gülağaya dedi:

– Gördün! Gördün ki!? Elə soruşurdun, düz deyirsən, yoxsa yox? Gördün ki?!

Doğrudan da, yaman oldu bu xartutun parçalanması, daha buna bir söz ola bilməzdi, düz deyirmiş kişi, xartut yüz yaşına çatanda parçalanırmış və burasını da lap doğru deyirmiş ki, bu tutun yüz yaşı var.

– Əcəb oldu! – Bunu, bu tutdan birinci dəfə yeyirmiş kimi, Fətullanın arvadı Məsmə dedi, – yığıb qonşulara da pay göndərmək lazımdır...

Əliabbas kişinin nəvəsi Ağasəlim üzünü arvadı Zibəydəyə tutub:

– Boşqab gətir! Qazan gətir! – dedi, – Tut günüdü bu gün.

Əliabbas kişi dedi:

– Hə, Hə!.. Biri də qalmasın yerdə gərək. Günahdı...

Bütün məhəllədə bu məşhur tut ağacının yüz yaşı tamam olan həmin isti iyul günü Əliabbas kişinin evdəki bütün oğul-uşağı, nəvə-nəticəsi, gəlinləri həyəətə çıxmışdı və hamı bu dəm cidd-cəhdlə həyəət səpələnmiş xartutu yığmaqla məşğul idi. Əlbəttə, günah məsələsini Əliabbas kişi elə-belə, özündən dedi. Heç kim heç vaxt deməmişdi ki, tut ağacının yüz yaşı tamam olanda və gövdəsi ikiyə bölünəndə yerə tökülmüş tutların hamısını yığmaq lazımdı, yoxsa ki, günaha batarsan. Belə bir qayda yox idi, necə ki tutun yüz yaşı tamam olanda plov bişirmək də adət deyildi, amma bir halda ki bu tut ağacı bu dünyada yüz il ömür sürmüşdü və onun yüz yaşının tamam olmasını Əliabbas kişi beləcə gözləmişdi, deməli, bayram idi bu gün və bu yüz yaşlı ağacın bəhrəsini ayaq altında qoymaq günah işdi. Əliabbas kişi tut ağacının altında dayanmışdı və bu vaxt budaqdan onun sinəsinə, düz ürəyinin başına bir tut düşdü, kişinin ağ köynəyində o saat qıpqırmızı bir ləkə əmələ gəldi və bunu görən Ağamuxtarın bütün bədəni birdən-birə ürpəşdi.

Əliabbas kişinin böyük oğlu Ağamuxtara birdən-birə elə gəldi ki, atasının ürəyinin başına güllə dəydi və bu qırmızı ləkə də qan yeridir. Sonra Ağamuxtar daha tamamilə ağırmış gur saçlarını əli ilə geri sığallayıb axır vaxtlar neçənci dəfə fikirləşdi ki, kişi yaman qocalıb.

Ağamuxtarın uşaq vaxtları onun yadına düşdü, lap o vaxtlar ki, hələ divardan tutatuta gəzirdi, sonra o vaxtlar ki, bu ağaca dırmaşıb tut yeyirdi, ağzı-burnu, üst-başı qapqara qaralırdı. Əliabbas kişi özünü saxlaya bilməyib ürəyində dünyanın etibarsızlığı barədə bir-iki söz dedi. Buna yandı-yaxıldı ki, illər adamı nə günə qoyur – o balaca uşaq indi gör qocalıb nə günə qalıb. Sonra şairin sözü Əliabbas kişinin yadına düşdü: “Biz gəldi-gedərik, sən yaşa dünya!” və o, ağappaq bıqlarının altından gülümsəyib başını buladı, dünyanın işlərinə acığı tutmağı da indi ona gülməli göründü. Yenə də ürəyində dedi ki, İsgəndərə qalmayan dünya kimə qalacaq?

Burasını da fikirləşdi ki, Ağamuxtarın qocalığını görür, amma özündən heç bir söz demir...

Əliabbas kişinin kiçik oğlu Fətulla nəvəsi Gülağaya dedi:

– Qaç get evdən qab gətir.

Boşqablar, qazanlar baş barmaq boyda xartutla doldu, məhəllənin uşaqları tutun yüz yaşa çatıb parçalanması xəbərini eşidib Əliabbas kişigilin həyətinə darasdılar, hərə beş-on tut qoydu ağzına. Böyük də, kiçik də, hamı belə bir yekdil fikrə gəldi ki, bu tutun ləzzəti başqa şeydi və heç kim ömründə bu ləzzətdə tut yeməyib. Qonşuların hərəsinə bir nimçə tut pay getdi, elə bil Əliabbas kişigilə nişan gəlmişdi, şimi paylayırdılar.

Bir sözlə, həmin şənbə günü məhəllənin uşağından tutmuş böyüyünəcən hamı Əliabbas kişinin həyatındakı xartutun parçalanmasından xəbər tutdu və Molla Fərzəli də əsasını döyəcləyə-döyəcləyə gəldi durdu Əliabbas kişinin küçə qapısı ağzında.

Əlbəttə, Molla Fərzəli də həmişəki kimi, bir qazan tutunu alıb getdi. Həmin axşam Anaxanım yaxşıca bir plov bişirdi və arvad neçə stəkan düyü dəmləmişdisə, bütün həyatə çatdı, Əliabbas kişinin bir böyük həyat oğul-uşağına, nəvə-nəticəsinə.

Məhəllədə ən çox toy bu həyatdə olmuşdu. Aydın məsələ idi ki, bu həyat həmişə beləcə çox adamlı, beləcə gur olmamışdı. Əliabbas kişinin atası usta Həzrətqulu buranı alanda bu həyatdə ikiotaqlı, birmərtəbəli kiçik bina vardı. Bu, həmin uzaq vaxtlardı ki, onda həyatdəki xartut hələ cavan bir ağac idi. Əliabbas kişi də balaca uşaq. Bu tutun gövdəsi indiki budaqlarından nazik idi. Əliabbas kişi evlənəndən sonra özünə iki otaq da tikdi və indi həmin iki otaqda Əliabbas kişinin nəvəsi Ağasəlim ailəsilə yaşayırdı, sonra uşaqlar böyüdü. Uşaqlar böyüdü, həyat kiçildi, dörd otaq oldu altı otaq, sonra səkkiz otaq, sonra birmərtəbə bina ikimərtəbə oldu.

Oğullar evləndi, nəvələr evləndi və həmin tut ağacı parçalanan həyatdə hamıya bir parça yer tapıldı.

Əliabbas kişi ilə Tubuxanımın iki oğlu, dörd qızı vardı. Doğrudan da, qəribədi dünyanın işləri; Ağamuxtar da, Fətulla da müharibədən sağ-salamat qayıtdılar. Başları çox qəzavü-qədər, çox məşəqqət çəksə də, indi, şükür, salamatdı ikisi də və ikisi də çoxdan babaydı.

Kişi başa düşdü ki, bu gecə səhərə kimi gözüne yuxu gəlməyəcək, çoxdan, lap qədimlərdə olub-keçənlər yadına düşəcək və özü də təccüb edəcək ki, beş yaşında, altı yaşında olduğu vaxtların əhvalatları necə yadında qalıb, amma iki gün bundan əvvəlın söhbəti yadından çıxıb gedir. O, beş-altı yaşı olanda dağlar balası idi; meşələr yadına

gəlirdi, sıldırım qayalar yadına gəlirdi, başı qarlı uca dağlar yadına gəlirdi, köpüklənə-köpüklənə axan dağ çayında kəndin uşaqları ilə bərabər çimməyi, palansız eşşəyə dırmaşib çapmağı yadına gəlirdi və bir də çəpiş yadına gəlirdi; bu çəpiş onun çəpişi idi, hara getsəydi, dalına düşürdü, əlindən yarpaq yeyirdi.

Əliabbas kişinin atası kənddən köçüb Bakıda, Sabunçu neft mədənlərində fəhlə işləyirdi, sonralar buruq ustası oldu. Əliabbas kişinin uşaqlığının çox hissəsi, yeni-yetməliyi o yerlərdə keçmişdi, amma o, neftçi olmamışdı, dülgər olmuşdu.

İki gün bundan əvvəl Əliabbas kişi baltasını, mişarını, rəndəsini, çəkicini götürüb həyətlərinin küçə qapısı ağzında balaca bir skamya düzəltməyə başladı. Mismarlar əyri getdi, çəkiclə barmağını vurdu, axırda da balta ilə əlini zədələdi.

Ağamuxtar dedi:

– Əşşi, əl çək bu işdən də, nəyinə lazımdı?! Gərək elə skamya düzəldəsən?!

Küçə qapıları üzbəüz bir-birinə baxan Alxas bəy dedi:

– Kişi, get otur, uzan, yat, istirahətini elə də!..

Benzin kalonkasında satıcı işləyən Meyranqulunun oğlu Əliqulu – şeir yazan və məhəllənin tarixində qəzetdə, jurnalda imzası olan ilk adam – heyran-heyran dedi:

– Necə də əməksevər qocadır! Əsl şeir qəhrəmanı, sənət qəhrəmanıdır! Bu rəşadət poetik təfəkkürün yox, həyatın bəhrəsidir!

Əliqulunun danışqlarını məhəllədə çox adam əməlli-başlı başa düşmürdü və bu dəfə də bu sözlərə fikir verən olmadı.

Əliabbas kişi sağ əlində tutduğu tiyəsi qanlı baltaya baxdı və Balacaxanımın bir göz qırpımında küçəyə yığıldığı adamların arasından həyətə girdi; ağzını açıb bircə kəlmə də söz demədi. Məsələ onda deyildi ki, kişini qeyrət boğurdu – bu, öz yerində, məsələ bunda idi ki, belə bir naxələflik adamı yandırır-yaxırdı. Usta onsuz da bilirdi ki, bu skamya onun dülgərlik aləmində axırıncı sözündü (Əliabbas kişi hələlik belə fikirləşirdi və biz görəcəyik ki, belə fikirləşmək tez imiş...) və indi usta burasını da özü üçün lap yəqin etdi ki, bu balta ki altmış-yetmiş ildən sonra onun əlini kəsir, çəkic də barmağını əzir, daha lap doğrudan-doğruya qurtardı mismar vurmaq, taxta rəndələmək.

... II ...

Xartutun yüz yaşı tamam olan həmin günün səhəri Əliabbas kişi yerindən qalxıb adəti üzrə həyat kranında səliqə-sahmanla yuyundu, böyük gəlini Anaxanımın sübh tezdən dəmlədiyi çaydan içib çörəyini yedi və qıfılın açarını götürüb vaxtilə həyətdə taxtadan düzəltdiyi, divarlarını suvaqlayıb, ağardıb, üstünə qırmızı kirəmit düzdüyü alətxanasının qapısını açdı.

Xartutun yüz yaşı tamam olduğu həmin yay gecəsi Əliabbas kişi bu qərara gəldi ki, alətlərin ən yaxşısını seçib, aparıb satsın. Burada, əlbəttə, əsas məsələ pul məsələsi deyildi; əvvəla, Əliabbas kişigilin dolanacağı yaxşı idi, ikincisi, bütün alətlərin qiyməti bir o qədər də pul eləməirdi. Əsas məsələ burasıydı ki, bu alətlər yaxşı bir ustaya qismət olmalı idi, bu alətlər iş görməliydi, qalib paslanmamalıydı. Əliabbas kişi alətləri bir-bir məhəllənin adamlarına bağışlaya da bilərdi, amma belə bir səxavətin mənası yox idi, çünki belə bir səxavət bu alətlərə rəva deyildi; çünki bu alətlər həmişə bəhrə vermişdi, gözəl-gözəl qapılar, pəncərələr, taxtlar, sandıqlar düzəltdi...

Kişinin yenə alətxananı açıb çəkic, mişar götürməyini pəncərədən birinci Məsmə gördü və elə başa düşdü ki, qayınatası küçə qapısı ağzındakı yarımçıq qalmış skamyanı təzədən düzəltmək istəyir, tez Fətullanı səslədi. Fətulla şüşəbənddə oturub çay içə-içə televizorun gündüz verilişlərinə baxırdı: axşamlar bütün həyətin qız-gəlini, arvadları yığırdı Fətullagilin şüşəbəndində televizora baxmağa və kişilərin də küçəyə çıxıb səkidə nərd oynamaqdan və nərd oynayanlara tamaşa etməkdən başqa çarələri qalmırdı. Fətulla həyətdə çıxdı, sonra Ağamuxtar həyətdə çıxdı, Əliabbas kişinin gəlinləri pəncərələrdən boylandılar və hamı bu təzə xəbərdən tamam diltor oldu. Ağamuxtar dedi:

– A kişi, axı dost var, düşmənlər var, başlayacaqsan çəkic satmağa?

Ağamuxtar bu sözləri dedi, amma atasını da yaxşı tanıyırdı və bilirdi ki, kişinin beyninə bir şey girdisə, onu ordan dartıb çıxarmaq çətin işdi.

– Yəni başlayacaqsan əməlli-başlı çəkic-mişar satmağa? – bunu da Fətulla dedi.

Bu söz-söhbət Əliabbas kişinin xoşuna gəlmədi və o, oğul-uşağın üstünə çıxmırdı:

– Gedin, gedin öz işinizlə-gücünüzlə məşğul olun, mənim başıma ağıl qoymayın!

Amma Əliabbas kişi burasını demədi ki, nə satmaqbazlıqdır?! Bir yaxşı usta çıxsa qarşısına ki, bu alətlərə sərraf gözü ilə baxa bilir, qolunda gücü var, ayağında da tapqət, pulsuz-zadsız halal edər ona bu çəkici də, mişarı da, rəndəni də və başqa nəyi varsa, hamısını.

Əliabbas kişigilin məhəlləsindən yeddi-səkkiz tin aşağıda təzə bağça salınmışdı və birinci gün usta hələlik dörd alət seçib bu bağçaya gələndə, skamyalardan birində əyləşib alətləri də yanına düzəndə, təsbehini çevirə-çevirə fikirləşdi ki, istirahət, doğrudan da, qiyamət şeydi. Adamlara baxdı, uşaqlara baxdı və əvvəlcə narahat oldu ki, uşaqlar indi yığılacaq başına, başlayacaqlar mişara, rəndəyə baxmağa, amma bir az keçdi, yanından ora-bura yüyürən, bir-biri ilə oynayan uşaqların heç biri ona tərəf məhəl qoymadı, heç ayaq saxlayıb bu alətlərə baxmadı da və Əliabbas kişi fikirləşdi ki, doğrudan da, dünya yaman dəyişib. Uşaqların hərəsinin əlində avtomat, tapança, rəngbərəng balaca vedrə, bel, yüz cürə oyuncaq var, kimdi bu mişara, çəkicə fikir verən. Kişi bunu fikirləşdi və ürəyi ağrıdı, bu çəkic-mişara yazığı gəldi, onların bu kimsəsizliyi, sahibinin gücsüzlüyü, acizliyi onu yandırır-yaxdı.

Birinci gün Əliabbas kişinin rəndə-mişarına müştəri gəlmədi. İkinci gün usta yenə gəlib bağcadakı skamyalardan birində əyləşdi və yenə də alətləri yanına düzdü. Yenə adamlara, uşaqlara baxdı və yenə də birdən-birə öz uşaqlığını gördü, o dağların ətrini duydu, o dağların döşündəki gül-çiçəyin rəngi gözlərinin qabağına gəldi, o dağların çəni-çiskini üçün darıxdı, fikirləşdi ki, bir də heç vaxt o dağlarda olmayacaq, bir də heç vaxt o dağ çayı boyunca addımlamayacaq, o saf havadan sinədolusu nəfəs almayacaq.

Usta fikirləşdi ki, nə tez gəlib keçdi bu illər və belə bir fikri gözləyirmiş kimi, gözlərinin qabağından saysız-hesabsız adamlar gəlib ötdü; çoxunun heç adını da bilmirdi, harda gördüyünü yadına salmırdı, amma sifətlər bir-bir gəlib keçirdi – uzun-uzadı illər boyu gördüyü, rastlaşdığı və bəlkə də, heç birinin indi yer üzündə olmadığını adamların sifəti. İkinci gün də Əliabbas kişinin çəkic-mişarına müştəri tapılmadı.

Üçüncü gün hava bir balaca tutuldu, xəzri əsməyə başladı. Əliabbas kişi bir müddət həyətdə vurnuxub tez-tez göyə baxdı və oğul-uşaqda da bir ümid yarandı ki, bəlkə, kişi daşı tökdü ətəyindən (elə bil usta özü də ürəyində yağış yağmasını istəyirdi), amma yavaş-yavaş göy açıldı və Əliabbas kişi də torbasını qoltuğuna vurub bağçaya getdi, skamyalardan birində oturub alətləri yanına düzdü.

Bir az keçdi və göyün üzü yenə tutuldu. Bağcadakıların çoxu – uşaqlı analar, qoca arvadlar yavaş-yavaş durub getdilər və bu zaman iyirmi beş-iyirmi altı yaşlarında bir oğlan Əliabbas kişiylə yaxınlaşıb alətlərə baxdı, salamsız-kalamsız soruşdu:

– Neçiyədi, kişi, bu zübul?

Əliabbas kişi istər-istəməz, ilk növbədə, bu oğlanın əllərinə baxdı və oğlan da həmin baxışların mənasını başa düşdü; onun belə bir inamsızlıqdan xoşu gəlmədi:

– Nədi, kişi, əlimə baxırsan, görəsən, ustayam, ya yox? Ustayam, özü də lap yaxşından, lap kefin istəyəndən, əlimdə də, bax görürsən, bir dənə döyənək də yoxdu. Əlcəklə işləyirəm mən, elektriklə işləyirəm. Sənin bu zübulun da heç kimə lazım deyil indi, dükanlar doludu elektrik drelilə, on üç manat əlli qəpiyə biri...

Əliabbas kişi bu şəstli oğlana:

– Get, bala, get, – dedi. Get, al elektrik drelilə. Səni qısnayan var ki, gəl bu zübulu al?

Oğlan bir söz demədi, əlini o tərəf-bu tərəfə yellədi və çıxıb getdi. Bu oğlan, bəlkə də, usta idi və bəlkə, doğrudan da, kefin istəyən usta idi, amma onun ürəyi usta ürəyi deyildi. Üçüncü gün həmin oğlan Əliabbas kişinin çəkil-mışarı ilə maraqlanan yeganə adam oldu.

Dördüncü gün Əliabbas kişi həyətdə çıxıb alətxananı açdı, torbasını götürdü və hərəsi öz pəncərəsindən həyətdə baxan Anaxanıyla Məsmə bu dəfə mənalı-mənalı bir-birinə baxdılar, yəni ki ağbırək vaxtımızda görəcək günlərimiz varmış. Əliabbas kişi həyətdə qapısından çıxıb təzə bağçaya getmək əvəzinə, torbanı qapının ağzındakı yarımqıq skamyanın üstünə qoydu. Qollarını çırmalayıb skamyanı düzəltməyə başladı və ən qərribəsi də bu oldu ki, mismarlar düz getdi, balta da öz işini neçə-neçə illər bundan əvvəlki kimi, səliqəli gördü, çəkil də, rəndə də, kəlbətin də Əliabbas kişinin qupquru quruyub qaxaca dönmüş əli nə istədisə, onu elədi.

Bir saat-saat yarımdan sonra skamya hazır oldu və Anaxanıma da, Məsməyə də elə gəldi ki, qayınataları yenə iyirmi-otuz il bundan qabaqkı usta Əliabbasdı. Səhəri gün Əliabbas kişi evin qapı-pəncərəsinə əl gəzdirməyə başladı, sonra həyətin şüşəbəndini səliqəyə saldı, sonra qonşulara baş çəkdi, sürəhilər təzələndi, pəncərə çərçivələri sahmanlandı, həyətlərin ikinci mərtəbəyə qalxan taxta pilləkənləri qaydaya düşdü və yavaş-yavaş yay keçib getdi, payız başladı.

Əliabbas kişinin işə yenə qolları güclü, hərəkətləri cəld, sərrast idi. Bütün məhəllə və o cümlədən də Əliabbas kişinin oğul-uşağı ustanın birdən-birə beləcə cavanlaşmasına məəttəl qalmışdı.

Hamı bu fikirdə idi ki, Əliabbas kişi də həyətlərindəki xartut kimi, yüzü ötəcək. Balacaxanım hərdən gəlib Əliabbas kişigilin küçələrinin ağzındakı skamyada otururdu. Balacaxanım ləzzətli söhbətlər edə-edə, bərkədən şaqqanaq çəkib gülə-gülə o qədər tum çırtlayırdı ki, bütün səki tum qabığı ilə dolurdu.

Bir dəfə də tərs-tərs bir ona, bir də səkinin üstündəki tum qabıqlarına baxan Əliabbas kişiylə dedi:

– Süpürəcəyəm, ay Əliabbas dayı, süpürəcəyəm hamısını. Neyniyim, bizim qapının ağzında bir skamya düzəltmərsən də mənimçün...

Əlbəttə, Balacaxanım söz idi, deyirdi və heç vəchlə gözləməirdi ki, Əliabbas kişi deyəcək:

– Neynək, sizin də qapının ağzında səninçün bir skamya düzəldərəm...

Balacaxanım elə bil ömründə bu cür sidq-ürəkdən sevinməmişdi:

– Doğrudan? Çox sağ ol, ay Əliabbas dayı! Amma eləsini düzəlt ki, heç bir məhəllədə belə skamya olmasın! Balaca bir talvarı da olsun, Əliabbas dayı, yayda gün düşməsin üstümüzə...

Əliabbas kişi:

– Neynək, – dedi, – talvar da düzəldərəm. Taxta lazımdı bir az...

Əliabbas kişi səhəri gündən işə başladı, qəssab Ağanəcəfğilin küçə qapısı ağzında skamya düzəltdi, balaca bir talvar üçün taxta dirəklər hazırladı və onun cəmi bir-cə günlük işi – talvarı düzəltmək qalmışdı.

Bütün məhəllə bu fikirdə idi ki, bu skamya Əliabbas kişinin sonradan-sonrakı ustalıqının şah əsəridi. Həmin oktyabr səhəri Bakıya elə bil təzədən yay qayıtmışdı və yüz yaşlı xartutun həyətə səpələnmiş xəzəli ilə belə bir isti heç uyuşmurdu. Çayniki qazın üstünə qoyub səhər-səhər tabaqçada qənd doğrayan Anaxanım şüşəbənddən həyətə baxırdı. Arvadın gözü qayınatasının alətxanasına sataşdı, sonra kişinin yatdığı evin qapısına tərəf boylandı və necə oldusa, birdən-birə Anaxanımın ürəyini bir nigarançılıq бүürdü. Əliabbas kişi həmişə bu vaxtlar həyət-bacada dolaşardı. Bir müddət keçdi, kişiler oyandı, uşaqlar tələm-tələsik çay-çörəklərini yeməyə başladılar ki, məktəbə gecikməsinlər. Əliabbas kişi həyətə çıxmadı.

Anaxanım çəkinə-çəkinə qayınatasını işə getməyə hazırlaşan Ağamuxtardan xəbər aldı. Ağamuxtar arvadının gözlərinin içinə baxdı, bir söz demədi və həyətə düşüb atasının yatdığı otağa girdi. Əliabbas kişi gecə yuxuda ikən keçinmişdi.

Həmin gün bütün məhəllə gecə yarısına kimi Əliabbas kişigilin həyətinə gəlib-getdi, yüz yaşlı xartutun altında düzülmüş stullarda, kətilərdə oturub bir stəkan çay içdi, Ağamuxtarla Fətullaya başsağlığı verdi. Çoxadamlı o həyət elə bil kişinin getməyilə yetimləşmişdi.

O isti payız günü yüz yaşlı tut ağacı da tək-tənha idi. Səhər isə məhəllə görünməmiş bir hadisənin şahidi oldu: Balacaxanımın küçə qapısı ağzındakı skamyanın üstündə çox yaraşlıqlı bir talvar var idi. Bütün məhəllə: qəssab Ağanəcəf də, ağlamaqdan gözləri qızarmış Balacaxanım da, Əliabbas kişinin oğul-uşağı da bu işə heyrət etdilər. Məhəllənin lap balaca uşaqları arasında belə bir inam vardı və ümumiyyətlə, məhəllədə belə bir şeyə gəzirdi ki, Əliabbas kişinin çəkiç-mışarı, rəndə-kəlbətini gecə öz-özünə gəlib ustanın yarımçıq qalmış işini qurtarıbdır.

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Əsərdən birinci parçanı oxuyun (bunu fərdi səssiz oxu, səslə oxunun dinlənilməsi, fasilələrlə oxu və s. şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz).
2. İlk təəssüratınızı bütün siniflə bölüşün.
3. Parta yoldaşınızla birlikdə məmuna aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın.
4. Üzərində işlədiyiniz parçadan seçdiyiniz hissənin məzmununu tərtib etdiyiniz plan əsasında gətirə bilərsiniz.
5. Müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirin. Cədvəldən istifadə edə bilərsiniz.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növü

6. Kiçik qruplarda birləşib yerinə yetirdiyiniz bütün işlərin nəticələrini müzakirə edin, dəqiqləşdirmə, ümumiləşdirmə aparmaqla təqdimata hazırlaşın.
7. Gəldiyiniz nəticələrlə bağlı təqdimat əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evdə iş

- Əsərin ardını (ikinci parça) oxuyun.
- Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dərs**Məzmun üzrə iş**

- Evdə oxuduğunuz parçanı bir daha nəzərdən keçirin.
- Parta yoldaşınızla birlikdə məzmunu aid ücdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın.
- Əsərlə bağlı hiss və düşüncələrinizi ikihissəli gündəlikdə qeyd edin.

Əsərdə diqqətimi daha çox cəlb edənlər	Bunun səbəbi

- Müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirin. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növü

- Əsərin hekayə janrında olduğunu nümunələrlə əsaslandırır qısaca yazın.
- Kiçik qruplarda birləşib yerinə yetirdiyiniz bütün işlərin nəticələrini müzakirə edin, dəqiqləşdirmə, ümumiləşdirmə aparmaqla təqdimata hazırlaşın.
- Gəldiyiniz nəticələrlə bağlı təqdimat əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evdə iş

- Hekayədən seçdiyiniz hissənin məzmununu tərtib etdiyiniz plan əsasında iki formada – yığcam və yaradıcı nağıl etməyə hazırlaşın.

III dərs**Təhlil üzrə iş****• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.**

- Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordaki fikirlərdən faydalanın.

İlk qələm təcrübələrindən oxucuların rəğbətini qazanan Elçinin əsərləri çox vaxt adi mövzularda olur. Yaratdığı ədəbi qəhrəmanları da, əksər hallarda, sadə insanların arasından seçir. Amma bu adi mövzular oxucuların diqqətini ən mühüm həyatı, ictimai-siyasi problemlərə çəkməkdə yazıçıya mane olmur. Eləcə də sadə adamların mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərinin ustalıqla təqdimi bütöv bir cəmiyyət barədə aydın təsəvvür yaradır. “Talvar” hekayəsinin qəhrəmanı Əliabbas kişi də sadə peşə adamı olub, ömrünü zəhmətlə keçirmişdir. Adi bir əhvalat – xartutun parçalanması çoxsaylı ailə üzvlərinin, eləcə də məhəllədəki insanların Əliabbas kişiye münasibətini daha qabarıq üzə çıxarır. Məlum olur ki, Əliabbas kişi ömrünü hədəf yaşamamışdır. Onun ömrünü mənalı edən nədir? Yazıçı xartutun ömrünün sonu ilə Əliabbas kişinin ömrünün sonu arasında hansı əlaqə görür?

Əsərin üzərində müşahidələrinizi davam etdirin, yazıçının oxucuya çatdırmaq istədiyi bu mətləbləri aydınlaşdırmağa çalışın. Elçinin yaradıcılığı ilə bağlı aşağıdakı qəbildən məlumat toplamağa çalışın. Bu, tapşırıqları daha səmərəli yerinə yetirməyinizə imkan yaradacaqdır.

“Elçində bədii idrak duyğusu güclü və cəlbedicidir. Müxtəlif əhvali-ruhiyyəli, müxtəlif fərdi həyat yolları keçən adamların mənəvi aləminə eyni zamanda dərinlən nüfuz etmək qabiliyyəti onun yazıçılıq istedadının ən qüvvətli cəhətidir. Onun müxtəlif sənət sahibləri olan obrazları nəinki mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri, arzuları, əməlləri, həm də peşələrinə və yaşlarına görə də qocası qoca, cavan cavan, uşağı uşaq kimi inandırıcıdır, realdır”.

M.C. Cəfərov

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab

- Əsər hansı mövzuda yazılmışdır? Sizcə, yazıçının diqqəti cəlb etmək istədiyi başlıca problem nədir? Fikrinizi əsaslandırın.

3. Əliabbas kişi obrazını səciyyələndirin. Cədvəldən istifadə edin.

Xarakterindəki başlıca xüsusiyyətlər	Davranış və əməlləri	Digər obrazların ona münasibəti	Yazıcının ona münasibəti	Bu obraza sizin münasibətiniz

4. Əliabbas kişi ilə cavan ustanın dialoqu sizdə hansı düşüncənin yaranmasına səbəb oldu? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

5. Əsərə çəkilmiş şəkli uğurlu hesab edirsinizmi? Nə üçün?

6. Əsərdə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrinin fikrin təsir gücünün artmasında rolunu aydınlaşdırın. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Fikrin təsir gücünün artmasında onların rolu

7. Bu hekayə janr baxımından povestdən hansı cəhətlərinə görə fərqlənir? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

8. Əsərdəki başlıca fikir – ideya, sizcə, nədir? Fikrinizi əsaslandırın.

Evdə iş

- Kitabxanadan, internet mənbələrindən topladığınız məlumat əsasında “Ədəbiyyatımızda əməkçi insan obrazı” mövzusunda təqdimat hazırlayın.

IV dər

Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş

1. Hüseyn Arifin “Fəhlə əli” şeirini oxuyun, tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

FƏHLƏ ƏLİ

Alovmu? Şimşəkmi? Bu necə sirdir
Alovda közərib, odda bərkiyib.
Bilmirsən, poladdır, bilmirsən, dəmir,
Poladlar sındırıb, dəmirlər əyib.

Şaxtada köməşib, qarda бүрүшмөз,
Nə tikan qanadar, nə iynə batar.
Gecəni gündüzlə eyləyib əvəz,
Nəhəng qayaları baş-başa çatar.

Yetişib köməyə, çatıb haraya,
Ona bərk də tanış, boş da tanışdır.
Qalxıb uzansa da ulduza, aya,
Özgə süfrəsinə uzanmamışdır.

Ovcunda qaynayıb coşur bu əlin
Zavod da, mədən də, torpaq da, su da.
Qızılgül ətrinə xoşdur bu əlin
Benzin qoxusu da, neft qoxusu da.

- Kiçik qruplarda birləşərək şeirin məzmununa aid suallar tərtib edin.
- Sualları və onlara hazırladığınız cavabları təqdimat əsasında müzakirə edin.
- Şeirdə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin, onların fikrin təsir gücünün artmasında rolunu aydınlaşdırın.

5. Şeiddəki başlıca fikri – ideyanı müəyyənəşdirin.
6. Şeiri Elçinin “Talvar” hekayəsi ilə mövzu, ədəbi növ, janr, ideya baxımından müqayisə edin.
7. Müqayisənin nəticəsini cədvəldə qeyd edin.

Müqayisə edilən xüsusiyyətlər	“Fəhlə əli”	“Talvar”

8. “Talvar” hekayəsindən bir parçanın ifadəli oxusunu hazırlayın. İfaçılıq vəzifəsini (dinləyicilərə nəyi çatdıracağınızı), səsinizin alacağı çalarları, sürətini, ucalığını və s. müəyyənəşdirin.
9. İfaları dinləyib müzakirə edin.

Evdə iş

- Əsərin sizdə ən güclü təəssürat yaradan bir epizodunun ifadəli oxusunu hazırlayın. Şərti işarələrdən istifadə edin.

Müstəqil iş üçün

- Bölmədə tanış olduğunuz sənətkarların həyatı haqqında kitabxana və ya internetdəki mənbələrdən topladığınız məlumat əsasında təqdimata hazırlaşın.

LAYİHƏ

Sabir Rüstəmxanlı
SAĞ OL, ANA DİLİM!
(ixtisarla)

Yollarım sınıandı yad ölkələrdə,
 Neçə yad dodaqda səsləndi adım.
 Sağ ol, ana dilim, məni heç yerdə
 Köməksiz qoymadın, yalnız qoymadın.

Barmağım altında düymə fırlanır,
 Londonla, Parislə yanaşı Bakı...
 Doğma sözlər üçün darıxan hanı?
 Deyin, qoy dinləsin: "Danışır Bakı!"

Danışır, açılır ömrün baharı,
 Dünyaya mən onun qoynundan uçdum.
 Mənim ürəyimin antenaları
 Gözəl Azərbaycan dilinə tuşdu.

Döyüşdə qılıncək sıyrıldı qından,
 Başımın üstündə bayraqım oldu.
 Torpağım ikiyə bölünən zaman
 Bu dil bölünməyən torpağım oldu.

Utansın tarixə dəlillik edən,
 Tarix qapısına açar sözlər var.
 Pərdəni qaldırsan beş-on kəlmədən
 Qondarma cildlər tar-mar olar.

Bu dildə sevincim, qənim, kədərim,
 Təzə ümidlərə açılan səhər.
 Bu dilin reaktiv təyyarələri –
 Araz sərhədini qıran kəlmələr.

İpək nəğmələrim gülləbatmazdı,
 Qolunu qandalla bağlamaq olmaz.
 Bu taydan o taya arxayın keçən,
 O taydan bu taya arxayın keçən
 Dilin sənədini yoxlamaq olmaz!
 Sevginin yolunu saxlamaq olmaz!

Sağ ol, ana dilim, ana öyüdüm,
 Füzuli eşqindən divanə dilim.
 Ürəyim başına nəfəs dərmədən
 Fırlanıb kül olan pərvanə dilim.

Aladağ, Qaradağ... di seç, di ayır,
 Dağları basılmaz ordum sanmışam.
 Harda bircə kəlmə sözüm yaşayır,
 Oranı halalca yurdum sanmışam.

Qapılar dalında qoydular səni,
 Haqq dedin, dabandan soydular səni,
 Ancaq məhiv olmadın, anam, can dedim,
 Ordular sarsıdan qəhrəman dilim!

Ömrüm qırılmazdı, yol qırılsa da,
 Səninlə həmişə mən üzü ağam.
 Bədənim torpağa tapşırılsa da,
 Ruhumu mən sənə tapşıracağam.

**Dövlət müstəqilliyi
dövründə Azərbaycan
ədəbiyyatı (1991–ci ildən
günümüze qədər)**

Bütün dünyada “xalqlar həbsxanası” kimi tanınan SSRİ-nin siyasi həyatında 1980-ci illərin ortalarından başlayaraq ciddi dönüş başlandı. Əslində, ictimai həyatın bütün sahələrində belə bir dönüş cəhd göstərilirdi. Zəifləmiş iqtisadiyyatı dirçəltmək, inkişaf etdirmək üçün *sürətləndirmə* adı altında başlanılan proses az sonra *yenidənqurma* adlandırıldı.

Lakin iqtisadiyyatda əhəmiyyətli bir irəliləyişə nail olunmadı. Bütün respublikalarda siyasi-iqtisadi böhran gündən-günə artırdı. Aşkarlıq və demokratiyanın dərinləşməsi sovet quruluşunun eybəcərliyinin köklü şəkildə açıqlanmasına və tənqidinə imkan yaratdı. Milli müstəqillik uğrunda xalq hərəkatı SSRİ adlanan imperiyanın hər yerində baş qaldırdı və gücləndi. Rus çarizminin sınaqdan çıxmış milli ədavətlərin qızışdırılması siyasəti də rus sovet imperiyasına lazımcı yardım edə bilmədi. Soydaşlarımızın Qərbi Azərbaycandan didərgin salınması, 1990-cı ilin qanlı 20 Yanvar faciəsi, Qarabağ uğrunda müharibə, Moskvanın erməni qəsbkarlarına hər cür köməyi, iftira, hiylə və böhtanları xalqımızı azadlıq uğrunda mübarizədən döndərə bilmədi. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi isə milli müstəqilliyini bərpa edən Azərbaycanın daxilindəki siyasi çəkişmələrə son qoydu.

Çox qısa bir zaman kəsiyində baş verən bu mühüm hadisələr sovet ideologiyası kimi, sosialist realizmini də tarix səhnəsindən süpürüb atdı. 1980-ci illərin ikinci yarısından başlayaraq həyat həqiqətlərinə yeni bədii təfəkkürün işığında yanaşma daha da gücləndi və artdı. Bu, tarixi mövzularda yazılmış əsərlərdə də (İ.Əfəndiyevin “Şeyx Xiyabani”, N.Xəzrinin “Torpağa sancılan qılınc”, F.Kərimzadənin “Çaldıran döyüşü” və s.) özünü göstərirdi. Başqa sözlə, həmin əsərlərdə xalqın taleyi və tarixi şəxsiyyətlər çağdaş yanaşmanın, yeni təfəkkürün prizmasından dəyərləndirilirdi.

Müstəqillik dövründə fəaliyyət göstərən ədəbi qüvvələri müxtəlif nəsilər təmsil edir. *Poeziyada* böyük təcrübəyə malik B.Vahabzadə, N.Xəzri, Qabil, X.R.Ulutürk, M.Araz, F.Qoca, N.Həsənzadə və digər xalq şairləri ilə bərabər, sonrakı nəsillərin nümayəndələri: F.Sadiq, S.Rüstəmxanlı, R.Rövşən, M.İsmayıl, D.Gədəbəyli, R.Behrudi və b. yazıb-yaradırdılar.

“Şəhidlər” (B.Vahabzadə), “Salatın” (N.Xəzri) poemaları, X.Rzanın “Davam edir 37” kitabında toplanmış əsərlər və çap etdirdiyi digər şeirlər ideya-bədii keyfiyyətinə görə yeni ədəbi hadisə kimi qarşılandı.

Nəsrin zənginləşməsinə müxtəlif nəsillərin nümayəndələri: Ə.Məmmədخانlı, İ.Hüseynov, İ.Şıxlı, S.Əhmədov, Anar, Elçin, Y.Səmədoğlu, S.Səxavət, E.Hüseynbəyli və digər yazarlar az töhfə verməmişlər.

Ədəbiyyata gələn yeni qüvvələr – M.Cəfər, O.Fikrətoğlu, M.Nur, K.Nəzirli, E.Zal, S.Sarvan, imzaları daha sonra görünən R.Nazımqızı, A.Əlizadə, İ.Qismət, C.Zeynalov və b. yaradıcılıq axtarışlarını davam etdirirlər.

Bu illərdə müasir mövzulara müraciət halları az olmamışdır. Xalqımızın qan yaddaşı olan 20 Yanvar, faciələrə yol açmış Qarabağ müharibəsi müxtəlif nəsillərin nümayəndələri üçün mövzu mənbəyi olmuşdur. S.Əhmədlinin hekayələri, S.Səxavətin “Nekroloq”, Ə.Əmirlinin “Meydan”, İ.Məlikzadənin “Qırmızı şeytan” və s. insanların düşündürən taleyüklü problemlərin uğurlu bədii həllini verən maraqlı əsərlər kimi qarşılanmışdır.

Müstəqillik dövründə *dramaturgiya* da durğunluq dövrü keçirməmiş, müxtəlif nəsillərə mənsub sənətkarların fərqli mövzularda qələmə aldıkları onlarla əsər meydana çıxmışdır. Tarixi mövzularda yazılan əsərlərin əksəriyyətində (B.Vahabzadə. “Özümüzü kəsən qılınc”, N.Həsənzadə. “Pompeyin Qafqaza yürüşü”, İ.Əfəndiyev. “Hökmdar və qızı” və s.) çağdaş oxucunu düşündürən, narahat edən məsələlər – vətənin, xalqın azadlığı və müstəqilliyi, milli təəssübkeşlik və s. ifadə olunmuşdur.

Həmin illərdə ailə-məişət mövzusunda əsərlər (İ.Əfəndiyev. “Ağıllılar və dəlilər”, B.Vahabzadə “Rəqabət”, Ə.Əmirli “Varlı qadın” və s.), sosial problemlərin əks olunduğu dram və komediyalar (Elçin. “Ah Paris, Paris”, A.Babayev. “Əlin cibində olsun” və s.), psixoloji səpkidə bədii nümunələr (Elçin. “Qatil”, F.Mustafa. “Tıxac” və s.) ərsəyə gəlmişdir.

...

QILMAN İLKİN (1914 – 2009)

• Ədəbiyyatımızın yorulmaz mücahidi olan Qılman İlkin həyatı bütün gözəlliyi ilə, dolğunluğu ilə əks etdirməyi bacaran yazıçıdır.

Əli Vəliyev

Yada salın

- Qarabağ müharibəsinə həsr olunmuş hansı əsərlərlə tanışsınız?
- Bu əsərlərdə diqqətinizi daha çox nə cəlb edib?

Düşünün

- Müharibə zamanı silahlı düşmənlə qarşılaşan yaralı ana və süd-əmər körpənin beynəlxalq qanunlara görə, hansı hüquqları var?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

İNTİQAM

(ixtisarla)

Bütün gecə kəndi lərzəyə salmış top səsləri səhərə yaxın kəsildi. Xəzangül elə bil birdən-birə gurultu, çaxnaşq bir aləmdən dibsiz, qaranlıq bir yarığa yuvarlandı. Lakin bu səssizlik ona top və mərmilərin qulaqbataırıcı gurultusundan daha müdhiş göründü. Qulaqları səs aldı. Axşamdan çaxnaşma içərisində vurnuxan camaatın çığır-bağırtısı da daha eşidilmirdi. “Bu nədir? Hamı qaçıbmı, – fikirləşdi, – tək-tənhamı qalmışam bu cəhənnəmdə? Yəni camaatın içərisində bir nəfər də tapılmadı ki, məni yada salsın? Yox, bu ola bilməz. Kim bilməsə də, Xeyransa ilə əri gözəl bilirlər ki, mən tərپəne bilmirəm. Yoxsa ermənilər başlarının üstünü birdən-birə elə alıblar ki, hərəsi ağzını bir səmtə tutub, qaçıb? Əlləri heç yerə çatmayıb?”

Xəzangül bunları fikirləşəndə qonşularını o qədər də qınamırdı. Bilirdi ki, hərəsinin bir çətin uşağı var. Bu mərəkədə hamı öz başının hayında olub.

Boylanıb şüşələri qırıq-qırıq olmuş pəncərədən eşiyə baxmaq istədi. Lakin hələ də qan sızan ayağının yarası elə sızıldadı ki, yerindən tərپəne bilmədi. Başında da bərk ağrı başlamışdı. Çünki bütün gecəni bir dəqiqə çimir vurmamışdı. Top mərmiləri evlərinin lap böyründə partlayırdı. Dəqiqəbədəqiqə göz-ləmişdi ki, onlardan biri də indicə damlarına düşəcək və onu körپəsi ilə birlikdə göyə sovuracaqdır. Zavallı körپə də sübhədək kırımamışdı.

Üç gün qabaq həyətlərinin ortasında partlamış top mərmisindən yaralanmış ayağın sızıltısı isə ara vermirdi. Baldırının sallana qalmış ətinə yerinə yapışdırıb üstündən bərk-bərk sarısa da, ağrısı kəsmirdi. Qanı hələ də sızırı. Bu zaman burnuna hardansa yanğın iyi gəldi. Canını dişinə tutaraq, yenə pəncərəyə

• Sizcə, bu hadisə nə vaxt və harada baş verib?

• Xəzangül obrazı haqqında sizdə hansı təsəvvür yarandı?

• Hücuma məruz qalmış kəndin vəziyyətini necə təsəvvür edirsiniz?

tərəf boylandı. Dağların başı tüstüdən görünmürdü. Aşağılarda qoşa çinar tərəfdəki bütün evlər alov içində idi. Uçuq daş-divardan qalxan toz-torpaq buludları yangının tüstülərinə qarışaraq, burula-burula onlara tərəf yayılırdı.

Birdən eşik tərəfdən hənirti eşidildi. Səslər getdikcə gücləndi. Xəzangül yaxınlıqda erməni danışqlarını aydın ayırd edə bildi. Bundan dəhşətə gəldi: “Aman Allah, ermənilər kəndə giriblər”.

- Xəzangülün bu qədər həyəcan keçirməsinə əsas var idimi?

Bədənini titrəmə burüdü. Yarpaq kimi əsən əlləri ilə körpəsini beşiyindən qaldırıb sinəsinə basdı. Buz kimi soyuq yanaqları ilə süzülən göz yaşları anasını əmməyə başlamış körpənin də sifətini islatdı. Xəzangülün ürəyi sanki sinəsindən qopub boğazında çırpınırdı.

Birdən qapıya vurulan təpik onu daha da sarsıtdı. Qapının cəftəsi yerindən qopub düşdü. İki nəfər yekəpər saqqallı erməni içəri soxuldu. Bir anlığa astanada durub otağa göz gəzdirdilər. Sonra əllərindəki avtomatı düz Xəzangülə tərəf tuşladılar. Uzandığı yerdə sanki daşa dönmüş Xəzangülün gözləri bərələ qalmışdı. Qorxudan kirpik də çala bilmirdi. Yoldaşından xeyli cavan görünən o biri erməninin belindən dəstəyi ceyran ayağından olan bıçaq da asılmışdı. O yoldaşını dümsüklədi:

– Sarkis dayı, bunu, deyəsən, bizə qənimət qoyub gediblər axı.

Bunu deyərək, Xəzangülün yatağına yaxınlaşdı. Bir həmlə ilə əlini uzadıb yorğanı onun üstündən çəkdi. Xəzangülün sarıqlı ayağını görüb istehza ilə gülümsədi:

– Belə de. Demək, buna görə qaçmamısan, – o, Xəzangülü süzəndə Xəzangül gücbəla ilə əyilib, yorğanı sinəsinədək yuxarı çəkdi. Erməninin saqqallı sifətində iyrənc bir istehza duyuldu.

Sonra avtomatlarını çiynlərindən çıxarıb, otağın künc-bucağını axtarmağa başladılar. Hər yeri eşib tökdülər. Yoldaşının “Sarkis” çağırdığı yaşlı erməni dedi:

– Levon, sən bunların dilini yaxşı bilirən. Soruş ki, qızıl və bəzək şeylərini harada gizlədib.

Cavan erməni yenə Xəzangülə yaxınlaşıb amiranə bir tərzdə soruşdu:

– Axçı, de görüm, qızıllarınızı harada gizlətmisən?

Gözləri hələ də bərələ qalmış Xəzangüldən səs çıxmıdı. Dinə bilmirdi. Sözlər elə bil boğazında ilişib qalmışdı.

– Hə, dinsənə, cavab ver.

Xəzangül, nəhayət, səsi boğazında tıxana-tıxana dedi:

– Bizim qızılıımız yoxdur.

– Yalan deyirsən, qızılların yerini de. Görürəm, sırğalarını da çıxarıb gizlətmisən.

– Bizim qızılıımız yoxdur, – Xəzangül yenə təkrar etdi, – inanmırsan, axtar, bax.

Yoldaşı soruşdu:

– Hə, nə deyir?

- Erməni yaraqlılarının Xəzangülə inanmamalarının əsl səbəbi, sizcə, nədir?

– Deyir ki, qızılıımız yoxdur. Özümüz axtarıb taparıq. Müsəlman ola, qızılı olmaya. Gəl bəri, özümüz taparıq.

Levon Xəzangüldən uzaqlaşanda onu hədələdi:

– Heç eybi yoxdur. Bunun əvəzində gör sənə başına nə oyun açacağam.

Onlar yenə də otağı eşələməyə başladılar. Bütün boğça-bağlamalar açılıb evin içərisinə səpələndi. Əllərinə qiymətli bir şey keçməyəndə burunlarının altında ev sahibinin ünvanına söyüş yağdırdılar. Quldurların hündürdən danışmalarından körpə ağlamağa başladı. Anası onu hər vasitə ilə sakitləşdirməyə çalışırdı. Ermənilər otaqda bir şey tapmadıqda aynabəndə çıxdılar. Bir azdan sonra orada sındırılan qab-qacaq səşindən körpə daha da vahimələnib səsinə ucaldı. Oradan cavan erməninin səsi eşidildi:

– Axçı, ay it qızı, onun səsinə kəsə bilmirsən?! Bacarmırsansa, bu saat gəlib, bir güllə ilə susduraram.

Bu sözlərdən bütün otaq Xəzangülün başına hərləndi. Ona elə gəldi ki, quldur indicə içəri keçərək, balasını qanına qəltan edəcəkdir.

Əlləri əsə-əsə körpəsinin ağzını yumdu. Balası isə nəfəsi darıxdığından ayaqlarını çırparaq, ağlamağında davam edirdi...

• Yaraqlının sözlərindən vahiməyə düşməkdə Xəzangül haqlı idi mi?

Bayırdakı yanğının isti nəfəsi içəri dolub onların nəfəsini tıxayırdı. Görünürdü ki, yanğın onlara lap yaxınlaşıb. Xəzangül başa düşdü ki, yanan onlarla qapıbir qonşu olan Səfər kişinin ikimərtəbəli mülküdür. “Görünür ki, – fikirləşdi, – bizi də evqarışiq yandırmaq niyyətindədirlər”. Ancaq bununla belə, özünə təskinlik verirdi ki, ermənilər tez evdən çıxıb getsələr, birtəhər sürünüb körpəsi ilə birlikdə eşiyyə çıxıb bilər.

• Sizcə, Xəzangülün bu arzusu baş tuta bilərdimi?

Quldurlar aynabəndi axtarandan sonra təkrar otağa qayıtdılar. Otağı yenə ələk-vələk elədilər. Bir yer qalmadı ki, burunlarını soxmamış olsunlar. Birdən gözləri üstünə köhnə palaz parçası salınmış oturacağa sataşdı. Bu, əslində, köhnə bir sandıqdı. Əri Cahangir Gədəbəyə vuruşmağa getməmişdən qabaq ondan oturacaq kimi istifadə edirdi. Belə baxanda heç kəs deməzdi ki, köhnə palaz parçasının altında kətil deyil, sandıqdır. Xəzangül bütün pal-paltarını onun içində saxlayırdı. Orada elə paltar vardı ki, heç qatı açılmamışdı. Bir dəfə də olsun, əyninə geyinməmişdi. Yaşlı erməni oturacaqdan şübhələnib yaxınlaşdı. Köhnə palaz parçasını çəkib yerə saldı. Onun altındakı sandığı görüb sevincək qapağını qaldırdı. Sandığın içindəkiləri görəndə gözləri bərələ qaldı:

– Levon, buraya gəl! Xəzinə tapmışam.

Sandıqdakı pal-paltarı birlikdə çıxarıb otağın içərisinə səpələdilər. Cavan erməni üzünü Xəzangülə tərəf çevirib dedi:

– Ay it qızı, belə pal-paltarı olanın qızılı olmaz?! Sənin dərinə soyacağam, qızılların yerini deməsən.

Yaşlı erməni dinmədən tələsik yerə səpələnmiş pal-paltarı, Xəzangülün qatı açılmamış donlarını, baş yaylıqlarını kisəyə doldurdu. Bayırda maşın səsi eşidilən kimi kisəni dalına atıb çıxdı. Cavan erməni isə hələ də axtarırdı. Avtomatının qundağı ilə divarları, döşəmənin taxtalarını döyəcləyirdi...

Sonra yaxınlaşıb, Xəzangülün başı üstündə ağac kimi bitdi. Xəzangül yorğanı bir az da yuxarı çəkib sinəsini örtüdü. Cavan erməni əlini atıb yorğanı güclə onun sinəsindən aşağı çəkdi. Sonra yanındakı körpəni qaldırıb onun ayaqları altına atdı. Xəzangüldən acı bir fəryad qopdu. Bayırdakı erməni cəld içəri girdi:

– Levon, neyləyirsən? – soruşdu.

– Heç. Sən işində ol. Mən onun dilini açacağam.

Yaşlı erməni yerdə qalan süfrə və dəsmalları, Xəzangülün heç geymədiyi iki cüt ayaqqabını və başqa xırim-xırda şeyləri də kisəyə doldurub çıxdı. Xəzangülün ayaqları altına atılmış körpənin rəngi çığırmaqdan gömgöy olmuşdu. Ana əyilib onu qaldırmağa cəhd etsə də, bacarmadı. Levon əmr etdi ki, tərپənməsin. Birdən nə fikirləşdisə, daha uca səslə bağırdı:

- Qızlların yerini deyəcəksən, ya yox?
- Dedim ki, bizim qızılıımız yoxdur.
- Yalan deyirsən!
- Allah haqqı, düz sözümdür.
- İndi deyərsən.

O, kəmərinə bağladığı bıçağını çıxarıb yorğanın üstünə atdı:

- Düşmənin bu tələbi sizin üçün gözlənilən idi mi?

– Al, öldür körpəni öz əlinlə. Ya qızlların yerini deyəcəksən, ya onu öz əlinlə öldürməlisən. Boğazını üz-məlisən.

Xəzangül qulaqlarına inanmadı. Ayaqları altında ağlamaqdan artıq səsi xırıldaayan körpəsinə görməsəydi, ona elə gəlirdi ki, yuxu görür. “Yox, yox. İnsan övladı bu sözləri dilinə gətirə bilməz. Bu, ancaq heyvan bağirtisidir”.

O, cəhənnəmdə idi. Ona əmr eyləyənsə Əzrayıl idi. Aman Allah, kaş onun özünü öldürəydi, körpəsinin qətlini gözləri ilə görməyəydi.

Kin, qəzəblə dolu quldur gözləri ilə mərhəmət diləyən, kövrək yalvarışlarla cıləvlənən ana gözləri bir-birinə zillənmişdi. Biri qana hərisdi, o biri isə məsum bir körpənin keşiyində durmuşdu. Bunun sonu necə olacaqdı?

Araya çökən sükut erməninin səbrini tükəndirdi. Avtomatın qundağı ilə körpəni vurub bağırdı:

- Deyəcəksən, ya yox?
- Xəzangül var gücü ilə qışqırdı, erməninin üzünə tüpürdü:
- Alçaq! – dedi.
- Erməni tövrünü pozmadan üzünü sildi:

- Erməni yaraqlısının təəcüblənməsinə səbəb, sizcə, nədir?
- Xəzangülün bu hərəkəti onun haqqındakı təəvvürünü nə əlavə etdi?

– Gördün ki, mən sənin hərəkətini necə qəbul elədim. İndi görək sən də mənim hərəkətim qarşısında belə sakit dura biləcəksən? Götür bıçağı.

Xəzangül onun niyyətini əvvəlcədən başa düşmüşdü. Körpəsinə öz əliylə ona öldürmək istəyirdi. Buna görə ona yalvarmadı, qürurunu pozmadı. Bıçağı əlinə alıb öz hökmünü verdi:

– Körpəni mənə ver. Mən əylə bilmirəm.

Erməni onun belə qətiyyətinə məəttəl qaldı. Qaşlarını

çatıb diqqətlə ona baxdı.

– Niyə durmusan? Uşağı mənə ver. İndi görərsən ki, mən səndən də sakit duracağam. Onu necə dünyaya gətirmişəm, eləcə də öldürəcəyəm.

Levon uşağı götürmək üçün Xəzangülün ayaqlarına tərəf dartılarkən, Xəzangülün qarşısında qəribə bir mənzərə açıldı; erməninin kürəyi Xəzangülün gözlərində ani olaraq elə böyüyüb açıldı ki, sanki geniş bir meydandır. Ürəyində Allahı köməyə səslədi və bir anı belə itirmədən bıçağı, elə bil hardansa qüvvət almış əli ilə düşmənin kürəyinə elə

sancdı ki, erməni heyvan kimi bağrılıb üzünü üstə düşdü. Sonra bıçağı kürəyindən çıxarmağa çox cəhd etdisə, bacarmadı. Kürəyindən qan fəvvarə vururdu. Axırda üzünü üstə düşüb hərəkətsiz qaldı. Bıçaq düz ürəyinə sancılmışdı. Xəzəngül donub qalmışdı. İnana bilmirdi ki, bu işi o tutub. Belə bir gücü o, haradan ala bildi! Bir azdan yaşlı erməni yüyürə-yüyürə içəri girdi:

– Levon, nə olub? – soruşdu.

Levonun kürəyinə sancılmış bıçaqla üzünü üstə düşdüyünü görüb, bir anlığa özünü itirdi. Yoldaşına kömək eləyib kürəyinə sancılmış bıçağı çıxarmaq əvəzinə, bayıra yüyürdü. Xəzəngül isə daş heykəl kimi donub qalmışdı, heç nə duymur, heç nə eşitmirdi. Ağlamaqda davam edən körpəsinin səsinə də sanki biganə qalmışdı. Ancaq onu hiss etdi ki, əlində avtomat içəri girən qoca erməni onu nişan alıb atəş açdı. Bundan sonra araya sükut çökdü. Yaşlı erməni Levonun yanına yüyürdü. Xəncəri onun kürəyindən çıxardı. Bütün üst-başı qana bulaşdı. Sonra Levonu nə qədər çağırırsa, ondan cavab çıxmırdı. Ayağa qalxıb papağını çıxardı və xaç vurdu. Bir an keçmədi ki, ikinci bir güllə də açıldı. Lakin bu güllənin səsinə Xəzəngül daha eşitmədi.

• Xəzəngülün belə bir vəziyyətə düşməsinin səbəbini necə izah edərsiniz?

I dərş

Məzmun üzrə iş

1. Əsəri oxuyun (bunu fərqli formalarda həyata keçirə bilərsiniz).
2. İlk təəssüratınızı siniflə bölüşün.
3. Parta yodaşınızla birlikdə mətnkənarı suallara cavab hazırlayın.
4. Hekayə haqqındakı təəssüratınızı və düşüncələrinizi ikihissəli gündəlikdə qeyd edin.

Əsərdə diqqətimi daha çox cəlb edənlər	Bunun səbəbi

5. Müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirin. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növü

6. Kiçik qruplarda birləşib yerinə yetirdiyiniz bütün işlərin nəticələrini müzakirə edin, dəqiqləşdirmə və ümumiləşdirmə aparıb təqdimata hazırlaşın.
7. Gəldiyiniz nəticə ilə bağlı təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evde iş

- Əsəri hissələrə ayırın, birinin məzmununu iki formada – yığcam və geniş danışmağı öyrənin.

II dərş

Təhlil üzrə iş

- Əsərin təhlilinə hazırlaşın.

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Hekayədə Qarabağ müharibəsinin ağır günlərindən biri təsvir edilir. Körpəsi ilə birlikdə amansız düşmənlə üzbəüz qalan yaralı Azərbaycan qadınının hiss və düşüncələri, bütövlükdə mənəvi aləmi, xarakterindəki başlıca cəhətlər tutarlı bədii boyalarla əks etdirilmiş, fərdi keyfiyyətləri ilə yadda qalan obrazı yaradılmışdır. Xəzəngül “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanındakı Bula xatun kimi, övlad taleyi ilə sınağa çəkilir. Əgər dastanda kafirlər anaya oğlunun ətinə yedirtmək istəyirlərsə, XX əsrin ən qəddar cinayətkarları – erməni qatilləri gənc anadan südəmə körpəsini öz əlləri ilə öldürməyi tələb edirlər.

Əsərdəki düşmən obrazları da həyat həqiqətlərinə uyğun təsvir edilmişlər. Sarkis və Levon bütün bəşəri dəyərləri, əxlaq qanunlarını tapdalayan erməni milli xarakterinin daşıyıcılarıdır.

Əsərin üzərində müşahidələrinizi davam etdirin, Qarabağ müharibəsi ilə bağlı gerçəkliyi təbii canlandırmağa yazıçının necə nail olduğunu aydınlaşdırmağa çalışın.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Əsərin mövzusunı və onda qaldırılmış başlıca problemi müəyyənəldir.
3. Xəzangül obrazını səciyyələndirin. Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın. Cədvəldən istifadə edin.

Xəzangülün xarakterindəki başlıca cəhətlər	Onun düşüncələri	Fərqli vəziyyətlərdə davranışı	Yazıçının ona münasibəti

4. Əsərdəki düşmən obrazlarını səciyyələndirin. Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

Sarkis və Levonun xarakterindəki başlıca cəhətlər	Onların davranışı, nitqi üçün səciyyəvi olanlar	Yazıçının onlara münasibəti	Bu obrazlara sizin münasibətiniz

5. “Hekayədə təsvir olunanlar Qarabağ müharibəsinin həqiqətlərini əks etdirir” fikrini doğru saymaq olarmı? Fikrinizi həyati fakt və tarixi sənədlərlə əsaslandırmağa çalışın.
6. Əsərdə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrinin fikrin təsir gücünün artmasında rolunu aydınlaşdırın. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Fikrin təsir gücünün artmasında onların rolu

7. Əsərdəki başlıca fikir – ideya, sizcə, nədir? Fikrinizi əsaslandırın. Cədvəldən istifadə edin.

Əsərin ideyası	Nə üçün belə düşünürsünüz?

Evdə iş

- Mövzulardan birini seçib təqdimata hazırlaşın:

- a) İşğal altında qalmış kənd və şəhərlərimiz.
- b) Qarabağı azad etməyin yolunu nədə görürəm.

III dərs

Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş

1. Mövzulardan birini seçib işləyin.
 - a) “Qarabağ müharibəsi incəsənətin digər növlərində” mövzusunda inşa.
 - b) “Qarabağın sənət adamları” mövzusunda esse.
2. “İntiqam” hekayəsini Qarabağ müharibəsinə həsr olunmuş digər bir əsərlə (məsələn, E.Hüseynbəyli. “Firuzə qaşlı xəncər”, yaxud Z.Xəlil. “Sonuncu güllə”) müqayisə edin. Venn diaqramından istifadə edin.

Evdə iş

- Əsərdən seçdiyiniz parçanın ifadəli oxusuna hazırlaşın.

BƏXTİYAR VAHABZADƏ
(1925 – 2009)

- Bəxtiyar Vahabzadə bizə öyrətdi ki, hər bir millətin ana dili o millətin namusu və vicdanıdır. O, nəsillərin bir-birinə ötürdüyü ən qiymətli mirasdır.

Əhməd Bican Ercilasun

Yada salın

- Milli azadlıq uğrunda mübarizəyə həsr olunmuş hansı əsərlərlə tanışsınız?
- Bu mövzuda oxuduğunuz əsərlərdə diqqətinizi daha çox çəkən nə olub?

Düşünün

- Milli azadlıq mövzusunda əsərlərin yaranmasına səbəb, sizcə, nədir?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

İSTİQLAL
(ixtisarla)

I

Dünya çalxalandı, sular duruldu,
Tərsinə dolandı əsrin məhvəri.
Zaman hökm elədi, vaxt hakim oldu,
Ayağa qaldırdı qul millətləri.

Qullar silahlandı qəzəbdən, kindən
Ayıra bildilər dumandan sisi.
Qovdu ağasını məmləkətindən
Kölə Afrikanın kölə zəncisi.

Göyə dirək oldu amanım, ahım,
Halalca haqqımız bizdən yan qaçar.
Zəncinin bəxtini açan Allahım
Bəs mənim bəxtimi nə zaman açar?

Yaman uzun çəkdi hökmü bu qəsdin,
Ayrılıb ikiyə döndü bir Vətən.
“Gülüstən” adlanan bu ifritənin
Kağızı, qələmi nədənmiş, görən?

O kağız, o yazı yumdu gözləri
Yanan ürəklərdə od külə döndü.
Bizim aramızda o gündən bəri
“Gülüstən” tikanlı məftilə döndü.

LAYIHƏ

Bir vahid millətə iki hakimin
Dili doğmalaşdı... Bu lap ağ oldu.
Doğma anamızın şəkərdən şirin
Bizə öyrətdiyi dil yasaq oldu.

Özündən, sözündən qaçaq dilimiz
İslanıb üşüdü qarda, çisəkdə.
Yüksək məqamlarda yasaq dilimiz
Qovulub yaşadı kənddə-kəsəkdə.

İnsan olmaq üçün uşaq dil açar,
Yasaqlar önündə biz dilsiz olduq.
Dil varsa, xalq da var, şan-şöhrət də var,
Dil yoxsa, millət yox, heç varlıq da yox.

... Quzeydə ayağa qalxdı məmləkət,
Bir təpə bir dağla üz-üzə gəldi.¹
Millətin qəlbində boy atan nifrət
Köksün həmləsiylə o dağı dəldi.

Yaman acıq gəldi bu nifrət ona,
Tankların altında əzdi milləti.
Sığdıra bilmədi dağ qüruruna
Təpə önündəki məğlubiyyəti.

Millət millət olur arzu, niyyəti,
İnamı, inadı, öz imanıyla.
Dərk edib bu haqqı, bu həqiqəti,
Suvarıq torpağı şəhid qanıyla.

II

Eşidib qəlbimin üsyan səsinə,
Yazdım “Şəhidlər”in faciəsini:
“Dilək bir çiçək də bitirə bilməz,
Bu gündən sabaha körpü olmasa.
Azadlıq ağacı bar verə bilməz,
Şəhidlər qanıyla suvarılmasa ...

O şənbə gecəsi gecikdi səhər,
Zaman itirmişdi o gün sağ-solu.
Ömürdən keçərək, keçdi şəhidlər
Bir qanlı gecədə minillik yolu.

¹ 1990-cı il 20 Yanvar qırğınına işarədir.

O şənbə gecəsi ölüb-dirildik,
Şərəf papaq oldu, başlara qondu.
O qətl gecəsi xalqın min illik
Şücaət tarixi təkrar olundu.

Qatil gülləsinə qurban gedirkən
Gözünü sabaha dikdi şəhidlər.
Üçrəngli bayrağı öz qanlarıyla
Vətən göylərinə çəkdi şəhidlər.

O şənbə gecəsi, o qətl günü
Mümkünə döndərdik çox namümkünü.
Xalqın qəlbindəki qorxu mülkünü
O gecə dağıdıb sökdü şəhidlər”.

...Quzeydə yerini göstərdik yada,
Zorun təməlini haqq deşə bildi.
Gördük, bizdən başqa, bu gen dünyada
Bütün ayrılanlar birləşə bildi.

Biriykən ikiyik, bu halımızla
Biri-birimizə həsrət qalmışdıq.
Biz hələ bu gün də xəyalımızla
Həsrətin üstündən körpü salmışıq.

Daş körpü – vəhdətim, daş Xudafərin!
Gərəksiz daşların qalağı oldu.
Üstündən bir kimsə keçə bilmədi,
Bölünən bir xalqın göz dağı oldu.

İki əsrdir ki, o daş körpünün
Bu tayında mənəm, o tayında sən.
Sökülüb-dağılır daşlar günbəgün
Sərhəd dirəkləri xəbərsiz oldu.
Bizim qəlbimizdən keçən körpüdən.

Qəsbkar qəsdini əbədi sanmış,
İki başda duran tağlara bir bax.
Çoxu dağılsa da, dimdik dayanmış
Birinci tağ ilə axırıncı tağ.

O tağın biri mən, o biri sənsən,
Onlar əsrlərlə dözüb sellərə.
Selin zərbəsinə tağlar dözübsə,
Nə gəlib arzusu bir könüllərə?!

LAYIHƏ

Bu gün qismətimiz qəm-kədərdisə,
Dünənki birliyəm heç unudulmaz.
Çayın altındakı torpaq birdisə,
O tayı bu taydan ayırmaq olmaz.

...Köksünə dağ üstədən dağ çəkilən xalq
Bir gün dağ çəkəcək dağın köksünə.
Məftil çəpərləri qıra bilən xalq
Bir il gec, bir il tez – qıracaq yenə.

Torpağı yoğurur vaxt özü qanla
Vaxt gəldi, bircə söz min dünya açar.
Artıq anlamışıq, ahla, amanla
Nə məftil əriyər, nə sərhəd uçar.

Zülm öz-özünə kəsilir qənim,
Baxın öz yönünü dəyişən çarxa.
Suyun gəlməsinə şübhəm yox mənəm
Bir vaxt şırıl-şırıl su gələn arxa.

Salaq yadımıza bu gün cahanın
Rəngləri dəyişən beş qitəsinə.
Biz də görəcəyik Azərbaycanın
Güneyli-Quzeyli xəritəsinə.

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin birinci parçasını oxuyun (bunu fərdi səssiz oxu, səsli oxunun dinlənilməsi və s. şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz).
2. İlk təəssüratınızı siniflə bölüşün.
3. Misralarda ifadə olunmuş fikri aydınlaşdırıb qısaca yazın.

Zaman hökm elədi, vaxt hakim oldu, Ayağa qaldırdı qul millətləri.	
Qullar silahlandı qəzəbdən, kindən, Ayıra bildilər dumandan sisi.	
Yaman uzun çəkdi hökmü bu qəsdin, Ayrılıb ikiyə döndü bir Vətən.	
Bir vahid millətə iki hakimin Dili doğmalaşdı... Bu lap ağ oldu.	
Yüksək məqamlarda yasaq dilimiz Qovulub yaşadı kənddə, kəsəkdə.	
...Quzeydə ayağa qalxdı məmləkət Bir tərə bir dağla üz-üzə gəldi.	
Sığdıra bilmədi dağ qüruruna Tərə önündəki məğlubiyyəti.	

4. Əsərlə bağlı hiss və düşüncələrinizi ikihissəli gündəlikdə qeyd edin.

Əsərdə diqqətimi daha çox cəlb edənlər	Bunun səbəbi

5. Müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirin. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növü

6. Kiçik qruplarda birləşib yerinə yetirdiyiniz bütün işlərin nəticələrini müzakirə edin, dəqiqləşdirmə və ümumiləşdirmə aparıb təqdimata hazırlaşın.
7. Gəldiyiniz nəticə ilə bağlı təqdimat əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evdə iş

- Əsərin ardını (ikinci parça) oxuyun.
- Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dərs

Məzmun üzrə iş

- Evdə oxuduğunuz parçanı bir daha nəzərdən keçirin. Bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin, tanış olmayan sözlərin mənasını dəqiqləşdirin.
- Misralarda ifadə olunmuş fikri aydınlaşdırıb qısaca yazın.

Azadlıq ağacı bar verə bilməz Şəhidlər qanıyla suvarılmasa...	
...Quzeydə yerini göstərdik yada, Zorun təməlini haqq deşə bildi.	
Biriykən ikiyik, bu halımızla Biri-birimizə həsrət qalmışıq.	
Daş körpü – vəhdətim, daş Xudafərin! Gərəksiz daşların qalağı oldu.	
İki əsrdir ki, o daş körpünün Bu tayında mənəm, o tayında sən.	
Sərhəd dirəkləri xəbərsiz oldu Bizim qəlbimizdən keçən körpüdən.	
Çayın altındakı torpaq birdisə, O tayı bu taydan ayırmaq olmaz.	
Köksünə dağ üstədən dağ çəkilən xalq Bir gün dağ çəkəcək dağın köksünə.	
Artıq anlamışıq, ahla, amanla Nə məftil əriyər, nə sərhəd uçar.	
Suyun gəlməsinə şübhəm yox mənim, Bir vaxt şırıl-şırıl su gələn arxa.	
Biz də görəcəyik Azərbaycanın Güneyli-Quzeyli xəritəsini.	

3. Müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirin. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növü

- Əsərin poema janrında olduğunu əsaslandırın.
- Kiçik qruplarda birləşib yerinə yetirdiyiniz bütün işlərin nəticələrini müzakirə edin, dəqiqləşdirmə və ümumiləşdirmə aparıb təqdimata hazırlaşın.
- Gəldiyiniz nəticə ilə bağlı təqdimat əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evdə iş

- “Milli azadlıq uğrunda mübarizənin ədəbiyyatımızda təsviri” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.

III dər**Təhlil üzrə iş****• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.**

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Vətənimizin ikiye bölünərək parçalanması, Rusiyanın və İranın müstəmləkəsinə çevrilməsi ədəbiyyatımızda, incəsənətimizdə etiraz, acı təəssüf, kədər hissi ilə dolu yüzrlər əsərin yazılmasına səbəb olmuşdur. Ciddi qadağalara baxmayaraq, B.Vahabzadənin 1959-cu ildə çap etdirdiyi “Gülüstən” poeması böyük əks-səda doğurdu. Müəllif təqib və təzyiqlərə məruz qaldı, ona millətçi damğası vuruldu. Ədib bu əsərində Azərbaycanı bölən tərəflərin hər ikisini yad adlandırır, xalqın taleyi barədə ondan xəbərsiz hökm vermələrinə qəzəb dolu etirazını bildirir. Torpaq qeyrətli babaların yeni nəsillərə qoyub getdiyi ən dəyərli, müqəddəs əmanətdir. Şair Azərbaycanın parçalanmasına imkan verilməsini xəyanət, Tomrislərin, Koroğluların, Babəklərin ruhuna təhqir sayır.

B.Vahabzadə ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra – 1999-cu ildə “Gülüstən”ın davamı kimi “İstiqlal” poemasını yazmışdır. Əsərdə xalqımızın igid övladlarının mübarizəsindən, şəhidlərimizin qanı bahasına əldə edilmiş müstəqillik və azadlıqdan qürurla danışılır. Poemada xalqımızla, vətənimizlə bağlı taleyüklü problemlər əksini tapmışdır. Bütün bunları aydınlaşdırmaq, yazıcının niyyətini, əsərdəki mətləbləri açıqlamaq üçün əsərin üzərində müşahidələrinizi davam etdirin, tapşırıqların yerinə yetirilməsinə ciddi yanaşın.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Əsər hansı mövzuda yazılmışdır? Şairin milli azadlıq hərəkatına, “qul millətlərə” münasibətini aydınlaşdırın.
3. Şairin fikrincə, “Gülüstən müqaviləsi” xalqımızın və vətənimizin taleyində hansı rolu oynadı?
4. Quzeydəki – Şimali Azərbaycandakı istiqlal hərəkatının poemada yüksək dəyərləndirilməsinə səbəb nədir?
5. Milli azadlıq uğrunda həyatını qurban verən şəhidlərin tarixi xidmətləri, sizcə, nədən ibarətdir? Fikrinizi əsərdən seçdiyiniz misallarla əsaslandırın.
6. Şimali Azərbaycanın azadlığa qovuşması şairdə hansı arzusun yaranmasına səbəb olmuşdur?
7. “Biriykən iki olan” xalqımızın qovuşacağına, vətənimizin bütövləşəcəyinə şairin inamı nədən qaynaqlanır?
8. Əsərdə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrinin rolunu aydınlaşdırın.
9. Poemadakı başlıca fikir – ideya nədir? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

Evdə iş

- Kitabxanadan və ya internetdəki mənbələrdən topladığınız məlumat əsasında “Azərbaycanın milli azadlığı uğrunda şəhid olanlarımız” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.

IV dər**Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş**

1. “İstiqlal” poemasını öyrəndiyiniz digər əsərlə – Məhməd Akif Ərsoyun “İstiqlal marşı” şeiri ilə müqayisə edin. Cədvəldən istifadə edin.

s.s.	Müqayisə hansı əsaslar (cəhətlər) üzrə aparılır	“İstiqlal” poeması	“İstiqlal marşı” şeiri
1.	Mövzu		
2.	Problem		
3.	Vətənin və xalqın azadlığına münasibət		
4.	Azadlıq uğrunda şəhid olanlara münasibət		
5.	Xalqların milli azadlıq hərəkatına qənim kəsilənlərə münasibət		
6.	Vətənin gələcəyinə münasibət		
7.	İdeya		

2. Poemanı janr baxımından M.İbrahimovun “Gələcək gün” romanı ilə müqayisə edin. Cədvəldən istifadə edin.

Müqayisə hansı əsaslar üzrə aparılır	“İstiqlal” poeması	“Gələcək gün” romanı

3. B.Vahabzadə haqqında fikirlərlə tanış olun. Onlara münasibət bildirin.

Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda mübarizədə Bəxtiyar Vahabzadənin xidmətləri böyükdür. Ölkəmizin xüsusən o çox gərgin vəziyyətində siz vətəndaşlıq, ziyalılıq cəsarəti göstərmisiniz. Ona görə də nə mən, nə də xalqımız bunu unuda bilmərik və onu yüksək qiymətləndiririk.

*Heydər Əliyev
Ümummilli Lider*

Bizi əhatə edən aləmdə hər nə varsa, şairi dərinədən düşündürür. Xeyir və Şəri, gözəlliklə eybəcərliyi, böyüklüklə kiçikliyi – bir sözlə, insan ruhunun ali və xırda duyğularını poeziya səviyyəsinə qaldırmaq ehtirası Bəxtiyarın fitrətindəndir. Lirik və vətəndaşlıq Bəxtiyarın yaradıcılığında ayrılmaz qoşa cümlədir. Bəxtiyar vətənpərvərdir, aqildir, sözün yaxşı mənasında, nəsihət verən, yol göstərən sənətkardır.

Çingiz Aytmatov

Türk ədəbiyyatı üçün Mehmet Akif, Yəhya Kamal, Nəcib Fazil nə isə, Azərbaycan ədəbiyyatı üçün də Bəxtiyar Vahabzadə odur. Bu baxımdan, yeni Azərbaycan Cümhuriyyətinin yaranmasında onun hayqıran yaradıcılığının mühüm bir payı vardır.

Yavuz Bülənt Bakilər

Bəxtiyar xalqının, vətəninə sevgisini, qayğısını qazanmış bir şairdir. Bu isə yaradıcı insan üçün ən böyük bir səadətdir.

Balaş Azəroğlu

Evdə iş

- Mövzulardan birini seçib təqdimata hazırlaşın.

- Xalq şairi B.Vahabzadə və ölkəmizdə gedən milli azadlıq mübarizəsi.
- B.Vahabzadənin yaradıcılığı və türk dünyası.

LAYİHƏ

XƏLİL RZA ULUTÜRK
(1932 – 1994)

- Yüzdilliyimizin böyük vətəndaşlarından biri olan xalq şairi Xəlil Rza Ulutürk təkcə böyük şair, görkəmli alim, əvəzsiz tərçüməçi deyildi. O həm də azadlığı “qram-qram” istəməyən, milli məniyyətimiz yolunda qələmini qılınca çevirən Babəkimiz idi.

Şahmar Əkbərzadə

Yada salın

- Xəlil Rza Ulutürkün hansı əsərləri ilə tanışsınız?
- Onun əsərlərində diqqətinizi daha çox çəkən nə olub?

Düşünün

- “Vətən üçün təhlükə yarananda həqiqi sənətkarın qələmi süngü, özü əsgər olur” cümləsində ifadə olunmuş fikri doğru saymaq olarmı?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

QAYTAR MƏNİM QÜDRƏTİMİ, AZƏRBAYCAN!

(ixtisarla)

Başım, beynim tüstülənir, varlığımda kədər, təlaş.
Gözlərimdə ildırımdır damla-damla axan qan-yaş.
Mən yenidən doğulmasam, daşam, inan, qupquru daş.
Taqətim ol, qeyrətim ol, qoy dirçəlim yavaş-yavaş.
Sənsən həsrət gözlərimin həm qarası, həm də ağı.
Qaytar mənim qüdrətimi, Odər yurdu, Od torpağı!

Mən bilirəm: dərdlərini yumruğunda sıxacaqsan.
Sən bu dibsiz cəhənnəmdən çıxacaqsan...Üzü ağsan.
Nurlu dağsan... zülmət dağı devirəcək, yıxacaqsan.
Boğazından yapışanı boğmalısən, boğacaqsan.
Təbrizləri, Ülviləri sən yenidən doğacaqsan.
Öz bətnindən doğacaqsan İstiqlalı, Azadlığı.
Qüdrətim ol, ey ümidim, ey qəhrəman Od torpağı!

Nə Bağ Ata əfsanədir, nə Nizami, nə də Babək.
Gözlərinə Nəiminin, Nəsiminin şəklini çək.
Həqiqəti dəfn etmək istəyənlər gəbərəcək.
Bağrı yanıq Qarabağım bir də qalxıb göyərəcək.
Göyərəcək çiçək-çiçək, lələ-lələ, ləçək-ləçək.
Gözlərimin çeşməsilə suvarıram o növrağı,
Növrağımsan, bayrağımsan, Odər yurdu, Od torpağı!

Ballı qaya...Ərimgəldi... Xaçındərbənd...Cıdır düzü...
 Xəzinəmdir yerin altı, saf aynamdır göyün üzü.
 O çöllərdə Təbrizimin əl həniri, ayaq izi...
 Qoy bürüsün Qarabağı gül sərgisi, gül dənizi.
 Alaq düşmənin caynağından Sırxavəndi, Canyatağı.
 Yatağın yox, otağın yox, varlığımın, Od torpağı.

Qudurğanlar dinc durmasa, Daşqın, Tufan olasıyam.
 Yırtıcılar dünyasını burulğana salasıyam.
 Nakam gedən mərdlərimin qisasını alasıyam,
 Ölsəm belə, bu aləmə mən yenidən gələsiyəm,
 Anaların gözlərindən qanlı yaşı siləsiyəm,
 İnan mənə: əbədisən, ey bəşərin haqq bayrağı,
 Batan, çıxan Günəşimsən, Odər yurdu, Od torpağı!

Ürəklərdən alov qalxır: – Can Daşaltı!.. Can Xocalı!
 Pulemyotlar, toplar coşdu: – Sovrul göyə, yan Xocalı!
 Dağın, daşın başdan-başa qan dənizi, qan Xocalı!
 O dəhşəti, o vəhşəti min illərlə an, Xocalı!
 Şəlalələr qana döndü, qan-yaş gördüm hər bulağı.
 Boynubükük bənövşəni kimlər qırdı, Od torpağı?

Qaranlıqda oğru kimi yurda gecə girdi onlar,
 Ulduzları güllələyib göydən yerə sərdi onlar.
 Beşiklərdən tər qönçəni, ilk nübarı dərdi onlar,
 Çocuqlara əmzik deyil, od lüləsi verdi onlar.
 İsti külə döndərdilər bar üstündə min budağı,
 Unutmazsan o alçağı, Odər yurdu, Od torpağı!

Yadda saxla, qoca tarix, mən Türk oğlu Ulutürkəm.
 Əhrimənlər qarşısında sanma çökəm, boyun bükəm.
 Bircə kişi qalsam belə, güman etmə, yalqız, təkəm.
 Mən – dünənəm, mən – bugünəm, gələcəyəm, yerəm-göyəm.
 Həzrət Əli qılınıcıyam, oddan gərək bir qın geyəm.
 Kəsib keçəm xəyanəti, cinayəti, alçaqlığı.
 Eşqim, hüsnüm, cəlalımsan, Odər yurdu, Od torpağı!

Əhrimənlər yuvasını darmadağın edəcəksən,
 Qalxıb sabah Aya, Marsa, ulduzlara yetəcəksən.
 Altı milyard insanlığam, qarı düşmənin, sənə təksən.
 Zəhər saçan bir əfisen, tor quran bir hörümçəksən,
 Təpiyimin altındaca gəbərəcək, öləcəksən.
 Təbərrikim, tutiyam bil Qaradağı, Qarabağı.
 Yüksəl Günəş mövqeyinə, Odər yurdu, Od torpağı!

LAYIHƏ

1. Şeiri oxuyun (bunu fərqli formalarda həyata keçirə bilərsiniz).
2. İlk təəssüratınızı siniflə bölüşün.
3. Misralarda ifadə olunmuş fikri aydınlaşdırıb qısaca yazın.

Mən bilirəm: dərdlərini yumruğunda sıxacaqsan. Sən bu dİbsiz cəhənnəmdən çıxacaqsan... Üzü ağsan. Nurlu dağsan... zİlmət dağı devirəcək, yıxacaqsan. Boğazından yapışanı boğmalısən, boğacaqsan.	
Nə Bağ Ata əfsanədir, nə Nizami, nə də Babək. Gözlərinə Nəiminin, Nəsiminin şəklini çək. Həqiqəti dəfn eləmək istəyənlər gəbərəcək. Bağrı yanmış Qarabağım bir də qalxıb göyərəcək.	
İnan mənə: əbədisən, ey bəşərin haqq bayrağı, Batan, çıxan Günəşimsən, Odər yurdu, Od torpağı!	
Alaq düşmən caynağından Sırxavəndi, Canyatağı. Yatağım yox, otağım yox, varlığım, Od torpağı.	
Qudurğanlar dinc durmasa, Daşqın, Tufan olasıyam. Yırtıcılar dünyasını burulğana salasıyam.	
Qaranlıqda oğru kimi yurda gecə girdi onlar, Ulduzları güllələyib göydən yerə sərdi onlar. Beşiklərdən tər qönçəni, ilk nübarı dərdi onlar, Çocuqlara əmzik deyil, od lİləsi verdi onlar.	
Yadda saxla, qoca tarix, mən Türk oğlu Ulutürkəm. Əhrimənlər qarşısında sanma çökəm, boyun bükəm. Bircə kişi qalsam belə, güman etmə, yalqız, təkəm. Mən – dünənəm, mən – bugünəm, gələcəyəm, yerəm-göyəm. Həzrət Əli qılınıyam, oddan gərək bir qın geyəm. Kəsib keçəm xəyanəti, cinayəti, alçaqlığı.	
Altı milyard insanlığam, qarı düşmən, sənə təksən. Zəhər saçan bir əfİsən, tor quran bir hörümçəksən, Təpiyimin altundaca gəbərəcək, öləcəksən.	

4. Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü müəyyənəşdirib yazın. Fikrinizi əsaslandırın.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növü (nə üçün belə düşünürsünüz?)
Sənsən həsrət gözlərimin həm qarası, həm də ağı.	
Nurlu dağsan... zİlmət dağı devirəcək, yıxacaqsan.	
Bağrı yanmış Qarabağım bir də qalxıb göyərəcək.	
Mən – dünənəm, mən – bugünəm, gələcəyəm, yerəm-göyəm.	
Zəhər saçan bir əfİsən, tor quran bir hörümçəksən.	

5. Əsərlə bağlı doğru fikirləri müəyyənəşdirib, münasibət bildirin.
 - a) Əsərdə Azərbaycanın qələbəsinə inam hissi ifadə olunub.
 - b) Qarabağ uğrunda şəhid olanların qisasını almağa çağırış əksini tapıb.
 - c) Qarabağ dəhşətlərini, faciələri unutmamaq tövsiyə olunub.
 - d) Müstəqilliyimizin, azadlığımızın qəsdinə duranlara nİfret ifadə edilib.
 - e) Digər xalqlara kömək məqsədi ilə müraciət olunub.

6. Kiçik qruplarda birləşib yerinə yetirdiyiniz bütün işlərin nəticələrini müzakirə edin, dəqiqləşdirmə və ümumiləşdirmə aparıb təqdimata hazırlaşın.
7. Gəldiyiniz nəticə ilə bağlı təqdimat əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evdə iş

• Mövzulardan birini seçib təqdimata hazırlaşın.

- a) Şeirdəki hansı misraların üzərində daha çox düşündüm?
- b) Şeir mənə hansı əsərləri xatırlatdı?

II dərs

Təhlil üzrə iş

• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Bədii yaradıcılığı və ictimai fəaliyyəti ilə xalqımızın azadlıq mübarizəsinin önündə gedən Xəlil Rza Ulutürk zindana salınmasına, təqib və təzyiqlərə baxmayaraq, tutduğu yoldan dönməmiş, əqidəsinə sadıq qalmışdır. Qarabağın itirilməsi təhlükəsi yarananda o, xalqı silahlanmağa, vətəni müdafiə etməyə, düşmənlə döyüşə səslədi. Bu dövrdə şairin vətəndaşlıq lirikası daha mübariz səciyyə daşmış, həmvətənlərimizin dilinin əzbəri olmuşdur.

Mübarizəyə, döyüşə çağırış, qələbəyə inam ifadə olunan “Qaytar mənim qüdrətimi, Azərbaycan!” şeirinin üzərində müşahidələrinizi davam etdirin, müəllifin müxtəlif mətləblərə münasibətini aydınlaşdırmağa çalışın. Bunun üçün sözlərə, ifadələrə, təsvir və ifadə vasitələrinə diqqət yetirin.

Şairin yaradıcılığı, xüsusən “Qaytar mənim qüdrətimi, Azərbaycan!” şeiri ilə əlaqədar müxtəlif mənbələrdən topladığımız aşağıdakı qəbildən məlumatdan təhlildə istifadə edin.

Xəlil Rza bir vətəndaş, bir insan kimi bütün xüsusiyyətləri ilə daim sevilmişdir. Mən daim onun yaradıcılığına, insanlığına, vətəndaşlığına, ən çox da cəsurluğuna, əyilməzliyinə, öz ideyalarından dönməzliyinə hörmət etmişəm, onu yüksək qiymətləndirmişəm.

*Heydər Əliyev
Ümummilli Lider*

Xəlil Rza Ulutürk ensiklopedik zəkali alim, böyük ürək sahibidir. Alimlik, şairlik, vətəndaşlıq, qeyrət və hünər onun şəxsiyyətinə birləşmişdir, amma hansı tərəfdən baxsan, o, qüdrətli, coşqun, Prometey hünərli şairdir.

Qulu Xəlilli

Azərbaycanın azadlığı və müstəqilliyi yolunda mübarizəni öz yaradıcılıq amalına çevirən Xəlil Rzanın cəsarətli vətəndaşlıq şeirlərində zamanın nəbzi döyünürdü. Keçən əsrin 80-90-cı illərində öz dövrünə sığmayan ictimai fəaliyyəti və mübariz şeirləri Xəlil Rzanı, obrazlı desək, deryada qopan tufanın azman dalğaları ilə çarpışan fırtına quşuna bənzərdi. Sarsıntı keçirən imperiyanın öz ömrünü uzatmaq üçün qana susadığı bir vaxtda odlu-atəşli şeirləri ilə qıy vurub hamını ölüm-dirim mübarizəsinə səsləyən Xəlil Rzanın hünərini yalnız döyüşkən nəğməsi ilə qorxunc dalğalara meydan oxuyan fırtına quşunun cəsarətinə bənzətmək olar.

Teymur Əhmədov

LAYIHƏ

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Əsər hansı mövzuda yazılıb? Şairi narahat edən başlıca problem nədir? Cədvəldən istifadə edin.

Əsərin mövzusu	Əsərdə qaldırılan başlıca problem	Nə üçün belə düşünürsünüz?

3. Əsərdə əksini tapmış mətləblərdən hansılarını mühüm sayırsınız? Nə üçün?

4. Şairin qələbəyə qəti inamı nədən qaynaqlanır? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

5. Xocalı soyqırımını törədən düşmən obrazını səciyyələndirin. Fikrinizi əsərdən gətirdiyiniz nümunələrlə əsaslandırın.

Düşmən obrazı üçün səciyyəvi olan cəhətlər	Müəllifin düşmən obrazına münasibəti

6. Əsərin təsir gücünün artmasında bədii təsvir və ifadə vasitələrinin rolunu aydınlaşdırın. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Fikrin təsir gücünün artmasında onların rolu

7. Əsərin başlıca ideyası, sizcə, nədir? Cədvəldən istifadə edin.

Əsərin əsas ideyası	Nə üçün belə düşünürəm

Evde iş

- Şeirdən seçdiyiniz nümunələr əsasında şairin ovqatında baş verən dəyişikliyin səbəbini aydınlaşdırıb qısaca yazın.

III dərs Təbiiq • Müzakirə • Yaradıcı iş

- Müzakirə edin:** Milli azadlıq hərəkatına münasibətinə və yaradıcılığındakı başlıca istiqamətə görə Xəlil Rza Ulutürk hansı sənətkarla müqayisə oluna bilər?
- “Qaytar mənim qüdrətimi, Azərbaycan!” şeirini Q.İlkinin “İntiqam” əsəri ilə müqayisə edin. Müqayisə cədvəlindən, yaxud Venn diaqramından istifadə edin.
- “Qaytar mənim qüdrətimi, Azərbaycan!” şeirinin lirik növdə olduğunu əsaslandıraraq qısaca yazın.
- Şeirin ilk altı misrasının ifadəli oxusunu hazırlayın:
 - misraları iş vərəqində, yaxud dəftərinizdə yazın, sağ tərəfdə ağ yer saxlayın;
 - ifaçılıq vəzifəsini – dinləyicilərə nə çatdıracağınızı mətnin sağ tərəfindəki boş yerdə yazın;
 - mətni misra-misra oxuyub səsinizin aldığı çalarları (kədər, həsrət, təntənə və s.) ifaçılıq vəzifəsinin altında qeyd edin;
 - səsinizdəki dəyişilmələri (tonun yüksəlməsi, alçalması və s.), tələffüzçə fərqləndiriləcək sözləri (məntiqi vurğu qəbul edənləri), fasilələrin yerini müəyyənləşdirib şərti işarələrlə göstərin.
- İfaları dinləyib münasibət bildirin.

Evde iş

- Şeirin sizdə daha güclü təəssürat yaradan parçasının ifadəli oxusuna hazırlaşın. Şərti işarələrdən istifadə etməyi unutmayın.

Müstəqil iş üçün

- Bölmədə tanış olduğunuz sənətkarların həyatı haqqında kitabxana və ya internetdəki mənbələrdən topladığınız məlumat əsasında təqdimat hazırlaşın.

Sabir Əhmədov
DƏNİZDƏN GƏLƏN SƏDA
(ixtisarla)

Əziz ana!

Əvvəla, salam. İkincisi, əgər zəhmət çəkib mənim əhvalımı xəbər almaq istəsən... Mən indi Dərbənd yaxınlığındayam. Çişkinli-dumanlı bir havadı. Əsla nigaran qalma, bircə gələ üşümürəm. Yaxşısı budur, hər şeyi olduğu təki sənə söyləyim. Bilirəm, gecən-gündüzün yoxdur. Bilirəm, şəhərin bütün xəstəxanalarını, meyitxanaları dolaşmışam. Bircə saat gecikəndə gəlib görürdüm, ayağından asılmış quş təki evvandasən... Səni intizarda qoy-mayacam. Hər şeyi bilməlisən...

Yanvarın on doqquzundan iyirmisinə keçən gecə, haman qaramat gecə məni evdən buraxmaq istəmədin. Səni ovundurub inandırtdım ki, heç nədən qorxma. Dostlarım oradadır, getməsəm, inciyərlər. Biz Tiflis prospektində, Biləcəri yoxuşunun şəhərə aşdığı yerdə dayandım. Qoşun şəhərə soxulanda birinci bizimlə qarşılaşdı. Tanklar yeridi üstümüzə. Heç birimiz inanmadıq. Dedik, bəs qorxudurlar, çatıb dayanacaqlar. Tankların ardınca gələn soldatların avtomatdan atdığı güllələri fişəng sandıq...

Hə, əziz ana! Həndəvərimdə neçə oğlan yıxıldı, yenə inanmadım. Onda inandım ki, sənəmi güllələr odladı.

...Tanklar ötdü, avtomatlar xiyaban boyu gurladı. Biçib-töküldülər. Ardınca yeni dəstələr, maşınlar gəldi. Küçə fanarları söndürülmüşdü. Nə baş verdiyini, yoldaşlarıma başına nə gəldiyini öyrənməkdən ötrü dikəlib boylanmağa çalışdım. Yaxında bir neçə hərbi sanitar maşını dayandı. Oradan soldatlar düşdülər. Yır-yığış başladı. Aralarında saqqallı, qarasifət cavanlar vardı. Bunlar lap insafsızdılar.

Kolların arasına cumur, küçəyə sərilmiş şəhidlərin üstünü alır, avtomatdan, tapançadan atəş açır, can verəni yenidən gülləyə tutur, ölənə bir də öldürürdülər. Kürüdülər, topladılar. Ocaq çatıb yandırdılar... Bizi örtülü maşınlarla mindirib, aradan çıxartdılar. Şəhərin bu yanlarına yaxşı bələd deyildim. Amma anladım, maşınlar dəniz körpülərinə gedirdi. Torpaqdan çıxıb, taxta döşəmə ilə sürdülər.

Yaxınlıqda bir neçə hərbi kater dolanmaqda idi. Körpüyə iki "Hidroqraf" gəmi bağlanmışdı. Ardımızca "Ural" avtomobilləri, PDM sanitar – "təcili yardım" gəlməkdə idi. Bizi "Hidroqraf"ın göyertəsinə götürdülər. Düşürəndə dönə-dönə yoxlayırdılar. Fanarları üzümü-zə saldılar, gözlərimizə tuşladılar. Əyilib, nəfəsimizi imsilədilər.

Tək-tək tapançalar açıldı, baltalar işə düşdü; iri bıçaqlar götürmüşdülər. Gülləyə qənaət etdilər. Tam sakitlik olsun deyər əl-ayağı tərpanəni oradaca bitirdilər. Göyertədə üstümüzə çadır çəktilər. Gəmi körpüdən aralandı. Səhər açılmışdı. Səfərə yollanacağımızı, amma haraya aparılacağımızı bilmədiyimiz halda, göyertədə təşvişə düşdülər. Demə, Xəzər Gəmiçilik İdarəsi hərbi gəmilərin buxtadan çıxmağına icazə verməmişdi. Bizim neftdaşıyan, quru yük aparan böyük gəmilərimiz limanın giriş-çixışını, kanalları tutub dayanmışdılar.

Körfəz mühasirəyə alınmışdı. Radio-ratsiya ilə danışığa başlamışdılar. Bumbuz dəmir anbarlardan nə söyləndiyini eşidirdik: hərbi donanma Xəzər Gəmiçiliyindən tələb edirdi ki, yolu açsınlar. Bizimkilər qəti etiraz edib bildirdilər: "Sizin gəmilərə baxmalıyıq. Apardığınız nədir?" "Hərbiçilərin ailəsini köçürürük", – dedilər.

Xəzər gəmiçiləri bildirdi ki, bizim adamlar sizin gəmiləri yoxlamalıdır. Əks halda, bircə hərbi gəmi limandan çıxma bilməyəcək. Üç gün öcəşdilər. Xəzər gəmiçiləri hərbi gəmilərin

yerləşdiyi “Sabit Orucov” tankerinə keçdilər, qərargah orada idi. Deputat komissiyasının bütün səyinə baxmayaraq, onları hərbi gəmilərə buraxmadılar.

Donanma katerləri yaxınlaşdı. Bizim gəmiləri hədələdilər: “Yol verməsəniz, atəş açacağıq”. Xəzər gəmiçiləri dediklərində dayanıb, hərbi komandanlığa bildirdilər: “Sizin gəmilərə meyit yüklənmişdir. Gecə qoşun şəhərə soxularkən həlak olanlar körpülərə daşınmışdır. Siz törətdiyiniz cinayətin izini itirmək istəyirsiniz”.

Keşikçi katerlərin top lülələri Xəzər gəmilərinə tuşlandı... Yanvarın iyirmi ikisi, səhər saat onda buxtanı tutmuş Xəzər gəmiləri fit verməyə başladılar. Əllidən artıq gəminin göyərtəsindən qopan haray Bakı üzərində dalğalandı... Şəhidləri dəfn edirdilər, ana!

Eşitmişdik, şəhidləri Dağüstü parkda basdıracaqdılar. Bizimkilərdən kimsə qımıldandı: “Bizə də ora qismət olsaydı, elə bilərdim, başımıza heç bu qəziyyə gəlməyib”.

“Hidroqraf” açıq dənizə çıxdı... Səhərə az qalırdı, bütün gecəni üzmüşdük. Taleyin qismətinə bax, ana. Dənizçi olmuşam, mənim anam. Üzürəm... Əzəlcə sualtı qayıqların görünməz, dərin yolları ilə düz 5 gün dolandıq. Sonra hərəməz bir diyara tuş olduq. Kimi Şah dilində üzə çıxdı, kimi Türkanda. Axı dəniz ölü saxlamır; şaqqalayıb baş bir yana, bədən özgə yana atmışdılar, itib bataq. Çıxansa vardı. Bullada vertolyotlar alçaqdan güllə yağdırır, dəlib deşirdi, getsin alta. Türkan balıqçıları gördü. Kənd duyuyq düşdü. Balıqçılar qayığa minib gəldilər. Xəzərə yiyələnmiş keşikçi katerlər pusquda imiş. Balıqçı da, onun gördüyü də yoxa çıxdı...

Dənizə qar yağır. Qarşidan yaz gəlir. Dənizə qar yağır, başıma qar ələnir. Xəzər Dərbənd altında necə burulğanlı imiş. Bizə daha nə qar əsər edər, nə külək. Nə dalğalar batırar, nə fırtına susdurar.

Yamacda Dərbənd mayakı yanır. Dalğaların qucağında sahilə üzürəm. Allah üzümə baxar, qədim Azərbaycan şəhərinin sakinləri görər məni. Görsələr, xilas edəcəklər.

Bacılarımı öp, məni gözləmə”.

Sənin dənizçi oğlun.

1 fevral 1990-cı il.

CƏNUBİ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

**MƏHƏMMƏDHÜSEYN
ŞƏHRİYAR**
(1905 – 1988)

• Onun yaradıcılığı təkcə ona görə qiymətli deyildir ki, xalq ruhu ilə yoğrulub, həm də ona görə dəyərlidir ki, otaylı-butaylı ədəbiyyatımızın arasında yeni və heç vaxt zəifləməyəcək körpü salıb.

İslam Qəribli

Yada salın

- Cənubi Azərbaycan həyatından bəhs edən hansı əsərlərlə tanışsınız?
- Bu əsərlərdə daha çox hansı mətləblər əksini tapır?

Düşünün

- Xalq adət-ənənələrinin geniş əks olunduğu əsərlər sizdə hansı hiss və düşüncələr yaradır?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

HEYDƏRBABAYA SALAM

(ixtisarla)

– birinci hissə –

Heydərbaba, ildırımlar şaxanda,
Sellər, sular şaqqıldayıb axanda,
Qızlar ona səf bağlayıb baxanda
Salam olsun şövkətüzə, elüzə,
Mənim də bir adım gəlsin dilüzə.

Heydərbaba, kəkliklərin uçanda,
Kol dibindən dovşan qalxıb qaçanda,
Bağçaların çiçəklənib açanda
Bizdən də bir mümkün olsa, yad elə,
Açılmayan ürəkləri şad elə.

Bayram yeli çardaqları yıxanda,
Novruzgülü, qarçıqəyi çıxanda,
Ağ buludlar köynəklərin sıxanda
Bizdən də bir yad eləyən sağ olsun,
Dərdlərimiz qoy dikəlsin, dağ olsun.

Heydərbaba, sənin üzün ağ olsun,
Dörd bir yanın bulaq olsun, bağ olsun,
Bizdən sonra sənin başın sağ olsun,

Dünya qəzov-qədər, ölüm-itimdir,
Dünya boyu oğulsuzdur, yetimdir.

Heydərbaba, igid əmək itirməz,
Ömür keçər, əfsus, bərə bitirməz,
Namərd olan ömrü başa yetirməz,
Biz də, vallah, unutmırıq sizləri,
Görəmməsək, halal edin bizləri.

Heydərbaba, Mirəjdər səslənəndə,
Kənd içinə səsdən-küydən düşəndə,
Aşıq Rüstəm sazın dilləndirəndə,
Yadıdadır, nə hövləsək qaçardım?
Quşlar təkin qanad çalıb uçardım.

Heydərbaba, Quru gölün qazları,
Gədəklərin sazaq çalan sazları,
Kənd-kövşənin payızları, yazları,
Bir sinema pərdəsidir gözümdə,
Tək oturub seyr edərdəm özüm də.

Heydərbaba, dağın-daşın sərəsi,
Kəklik oxur, dalısında fərəsi,
Quzuların ağı, bozu, qərəsi,
Bir gedəydim dağ-dərələr uzununu,
Oxuyaydım: “Çoban, qaytar quzunu”.

Biçin üstü sünbül biçən oraqlar,
Elə bil ki zülfü darar daraqlar,
Şikarçılar bildirçini soraqlar,
Biçinçilər ayranların içərlər,
Bişulənib sondan durub biçərlər.

Qarı nənə gecə nağıl deyəndə,
Külək qalxıb qarı-bacanı döyəndə,
Qurd keçinin Şəngülüsün yeyəndə
Mən qayıdıb bir də uşaq olaydım,
Bir gül açıb ondan sonra solaydım.

Əmməcanın bal-bəlləsin yeyərdim,
Sondan durub üst donumu geyərdim,
Bağçalarda tiringəni deyərdim.
Ay özümü o əzdirən günlərim,
Ağac minib, at gəzdirən günlərim.

Həci xala çayda paltar yuyardı,
Məmmədsadix damlarını suvardı,
Heç bilməzdik, dağdır, daşdır, divardır.
Hər yan gəldi, şıllaq atıb aşardıq,
Allah, nə xoş, qəmsiz-qəmsiz yaşardıq.

LAYIHƏ

Heydərbaba, bulaqların yarpızı,
 Bostanların gülbələri, qarpızı,
 Çərçilərin ağ nobatı, saqqızı,
 İndi də var damağında, dad verər,
 İtkin gedən günlərimdən yad verər.

Bayram idi, gecəqusu oxurdu,
 Adaxlı qız bəy corabın toxurdu,
 Hər kəs şalın bir bacadan soxurdu,
 Ay nə gözəl qaydadı şal sallamaq,
 Bəy şalına bayramlığın bağlamaq.

Şal istədim, mən də evdə ağladım,
 Bir şal alıb tez belimə bağladım,
 Qulamgilə qaçdım, şalı salladım,
 Fatma xala mənə corab bağladı,
 Xan nənəmi yada salıb ağladı.

Bayram olub, qızıl palçıq əzərlər,
 Naxış vurub, otaqları bəzərlər,
 Taxçalara düzmələri düzərlər,
 Qız-gəlinin findıqçası, hənası,
 Həvəslənər anası, qaynanası.

Yumurtanı göyçək, güllü boyardıq,
 Çaqqışdırıb sınıqların soyardıq,
 Oynamaqdan bircə məgər doyardıq?
 Əli mənə yaşıl aşıq verərdi,
 İrza mənə novruzgülü dərərdi.

Novruzəli xərməndə vəl sürərdi,
 Gahdan yenib küləşlərin kürərdi,
 Dağdan da bir çoban iti hürərdi,
 Onda gördün, ulaq ayaq saxladı,
 Dağa baxıb qulaqların şaxladı.

Qış gecəsi tövlələrin otağı,
 Kəndlilərin oturağı, yatağı,
 Buxarıda yanar odun yanağı,
 Şəbçərəsi, girdəkani, iydəsi,
 Kəndi basar gülüb-danışmaq səsi.

Heydərbaba, Nənəqızın gözləri,
 Rəxşəndənin şirin-şirin sözləri,
 Türki dedim, oxusunlar özləri,
 Bilsinlər ki, adam gedər, ad qalar,
 Yaxşı-pisdən ağızda bir dad qalar.

LAYIHƏ

Yazqabağı gün güneyi döyəndə,
Kənd uşağı qar gülləsin sövəndə,
Kürəkçilər dağda kürək zivəndə,
Mənim ruhum elə bilin, ordadır,
Kəklik kimi batıb qalıb, qardadır.

Qarı nənə uzadanda işini,
Gün buludda əyirərdi təşini,
Qurd qocalıb çəkdirəndə dişini,
Sürü qalxıb dolayıdan aşardı,
Badyaların südü aşıb-daşardı.

Bostan pozub gətirərdik aşağı,
Doldurardıq evdə taxta-tabağı,
Təndirlərdə bişirərdik qabağı,
Özün yeyib, toxumların çırtlardıq,
Çox yeməkdən lap az qala çatlardıq.

Vərziğandan armudsatan gələndə
Uşaqların səsi düşərdi kəndə,
Biz də bu yandan eşidib-biləndə
Şıllaq atıb bir qışqırıq salardıq,
Buğda verib armudlardan alardıq.

Heydərbaba, ağacların ucaldı,
Amma hayıf, cavanların qocaldı,
Toğluların arıqlayıb acaldı,
Kölgə döndü, gün batdı, qaş qərəldi,
Qurdun gözü qaranlıqda bərəldi.

Xoşginabı yaman günə kim salıb?
Seyidlərdən kim qırılıb, kim qalıb?
Amir Qafar dam-daşını kim alıb?
Bulaq genə gəlib gölü doldurur,
Ya quruyub, bağçaları soldurur?

Amir Qafar seyidlərin tacıydı,
Şahlar şikar etməsi qıyqacıydı,
Mərdə şirin, namərdə çox acıydı,
Məzlumların haqqı üstə əsərdi,
Zalimləri qılinc təkin kəsərdi.

Mirmustafa dayı, ucaboy baba,
Heykəlli-saqqallı Tolustoy baba,
Eylərdi yas məclisini toy baba.
Xoşginabın abi-rusu, ərdəmi,
Məscidlərin, məclislərin görkəmi.

LAYIHƏ

Mənim atam süfrəli bir kişiydi,
El əlindən tutmaq onun işiydi,
Gözəllərin axıra qalmışıydı,
Ondan sonra dönərgələr dönüblər,
Məhəbbətin çıraqları sönüblər.

Səhər tezdən naxırçılar gələrdi,
Qoyun-quzu dam-bacadan mələrdi,
Əmməcanım körpələrin bələrdi,
Təndirlərin qovzanardı tüstüsü,
Çörəklərin gözəl iyi, istisi.

Göyərçinlər dəstə qalxıb uçarlar,
Gün saçanda qızıl pərdə açarlar,
Qızıl pərdə açıb, yıgıb qaçallar,
Gün ucalıb, artar dağın cəlalı,
Təbiətin cavanlanır cəmalı.

Heydərbaba, qarlı dağlar aşanda,
Gecə karvan yolun azıb çaşanda,
Mən hardasam, Tehranda, ya Kaşanda,
Uzaqlardan gözüüm seçər onları,
Xəyal gəlib, aşıb keçər onları.

Heydərbaba, göylər bütün dumandı,
Günlərimiz bir-birindən yamandı,
Bir-birizdən ayrılmayın, amandı,
Yaxşılığın əlimizdən alıblar,
Yaxşı bizi yaman günə salıblar!

Bir soruşun bu qarğınmış fələkdən,
Nə istəyir bu qurduğu kələkdən?
Deynə, keçirt ulduzları ələkdən,
Qoy tökülsün, bu yer yüzü dağılsın,
Bu şeytanlıq qurğusu bir yıxılsın.

Bir uçaydım bu çırpınan yelinən,
Bağlaşıydım dağdan aşan selinən,
Ağlaşıydım uzaq düşən elinən,
Bir görəydim, ayrılığı kim saldı?
Ölkəmizdə kim qırıldı, kim qaldı?

Heydərbaba, mərd oğullar doğginan,
Namərdlərin burunların ovginan,
Gədəklərdə qurdları tut boğginan,
Qoy quzular ayın-şayın otlasın,
Qoyunların quyruqların qatlasın.

LAYİHƏ

Heydərbaba, sənin könlün şad olsun,
Dünya varkən ağzın dolu dad olsun,
Səndən keçən tanış olsun, yad olsun,
Deynə, mənim şair oğlum Şəhriyar,
Bir ömürdür, qəm üstünə qəm qalar.

– ikinci hissə –

Heydərbaba, gəldim səni yoxluyam,
Bir də yatam, qucağında yuxluyam,
Ömrü qovam, bəlkə, burda haxlıyam,
Uşaqlığa deyəm: bizə gəlsən bir,
Aydın günlər, ağlar yüzə gülsən bir!

Heydərbaba, çəkdin məni gətirdin,
Yurdumuza, yuvamıza yetirdin,
Yusifivi uşaq ikən itirdin,
Qoca Yəqub, itmişəm də tapıbsan,
Qavaliyib qurd ağzından qapıbsan.

Gedənlərin yeri burda görünür,
Xanım nənəm ağ kəfənin bürünür,
Dalımcadır, hara gedim, sürünür:
– Bala, gəldin? Niyə belə gec gəldin?
Səbrim sənnən güləşdi, sən güc gəldin.

Zaman keçir, üfüqlərdə toz qalır,
Karvan kimi uzaqlarda toz salır,
Duman gəlir, yürəkləri çulğalır,
Ürək deyir: Zaman, keçmə, amandur,
Keçənlərdə gözüüm var, bir dayan, dur!

Çox şükrü var, yenə gəldux, görüşdux,
İtənlərdən, bitənlərdən soruşdux,
Küsmüşdux, Allah qoysa, barışdux,
Bir də görüş qismət ola, olmaya,
Ömürlərdə fürsət ola, olmaya.

Burda xəyal meydanları genişdi,
Dağlar, daşlar bütün mənə tanışdı,
Görcək məni Heydərbaba danışdı:
– Bu nə səddi, sən aləmə salıbsan,
Gəl bir görək, özün harda qalıbsan?

Bu xırmanda “Aradanxır” oynardıq,
Comalaşib qarışqatək qaynardıq,
Yavaş-yavaş baxçalarda ağnardıq,

LAYİHƏ

Ağaclardan çilik-ağac kəsərdik,
Qoruqçunun qorxusundan əsərdik.

Bu tövlədə sarı inək doğardı,
Xanım nənəm inəkləri sağardı,
Ana iysi dam-divardan yağardı,
Mən buzovu qucaqlardım qaşmasın,
Deyərdi: – Bax, badya dolsun, daşmasın.

Bu damlarda çoxlu cızıq atmışam,
Uşaqların aşıqların udmuşam,
Qurquşunlu saqqə alıb satmışam,
Uşaq necə heç zadınan şad olar,
İndi bizim qəmi tutmur dünyalar.

Məktəb qalır, uşaqlar dərs alırlar,
Hey yazırlar, hey pozurlar, yazırlar,
Molla İbrahim özü, evi qalırlar,
Amma bizim yoldaşlardan qalan yox,
Bunlardan bir bizi yada salan yox.

Bir vaxtında bu məktəb pərgar idi,
Bir Müseyyib, bir Məmdəsən var idi,
Biri xəlfə, biri vərzişkar idi,
Axund bizlə oynamağa gedərdi,
Özü bizə oynamaq öyrədərdi.

Dedim, balam, o Məmdəsən nolubdu?
Məlum oldu, tifil bala ölübdü,
Nə var, nə var, burnundan qan gəlibdi,
Bir yel əsir, baxırsan, Məmdəsən yox,
Bu kənddə bir burun qanı kəsən yox...

Dedim, deyin Müseyyibə nə gəldi?
Qulam, gördüm, ağlar göz ilə gəldi,
Dedi: o da bahalıq düşdü, öldü,
Dedim, yazıq bizlə hasıl bölənlər,
Bitməyəndə aclarından ölənlər.

Bu məktəbdə şerin şəhdin dadmışam,
Axundun ağzından qapıb udmuşam,
Gahdan da bir axundu allatmışam,
– Başım ağrır, – deyib, qaçıb getmişəm,
Baxçalarda gedib gözdən itmişəm.

Azad olanda məktəbdən çıxardıq,
Hücum çəkib biri-birin sıxardıq,
Yolda hər nə gəldi, vurub yıxardıq,

LAYİHƏ

Uşaq demə, ipin qırmış dana de,
Bir dana da demə, əlli dana de.

Kəndli yazıq çıraq tapmır yandıra,
Görüm sizin bərqiz qalsın andıra,
Kim bu sözü ərbablara qandıra:
Nədir axır bu millətin günahı?
Tutsun sizi, görüm, məzlumlar ahı!

Hər nə alır, baha verir qiyməti,
Ucuz, fəqət əkinçinin zəhməti,
Bitənindən artıq biçən ücrəti,
Kənd uşağı gedir yolda işləyə,
Orda, bəlkə, qəndi tapa, dişləyə.

Kəndli gəlin kimi dünyanı bəzər,
Öz övrəti yamaq-yamağa düzər,
İynə bəzər xalqı, özü lüt gəzər,
İndi də var çarsablar albaxdı,
Uşaqların qıç-paçası çılpaxdı.

Bu zəmidə gedib gözdən itərdik,
Tonqal qurub sütülləri ütərdik,
Deyib-gülmək muradına yetərdik,
El də gülsün, muradına yetişsin,
Ürəklərin yaraları bitişsin.

Heydərbaba, səndə dəfinələr var,
Dağlar vədiəsi xəzinələr var,
Amma sənə bənzər də sinələr var,
Bu sinələr dağlar ilə danışır,
Dağlar kimi göylər ilə qonuşur.

Heydərbaba, səni vətən bilmişdim,
Vətən deyib, baş götürüb gəlmişdim,
Səni görüb göz yaşımı silmişdim,
Halbuki lap qəmli qürbət səndəymiş,
Qara zindan, acı şərbət səndəymiş.

Kim qaldı ki, bizə buğun burmadı,
Altdan-altdan bizə kələk qurmadı,
Bir mərd oğul bizə havar durmadı,
Şeytanları qucaqlayıb gəzdiz siz,
İnsanları ayaqlayıb, əzdiz siz.

Divar ucaldı, gün bizə düşmədi,
Zindan qaraldı, göz-gözü seşmədi,
Gündüz gözü mənim lampam kəşmədi,

Sel də basdı, emmiz dolub göl oldu,
Çox yazığın evi çönüb çöl oldu.

Bu baxçadan alçaları dərərdik,
Qış adına çıxıb damda sərərdik,
Hey də çıxıb yalandan çöndərərdik,
Qış zumarın yayda yeyib doyardıq,
Bir külli də minnət xalqa qoyardıq.

Evlər qalır, ev sahibi yox özü,
Ocaqların ancaq işıqlar közü,
Gedənlərin az-çox qalıbdır sözü,
Bizdən də bir söz qalacaq, ay aman!
Kimlər bizdən söz salacaq, ay aman!

Aşıq deyər: Bir nazlı yar var imiş,
Eşqindən odlanıb yanar var imiş,
Bir sazlı, sözlü Şəhriyar var imiş,
Odlar sönmüb, onun odu sönməyib,
Fələk çönüb, onun çarxı çönməyib.

Heydərbaba, alçaqların köşk olsun,
Bizdən sonra qalanlara eşq olsun,
Keçmişlərin gələnlərə məşq olsun,
Övladımız məzhəbini danmasın,
Hər içiboş sözlərə aldanmasın!

I dər

Məzmun üzrə iş

1. Əsərin birinci hissəsini oxuyun (bunu fərdi səssiz oxu, səslə oxunun dinlənilməsi və s. şəkildə yerinə yetirə bilərsiniz).
2. İlk təəssüratınızı siniflə bölüşün.
3. Parta yoldaşınızla birlikdə aşağıdakı tapşırıqları yerinə yetirin:
 - a) Tanış olmayan, fərqli yazılan sözlərin, ifadələrin mənalərini aydınlaşdırmağa çalışın.
 - b) Ayırı-ayrı misralarda ifadə olunmuş və ilk oxuda başa düşmədiyiniz fikirləri açıqlamağa səy göstərin.
 - c) Müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirin.
4. Aşağıdakı suallara cavab hazırlayın:
 - Hansı təbiət hadisələri, təbiət gözəllikləri əsərdə geniş əks olunub?
 - Əsərdə xalqımızın hansı adət-ənənələri xatırlanıb?
 - Novruz bayramının keçirilməsi necə yada salınıb?
 - Kənd adamlarının həyat tərz, məşguliyyəti əsərdə necə təsvir edilib?
 - Uşaqılıq illərinin xatirələri əsərdə necə yada salınıb?
 - Əsərdə doğma yurdla bağlı hansı arzular ifadə olunub?
5. Kiçik qruplarda birləşərək yerinə yetirdiyiniz bütün işlərin nəticələrini müzakirə edin və ümumiləşdirin.
1. Təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

Evdə iş

- a) Poemanın ardını (ikinci hissə) oxuyun.
- b) Tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

LAYIHƏ

II dərslər Məzmun üzrə iş

1. Evdə oxuduğunuz hissəni bir daha nəzərdən keçirin, kiçik qruplarda birləşərək tapşırıqları yerinə yetirin:
 - a) Sizin üçün ayrılmış bəndlərdəki söz və ifadələrin mənasını dəqiqləşdirin.
 - b) Ayrı-ayrı misralarda ifadə olunmuş və ilk oxuda başa düşmədiyiniz fikirləri aydınlaşdırmağa çalışın.
 - c) Müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirin.
 - d) Üzərində işlədiyiniz bəndlərin məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın.
2. Təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

• Bilik və bacarıqlarınızı tətbiq edin.

3. Müzakirə edin: Poemanın ikinci hissəsi məzmunca birinci hissədən fərqlənirmi?
4. “Heydərbabaya salam” əsərinin poema janrında olduğunu təsdiq edən bir neçə cəhət yazın.

“Heydərbabaya salam” poemadır, çünki ...

Evdə iş

- “Heydərbabaya salam” əsəri və onun müəllifi haqqında təəssüratım” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.

III dərslər Təhlil üzrə iş

• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Əsər nəinki Azərbaycan, eləcə də dünya ədəbiyyatında lirik poemanın nadir incilərindən biridir. Uşaqlıq illərini Heydərbaba dağının ətəklərində, Xoşginab, Şəngilova, Qayısqurşaq, Qaraçəməndə keçirən Şəhriyarın hafizəsində bu yerlərlə bağlı xatirələr silinməz iz buraxmışdır. Bu torpağın əsrarəngiz təbiəti, xalq həyatının ayrı-ayrı məqamları, insanların unudulmaz siması, müxtəlif hadisələr şairin yaddaşına həkk olunmuş, illər sonra poemada bədii lövhələrə çevrilmişdir.

Əsər ana dilimizin möhtəşəmliyini təsdiq edən poetik abidədir. Şifahi xalq ədəbiyyatının ruhu, xalq etnoqrafiyasına məxsus cizgilər və canlı xalq dili bir-birinə qovuşmuş, nəticədə təkrar olunmaz gözəlliyi ilə seçilən ölməz sənət əsəri meydana gəlmişdir. Bənzərsiz bədii təsvir və ifadə vasitələrindən orijinal tərzdə istifadə poemanın poetik qüdrətini artıran amillərdəndir. Əsərlə bağlı tapşırıqları yerinə yetirərkən deyilənləri nəzərə almaqla yanaşı, bədii təmin edən digər vasitələri, müəllifin bəzən üstüörtülü ifadə etdiyi mühüm mətləbləri aydınlaşdırmağa çalışın.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Əsər xoşunuza gəldimi? Səbəbini izah edin.
3. Bu əsəri yazmaqda şairin məqsədi, sizcə, nə olmuşdur?
4. “Poemada ciddi ictimai və siyasi problemlər əksini tapmışdır” fikrini doğru saymaq olarmı? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.
5. Əsərin bədii cəhətdən kamil olmasının başlıca səbəbləri, sizcə, hansılardır?
6. Əsərdəki başlıca fikir – ideya, sizcə, nədir?

Evdə iş

• Mövzulardan birini seçib təqdimata hazırlaşın.

- a) Poema şairin xalqına və vətəninə sonsuz sevgisinin bədii ifadəsidir.
- b) M.Şəhriyarın ana dilində yazdığı bədii əsərlər.

IV dərslər Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş

1. Kiçik qruplarda birləşib, aşağıdakı tapşırıqları yerinə yetirin.
 - a) Filoloq-tənqidçi Tofiq Hacıyev yazır: “Dərdi ana dilində daha kövrək, daha zərif demək olur – ümumiyyətlə, dərdin dili layla dilidir. Və insan nə qədər dil bilsə də, dərdini, ağrısını düşünəndə

ana dilində düşündür. Ən dəhşətli ağrının ana dilində təzahürü ümumbəşəri psixoloji qanundur. Həmin qanuna görə, ən dərdli, ən həzin əsərini – “Heydərbabaya salam”ı Şəhriyar öz ana dilində – türkçə yazdı”.

Tənqidçinin fikrinə haqq qazandırmaq olarmı? Nə üçün?

b) Tənqidçi Bəkir Nəbiyev yazır: “Xalq həyatının təsviri “Heydərbabaya salam” əsərində o qədər təbii, səmimi və səciyyəvi cəhətləri ilə verilir ki, oxucu əsərin obrazları ilə birlikdə, az qala, həmin həyatı yaşayan adamlardan birinə çevrilir”.

Siz bu barədə nə düşünürsünüz? Fikrinizi əsaslandırın.

c) Azı iki mənbədən seçdiyiniz material əsasında poemanın xalq həyatı ilə sıx bağlı olduğunu əsaslandırın.

d) Poema ilə bağlı doğru hesab etdiyiniz fikirləri müəyyənləşdirin və əsərdən onları təsdiq edən nümunələr seçib yazın.

Əsərlə bağlı fikirlər	Bu fikirləri təsdiq edən nümunələr
Xalqın taleyində sarsıdıcı rol oynayan faciəvi hadisələrə işarə edilmişdir.	
Şair dövlətin farslaşdırma siyasətinə etiraz edir.	
Milli azadlıq mübarizəsinə gizli çağırış əksini tapmışdır.	
Şair Azərbaycanın ikiye bölünməsinə etiraz səsinə ucaldır.	
Kəndli uşaqlarının təhsil ala bilməməsindən doğan təəssüf hissi əks olunmuşdur.	

e) Poemanın məzmunu ilə səsləşən atalar sözlərini müəyyənləşdirin. Seçiminizi əsaslandırın.

Atalar sözləri	Nə üçün elə düşünürəm
Vətənə gəldim, imana gəldim.	
El igidləri ilə tanımar.	
El bir olsa, dağ oynadar yerindən.	
Vaxt atlı, biz piyada.	
Mərd igidlər süfrə açar, ad alar.	
Vətəni yadına düşən qərrib ağlamasın, neyləsin?	

2. Poemadan seçdiyiniz bir, yaxud iki bəndin ifadəli oxusuna hazırlaşın.

– Əvvəlcə ifaçılıq vəzifəsini – dinləyicilərə nə çatdıracağınızı aydınlaşdırın.

– Sonra parçanın oxusunda səsinizin alacağı çalarları dəftərinizdə (mətnin kənarında) yazın.

– Fasilələrin yerini, məntiqi vurğulu sözləri, səs sürətini, ucalığını və s. müəyyənləşdirib şərti işarələrlə göstərin.

3. İfaları dinləyib münasibət bildirin.

Evdə iş

- “Poema Cənubi Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımızın həyatı barədəki təsəvvürümə nə əlavə etdi?” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.

LAYIHƏ

DÜNYA ƏDƏBİYYATI

ERNEST HEMİNGUEY
(1899 – 1961)

• “Yazıcının vəzifəsi dəyişməzdir. O özü dəyişir, amma onun vəzifəsi olduğu kimi qalır. Bu da ondan ibarətdir ki, həmişə həqiqəti yazasan, həqiqətin nədən ibarət olduğunu başa düşəsən, onu elə ifadə edəsən ki, bu həqiqət oxucunun şüuruna onun öz təcrübəsinin bir parçası kimi daxil olsun”.

Yada salın

- Yenilməz, böyük iradə sahibi olan ədəbi qəhrəmanların iştirak etdiyi hansı əsərləri xatırlayırsınız?
- Belə ədəbi qəhrəmanlar diqqətinizi hansı cəhətlərinə görə cəlb edib?

Düşünün

- “İnsanın məğlubiyyəti yalnız müvəqqəti ola bilər” fikrini doğru saymaq olarmı?

Oxuda aydınlaşdırın

- Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.
- Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

QOCA VƏ DƏNİZ

(ixtisarla)

... I ...

O, ikiavarlı balaca qayıqda Qolfstrimdə təkbaşına balıq tuturdu. Düz səksən dörd gün idi ki, dənizə gedir, hər dəfə də əliboş qayıdırdı. İlk qırx gün ərzində balaca oğlan da qoca ilə bərabər getmişdi. Sonra oğlanın valideynləri onu başa saldılar ki, qoca balıqçı uğursuz adamdır. O da ata-anasının təkidi ilə qocadan ayrılıb başqa qayığa getdi, özü də birinci həftə ərzində üç iri balıq gətirdi. Qoca balıqçının halı oğlanı yaman kədərləndirirdi. Hər gün əliboş qayıdanda uşağın ona yazığı gəlirdi. O, hər axşam sahilə gedib qocaya qayıqdan şeylərini – kəndirləri, yelkən dolanmış dor ağacını, ya da nizəni daşımağa kömək edirdi. Yelkən başdan-başa yamaq içində idi. Dor ağacına sarınmış bu köhnə yelkən dəfələrlə məğlubiyyətlərə düşər olmuş alay bayrağına oxşayırdı.

- Uşağın qoca balıqçıya böyük rəğbət bəsləməsinə səbəb, sizcə, nədir?

- Bu təsvir yazıcının hansı niyyətini ifadə edir?

Usanmış, yorğun qoca balıqçı çox arıq idi, peysərini dərin qırıqlar örtmüşdü. Qonur rəngə çalan yanaqlarını ləkələr bürümüşdü. Ləkələr hər iki yanğı boyu sifəti ilə üzəaşağı, boynuna qədər yayılırdı.

Dənizdən ağır, nataraz balıqları dartıb çıxardanda əllərini kəndir kəsib yarıq-yarıq eləmişdi. Bu yarıqların heç biri təzə deyildi, hamısı da susuz səhradakı köhnə çatlara oxşayırdı.

Özü qoca olsa da, dəniz kimi mavi gözlərində gənclik ehtirası vardı, o gözlər qocanın nə qədər məğlubedilməz olduğunu göstərirdi.

– Santyaqo, – oğlan qocaya hörmətlə müraciət etdi, – bundan sonra mən dənizə yenə də səninlə gedəcəyəm. Bir az pul qazanmışam.

Onlar qayıq sahildə yerbəyer eləyib yoxuşla qəsəbəyə qalxdılar. Oğlan qoca balıqçını çox sevirdi, çünki balıq tutmağın bütün sirlərini ondan öyrənmişdi.

Qoca dilləndi:

– Yox, bala, indiki yerin yaxşıdır, bəxtin gətirir, orada qal.

– Yadındadır, bir dəfə səksən yeddi gün hər səhər dənizə getdik, bir dənə də balıq tuta bilmədik? Sonra üç həftə gündə iri bir balıqla sahilə qayıtdıq.

– Yadımdadır, – qoca onun sözünü təsdiqlədi, – bilirəm ki, yanımdan öz xoşunla getməmişən. Mənə inanırsan, amma öz yerində qalsan yaxşıdır.

– Məni atam məcbur etdi, – deyə oğlan özünü təmizə çıxarmağa çalışdı, – mən uşağam, atama qulaq asmalıyam.

– Doğrudur, – qoca dilləndi, – yaxşı eləmişən, başqa cür ola da bilməzdi.

– Atam nədənsə sizin bəxtinizə inanmır.

– Amma biz inanırıq, eləmi?

– Əlbəttə, – oğlan onun sözünü təsdiqlədi, – ustad, “Terras”a gedib bir az pivə içək, şeyləri nə vaxt istəsəniz, evə aparırıq. Pivə pulunu mən verəcəyəm.

– Lap yaxşı! Niyə də içməyə? – deyə qoca razılaşdı, – balıqçı balıqçını qonaq edər də...

Onlar “Terras” restoranına gəlib oturdular. Orada çoxlu balıqçı vardı. Qocanı görəndə gülə-gülə zarafata başladılar. Qoca isə zarafatdan incimirdi. Yaşlı balıqçılar onun halına acıyır, ancaq bunu bürüzə vermirdilər. Onlar qocaya hörmət edirdilər. Balıqçılar tilovu dalğaların axınından nə qədər dərinə atmaqlarından, gözəl havadan, dənizdə görüb-əşitdiklərindən danışır-dılar.

Bu gün balıq ovunda bəxti gətirənlərin hamısı burada idi. Onlar içini çıxarıb təmizləyəndən sonra balıqları bir-birinə bərkidilmiş qoşa taxtaların üstünə köndələn düzmüşdülər. Balıqları anbarda soyuducuya doldurub Havana bazarına aparacaqdılar. Köpək-balıq tutmuş balıqçılar ovlarını limanın o biri başındakı balıq zavoduna təhvil vermişdilər. Orada balıqları tirdən asıb üzgəclərini kəsmiş, qaraciyərlərini çıxarmış, dərilərini də soymuşdular. Duza qoymaq üçün onları uzununa nazik-nazik yarımışdılar.

• Qocanın xarici görünüşü barədə sizdə hansı təsəvvür yarandı?

• Bu dialoq sizdə qoca balıqçı haqqında hansı təsəvvür yaratdı?

• Qocanın uğursuzluğunun böyük əks-səda doğurmasına səbəb, sizcə, nədir?

- Balıqçılar, onların əməyi, yaşadıkları yer – qəsəbə barədə sizdə hansı təsəvvür yarandı?

– Santyaqo...
 – Hə, nə olub? – qoca pivə stəkanını əlində tutub dərin fikrə dalmışdı, keçmişləri yadına salırdı.
 – İcazə ver, gedim sənin üçün sabaha bir neçə sardina tutum.
 – Yox! Lazım deyil. Sən get beysbol oyn. Mən hələ özüm avar çəkə bilirəm. Toru isə Rocelio atar.
 – Yox, gedəcəyəm. Madam ki səninlə balığa gedə bilmirəm, qoy başqa işlərdə sənə kömək edim.
 – Məni pivəyə qonaq elədiyin üçün çox sağ ol. Maşallah, daha yekə oğlansan.
 – Məni birinci dəfə dənizə aparanda neçə yaşım vardı?
 – Beş yaşında idin. Az qalmışdı, dənizə düşüb boğulasan. Balığı tutub qayığa çıxardım. Başladı çırpınmağa, az qaldı, qayığı sındırıb tikə-tikə eləsin. Yadındadır?
 – Əlbəttə, yadımdadır. Yaman çırpınırdı. Quyuğu ilə elə vurdu ki, qayığın oturacağı sındı. Amma sən də o ki var toppuzla əzişdirdin onu... Məni də götürüb qayığın burnuna tulladın. Özün də təpədən-dırnağa qan içində idin.

- Bu dialoq uşaq haqqındakı təsəvvürünü zənci yeni nə əlavə etdi?

– Doğrudanmı, yadında belə yaxşı qalıb, ya mən sonralar nağıl eləyəndə eşitmisən?
 – Səninlə dənizə çıxdığım birinci gündən bəri olub-keçən hər şey yadımdadır.
 Qoca balıqçı günün altında qalmaqdan qan çəkmiş gözləri ilə oğlanı oxşadı; onun baxışlarından etibar və məhəbbət yağırdı.

... II ...

Bir az susandan sonra səsinə mehribanlıq duyulan qoca astadan dedi:

– Doğma oğlum olsaydın, heç nəyə fikir verməyib riskə gedər, səni özüm ilə dənizə aparardım, – qoca təəssüfləndi, – heyif ki, başqasının oğlusan, özün də uğurlu qayığa düşmüşsən.
 – Sardina tutmağa icazə vermirsən?.. Tilova taxılası yemin də yerini bilirəm. Dörd dənəsi bəsimdir.
 – Səhər apardığım yem necə var idi, elə də qalır. Qutuda duzun içinə qoymuşam.
 – Qoy gedim, dörd dənə təzəsini gətirim.
 – Onda bir dənə gətir, – qoca razılaşdı.

- Oğlanın yem gətirmək üçün təkidlə xahiş etməsinə səbəb nə idi?

Oğlan ısrarla dedi:
 – İcazə ver, iki dənə gətirim.
 – Yaxşı, iki dənə gətir. Qoy sən deyən olsun, – qoca onun xətrinə dəymək istəmədi, sonra ehtiyatla soruşdu, – olmaya, balıq yemini oğurlamısan?
 – Yox, pulla almışam. Girimə keçsəydi, əlbəttə, çırpsıdırardım.
 – Qonaqlıq üçün sağ ol, – qoca təşəkkür etdi.

O çox sadə, başısağı, təmizürəkli, həm də təvazökar adam idi. Hiylənin, kələyin nə olduğunu bilməzdi, bu da onun hörmətini daha da artırırdı.

Qoca dedi:

– Ləpə elə-belə qalsa, pis olmaz, sabah hava yaxşılaşar.

– Sabah balığa hara gedəcəksən?

– Fikrim uzaqlara getməkdir. Dan sökülməmiş dənizə çıxacağam. Belə etsəm, külək səmtini dəyişəndə geri qayıda bilərəm.

– Mən də, bəlkə, işlədiyim qayığın yiyəsini dilə tutub uzaqlara apara bildim, – oğlan gülümsədi, – qarmağına iri balıq keçsə, köməyinə gələrək.

– O, sahilədən çox uzaqlaşmır.

– Elədir, – oğlan razılaşdı, – bəlkə, bu dəfə şirnikdirib apara bildim. Gözləri yaxşı görmür. Uzaqda uçan quşları göstərib deyərəm ki, orada balıq var. Balıq üçün dünyanın lap o başına gedər.

– Yəni bu dərəcədə pis görür?

– Kordur da.

– Qəribədir, – qoca mızıldadı, – o ki ömründə çanaqlıbağa tutmağa getməyib. Gözləri niyə xarab olsun?

– Sən ki neçə il moskit sahillərinə gedib çanaqlıbağa tutmusan, bəs niyə gözlərin kor olmayıb? Məşəl kimi parıldayır.

– Ona görə ki qəribə qocayam.

– Birdən çox iri balığa rast gəlsən, tutub çıxarmağa gücün çatar?

– Mənə elə gəlir, çatar. Bu işdə gücdən çox fənd lazımdır.

– Şeyləri yavaş-yavaş aparaq evə, – oğlan ayağa durdu, – oradan da mən toru götürüb sardına tutmağa gedərəm.

... Qoca kəndiri avarlar bənd edilən halqalardan keçirib mıxlara bağladı. Yerində əyləşib kürəkləri götürdü, sinəsini qabağa verib başını əydi, suyu yara-yara dənizə çıxdı. Hava qaranlıq idi, səhərin gözü hələ açılmamışdı. Sahil boyu səpələnmiş başqa qayıqlar da bir-bir hərəkətə gəlir, dənizə çıxırdı. Qoca onları görməsə də, avarlara müqavimət göstərən liman sularının şappıltısını eşidirdi. Aypara təpənin arxasında gizləndiyindən heç nə görünmürdü. Vaxtaşırı hansısa qayıqdan adam səsi gəlirdi. Qayıqların çoxunda sakitlik idi. Dənizin sinəsini tez-tez yaran avarların səsi sükutu pozurdu. Bir azdan qayıqlar limanı arxada qoyub geniş okeana səpələndi. Səxavətli dənizin tükənməz nemətindən bir balıq qoparmaq ümidi ilə hərə bir yönə üz tutdu. Qoca balıqçı bu gün çox uzaqlara getməyi fikrində tutmuşdu. Okeanın səhər havası, ucsuz-bucaqsız mavi suları onu ağuşuna alırdı.

Qaranlıq olsa da, qoca balıqçı səhərin yaxınlaşdığını duyurdu... Avar tərpəndikcə qayıq irəliləyirdi. Balıqlar sudan sıçrayıb havada mayallaq asır, təzədən suya düşürdü. Balıq süzdükcə üzgəci viyıldayırdı. Qoca qanadlı balıqları ayrıca bir istəklə sevir-di. Onlar balıqçının geniş okeandakı əsl dostları idi. O, quşları da sevir, ancaq onlara həm də yazığı gəlirdi. Daima dən axtaran, amma dimdiyinə heç nə keçməyən xırda, zərif

• Yazıçının qoca balıqçıya münasibətini daha hansı məqamlarda müşahidə etdiniz?

• Dəniz balıqçılarının gözlərinin nurdan tez düşməsinə səbəb, sizcə, nədir?

• “Səxavətli dənizin tükənməz nemətindən bir balıq qopartmaq ümidi ilə hərə bir yönə üz tutdu” cümləsi balıqçı əməyi və güzəranı bə-rədəki təsəvvürünüze nə əlavə etdi?

- Qocanın su qaranquşları haqqındakı düşüncələri onunla bağlı təsəvvürünüzə yeni nə əlavə etdi?

nü görmə. Elə aşır-daşır ki, göz açmaq olmur. Yem axtaran bu yazıq quş dəhşətli fırtınalarda dənizə baş vurmali olur, dimdiyinə keçən xırda balığı dalğaların əlindən alır. Bir şey çıxmıyanda cildəşə-cildəşə fəryad qoparırlar, elə bil şikayətlənilb dərldəşirlər. Bu cılız məxluq hüdudsuz okeanın əzəməti qarşısında heç nədir”.

Qoca dənizi ürəkdən sevir. İspaniyada dəniz aşıqları onu *la mar* – pəri deyər əzizləyirdilər. Arabir acıqları tutanda pisləsələr də, çox vaxt hörmətlə yad edirdilər... Köpəkbalığının qaraciyəri tapılmıyanda çoxlu pul qazanmaq üçün motorlu qayıqda balıq tutmağa gedən cavanlar dənizə rəqib kimi baxırlar... Onlar lazım oldu-olmadı, dənizi lənətləyirlər. Qoca üçünə dəniz hər şey idi, onun həyatı idi. Ona ilahə kimi baxırdı. Bu

- Qocanın dənizə sonsuz məhəbbətinin səbəbini yalnız balıqçı olması ilə izah etmək doğru olarmı?

ilahə insan oğluna nələr vermir?! O nə qədər səxavətli, nə qədər lütfkardır! Dəniz qəzəblənib qocanı incidəndə, üz döndərüb heç nə verməyəndə belə balıqçı ondan şikayətlənmirdi. Neyləmək olar, dənizin təbiəti belədir.

Dan söküləndə qoca qarmaqlara yem keçirib tilovları suya atdı. Ləpə qayığı aparırdı. Tilovlardan birincisi qırx, ikincisi yetmiş beş, üçüncüsü yüz, dördüncüsü isə yüz

iyirmi beş dəniz sajəni dərinliyə düşdü. Qoca qarmaqlara cərgə ilə sardina taxmışdı, hamısının da gözlərini qarmağa keçirmişdi. Beləliklə, qarmaqlar yarımdayrə yem çələngi əmələ gətirirdi. Bu da dənizdəki balıqları şirnikdirib aldadacaqdı, iri balıqlar da yemə yaxınlaşmaqdan qorxmıyacaqdı, çünki qarmağın hər tərəfində eyni dadı, eyni ləzzəti duyacaqdı.

Oğlanın verdiyi bir cüt təzə tunes balığını qoca ən dərinə atdığı tilovlara keçirmişdi, o biri iki tilovdan birinə adı skumbriya, o birinə sarı ümrin balığı taxmışdı, ötən dəfə bunlardan istifadə etməyinə baxmayaraq, yemlər yaxşı qalmışdı. Əla növ sardinanın iyi

- Qocanın səriştəli balıqçı olduğunu nədən bilmək olar?

balıqları çəkib qarmağa keçirəcəkdı. Qələm yoğunluğunda yaşıl elastik çubuqlar kəndirə bağlanmışdı, balıq qarmağa toxunan kimi çubuq suya əyiləcəkdı. Kəndirə hər biri iki dəniz sajəni uzunluğunda iki ip də bağlanmış-

dı, bu iplərin də ucuna ehtiyat üçün başqa ip düyünlənmişdi. Bu da qarmağı udası balığa üç yüz dəniz sajəni qədər məsafədə sərbəst üzməyə imkan verəcəkdı.

... III ...

... İki saat idi, günəş doğmuşdu. İndi qoca gündoğana baxanda günəşin tellərini güzgüləndirən dəniz gözlərini o qədər də qamaşdırmırdı. Göz işləyən yerdə yalnız üç qayıq vardı, onlar da zorla seçilirdi, elə bil sahilədən qopmamışdılar.

Qoca fikirləşdi: “Lap uşaqlıqdan gün gözümü qamaşdırır. Amma gözlərim hələ də yaxşı görür, xarab olmayıb. Gün batanda düz ortasına baxıram, gözlərimə qaranlıq çökmür, hərçənd günəş qürub çağı da bərk şölələnir, telləri adamın gözüne batır”.

... Günəş od saçır. Qoca bunu peysərinin yamasından duyurdu. Avar çəkdikcə kürəyindən tər sel kimi axırdı.

“İndi bir az yatıb dincələ bilərəm, hər ehtimala qarşı kəndiri də ayağımın baş barmağına bağlayım ki, tərپənən kimi yuxudan ayılıım. Axın özü qayığı aparacaq. Bu gün düz səksən beşinci gündür, mütləq balıq tutacağam”.

Bu vaxt qələmvarı yaşıl çubuqlardan biri suya sarı əyildi.

“Bax belə, mən istəyəm də elə budur”. Qoca kürəkləri ehmalca sudan çıxardı. Əyilib kəndiri qaldırdı, sağ əlinin baş barmağı ilə şəhadət barmağı arasında saxladı. Nə gərginlik, nə də ağırlıq duydu, kəndiri boş tutmuşdu. Birdən kəndir dartıldı. Hərəkət yavaş və yüngül idi. Qoca bunun nə olduğunu dərhal başa düşdü. Marlen balığı yüz dəniz sajeni dərinliyində çəngəlin ucuna keçirilmiş sardinaları yeyirdi.

Qoca sağ əlində boş tutduğu kəndiri sol əli ilə ehtiyatla tilov ağacından açdı. İndi o, balığa heç nə sezdirmədən kəndiri suya istədiyi qədər buraxa bilərdi. “İlin bu fəslində sahildən bu qədər uzaqda balaca balıq olmaz, yəqin, bu çox yekə balıqdır. Ye, balığım, ye! Ye sardinanı. Yaxşı-yaxşı ye. Yem təzədir. Altı yüz fut dərinlikdə, yəqin, yerin çox soyuqdur, üşüyürsən. Qaranlıq, üstəlik də soyuq. İndi o qaranlıqda bir dəfə çevril, sonra əvvəlki vəziyyətini al, yenə ye!”

Kəndir yavaşca tərپəndi. Sonra bərk dartıldı; görünür, balıq sardinaları qarmaqdan qopara bilmirdi. Sonra heç nə baş vermədi.

Qoca səsləndi:

– Gəl görüm. Bir də, hə! Yaxşı-yaxşı iylə! Qoy ləzzətli iy səni məst eləsin. İştahla ye! Onları yeyəndən sonra tunesin də dadına bax. Tunes bir az bərk olsa da, ləzzətlidir. Balığım, çəkinmə, ye!

Kəndiri baş barmağı ilə şəhadət barmağı arasında tuta-tuta qoca başqa kəndirlərə, iplərə də nəzər yetirirdi. O yenə də yüngül bir təkan hiss etdi.

– Yeyəcək! Ağzı nədir, yeməsin, – qoca qışqırdı, – Allah özü ona ruzi yetirib...

Yox, balıq tilova gəlmədi, harasa getdi.

Kəndir daha tərپənmirdi. Qoca heç nə başa düşmədi.

– Gedə bilməz, həzrət İsa özü onu getməyə qoymaz. Yerini dəyişdirir. Çox güman, bu balıq əvvəllər bir dəfə qarmağa keçib, odur ki indi ehtiyatlı dolanır.

Kəndir yüngülcə tərپəndi, qocanın kefi kökəldi.

– Mən dedim axı, yerini dəyişir, tilova gələcək.

Balığın kəndiri yenə yavaşca tərپətməsi qocanı sevindirdi, ancaq gözlənilməz ağır təkəndən balıqçı sarsıldı. Görünür, balıq çox yekə, çox da ağır idi; qoca kəndiri buraxdı, kəndir sürüşə-sürüşə sürətlə aşağıya, dərinə, lap dərinə getdi. Qoca ehtiyat üçün saxladığı kələflərdən birini işə saldı. Kəndir dərinə getdikcə qoca barmaqlarına düşən gücdən balığın nəhəngliyini açıq-aydın hiss edirdi.

– Bu balıq nə boydadır? – qoca təəccüblə mızıldandı, – görünür, qarmağı köndələninə udub, o da ilişib ağzına, indi qurtulmağa can atır, kəndiri qırıb qaçmaq istəyir.

Qoca fikirləşdi: “Dönüb qarmağı udacaq”. Ancaq düşündüyünü dilə gətirməyə qorxurdu; ona elə gəlirdi, arzu dilə düşəndə baş tutmur. Qarmağa keçən balığın çox yekə olduğunu anlayırdı. Bu dəqiqə balığın ağzına keçmiş qarmağı da, qarmağa sancılı tunesi də götürüb dənizin dərin qaranlıqlarına necə can atdığını aydın təəvvür edirdi. Balıq tərپəndikcə qoca onun nə ağırlıqda olduğunu bir az da yaxşı duyurdu. Ağırlıq birdən artdı, qoca kəndiri boşaltdı, sonra bir anlığa onu barmaqları arasında saxlayıb buraxmadı. Ağırlıq və gərginlik yenə artdı. Kəndir aşağı dartılırdı.

– Əməlli-başlı tutdu, – deyə qoca rahatlandı, sonra kəndiri dənizə buraxa-buraxa sol əliylə iki kələfin kəndirini açıb ikinci çəngəlin ehtiyat kələfinə caladı. İndi o, nəhəng

balıqla vuruşmağa hazır idi. Dənizə buraxdığından başqa hər biri qırx dəniz sajeni uzunluğunda üç ehtiyat kələfi vardı.

“Bir az da ud görək, – qoca xəyalən balıqla danışdı, – yaxşı-yaxşı ud! Elə ud ki, qarmağın ucları gedib düz ürəyinin başına batsın, sonra da suyun üzünə çıx ki, nizəni böyrünə sancım. Oldu, hazırsanmı? Çox yeyəcəksən?”

– Daha bəsdir, – qoca qışqırdı, kəndiri ikiəlli var gücü ilə özünə tərəf dartıb bir yard qədərini geri yığdı, sonra ipi bir neçə dəfə tərپətdi.

Qocanın bütün səyləri boşə çıxırdı. Balıq baş götürüb üzür, üzdükcə qayıqdan uzaqlaşırdı, qoca isə onu bir düymə belə dala qaytara bilmirdi. Balıqçının kəndirləri çox möhkəm idi. O, bunları iri, güclü balıq üçün hazırlamışdı. Kəndiri kürəyinə aşırıb tarıma çəkdi, ətrafa su damcıları səpələndi. Qoca taxta oturacağa çöküb bədənini dala verdi, bütün gücünü topladı. Qayıq yavaş-yavaş şimal-qərbə yön alırdı.

Balıq durmadan üzür, qayıq da sakit dənizin sinəsi ilə balıq gedən səmtə gedirdi. Qarmağına yem taxılmış o biri tilovlar da suda idi. Hələlik qocanın əlindən heç nə gəlmirdi.

... Gecəyarısı iki dəniz donuzu mayallaq vura-vura qayığın böyür-başında üzürdü. Qoca onların səsinə eşidirdi. Erkək donuz bərkdən, dişisi də astadan fısıldayırdı.

Qoca dedi:

– Yaxşı heyvanlardır. Oynayırlar, zarafat eləyirlər. Qanadlı balıqlar kimi, bunlar da biz insanlara yaxındır.

Qocanın tilova düşən iri balığa yazığı gəldi, düşündü: “Balıq deyil, xalis möcüzədir. Görəsən, nə yaşdadır? Ömrümdə belə güclü balıq tutmamışam, başıma belə oyun açanı olmayıb. Görünür, çox ağıllı balıqdır ki, atlanıb-düşmür. Kəndiri dartsa, ya hoppansa, bir anda məni məhv edə bilər. Ola bilsin, bundan qabaq dönə-dönə qarmağa keçib, indi də istəyir, çarpışmaqla canını ölümdən qurtarsın. Yəqin, qoca ilə təkbətək vuruşduğunu bilmir. Çox iri balıqdır. Görəsən, əti dadlı olsa, bazarda nə qədər pul çıxarar? Yemi göturməyindən bildim ki, erkəkdir. Özünü lap kişi kimi aparır. Heç nədən qorxub eləmir. Görəsən, nə elədiyini bilirmi, yoxsa o da mənim kimi bəxtinin izinə düşüb hara gəldi gedir?”

... IV ...

“Balıq insanın hər cür kələyindən, hiyləsindən, qurduğu tələdən uzaqda, okeanın dərin yerində yaşamaq istəyirdi. Mən isə onu üzə çıxartdım. İnsan nəfəsi dəyməyən bir yerdə indi biz bir-birimizə bağlanmışıq, bir-birimizdən ayrılmazıq. Aramızdakı yaxınlıq günortadan başlanıb. İndi mənə də, ona da heç kim kömək edə bilməz”.

Balıq yavaş-yavaş dövrə vurur, qayığa yaxınlaşırdı; o, gözəlliyi, görkəmi ilə qocanı heyran qoymuşdu... Qoca nizəni qapıb bütün gücü ilə balığın döş üzgəcinin altına sapladı...

...Balıq yerindən tərپənmədi. Qoca balığı üç yerindən: burnundan, ortasından, bir də quyruğundan qayığa möhkəm bənd etdi. Balıq o qədər iri idi ki, elə bil qayığın özünü gəminin böyrünə qoşmuşdular.

... İndi balıq əlinin altındaydı; əlləri də, beli də bərk ağrıyırdı – bunlar da yuxu deyil, həqiqət idi. “Əllərim tez sağalacaq, – qoca özünə təsəlli verdi, – yaralarımın çox qan axıb, ona görə də qanım zəhərlənməz. Şor su yaram tez sağaldır. Bizim körfəzin lehməli suyu dünyada yaranın birinci məlhəmidir. Bu saat çalışmalıyam ki, huşumu itirməyim, əllərim də işini yaxşı görsün. Hələlik pis üzmürük. Balığın ağzı bağlıdır, quyruğu da

yaxşı durur, gah qalxır, gah suya düşür. Doğmaca qardaş kimi yanaşı üzürük”. Birdən başı gicəlləndi. Düşündü: “Görəsən, indi kim kimi aparır? Mən onu, ya o məni? Onu qayığa yükləyib aparsaydım, bu sual ortaya çıxmazdı. Amma indi yanaşı üzürük. Bir-birimizə də möhkəm bağlıyıq. Eh, neyləmək, balıq məni aparır, qoy aparsın. Əslində isə mən ona hiylə qurdum. Yazıq balığın fikrindən də keçmirdi ki, mənə pislik eləsin”.

Onlar tələsmədən rahat-rahat üzürdülər. Qoca əllərini növbə ilə dənizə salıb şor suda saxlayırdı ki, yaraları tez sağalsın, həm də başı gicəllənməsin. Göydə topa-topa bulud üzürdü. Qoca göyə baxanda küləyin bütün gecə əsəcəyini anladı. Balıqdan bir an belə gözünü çəkmirdi, baxdıqca baxıb özünü inandırmağa çalışırdı ki, gördüyü yuxu deyil, gerçəkdir.

Yola düşəndən bir saat sonra bir köpəkbalığı özünü onlara yetirdi. Yırtıcı elə-belə gəlməmişdi.

...Köpəkbalığı özünü qayığın quyruğuna yetirib həmləyə keçdi. Qoca onun cəhənnəm qapısı kimi geniş açılmış ağzını, dəhşət saçan gözlərini gördü. Köpəkbalığı nəhəng balığın quyruğundan iri bir parça qopardı, alt çənə üst çənəyə dəyəndə dişləri elə şaqqıldadı ki, qoca diksindi. Köpəkbalığının əvvəl başı, sonra da beli sudan çıxdı, yırtıcı ikinci həmləyə keçdi, dişlərinin şaqqıltısı yenə eşidildi. Qoca o dəqiqə nizəni onun təpəsinə, gözlərini birləşdirən xətlə burnundan başına qalxan xəttin kəsişdiyi yerə sapladı. Əslində, xətt-filan yox idi; abı rəngli kələ-kötür yekə kəllə, geniş açılmış iri yırtıcı gözlər, bir də hər şeyi parçalamağa hazır şaqqıldayan çənə vardı. Zərbə endirilən yerdə köpəkbalığının beyni yerləşirdi, ona görə də qoca nizəni qanı axan əlində bərk-bərk tutub düz oranı nişan almışdı. O, bu zərbəni heç nəyə ümid bağlamadan, amma coşqun bir qətiyyətlə, qəzəblə, tükənməz nifrətlə vurmuşdu.

... Qoca didilib eybəcərleşmiş balığına daha baxa bilmirdi. Köpəkbalığı nəhəng balıqdan bir parça qoparanda qocaya elə gəlmişdi ki, yırtıcı onun özünün ətinə yeyir.

“Balığıma göz dikəni bax belə öldürərəm, – qoca qürrələndi. – Ömrümdə birinci dəfədir belə yekədişə rast gəlirəm. Doğrudur, bu yaşa çatanaçan çoxunu görmüşəm, amma belə nəhəngi qarşıma çıxmayıb... İşim çox yaxşı gedirdi, hayıf! Söz yox, bu gedış uzun

sürə bilməzdi. Bütün bunların yuxu olmasını elə istərdim ki! Kaş mən bu azman balığı tutmamış olaydım, kaş indi çarpayımın üstünə qəzet salıb uzanmış olaydım”.

Bərkdən dedi:

– İnsan övladı məğlubiyyət üçün yaranmayıb. Onu məhv etmək olar, məğlub etmək olmaz...

“Balığı öldürməyimə peşmanam, – heyifsiləndi, – yaxşı bilirəm, bu mənə ucuz başa gəlməyəcək... Həngamənin böyüyü hələ qabaqdadır”.

... Qayıq iki saat idi, üzürdü. Qoca bir azca dincəlmək üçün böyrü üstə uzanmışdı. Özünə gəlib güc toplamaqdan ötrü balığın ətindən çəynəyirdi. Bu ara qayığa yaxınlaşan qoşa köpəkbalığından birini görüb:

– Vay dədə! – deyə dəhşətlə səsləndi.

Bu, elə-belə bağırmaq deyildi, əlinə qəfil mıx batmış adamın tükürpədicisi fəryadına oxşayırdı.

... Köpəkbalıqları şikarı parçaladıqca qayıq təkanlardan əsim-əsim əsirdi. Qoca heç nə görmürdü, yalnız eşidib duyurdu, düşmənlərini havayı yerə kötləyirdi. Birdən top-puzu da yoxa çıxdı.

Onda qoca sükanı dartıb yerindən çıxartdı, qənimlərinə iki əliylə dalbadal zərbə endirməyə başladı. Köpəkbalıqları indi qayığı dörd yandan araya almışdılar. Qaranlıq gecədə suyun üzündə ağaran nəhəng balığın ətinə didirdilər. Parçanı qoparan kimi çəkilir, bir də hücumla keçmək üçün dövrə vurub yenidən qənimətə darışırdılar.

Ən axırda bir köpəkbalığı dairə vurub nəhəng balığın başına sarı üzdü. Qoca artıq hər şeyin bitdiyini anladı. Köpəkbalığı dişlərini nəhəng balığın möhkəm kəlləsinə ilişdirəndə qoca da sükanı onun burnunun üstünə endirdi. Sonra dalbadal bir neçə zərbə vurdu. Sükan saqqıltı ilə sınıb parça-parça oldu. Qoca əlində qalmış dəstəklə balığı bir də vurdu, dəstək ətə girdi, ikinci zərbəni də eyni yerə tutuzdurdu. Köpəkbalığı sıçrayıb qaçdı. Bu, qayığa sonuncu hücum idi. Artıq yeyiləsi bir şey qalmamışdı.

Qoca zorla nəfəs alırdı. Ağzında mis paxırı dadı verən nəşə şirintəhər bir tam vardı. Qoca bir anlığa qorxdı, ancaq bu halı da tez ötüşdü.

Qoca artıq tamam əzilib məğlub edildiyini anladı. Qayığın arxasına keçib sınıq sükan dəstəyini yerinə taxdı, onun işə yaradığına sevindi, deməli, qayığı idarə etmək üçün bir şey vardı. Köhnə kisəni çiyinə salıb oturdu, sahilə yön aldı. Bu saat qoca heç nə duymur, heç nə düşünmürdü, hər şey ona yad olmuşdu. Ondan ötrü hər şey geridə qalmışdı. Bir arzusu vardısı, o da doğma sahilə, evə çatmaq idi. Qayıq yaxşı üzürdü. Gecəyarı bir ayı sürü də nəhəng balığın skeletinə hücum elədi. Ac qarınqulular daraşib əvvəlkilərin qabağından qalma sümüyü gəmirirdi. Qoca onları vecinə də almırdı, qayığını sürürdü. Özü də, qayığı da nəhəng balığın ağır yükündən qurtulmuşdu.

“Gözəl qayıqdır, – özünə təsəlli verdi, – möhkəmdir. Sınıb-eləməyib. Bircə sükanı işdən çıxıb, onu da düzəltmək asandır”.

Qoca balıqçı qayığın isti axına girdiyini duydu. Sahil boyu uzanan qəsəbələrin çıraqları lap yaxın görünürdü. O, harada olduğunu bilirdi, bilirdi ki, bir azdan evə çatacaq...

... Səhər tezdən oğlan komaya baş çəkməyə gəldi, qapıdan boylanıb baxanda qocanın yatdığını gördü... O, qocanın rahat nəfəs aldığını görəndə rahatlandı.

... Balıqçılar sahildə qocanın qayığını araya alıb qayığa bağlı nəhəng balıq skeletinin tamaşasına durmuşdular. Bir balıqçı çırmayıb suya girmişdi, əlindəki ipə balığın boyunu ölçürdü.

Tərcümə edən: M. Süleymanov

I dər

Məzmun üzrə iş

2. Əsərin ilk iki parçasını oxuyun (bunu fərqli şəkillərdə həyata keçirə bilərsiniz).
3. Parta yoldaşınızla birlikdə mətnkənarı suallara cavab hazırlayın.
4. Kiçik qruplarda birləşib cavablarınızı dəqiqləşdirin və ümumiləşdirin.
5. Təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.
6. Əsərdən oxuduğunuz parçanı hissələrə ayırın, birinin məzmununu tərtib etdiyiniz plan əsasında gəniş danışın.

Evdə iş

- a) Əsərin ardını (3-4-cü parçaları) evdə oxuyun.
- b) Mətdə tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II dər

Məzmun üzrə iş

1. Evdə oxuduğunuz parçaları bir daha nəzərdən keçirin.
2. Parta yoldaşınızla birlikdə həmin parçaların məzmununa aid suallar və onlara cavab hazırlayın.
3. Kiçik qruplarda birləşib sualları və cavabları dəqiqləşdirin.
4. Təqdimatlar əsasında fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

• Bilik və bacarıqlarınızı tərtib edin.

5. Əsərdə müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir və ifadə vasitələrinin növünü dəqiqləşdirin.
6. Əsərdən seçdiyiniz hissəyə ad verin, məzmununu tərtib etdiyiniz plan əsasında yaradıcı nağıl edin.

Evdə iş

- Kitabxana, internet mənbələrindən topladığınız məlumat əsasında “Ernest Heminqueyin yazıçı kimi dünya şöhrəti qazanmasına səbəb nədir?” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.

III dər

Təhlil üzrə iş

• Əsərin təhlilinə hazırlaşın.

1. Mətni oxuyun. Tapşırıqları yerinə yetirərkən ordakı fikirlərdən faydalanın.

Tanış olduğunuz əsər həm müəllifin – məşhur Amerika yazıçısı Ernest Heminqueyin yaradıcılığında, həm də dünya ədəbiyyatında ən yaxşı əsərlərdən sayılır. Bir müddət Kuba sahillərində yaşayan, tez-tez balıq ovuna gedən yazıçının canlı müşahidələri nəticəsində yaranan bu əsər həyat hadisələrini, insanların qəlb dünyasını heyranəməz realıqla əks etdirən misilsiz bir sənət nümunəsidir.

Həyatda kəsib daxması, sınıq-salxaq qayıq, bir neçə tilov, yamaqlı balıqçı torundan başqa, heç nəyi olmayan qoca – əsərin qəhrəmanı zəngin mənaəviyyat, böyük iradə, tükənməz güc, qüdrət sahibidir. Əsərin əvvəlində balaca balıqçı oğlanla söhbətində onun xarakterinin bəzi cizgiləri aydınlaşsa da, hadisələrin sonrakı inkişafında mənaəvi aləminin zənginliyi, möhtəşəmliyi bütün gözəlliyi ilə üzə çıxır.

İnsan taleyi və həyatının mənası ilə bağlı mühüm suallar üzərində düşünməyə sövq edən bu əsər təkrarsız gözəlliyi ilə oxucunu heyran edir. Əsərin üzərində müşahidələrinizi davam etdirin, qoca balıqçının balaca oğlana, dəniz canlılarına münasibətinə, xüsusən düşüncələrinə bir daha diqqət yetirin. Bütün bunlar yazıçının niyyətini, əsərin ideya-məzmununu daha yaxşı anlamağınıza kömək edəcəkdir.

Əsər epik növün **povest** janrında yazılmışdır. “Povest” rus dilində danışq, təhkiyə, nağıl etmək mənasında işlənən “povestvovanie” sözündəndir. Hadisələrin təsvir üsuluna görə povestlə hekayə bir-birinə bənzəyir. Ədəbiyyatşünaslıqda bu janr bəzən “böyük hekayə” də adlandırılır. Lakin povest bir sıra xüsusiyyətlərinə görə hekayədən fərqlənir; povestdə obrazların sayı hekayədə iştirak edənlərin sayından çox, həyat hadisələrinin əhatə dairəsi geniş, surətlərin təsviri isə daha dolğun və ətraflı olur. Bundan başqa, hadisələr bəzən bir süjet ətrafında birləşən bir neçə xətt üzrə inkişaf etdirilir.

Araşdırın • Fikirləşin • Cavab verin

2. Əsər hansı mövzuda yazılıb? Yazıçını düşündürən başlıca problem, sizcə, nədir? Cədvəldən istifadə edin.

Yazıçının diqqətini cəlb edən başlıca problem nədir?	Siz bu problem barədə nə düşünürsünüz?

3. Santyaqo obrazını səciyyələndirin. Cədvəldən istifadə edin.

Qocanın xarakterindəki başlıca cəhətlər	Yazıcının ona münasibəti	Digər obrazların ona münasibəti	Sizin ona münasibətiniz

4. Sizcə, yazıçı balıqçılara, onların taleyinə necə münasibət bəsləyir? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.
5. Əsərin ideya-məzmununun açılmasında daha mühüm hesab etdiyiniz epizod hansıdır? Fikrinizi əsaslandırın.
6. Əsərdəki başlıca fikri – ideyanı müəyyənəldirin. Cədvəldən istifadə edin.

Əsərin ideyası nədir?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Əsərdə bunu təsdiq edən nümunələr
Həyatda uğur qazana bilməyənlər başqalarının amansız rəftarına məruz qalırlar.		
İnsan daim təbiətdən qüdrətli olduğunu sübut etmək məcburiyyətindədir.		
Böyük mənəvi güc, qüdrət tələb edən mübarizə uğurun əsasıdır.		
Həyatda sənə inanan bircə nəfər varsa, yaşamağa, mübarizə aparmağa dəyər.		

Ev də iş

• Mövzulardan birini seçib təqdimata hazırlaşın.

- 1) Qoca balıqçının məğlub olmamasının səbəbini nədə görürəm?
- 2) Əsər məni nə üzərində düşünməyə sövq etdi?

IV dər

Tətbiq • Müzakirə • Yaradıcı iş

1. Müzakirə edin:

- a) Qoca balıqçının tutduğu nəhəng balığı sahilə çıxarmaq cəhdini adi inadkarlıq saymaq olarmı?
- b) Əsərdəki hansı epizod qoca balıqçının xarakterini öyrənmək üçün daha əhəmiyyətli?
- c) Santyaqonun xarakteri üçün ən uğurlu söz və ifadələr hansılardır?
- d) Qoca balıqçını tanış olduğunuz hansı ədəbi qəhrəmanla müqayisə edə bilərsiniz?

2. Aşağıdakı fikir əsasında debat təşkil edin: “İnsan övladı məğlubiyyət üçün yaranmayıb. Onu məhv etmək olar, məğlub etmək olmaz”.

3. Tapşırıqları fərdi olaraq yerinə yetirin.

- a) Əsərdə povest janrına xas olan hansı cəhətləri göstərə bilərsiniz?
- b) Əsəri oxuduğunuz bir hekayə ilə növ və janr baxımından müqayisə edin. Venn diaqramından, yaxud müqayisə cədvəlindən istifadə edin.

Ev də iş

• Mövzulardan birini seçib işləyin.

1. “Qoca balıqçının sonrakı taleyini necə təsəvvür edirəm?” mövzusunda təqdimata hazırlaşın.
2. Qarşısına qoyduğu məqsəd uğrunda yorulmadan çalışan, mübarizə aparan insanlardan kimi tanıyırsınız? Onunla bağlı düşüncələrinizi siniflə bölüşün.

LAYİHƏ

Qiymətləndirmə materialı

Həbib Sahir
SƏHƏND DAĞI

Səhər erkən alaçıqlar qurulmuş
“Qaranqu”nın kənarında, otlaqda.
Şəfəq gülür suda, Səhənd oyanır,
Sədəf rəngli, incə ipək yataqda.

Baxır Səhənd, keçən ilki dostları,
Gülərizlə, uzaqlardan səsləyir...
O bir dağdır, lakin onun ürəyi,
İnsanlara dərin sevgi bəsləyir.

Deyir: – Gəlin, sürüləri otladın,
Çəmənlərim, çayırlarım sizindir.
Aclıq görüb, korluq çəkən obalar,
Gəlin için, bulaqlarım sizindir.

Sizin üçün yamacları bəzəyib,
Gözəl quşlar bəsləmişəm sizlərə,
Çıraq kimi qızıl lələ yandırır,
Yaşıl xalı döşəmişəm hər yerə.
Gəlin qurun çadırları, buraxın
Otlasınlar otlaqlarda at, qoyun,
Uşaqları buraxınız gəzsinlər,
Od yandırır qaranlıqda, toy tutun.
Sizdən uzaq, qara günlər görmüşəm,
Çox çəkmişəm həsrətizi, bir il var,
Deyin görüm, bu bir ildə nə gördünüz?
Nə eşitdiz bu dünyada, obalar?

Gəlin için sularımdan doyunca,
Dağın malı yellərindir, selindir,
Qayalarım, suyum, otum, otlağım,
Ətəyimdə bəslədiyim elindir.

LAYİHƏ

...

Müqayisə xarakterli mətni – inşa, esse və məruzəni necə yazmalı?

Müxtəlif məzmununda (rəy, təsvir, mühakimə və s.) *inşa, esse və məruzənin* yazılması ilə bağlı müəyyən bacarıqlara yiyələnmişiniz. Bu bacarıqlarınızı IX sinifdə daha da inkişaf etdirəcək, *müqayisə* xarakterli yazılarla əlaqədar yeni bacarıqlar qazanacaqsınız. Əlbəttə, əvvəlki siniflərdə müqayisə aparmağı tələb edən tapşırıqları yerinə yetirdiyinizi xatırlayırsınız. Unutmamısınız ki, həmin tapşırıqlar ədəbi növ və janrların özünəməxsusluğunu aşkara çıxarmaqda, izah etməkdə

yardımcınız olub. O da yadınızdadır ki, ədəbi qəhrəmanların xarakter və əməllərindəki oxşarlığı, fərqi müəyyənləşdirməyi tələb edən sual və tapşırıqların üzərində işləmiş, çıxardığınız nəticələri müqayisə cədvəlində, Venn diaqramında əks etdirmisiniz. Lakin bütün bunlar konkret tapşırıqlar üzrə olub. Bilməlisiniz ki, müqayisənin mahiyyəti, tətbiq edilməsi qaydaları barədə əhatəli bilik və bacarığa malik olmadan müqayisə tələb edən böyük həcmli yazıları (inşa, esse...) uğurla yerinə yetirmək mümkün deyildir.

İlk növbədə, “tutuşdurma”, “qarşılaşdırma”, “müqayisə” anlayışlarının hər biri haqqında aydın təsəvvür qazanmalısınız. Bir çox hallarda onlar sinonim anlayışlar kimi işlənir, bu isə dolaşıqlığa səbəb olur. Cisim və hadisələrin arasındakı oxşar cəhətlərin aşkara çıxarılması *tutuşdurma*, fərqli (zidd) cəhətlərin müəyyənləşdirilməsi isə *qarşılaşdırma* adlandırılır. Oxşar və fərqli cəhətlərin eyni zamanda üzə çıxarılmasına isə *müqayisə* deyilir.

Bəs müqayisənin başlıca xüsusiyyətləri və tətbiq qaydaları hansılardır?

Bunların ən mühüm olanlarına diqqət edək. Müqayisəni o vaxt tətbiq etmək mümkündür ki, obyektlər (bədi əsərlər, obrazlar və s.) *müqayisəyə gələn* olsun. Bütün obyektləri bir-biri ilə müqayisə etməyin mümkün olduğunu düşünmək səhvdir. O obyektləri müqayisə etmək mümkün və faydalıdır ki, onların *mahiyyətində, təbiətində* oxşarlıq olsun. Bu, müqayisənin ən mühüm xüsusiyyətlərindən biridir.

Müqayisənin başlıca xüsusiyyətlərindən biri də müqayisəyə cəlb edilən obyektlərin *mühüm əlamətlərinin* götürülməsidir. Bu, həmin obyektlər barədə dərin, hərtərəfli biliyin qazanılmasına imkan verir.

Müqayisənin başqa bir xüsusiyyəti ondan istifadə edərkən *eyni, vahid* əsasın (əlamətin) gözlənilməsidir. Yəni obyektlər eyni, vahid əsaslar üzrə müqayisə edilməlidir. Buna əməl etmədikdə bir obyektin bir əlamətə, ikinci obyektin isə başqa əlamətə görə səciyyələndirilməsi həyata keçirilmiş olur. Beləliklə, obyektlər ayrı-ayrılıqda təsvir edilir ki, bu da onların tutuşdurulduğunu, yaxud qarşılaşdırıldığını deməyə əsas vermir.

Obyektlərin arasındakı oxşar, yaxud fərqli əlamətlərin aşkara çıxarılması hələ müqayisənin tamamlanması demək deyildir. *Oxşarlığın və fərqlin səbəbini açmaq, müqayisə olunanların arasındakı əlaqələri aydınlaşdırmaq, müqayisədən nəticə çıxarmaq, ümumiləşdirmə aparmaq* həyata keçirilməli olan mühüm qaydalardır.

Müqayisə xarakterli mətnlərin (inşa, esse, məruzə) hazırlanması, ilk növbədə, yazı bacarığınızın inkişafına əhəmiyyətli təsir edir. Bu iş, həmçinin sizi müstəqil və yaradıcı düşünməyə, öz sözünüzü deməyə istiqamətləndirir.

Belə yazıları yerinə yetirərkən nələrə diqqət etmək vacibdir?

1. İlk növbədə, **mövzunun** necə ifadə edildiyinə nəzər salmaq lazımdır. Mövzunun müqayisə tələb edib-etmədiyini müəyyənləşdirmək çətin deyildir. Belə yazılar üçün müəyyənləşdirilmiş mövzularda, adətən, “müqayisə” sözü işlədilir. Məsələn, “Azad və Fərdə obrazlarının müqayisəli təhlili”, “Koroğlu və Bolu bəy surətlərinin müqayisəli səciyyəsi” və s. Esse üçün maraqlı olan “Yurdumuzun baharı və qışı” mövzusunda “müqayisə” sözü olmasa da, müqayisə aparmağın lazım gəldiyini başa düşmək çətin deyildir. Yaxud “Sabirin satiraları”, “S.S.Axundovun yaradıcılığında hekayə janrı” mövzularında hazırlanan məruzələrdə müqayisəsiz keçinmək mümkün deyildir.

2. Sonra **plan** tərtib edilir. Planın giriş, əsas hissə, nəticədən ibarət olduğunu bilirsiniz. Plan esse üçün şərtidir. Bu yazıda kompozisiya sərbəstliyi planın tələblərindən kənara çıxılmasına səbəb olur.

3. **Girişdə** mövzu barədə ümumi məlumat, onun işlənməsinin əhəmiyyətinə diqqətin cəlb edilməsi vacibdir. Yaxud mövzu bədii əsərlə bağlı olarsa, girişdə əsər, onun müəllifi barədə yığcam məlumat vermək məqsədəuyğundur.

4. Yazının məzmunu **əsas hissəni** təşkil edir. Əsas hissədə əhatə olunacaq məsələləri bəndlər şəklində ifadə etmək faydalıdır. Bunu o vaxt uğurla yerinə yetirmək olur ki, müqayisənin hansı əsaslar (əlamətlər) üzrə aparılacağı əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş olsun. Məsələn, Azad və Fərdə obrazlarını aşağıdakı əsaslar üzrə müqayisə etmək səmərəli olar:

- Talelərinə, yaşadıqları həyat tərzinə münasibətlərinə görə.
- Xalqa, vətənə münasibətlərinə görə.
- Milli azadlıq hərəkatına münasibətlərinə görə.
- Xarakterlərindəki başlıca cəhətlərə görə.

5. Yazının sonunda **nəticənin** çıxarılması, **ümmiləşdirmənin** aparılması vacibdir.

Essenin məzmunca inşadan fərqləndiyini bilirsiniz. Sizə məlumdur ki, ümumiyyətlə, esse şəxsi düşüncələrinizi, hisslərinizi dilə gətirməyinizə, bəyan etməyinizə imkan yaradan yazı növüdür. Bu, seçdiyiniz sözlərdə, ifadələrdə, qurduğunuz cümlələrdə də əksini tapmalıdır. Sadə cümlələrdən, adlıq cümlələrdən daha çox istifadə etməyiniz faydalıdır. Sizə məlum olan bədii təsvir və ifadə vasitələrindən gen-bol yararlanmalı, yazınızın obrazlı olmasına çalışmalısınız. Bütün bunlar yazınıza yeni məzmun və forma verəcək. Beləliklə, yazınız fərqli üslub, yeni keyfiyyət qazanacaq.

Essədə, inşadan fərqli olaraq, sitatlara, faktların, rəqəmlərin sadalanmasına yer vermək məqsədəuyğun sayılır.

Essenin kompozisiyasında sərbəstliyin olması məqbul hesab edilir, başqa sözlə, onun quruluşuna, inşadan fərqli olaraq, dəqiq meyarlarla yanaşılır. Məsələn, essədə birbaşa mətləbə keçmək, yazıya əsas məsələyə münasibətin bildirilməsi ilə başlamaq mümkündür. Essədə (müqayisə xarakterli çıxılmaqla) bir fikirdən gözlənilmədən digərinə keçilməsi, başqalarına ziddiyyətli görünən nəticələrin çıxarılması (əlbəttə, bu, məntiqli olmalıdır) nöqsan hesab edilmir. Müqayisə xarakterli essədə müqayisənin xüsusiyyətlərini diqqət mərkəzində saxlamağınız vacib olsa da, hiss və düşüncələrinizin ifadəsində sərbəst olmalısınız.

Əgər esse ədəbi əsərlə əlaqədardırsa, onun mövzusu, ideyası, obrazları, müəllifin qaldırdığı problem barədə şəxsi mövqeyinizi ifadə etməyə say göstərməlisiniz.

Müqayisə xarakterli **məruzənin** üzərində işləyərkən informasiya səciyyəli məruzə ilə bağlı qazandığınız bacarıqları tətbiq etməyi unutmayın. Burada başlıca fərq müqayisənin xüsusiyyətlərinin, tətbiqi qaydalarının diqqət mərkəzində saxlanmasıdır. Ümumiyyətlə, məruzədə faktlara, rəqəmlərə, sitatlara tez-tez müraciət edilir. Bu isə yazınızın məzmununa və formasına təsirsiz qalmır. Deməli, yazı tərziniz, üslubunuz yeni bir çalar qazanır.

Müqayisə xarakterli mətnin (inşa, esse, məruzə) hansı səviyyədə yerinə yetirildiyini – özünüqiymətləndirməni aşağıdakı meyarlardan istifadə etməklə də müəyyənləşdirmək mümkündür:

- müqayisə obyektlərinin doğru seçilməsi;
- obyektlərin mühüm əlamətlərinin üzərində dayanılması;
- müqayisənin eyni (vahid) əsaslar üzrə aparılması;
- obyektlərin arasındakı əlaqənin açılması;
- obyektlərin arasındakı oxşarlığın, fərqi səbəbinin aydınlaşdırılması;
- müqayisədən nəticənin çıxarılması, ümumiləşdirmənin aparılması.

Məruzə ilə bağlı səkkizinci sinifdə öyrəndiyiniz qiymətləndirmə meyarlarından doqquzuncu sinifdə də istifadə edə bilərsiniz.

I MÖVZU**“XX əsrin I yarısında ədəbiyyatımızda
vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq motivləri”**
(*ədəbi-bədii kompozisiya*)

1. “Sovet rejimi şəraitində ədəbiyyatımızda xalqımızın vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq hisslərinin bədii ifadəsi” mövzusunda şeir, nəsr, dramaturgiya üzrə məruzələrin hazırlanması.
2. Şeir, nəsr, dramaturgiya üzrə ədəbi-bədii kompozisiya ilə çıxış edəcək kiçik qrupların yaradılması.
3. I qrupun üzvləri arasında şeir və mahnıların ifaçılarının müəyyənləşdirilməsi.
4. II qrupun üzvləri arasında nəsr əsərlərindən parçaların ifadəli oxusu, kiçik səhnələşdirmə üzrə ifaçıların müəyyənləşdirilməsi.
5. III qrupun üzvləri arasında dram əsərindən bir parçanın səhnələşdirilməsi üzrə ifaçıların müəyyənləşdirilməsi.
6. Aparıcıların, bədii mətnlərin seçilməsi, proqramın hazırlanması.
7. Layihənin qiymətləndirilməsi.

II MÖVZU**“Həyat həqiqətlərinin ədəbiyyatımızda bədii əksi”**
(*müqayisə xarakterli məruzə müsabiqəsi*)

1. Müsabiqənin şərtlərinin (məruzənin həcmi, məzmunu, dili, üslubu, təqdim edilmə tarixi və s.) müəyyənləşdirilməsi və əvvəlcədən elan edilməsi.
2. Münsiflərin seçilməsi və kurikulumun standartları üzrə qiymətləndirmə meyarları barədə təlimatlandırmanın aparılması.
3. Müsabiqənin şərtlərinə cavab verən ən yaxşı məruzələrin seçilməsi, ədəbiyyat kabinetində nümayiş etdirilməsi.
4. Seçilmiş məruzələrin müəlliflərin təqdimatında dinlənilməsi.
5. Məruzələr üzrə fikir mübadiləsi, münsiflərin və dinləyicilərin rəylərinin dinlənilməsi.
6. Layihənin qiymətləndirilməsi, münsiflərin yekun rəyinin elan edilməsi.
7. Qaliblərin rəğbətəndirilməsi.

LAYİHƏ

I MÖVZU

“Mənəvi dəyərlərimizi yaşadaq”
(ədəbi-bədii kompozisiya)

1. “Qloballaşma şəraitində xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərini qoruyaq” mövzusunda məruzənin hazırlanması.
2. Musiqili ədəbi-bədii kompozisiya ilə çıxış edəcək kiçik qrupların yaradılması.
3. Mənəvi dəyərlərimizi əks etdirən folklor nümunələri ilə çıxış edəcək kiçik qrupun çıxışının ssenarisinin hazırlanması.
4. Mənəvi dəyərlər üzrə ədəbi viktorinanın suallarının tərtib edilməsi.
5. S.Vurğunun “Ananın öyüdü”, S.Rüstəmin “Təbrizim” şeirlərini ifadəli oxusu üzrə ifaçıların seçilməsi.
6. Aparıcıların seçilməsi, proqramın hazırlanması.
7. Layihənin qiymətləndirilməsi.

II MÖVZU

“Ədəbiyyat və incəsənətimizdə ana obrazı”
(maraqlar üzrə təqdimat müsabiqəsi)

1. A.Şaiqin “Anabacı” hekayəsi üzrə səhnələşdirmə ssenarisinin hazırlanması, çıxış edəcək qrup üzvləri arasında vəzifə bölgüsünün aparılması.
2. Anaya həsr olunmuş əsərlərin seçilməsi, ifadəli oxuyacaq şagirdlərin müəyyənləşdirilməsi.
3. Anarın “Keçən ilin son gecəsi” dramından bir epizodun ifası üçün iştirakçıların müəyyənləşdirilməsi.
4. “Kinoda ana obrazı” mövzusunda məruzəçinin müəyyənləşdirilməsi.
5. “Onu bağışlamaq olarmı?” filmindən bir fraqmentin seçilməsi və nümayiş üçün hazırlanması.
6. Ana haqqında musiqi əsərlərini ifa edəcək şagirdlərin müəyyənləşdirilməsi.
7. Aparıcıların seçilməsi, proqramın hazırlanması.
8. Layihələrin qiymətləndirilməsi.

LAYİHƏ

III MÖVZU

“Bədii ədəbiyyatımız musiqidə, rəssamlıqda, kinoda”

(elmi-tədqiqat səciyyəli təqdimatlar)

1. Təqdimatların xarakteri (hesabat, videofilm, fotoşəkillər, illüstrasiyalar və s.), ayrılan vaxt, istifadə ediləcək vasitələrin (elektron lövhə, proyektor və s.) müəyyənləşdirilməsi.
2. Təqdimatların məzmunu və hazırlanması ilə bağlı (istifadə ediləcək internet mənbələri, kitabxana materialları, sənətkarlarla, oxucu və tamaşaçılarla müsahibə və s.) təlimatlandırılma.
3. Təqdimatların nümayiş etdirilməsi:
 - Söz sənəti və musiqi
 - Bədii ədəbiyyat rəssamlıqda
 - Bədii əsərlərin ekran təəcəssümü
4. Layihələrin qiymətləndirilməsi.

IV MÖVZU

“Ədəbiyyat dərslərində öyrəndiyim hansı əsər məndə daha güclü təəssürat oyatdı”

(esse müsabiqəsi)

1. Müsabiqənin şərtlərinin (essenin həcmi, məzmunu, dili, üslubu, təqdim edilmə tarixi və s.) müəyyənləşdirilməsi və əvvəlcədən elan edilməsi.
2. Münsiflərin seçilməsi və təlimatlandırılması.
3. Ən yaxşı esselərin seçilməsi, ədəbiyyat kabinetində nümayiş etdirilməsi.
4. Şagirdlərin və valideynlərin iştirakı ilə müsabiqənin yekunlaşdırılması, seçilmiş esse nümunələrinin müəlliflərin təqdimatında dinlənilməsi.
5. Münsiflərin, valideynlərin və şagirdlərin rəylərinin dinlənilməsi.
6. Layihələrin qiymətləndirilməsi.
7. Qaliblərin rəğbətəndirilməsi.

LAYİHƏ

**“Azərbaycanda milli-demokratik hərəkət dövründə ədəbiyyat”,
“Proletkultçuluq və repressiya dövründə ədəbiyyat”
bölmələri üzrə**

Seyid Hüseyn

İSMAILİYYƏ

(ixtisarla)

Mart hadisəsi zamanı İsmailiyyə binasından çox da uzaq olmayan bir məhlədə erməni əsgərlərinin mühasirəsinə düşmüşdüm. Ələ keçməmək üçün yaşadığım evin zirzəmisində gizlənmişdim. Pulemyotların taqqıltısını, topların gurultusunu eşidirdim. Dışarıda nələr vəqə olduğunu hiss edir, xəyalımda bir çox faciəli mənzərələr canlandırırdım. Bazarın qarət edilərək yandırıldığını, Şah məscidi və Təzə Pir məscidlərinin top mərmisi ilə dağıdıldığını mənə söyləmişdilər. Hətta İsmailiyyə binasına atəş vurulub yandırıldığını anlatmışdılar. Lakin İsmailiyyənin yandırıldığına inanmırdım. Mənə onun necə atəşlər saçaraq yandığını, bir anda o gözəl binanın abadlığından bir əsər qalmadığını təsvir edən qadına deyirdim:

– Yəqin ki, sən yanılırsan. Hər şey ola bilər. Bizim düşmənlərimiz başımıza bu fəlakəti açdığı kimi, hər şeyi bacarar. İsmailiyyəyə isə toxunmazlar. Çünki o böyük bina bizim üçün müqəddəsdir.

Müharibə bitdi. Mən də üç günlük bir mühasirədən, qaranlıq və üzücü bir həyatdan, bir əsarətdən qurtardım. Özümü tələsik İçərişəhərə saldım. Yolum İsmailiyyə binasının arxa tərəfindən idi, lakin hansısa bir qüvvə mənim oradan getməyimə mane olurdu.

Yolumu dəyişdim. Başqa bir küçədən getdim. Bir çox yeni şeylər öyrəndim. Müsibət və fəlakəti təsəvvür etdiyimdən artıq gördüm. Yaxın dostlarımdan ikisinin qətli xəbərini, əqrəbamızdan üç qadın, ikisi uşaq olmaq üzrə bir evdə doqquz nəfərin öldürüldüyünü öyrənmişdim. İsmailiyyədən bir əhval öyrənməyə, bir məlumat almağa cəsarət etmirdim.

Hər halda, həqiqəti öyrənmək marağı məni rahatsız etməyə başladı. İsmailiyyədən bir xəbər bilməyə qərar verdim... Gözlərimə inanmaq istəmirdim; İsmailiyyə, o milli əməllərimizin doğulduğu yer, o möhtəşəm bina, Azərbaycan hürriyyət və istiqlaliyyəti-məfkurəsini millət arasında yayan mərkəz, o gözəl və sevimli bina yandırılmışdı. Məyus bir halda onun dörd ətrafını gəzib dolaşdım. İçərisinə daxil oldum. Fikirləşir, orada keçirilən gurultulu iclaslar, məslək mübarizələri gözümlün önündən keçirdi.

Bir gün yenə, adətım üzrə, yanmış bazarı gəzmışdim. Yorgun halda İsmailiyyənin qarşısından keçərkə bilmirəm hansısa bir qüvvə məni yenə onun içərisinə çəkdi, həyatına daxil

oldum. Bir daş üzərində əyləşib düşünürdüm. Birdən nəzərimdə İsmailiyyənin böyük salonu canlandı. Orada natiqlər danışır.

Firqə başçılarından Yusifbəyli Nəsib bəy deyirdi:

– “Yoldaşlar, mən yuxu görmüşəm. Yuxuda gördüm ki, həmin bu möhtəşəm salonda Azərbaycan iqtisadçıları elan olunub, Azərbaycan parlamenti açılmışdı”.

Bu halda bir səs məni daldığım fikirdən ayıltı. Kim isə mənə deyirdi: “Dışarı çıx... Xatalıdır... Başına uçar...”

Ayağa qalxdım.

O hadisədən bir çox zamanlar keçdi. Hər zaman İsmailiyyə qarşısından keçərkən onun divarı üzərində yazılmış “İnsanın cəhd elədiyi (şey) onun üçün deyildir. O öz səyinə nəticəsini sonradan görəcəkdir” ayələrini gördükdə İsmailiyyənin yandırıldığına yenə şübhə edirdim. Deyirdim, əgər İsmailiyyə yandırılmış olsaydı, bu həqiqətlər, bu Allah kəlamları oradan silinirdi. Lakin yenə şübhədə idim. Başçılarından onun yanmış olduğunu eşidirdim.

Bilirsinizmi, İsmailiyyənin yandırılma bilmədiyini aləmdə isbat edən bir həqiqət nədir?

Azərbaycan parlamenti üzərindəki üçrəngli və səkkizguşə yıldızlı Azərbaycan bayrağı!

Əhməd Cavad

GÖY GÖL

Dumanlı dağların yaşıl qoynunda
Bulmuş gözəllikdə kamalı Göy göl!
Yaşıl gərdənbəndi gözəl boynunda,
Əks etmiş dağların camalı Göy göl!

Yayılmış şöhrətin Şərqi, Şimalı,
Şairlər heyrandır səndəki hala.
Dumanlı dağlara gələn suya,
Bir cavab almamış soralı Göy göl!

Bulunmaz dünyada bənzərin, bəlkə,
Zavvarın olmuşdur bir böyük ölkə.
Olaydı könlümdə bir yaşıl kölgə,
Düşəydi sinəyə yaralı, Göy göl!

Sənin gözəlliyin gəlməz ki saya,
Qoynunda yer vardır yıldıza, aya.
Oldun sən onlara mehriban daya,
Fələk bəsətini quralı, Göy göl!

Kəsin eyşi-nuşı, gələnlər, susun,
Dumandan yorğanı, döşəyi – yosun.
Bir yorğun pəri var, bir az uyusun,
Uyusun dağların maralı Göy göl!

LAYIHƏ

Zümrüd gözlərini görsünlər deyə,
Şamlar boy atmışdır, uzanmış göyə.
Keçmişdir onlara qəzəbin niyə,
Düşmüşlərdir səndən aralı, Göy göl?!

Dolanır başına göydə buludlar,
Bəzənmiş eşqinlə çiçəklər, otlar.
Öpər yanağından qurbanlar, otlar,
Ayrılıq könlünü qıralı, Göy göl!

Bir sözün varmıdır əsən yellərə? –
Sifariş etməyə uzaq ellərə...
Yayılmış şöhrətin bütün dillərə,
Olursa, qoy olsun haralı Göy göl!

Əhməd Cavad

AL BAYRAĞA

(ixtisarla)

Gül rəngində bir yarpağın
Ortasında bir hilal!
Ey al bayraq, sənin rəngin
Söylə, neyçün böylə al?!

Hakim olub bir torpağa,
Ona etmək böylə naz
Səndən başqa bir gözələ
Söylə, neyçün yaraşmaz?

Bu bənzəyiş nədən, gözüm,
Şəhidlərin qanına?!
Uğurunda can verənlər
Neyçün qıyar canına?!

Ey sevgili bayrağımın
O dalğalı duruşu!
Sandım, salam rəsmi sana
Buludların yürüşü!

Sən ey hilal, al qoynuna
Aldın göydən yıldızı.
Məftun etdin sən kəndinə,
Ən sevdalı bir qızı!..

LAYIHƏ

A DAĞLAR

Çiçəkli qoynunda bir bağça tikdim,
Suvara-suvara göz yaşı tökdüm,
Gecə-gündüz əməyini mən çəkdim,
Yoldu meyvəsini yellər, a dağlar!..

Nədən küskün yaxandakı bülbüllər,
Harda mana layla çalan o dillər?..
Mən səslənsəm: ellər, ellər, ay ellər,
Əksi-səda gəlir: “ellər...”, a dağlar!..

Söylə, nədən səs verməyir Xəzərim,
Mən ki onun hər dərini yazarım,
Sürgün olub, uğrunda həp gəzərim,
Qismətim bu uzun yollar, a dağlar...

Söylə nədən dəli Kürüm çağlamaz,
İçdən coşub öz gününə ağlamaz,
Göy Muğanım nədən yaşıl bağlamaz,
Dərldimidir o Göy göllər, a dağlar?..

Söylə, Şahdağlarım nədən yaslıdır?
Köksündəki qılinc, qalxan paslıdır?
Şairlərin nədən həzin səslidir,
Qərrib sazda qırıq tellər, a dağlar?..

A dağlar, a dağlar, söylə, a dağlar,
Olurmu aşnalıq böylə, a dağlar?..
Yaman günüm yaxşı eylə, a dağlar,
Sana qurban bu könüllər, a dağlar.

**“İkinci Dünya müharibəsi, şəxsiyyətə pərəstiş və mülayimləşmə dövründə ədəbiyyat ”
bölməsi üzrə**

Nigar Rəfibəyli
VƏTƏN QIZLARI

Ey vətənin alnıaçıq, südü təmiz, mərd anası,
Bizim yaşıl obaların cəsur qızı, şux sonası.
Ana vətən çox görmüşdür sənin böyük hünərini,
Gah sulardan, gah göylərdən almış sənin xəbərini.
Şahin kimi qanadlanıb sən uçmusan havalarda,
Vətən üçün aslan kimi vuruşmusan davalarda.
Sən bir igid dənizçisən, hökm etmisən dənizlərə,
Bir quş kimi paraşütlə atılmışan göydən yerə.
Kəndlərə elm aparıbsan gənc bir müəllim kimi sən,
Həkim olub uzun illər elə xidmət eləmişən.
Sən sürmüşən traktoru torpaqları yara-yara,
Sən hərəkət öyrətmisən uzun yolda qatarlara.
Ana yurdun xilaskarı, o tunc, polad qollu ərlər
Sənin təmiz südün ilə bəslənərək böyümüşlər.
Sən nəsilər böyüdərək, qəhrəmanlar yetirmisən,
Cavanşirə, Koroğluya süd vermişən döşlərindən.
Sənin adın qalibiyyət şüarıyla birgə gedir,
Həyat səni alqışlayır, tarix səni təqdir edir.
Fidan kimi bəsləyərək, əzizləmiş səni vətən,
Bu gün ona öz borcunu döənə-döənə verməlisən.
Gözüqanlı bir canavar hücum çəkmiş torpağına,
Göz dikmişdir qarı düşmənin sənini isti ocağına.
Viran qoyub obaları, tikir zülmün qalasını,
Mələk qoyub ayrı salır analardan balasını.
Ana kini müdhiş olur, bunu bilsin azğın düşmənin
Can qurtara bilməyəcək sənini aslan qəzəbindən.
Üç oğlunu yola saldın, heç gözlərin yaşarmadı,
Ana qəlbi kövrəlsə də, ağlamağı bacarmadı...
Kiçik qızın çantasını alıb yola düşdü hamın
O heç geri qalardımı üç istəklili qardaşından?

Mərd analar qapılara çıxıb yaylıq salladılar.
Ey müqəddəs ana, sənin nə qəhrəman xislətin var!
Sən də nişan üzüyünü çıxararaq barmağından
Verdin vətən üçün bu gün, dedin: – Zəlil olsun düşmən.
Gəlir səsin cəbhələrdən, tarlalardan, şaxtalardan.
Qorxu nədir, bilməmişən, nə borandan, nə də qardan.
Həcər sənin doğma qızın, Aşıq Pəri övladındır,
Nər şahinlər oğulların, gənclik sənin qanadıdır.
Alqış sənə, şərəf sənə, şöhrətin də aşib-daşır,
Sən mərd dayan, böyük qadın, sənə mərdlik çox yaraşır!

Mirvarid Dilbazi

RAHAT YATARDIMI KÖRPƏLƏRİMİZ

Gecədir, yatmıram axşamdan bəri
Döyür soyuq yellər pəncərələri.
Otağım işıqlı, istiykən nədən,
Bilmirəm, könlüdən üşüyürəm mən?
Gözümdə bir damla inci göz yaşı,
Dizimin üstündə körpəmin başı
Yatır şirin-şirin gülümsəyərək.
Gecədir. Yatmıram. Oturmuşam tək.
Gözümün önündə bu, kimdir durur?!
Xəyallar fikrimi hərdən uçurur,
Çıxarır evimdən məni bir anlıq,
Çöllərə çökmüşdür qatı qaranlıq.
Dağların boranlı yelləri əsir.
Böyük bir ordutək qarşımı kəsir.
Qəlbimə işləyir elə bil sazaq,
Gecənin, zülmətin dəhşətinə bax!
Külək hər addımda qarı sovurur,
Gözlərim önündə bu, kimdir durur?
Getdiyi yollarda qar çıxır dizə,
Azad gün, xoş həyat verməkçin bizə,
O gedir dilində bir söz var: vətən.
İndi tanıyıram sevgilimi mən.
Çox deyil onunla ayrılalı biz,
Dəyişmiş cəbhələr onu tərtemiz.

LAYIHƏ

Necə dolğunlaşmış o gənc şax budaq!
Odur, ölümləri ayaqlayaraq,
Gedir, başında da bir igid dəstə,
Qəti bir hücumla düşmənin üstə.
Qafqazın qəzəbli, iti çovğunu
Saxlaya bilməyir yollarda onu.
Düşmən gülləsindən üfüqlər yanır,
Səhər yaxınlaşır, göy işıqlanır.
Döyür soyuq yellər pəncərələri...
Mən yata bilmirəm axşamdan bəri.
Xəyalın gözləri onu seyr edir,
Bir an ayrılmadan onunla gedir.
Sonra oyanıram düşüncələrdən,
Yalnızam körpəmlə otağında mən.
Gözümdə bir damla inci göz yaşı...
Dizimin üstündə sevimli başı,
Yatır şirin-şirin gülümsəyərək.
Mən ona baxdıqca açılır ürək.
Könlümə, nədənsə, bir sevinc gəlir.
Sanki fırtınadan sular dincəlir.
Ana qucağında azad, bəxtiyar,
Mənim körpəm kimi azmı körpə var?
Həsrət ağartdısa çox saçları gər,
Dostum, bu çovğunlu, qarlı gecələr
Düşmənlə üz-üzə durmasanız siz,
Rahat yatardımı körpələrimiz?

LAYİHƏ

**“Milli-mənəvi özünüdərk dövründə ədəbiyyat”
bölməsi üzrə**

İmran Qasimov, Həsən Seyidbəyli
“UZAQ SAHİLLƏRDƏ”
(povestdən parçalar)

Əvvəllərdə “Döyçə soldatenhaym” binası uçan yerdə indi daş-daş üstündə qalmamışdı. Alman və italyan əsgərləri daşları eşələyərək uçulmuş binanın altından meyitləri çıxarırdılar. Əsgərlər birdən-birə daş-torpağın arasından bir əlin uzandığını gördülər. Bu əl yanib külə dönmüş bir tirdən tutmağa çalışırdı. Onlar təsadüfən diri qalan zabiti tirlərin altından güclə çıxara bildilər. Bu, Otto fon Şults idi. Bir qədər sonra Şults dəlicəsinə bağırmağa başladı. Bu səsi eşidən esesçilər hövlnak özlərini onun yanına atdılar. Əsgərlər Şultsun toz-torpağa bulaşmış kostyumunu təmizlədikcə o, əsgərləri söyüb, kənara itələməyə çalışırdı, sanki baş vermiş hadisəyə onlar bais olmuşdular.

Baş vermiş hadisədən bir saat keçməmişdi ki, Triyestdə hər şey sakitləşib öz yoluna düşdü. Çünki adamlar partlayışlara alışmışdılar. Axı yalnız hitlerçilərin yaşadığı binalar partlayırdı. Dinc əhalinin təşvişə düşməsi üçün heç bir əsas yox idi. Əksinə, onlar hər dəfə partlayış səsi eşitdikdə sevinirdilər.

...Hər tərəf göz işlədikcə dumana bürünmüşdü. Buna baxmayaraq, şəhərin açıldığı hiss olunurdu. Dağa dırmaşmaq isə get-gedə çətinləşirdi. Yolçular addımlarını yavaşıtmağa məcbur oldular. Dağlarda yaşayan əhali “Mixaylo” və onun yoldaşlarını səmimiyyətlə qarşılayır, onları südə, qarğıdalı çörəyinə və keçi əti bozartmasına qonaq edirdi.

Partizan briqadasının qərargahı bir neçə gün idi ki, şəhərin kənarında yiyəsiz qalmış malikanədə yerləşirdi. Triyestin dövlətli fabrik sahibkarlarından birinə məxsus olan bu malikanə şəhərdən 70 km aralı, hündür dağın başındakı şam meşəliyində yerləşirdi.

Axşam idi. Malikanənin buxarılarında odun yanır, xüsusi dayaqların üstündə isə partizan çaynıqları və qazanlar qaynayırdı. Oyaq olanlar silahlarını təmizləyir, paltarlarını yamayıb, çay içir, üzlerini qırçırdılar. Onlar yatanları oyatmasınlar deyə ehtiyatla və səssiz təpənirdilər.

Birdən kim isə qapını taybatay açıb qışqırdı:

– “Mixaylo” qayıtdı.

Bütün malikanə hərəkətə gəldi. Bu xəbər salondan-salona, otaqdan-otağa, pilləkəndən-pilləkənə keçdi. Bir dəqiqə sonra adamlar “Mixaylo”nun əlini sıxır, qucaqlayır və tez-tez çiyinə vururdular.

“Mixaylo” yüyürə-yüyürə dəhlizi keçdi, qapılardan birini açıb içəri girdi. Üstünə çoxlu kağız və xəritə yığılmış, şamlarla işıqlanan stolun dalından geniş alınlı, xoşsifət bir kişi qalxdı.

– İcazə varmı, yoldaş polkovnik? – deyə “Mixaylo” şən bir səslə soruşdu.

Polkovnik cavab vermədi. O, sevinclə gülümsəyərək “Mixaylo”ya yaxınlaşdı, əlinin dalı ilə dodağını sildikdən sonra əvvəlcə bu yanağından, sonra o biri yanağından öpərək oğlanı bağrına basdı.

...Briqadanın vəziyyəti olduqca ağır idi: faşistlər bütün yolları tutmuşdular. Qonşu partizan birləşmələri ilə rabitə kəsilmişdi. Yerli kəndlilərin partizan qərargahını maraqlandıran xəbərləri onlara yetirmək cəhdləri uğursuzluqla nəticələnirdi. Faşistlər onları yaxalayıb başqa kəndlilərin gözü önündə güllələyirdilər.

Son zamanlar “İl Pikkolo” adlı faşist qəzeti lap həyasızlaşmışdı. O, hər gün Hitler ordusunun qələbələri, faşistlərin partizan dəstələrinə divan tutmaları haqda cürbəcür uydurmalar yayırdı.

Vasyanın ayağı sağalan kimi Mehdiyə aman vermir, hey onu dilə tuturdu ki, əməliyyata getmək üçün icazə alsın. Vasya rahatlıq tapmır, Triyestə can atırdı. Axı “İl Pikkolo” qəzetinin redaksiya və ya mətbəəsini, gestaponun binasını partlatmaq lazım idi.

...Vasya ilə Mehdi, demək olar ki, bütün partizan dəstəsi yola salırdı. Onlar öz sevimli kəşfiyyatçılarının arxasınca məhəbbət və intizarla baxırdılar. Kəşfiyyatçılar get-gedə uzaqlaşırdılar. Nəhayət, ağacların dalında görünməz oldular.

Ertəsi gün dostlar artıq Triyestə yaxınlaşırdılar. Hava qaralırdı.

...Vasya ilə Mehdi fəhlə məhəllələri ilə gedirdilər. İliq və xoş bir axşam idi. Belə axşamlarda ya pəncərə qabağında, ya da darısqal və qaranlıq otaqlardan çıxıb qapı ağzında oturmaq yaxşı olur. Ancaq heç yerdə bu hitlerçilərin əlindən adamlara rahatlıq yoxdur!

Bir qədər sonra artıq Mehdiyə tanış küçələrlə irəliləyirdilər. Ətraf qaranlıq zülmət içində idi. Səmada ulduzlar sayrışır, aşağıda isə göz-gözü görmürdü. Lakin birdən-birə yanan fənərlər küçəni işıqlandırdı. Fənərlər həm qabaqda, həm arxada, həm də yanlarda yanaraq Mehdi ilə Vasyaya yaxınlaşırdı.

– Dur! – deyə kim isə bərkdən qışqırdı, – tərpənmə!

Vasyanın əli qeyri-ixtiyari olaraq döşündəki avtomata yaxınlaşdı, lakin Mehdi onu saxladı.

– Sakit ol!

Feldjandarmırlar onları sıx bir halqa kimi dövrəyə aldılar.

Mehdi soruşdu:

– Nə var, nə olub?

– Hə, qoy bir baxaq görək, bu qoçağın çantasındakı nədir? – deyə hündürboy, qırmızısifət patrul Vasyaya yaxınlaşdı və əlini onun çantasına uzatdı.

Mehdi təmkinli, lakin amiranə bir səsle xəbərdarlıq etdi:

– Ona toxunmayın!

Ona qədər avtomatın çıxmağı şaqqıldadı. Avtomat lülələri Vasya ilə Mehdiyə küyrəyinə dirəndi.

Mehdi qəzəbləndi:

– Bu nə hoqqabazlıqdır?

– Xeyr, hoqqabazlıq qurtardı, əzizim! – patrul kinayə ilə gülümsündü, – daha sizin hoqqabazlığınız qurtardı.

– Mən sizə xəbərdarlıq etməliyəm ki, cənab patrul, – deyə Mehdi təkidlə dilləndi, – siz bu dəqiqə öz zərafatlarınızdan əl çəkməsiniz, axırı pis olacaq. Onu bilin ki, mən təcili tapşırığı yerinə yetirirəm!

– Bəli, biz bilirik! Biz hətta kimin tapşırığını yerinə yetirdiyinizi də bilirik!

– Qorxuram ki, səhv edəsiniz, cənab patrul, – deyə Mehdi əlini cibinə salıb narıncı rəngli bir karton çıxartdı və kinayə ilə dedi, – buyurun!

Patrul kartonu Mehdiyə əlindən aldı. O, birdən-birə özünü elə itirdi ki, Vasya ürəklənib dikəldi, hətta onun sifətində ötkəm bir ifadə yarandı. Patrulun əlindəki şey şəhər gestapo raisinin müavini Şultsun özü tərəfindən verilmiş icazə vərəqəsi idi. Triyest şəhərində belə bir icazə vərəqəsi, necə deyərlər, lap daşdan keçirdi. Buna görə də patrul özünü itirmişdi. O, bu dəfə mülayim bir səsle dedi:

– Məni bir məsələ də maraqlandırır. Əgər bu vərəqəni cənab Şults özü sizə təqdim edibse, onda görək siz biləydiniz ki, dünəndən bəri onun gizli əmri ilə şəhərdə hərbi qulluqçuların cüt-cüt gəzməsi qadağandır. Üçlükdə, dördlükdə gəzmək olar. Ancaq görək adamlar bir-

birindən beş-altı addım aralı getsin. Siz isə iki nəfər çiyin-çiyinə verib gedirdiniz. Bir də ki şəhərdə çanta ilə gəzmək məsləhət görülmür!

– Əvvəla, – deyə Mehdi səbirsizliklə cavab verdi, – mən on gün olar ki, şəhərdən çıxmışam. Mən cənab Şultsun təsir dairəsindən uzaqda olduğum üçün onun gizli əmrindən xəbərim yoxdur. Mən elə bir yerdə idim ki... Lənət şeytana! Bunun sizə heç bir dəxli yoxdur. İkincisi də, siz bu komediyani qurtaracaqsınız, ya yox?!

– Hə, belə də, – deyə patrul nəşə başa düşmüş kimi səsinə ucaldı, – deməli, cənab Şultsun təsir dairəsindən kənarda idiniz. Anlayıram, anlayıram. Elə əvvəldən də belə deməli idiniz.

O, icazə vərəqəsini Mehdiyə qaytarıb nəzakətlə üzr istədi:

– Üzr istəyirəm, cənab... bağışlayın... adınızı...

– Mənim adımı bilmək də sizin üçün vacib deyil, – deyə Mehdi icazə vərəqəsini geri alaraq nəzakətlə cavab verdi – siz onsuz da mənim haqqımda lazım olduğundan artıq şey öyrəndiniz.

Mehdi bu narıncı icazə vərəqəsini vaxtında ələ keçirə bildiyinə sevinirdi. Belə vərəqələri, adətən, Şults öz agentlərinə verirdi. Yaxşı ki, “Mixaylo”nun zahiri əlamətlərini təsvir edən elanlar artıq hər yerdən qoparılmışdı. Görəsən, onlar, doğrudan da, “Mixaylo”nun asıldığına inanırlar?..

– Vasya! – deyə Mehdi dostunun çiyinə toxundu, – daha sən mənimlə getməyəcəksən.

– Mehdi!

– Sus! Görmürsən, ikilikdə gəzmək qorxuludur?! Tək olsam, birtəhər başımı qurtararam... Amma sənənlə bir yerdə çətindir. Bax məni bu darvazanın dalında gözlə. Mən qayıdanda o saat mənə yaxınlaşma! Bir az ləngiyib bax gör, mənim dalımca gələn yoxdur ki? Elə ki gördün heç kəs yoxdur, onda çıx, arxadan çat! Yox, gördün ki, dalımca gələn var, onda sən də o adamların dalınca düş. Elə ki partlayış baş verdi, necə olursa-olsun onları aradan çıxart. Lap çarəsiz qaldıqda, eybi yoxdur, atəş aç! Ola bilsin ki, biz şəhərdə vuruşmalı olacağıq. Razılaşıdımı? Ancaq tez ol, Vasya!..

Mehdi “İl Pikkolo” redaksiyasının yerləşdiyi küçəyə döndükdə qeyri-ixtiyari olaraq addımlarını yavaşıtıdı. O, burada da gözlənilməz bir vəziyyətlə üzləşdi: esesçilər bütün məhəlləni mühasirəyə almışdılar. Mehdi geri dönmək istədikdə gördü ki, sağ və sol tərəfdən esesçilər ona yaxınlaşırlar. Onlar gəzintiyə çıxıbmuş kimi tələsmədən yeriyirdilər. Əgər Mehdi artıq bir hərəkət etsəydi, bütün işləri korlaya bilərdi. Onun arxa tərəfində böyük bir binanın darvazası vardı. Mehdi hiss edirdi ki, ona darvazadan da göz qoyurlar. O, əlini cibinə salıb icazə vərəqəsini yoxladı.

– Cənab zabit, siz burada nə edirsiniz, – deyə ona yaxınlaşan esesçi soruşdu, – hansı hissədəsiniz? Hara gedirsiniz?

– “Mən ona nə cavab verim? – deyə Mehdi düşündü, – zabitlik sənədlərini göstərim? Adam nə bilsin ki, burada nə işlər baş verib? Yoxlayacaqlar, çək-çevirə salacaqlar, onda hər şey məhv olub gedəcək”.

Ümid birçə icazə vərəqəsinə qalıb. Onlara heç bir izahat verməyəcəyəm! Bəlkə, birdən icazə vərəqəsini nəzərə almayıb çantanın içini yoxlamaq istədilər?

– Paho, deyəsən, o, heç alman dilini bilmir! – deyə kim isə istehza ilə səsləndi, – bəlkə, rusdur?

– Böyründə çantası da var!.. Mərc gəlirəm ki, çantanın içindəki nə əl-üz dəsmalıdır, nə də diş fırçası!

Qabaqdakı zabit bu dəfə daha sərt bir ifadə ilə soruşdu:

– Mən sizinləyəm, cənab zabit, hansı hissədəsiniz? – o, gözlərini Mehdiyə çantasından çəkirdi.

– Mən sizə hesabat verməli deyiləm, cənab kapitan! – deyə, nəhayət, Mehdi dilləndi, – xahiş edirəm ki, mənə ləngitməyəsiz. Doğrusunu deyim ki, bərk yorğunam, uzaqdan gəlirəm.

– Belə de!.. – deyə kapitan kinayə ilə gülümsündü, – deməli, uzaqdan gəlersiniz? Eybi yoxdur. Sizi yaxşı bir istirahət evinə düzəldərik.

O, qısaca bir əmr verdi:

– Tutun!

Mehdi yan-yörəsinə baxdı. Hər tərəfdə esesçilər durmuşdular.

– Qorxuram ki, sonra bu işinizə görə peşman olasınız, cənab kapitan! – Mehdi kəskin bir hərəkətlə öz icazə vərəqəsini kapitana uzatdı.

Kapitan vərəqəni diqqətlə gözdən keçirdi.

– Qəribədir! – deyə zabıt burnunun altında donquldandı. – Axı siz hardan gəlersiniz?

– Sizin rütbədə və vəzifədə olan bir zabıt bilməlidir ki, belə suallara cavab vermək olmaz!

Görünür ki, Mehdiyənin cavabı kapitan üçün yetərli oldu. O, əlini papağının günlüyünə aparıb dedi:

– Aydındır! Yolunuza davam edə bilərsiniz!

Mehdi xeyli aralanmışdı ki, birdən kapitan arxadan onu səslədi:

– Bir dəqiqə!

Mehdi özünü elə tutdu ki, guya eşitmədi. Arxadan tələsik addım səsləri eşidildi və kapitan da bu dəfə daha inadla qışqırdı.

Mehdi dayanıb səssiz tərəf döndü. Kapitan iki esesçi ilə bərabər ona yaxınlaşdı.

– Mən lap yadımdan çıxartmışdım, – deyə o gülümsündü, – bəlkə, siz icazə vərəqənizə qol çəkmiş cənab Şultsun özü ilə şəxsən görüşmək istəyirsiniz? Yəqin ki, ona deyəcək sözlünüz var?

Mehdi başa düşdü ki, bu əclafın əlindən yaxasını asanlıqla qurtara bilməyəcəkdir.

– Elə mən cənab Şultsun yanına gedirəm, – deyə cavab verdi.

– Onda sizin üçün uzağa getmək lazım deyil. Cənab Şults bu saat “İl Pikkolo”dadır.

Vəziyyət get-gedə mürəkkəbləşirdi. Mehdi qəti hərəkət etmək qərarına gəldi.

– “İl Pikkolo”dadır? Bəs mən elə güman edirdim ki, onu gestapoda tapacağam. Mən indi ora getmək istəyirdim.

– Xeyr, zəhmət çəkməyin, indi bu saat sizi cənab Şultsun yanına apararlar. – O, arxada duran esesçilərə tərəf döndü: – Cənabı redaksiyaya ötürün!

Mehdi heç bir söz demədən esesçilərin dalınca getdi. Hə, yaxşı eləyib ki, Vasyanı özü ilə götürməyib. O, mane ola bilərdi. Amma yaman tələyə düşüb ha! Yenə də Şultsla görüşməli olacaq. O, Şultsa nə deyəcək? Bəlkə Şults təklif deyil, Karranti onun yanındadır, onda nə olsun? Onda... Onda atəş açmalıdır!

Budur, onlar “İl Pikkolo”ya yaxınlaşdılar. Qapıda gözetçilər durmuşdu.

– Daha ötürmək lazım deyil ki? – deyə esesçilərdən biri soruşdu.

– Yox, lazım deyil.

– Cənab zabiti buraxın, – deyə esesçi gözetçilərə əmr etdi, – o, mayor fon Şultsun yanına gedir!

Mehdi içəri girib divarları betondan tökülmüş dəhlizdən keçdi. Divarların dalında maşınlar işləyirdi. Mehdi Şultsla görüşməyə tələsmirdi.

Madam ki o, “İl Pikkolo”ya düşüb, bu təsadüfdən axıra qədər yararlanmalıdır! Əgər, işdir, Şults Mehdiyə rast gəlsə, deyər ki, onu axtarır. Mehdi yarıqaranlıq dəhlizlə yoluna davam etdi. O, partlayıcı maddəni hara qoymağı fikirləşirdi. Sexə girə bilməyəcəkdirdi. Bir də ki, orada iş görmək də çətin idi. Partlayıcı maddəni o dəqiqə görəcəkdilər. “Dayan görün, dayan görün... Divardakı bu şüşə nədir? Hə, yanğıın şlanqı üçündür! Deyəsən, heç kəs görünmür.

Lənət şeytana, sexdən kim isə gəlir. Yox, dayandı, söhbət edir. Tez partlayıcı maddəni çıxartmaq lazımdır...". Mehdi partlayıcı maddəni çıxarıb şüşə çərçivənin dalına qoydu.

...Mehdi öz sevincini bürüzə verməmək üçün bütün bacarığını sərf etməli oldu. O, sifətinə işgüzar bir ifadə verib küçəyə çıxdı. Meydan boş idi. Mehdi tələsik addımlarla qaranlıq küçədə uzaqlaşdı. Az keçməmiş, dəhşətli partlayış səsi eşidildi.

Mehdi addımlarını sürətləndirdi, qəflətən yük maşınlarının gurultusunu eşitdikdə darvazalardan birinin dalında gizləndi.

O, maşınların ona nə vaxt yaxınlaşacağını cəld hesablayıb çantasındakı partlayıcı maddəni çıxartdı və beş dəqiqəlik kapsulu əzd.

Budur, birinci maşın yaxınlaşdı. Bir az sonra ötüb keçəcək, Mehdi fürsət tapıb partlayıcı maddəni maşının içinə tulladı və qaranlıqda gizləndi.

Partlayıcı maddə düz maşında əyləşən faşistlərin başına düşdü. Onlar qorxudan özlərini maşının kənarına atdılar. Dəhşətli bir partlayış maşını parçalayıb göyə sovurdu. Partlayışın dalğası arxada gələn maşını da çevirdi. Maşın dönüb yolu kəsdi. Faşistlər maşınlardan tökülüşüb yaralanmış esesçilərin göstərdiyi darvazaya tərəf cumdular.

Mehdi gücü çatdıqca yüyürürdü. O, sola döndükdə qarşı tərəfdən iki feldjandarmın yüyürə-yüyürə ona tərəf gəldiyini gördü. Onun geri qaçmağa yolu yox idi. Mehdi jandarmaların üstünə qaçdı. Nə o, nə də ki jandarmılar güllə atırdı. Onların arasında on iki addıma qədər məsafə qaldıqda Mehdi səkinin üstünə yığılıb avtomatdan atəş açdı. Jandarmaların atdığı güllələr onun başı üstündən keçdi. Mehdi yenə də dalbadal iki atəş açdı. Jandarmılardan biri üzü üstə yıxıldı, o birisi isə divarın dibində büzüşüb oturan yerdə öldü. Mehdi cəld ayağa qalxıb yüyürdü; divarın dibindəki jandarma yaxınlaşdı, tələsik onun avtomatını götürərək uzaqlaşdı.

İrəlidə, yenidən çıxan günəşin şüaları altında Vitovle kəndi görünürdü.

Kəndlilər onu tanıyıb gizlətdilər və yaralarını bağladılar. İki saatdan sonra hitlerçilər bu kəndi də mühasirə etdilər.

Mehdi küçədəki səs-küydən oyandı. O, evin çardağındakı pəncərədən baxdıqda hitlerçilərin kənd əhlini meydana topladıqlarını gördü.

Faşistlər arvadları, uşaqları, qocaları, hətta xəstələri də evlərdən çıxarıb meydana yığırdılar. Həyətlərdəki itlər hürə-hürə soldatların üstünə atılırdı. Hitlerçilər güllə ilə vurub itləri öldürürdülər. Kəndliləri tüfəng qundaqları ilə itələyirdilər. Lakin heç kəs nə zaryır, nə də qışqırırdı. Qışqıran tək faşistlər idi. Kəndlilər isə dinməz-söyləməz meydana toplaşırdılar. Hitlerçilər partizanın harada gizləndiyini soruşduqda adamlar susur, səslərini çıxarmırdılar. Onların arasında bir nəfər də olsun, satqın tapılmadı. Bunu görən hitlerçilər kəndlilərə bildirdilər ki, əgər onlar partizanın yerini deməsələr, bütün kəndi yandıracaq, adamları da qıracaqlar. Kəndlilər bundan sonra da səslərini çıxarmayıb faşistlərin gözlərinin içinə baxırdılar.

Mehdi gördü ki, hitlerçilər fikirləşdikləri tədbiri yerinə yetirməyə hazırlaşır. O, ilk yandırılmış evlərdən qalxan tüstünü də, hitlerçilərin meydana toplanmış adamları güllələməyə hazırladıqlarını da gördü.

Mehdi dişlərini bir-birinə möhkəm sıxdı, avtomatını hazırladı. O heç bir təqsiri olmayan adamların həyatına bais olmaq istəmirdi.

Avtomatdan açılan atəş bir neçə hitlerçini yerə sərdi. Bu, həm kəndi, həm də onun cəsur sakinlərini xilas etdi.

Mehdi atəş açmaqla öz yerini hitlerçilərə göstərmişdi. Faşistlər sevinclə evə tərəf yüyürüşdülər. "Hə, deyəsən, artıq hər şey bitdi", – deyə Mehdi düşündü.

Topların ağzını evin çardağına tərəf çevirdilər.

– Təslim ol! – deyə kapitan qışqırdı, – təslim olsan, atəş açmırıq!

Mehdi cavab vermədi.

LAYIHƏ

– Müqavimət göstərmək mənasızdır! Təslim ol!

Mehdi susurdu. O özünün ən müqəddəs arzuları, ən əziz adamları ilə vidalaşırdı. Şəhərlər və adamlar onun gözləri qarşısında canlanırdı. Qohumları, sevimli Bakı... Qasım İsmayilov küçəsi... Rəssamlıq məktəbi... Doğma, sevimli adamlar...

Bibi... onu boya-başa çatdıran mehriban qadın... Mehdiyə elə gəlirdi ki, bibi qocalıqdan quruyub bərkimiş əli ilə onun saçlarını tumarlayır. O, sanki deyir: “Oğlum... Mehdi... Elə mən səni bu cür böyütmüşəm, mən səni belə görmək istəyirdim... Ancaq belə!”

Faşistlər partizanın nə vaxt cavab verəcəyini gözləyirdilər. Lakin cavab yox idi.

Onda eses kapitanı kəndin ağsaqqallarını yanına çağıraraq tapşırırdı ki, gedib partizanla danışsınlar: “Əgər təslim olsa, onu öldürməyəcəyik. Yox, əgər müqavimət göstərsə, onda toplardan atəş açacağıq... Fikirləşmək üçün beş dəqiqə vaxt veririk”.

Qocalardan biri cavab vermədən evə girdi və çardağa qalxdı. Bura onun evi idi. Mehdi dəfələrlə bu qocanın evində gizlənmişdi. Qoca Mehdiyə yaxınlaşıb məyus halda onun qabağında dayandı.

– Sənə nə olub, Tinti? – deyərək Mehdi soruşdu.

– Dilim gəlmir, oğlum ...

– De, Tinti!.. – deyərək Mehdi gülümsündü. – Səni nə xəbərlə göndəriblər?

– Yox, onların sözünü sənə deyərək bilməyəcəyəm!.. – deyərək qoca cavab verdi.

– Çox sağ ol, Tinti!

Qoca bir ata nəvəsi ilə ona baxıb dedi:

– Dörd dəqiqədən sonra onlar buranı top atəşinə tutacaqlar.

– Sənin evinə heyfim gəlir, Tinti.

– Biz bu evin yerində böyük bir gülüstan salırıq, – deyərək qoca göz yaşlarını güclə saxlayaraq dilləndi, – gülüstanın ortasında da “Mixaylo”ya abidə qoyarıq... Bizim uşaqlarımız... nəvələrimiz, nəticələrimiz nəslindən-nəslə sənin haqqında dastanlar qoşarlar...

– Əlvida, Tinti, siz çox çox namuslu adamlarsınız... Öz namusunuzu qoruyun. Hələ qabaqda çox-çox çətin sınaqlar var.

– Biz səni unutmayaçağıq, “Mixaylo”.

– Əlvida, Tinti!

Tinti evdən çıxanda eses kapitanı onun üstünə cumdu və səbirsizliklə soruşdu:

– Hə, nə oldu? Vaxt keçib!

– O bunu bilir, – deyərək qoca cavab verdi.

– Avtomatlardan atəş! – deyərək kapitan əlindəki tapançanı başı üstündə silkələyərək əmr etdi.

Faşistlər çardağı atəşə tutan kimi çardağın pəncərəsindən onların başına qumbara yağmağa başladı. Hitlerçilər qaçıb evlərin dalında gizləndilər. Onlar bilirdilər ki, partizanın gülləsi çox deyildir. Lakin Mehdi də hitlerçilərin nə düşündüyünü və nəyə ümid etdiklərini bilirdi. Ona görə də faşistlərin yenidən həmləyə keçməsinə gözləyirdi. Hitlerçilər üç dəfə dalbadal hücumə keçib evə soxulmağa çalışdırlarsa da, meydanda təzə meyitlər qoyub geri çəkilməyə məcbur oldular.

Lakin bir qədər sonra onlar evə soxula bildilər. Mehdi pillələrlə qalxan faşistlərin səsinə eşitdikdə son iki qumbarasını da onların başına çırpdı. Faşistlər pilləkənlə bərabər yerə aşdılar. Bu vaxt bayırdan atılan güllələrdən biri Mehдинin çiyninə dəyib sümüyünə keçdi. Mehdi qanı axa-axa atəş açmaqda davam edirdi. Az sonra onun gülləsi qurtardı, avtomat susdu. Onda Mehdi tapançasını xatırladı: onu güclə cibindən çıxara bildi. Tapançada cəmi dörd güllə qalmışdı. “Bunlardan biri mənimdir!” – deyərək Mehdi qərara aldı. O, hitlerçilərə üç güllə atdı, güllələrdən heç biri boşə çıxmadı.

“Qurtardı! – deyərək Mehdi düşündü, – daha vaxtdır...” Birdən-birə onun gözləri yanındakı çantaya sataşdı. Bəs o, çantanı necə unutmuşdu? Axı o, maşına cəmi bir atım partlayıcı

maddə tullamışdı. İkinci atım isə çantada idi! Mehdi cibindəki detonatorları çıxartdı... Onların arasında altı dəqiqəlik detonatoru seçib kapsulu dişləri ilə əzdi. Sonra çantanın içinə soxub çardağın qapısı ağzına qoydu.

Vaxtdır... Mehdi tapançanı yoxladı. Cəmi bir güllə qalmışdı. Sol əli işləmirdi, Mehdi qanın necə axdığını hiss edirdi. Faşistlər atəşi kəsmirdilər. Mehdi gözlərini yumub tapançanın lüləsini yavaş-yavaş ürəyinə yaxınlaşdırırdı.

“Bəli, yaşamaq! Lakin namusla yaşamaq!.. Nə olaydı, güllə yayınmayaydı... – deyə o, qorxu ilə fikirləşirdi, – nə olaydı, güllə düz dəyəydi!”

Barmağı yalnız birçə dəfə hərəkət etdi – qısa və kəskin bir hərəkət... Güllə bu dəfə yayınmamışdı... Mehдинin bədənini çardağın pəncərəsindən küçəyə tərəf asıldı. Onlarca güllə onun bədənini sancıldı. Vitovle kəndinin qadınları ağlaşıb nalə çəkdi. Faşistlər quzğun dəstəsi kimi evə tərəf cumdular... Onlar nərdivan tapıb, qabaqda kapitan olmaqla, yuxarı dırmaşmağa başladılar. Kapitan hələ Mehdiyə çatmamış iblisənə qəhqəhə ilə gülə-gülə tapançasının güllələrini bir-bir onun bədənini boşaltdı. Qırx nəfərə qədər faşist çardağa yığılmışdı.

– Atəş, atəş!.. – deyə kapitan gücü gəldikcə bağırırdı.

Onlarca güllə yenə Mehдинin bədənini sancılırdı. Lakin o, ağrı hiss etmirdi. Onun siması sakit və qəzəbli idi. O hətta öldükdə belə faşistlərin canını lərzəyə salırdı.

Elə bu vaxt dəhşətli bir partlayış yeri-göyü titrətdi. Çardaqdakı faşistlər canlarını qurtara bilmədilər. Onlar evin üstülənən xarabazarı altında gömülmüşdülər.

Mehdi qisas alırdı. O, öldəndən sonra da qisas alırdı.

Sağ qalmış faşistlər qorxudan kənddən qaçırdılar.

Bu vaxt Vitovle kəndinin qocaları və cavanları, qadınları və qızları Mehdi ilə vidalaşırdılar.

Qoca Tinti üzünü camaata tutaraq yavaş və hüznü bir səslə danışmağa başladı:

– O dedi ki, biz namuslu adamlarıq. O tapşırırdı ki, biz həmişə öz namusumuzu qoruyaq. O, bizə xəbərdarlıq etdi ki, hələ qabaqda çətin sınaqlar çoxdur.

Vitovle kəndinin sakinləri Mehдинin sözlərini həmişə yadda saxlayacaqlarına and içdilər.

Mehdini yüksək və gözəl bir təpənin sinəsində dəfn etdilər. Adamlar gecə-gündüz bu qəhrəmanın məzarının keşiyində durdular.

Uzaq və yaxın kəndlərin əhalisi Mehдинin məzarı üstünə gəlirdi. Qranik kəndinin oğlan və qızları Mehдинin məzarına çiçəklərdən hörülmüş gözəl əklillər düzürdülər.

Qoca Tinti Mehdi ilə vidalaşmağa gələn bütün namuslu adamların qarşısında “Mixaylo”nun sözlərini dönə-dönə təkrar edir və gəncləri onun kimi qəhrəman olmağa çağırırdı.

İsi Məlikzadə
TALİSMAN
(ixtisarla)

Ağarəhim Borçalıda cəmi-cümlətanı birçə gecə qaldı. Gərək, heç olmasa, üç-dörd gün gəzəydi burda, üç-dörd gün Bakının basabasından, səs-küyündən uzaq olaydı. Ağarəhim kö-nülsüz-könülsüz “Jiquli”yə oturanda qayınanası yalvardı ki, “qal, getmə”. Ağarəhimin əvə-zinə, arvadı Pərvanə cavab verdi: “Getməlidir, – dedi, – gərək işdə olsun”. Ağarəhim maşını tərptədi, çünki institutda olmalı, axşam şöbəsinin tələbələrindən imtahan götürməli idi...

Ağarəhim fikirləşəndə ki, hələ qabaqda dörd yüz kilometrdən çox yol var, başladı darıx-mağa, təntiməyə və o dəqiqə də başa düşdü ki, bu qədər yolu darıxa-darıxa getmək olmaz – adamın bağı partlayar, vallah.

Ağarəhim maqnitofonun ağzındakı kaseti barmağı ilə qabağa basdı və mahnıya qulaq asa-sa fikri çözləndi.

Yolun haçasına çatanda Ağarəhim maqnitofonu söndürdü, sürəti azaltdı, lap haçanın baş-langıcında dayanmış maşının yanından ötəndə qəfil bir taqqıltı eşitdi: “Jiquli” yırğalandı, sağ yandan qabaq qapının şüşəsi çiliklənilib oturacağa töküldü, Ağarəhim bu taqqıltıdan, bu yırğalanmadan əvvəl-əvvəl heç nə başa düşmədi, başa düşəndə belindən ağrı qopdu, elə bil böyrəklərinə bıçaq yeritdilər. Əlləri, ayaqları əsdi. Əyləci güclə basıb maşından birtəhər çıxdı.

“Jiquli”nin sağ tərəfdən qabaq qanadı əzik-əzik olmuşdu, qabaq qapı əyilib içəri girmişdi, sağ fənər sınıq-sınıq idi. Ağarəhim qorxudan boğula-boğula, ürəyi titrəyə-titrəyə yük ma-şınına tərəf baxdı. Ayaqlığın yanında cavan, çəlimsiz bir oğlan donuxub qalmışdı. O qədər ariq idi ki, ovurdu-ovurdundan keçirdi. Nazik, qara bıığı olmasaydı, deyərdin, bəs uşağı.

Ağarəhimin belindəki ağrı hələ çəkilməmişdi, üşütməli adam kimi qolları, qıçları hələ əsirdi. Boğazı qovuşa-qovuşa:

– Neynədin, əşi? – dedi və ona elə gəldi ki, səsi dilçəyindən bu yana keçmədi, səsi içində qaldı.

Amma oğlan onun sualını eşitmişdi. O da səsi titrəyə-titrəyə:

– Bilmədim, ay dayı, – dedi, – görmədim, vallah.

Oğlanın gözləri ya anadangəlmə belə iri idi, ya da qorxudan irilənmişdi.

Bu titrətməli, əsməcəli vaxtında Ağarəhimin yadına Pərvanənin sözləri düşdü. Pərvanə dönə-dönə demişdi ki, “maşında talisman gəzdir; göz dəyməz, xata-baladan uzaq olarsan”. Ağarəhim talismanı, göz muncuğuna, cadu-filana inanmırdı, amma Pərvanənin sözlərinə baxmamağına indi peşman oldu.

Ağarəhim içindəki əsməcəni bürüzə verməmək üçün nəfəsini birtəhər nizamladı:

– Kor idin? – dedi, – görmürdün ki, mən arxadan gəlirəm?

Oğlan udquna-udquna:

– Görmədim, vallah, – dedi, – bu andır maşında dalı göstərən güzgü yoxdu. Ot da gözü-mün qabağını tutmuşdu, elə dönmək istəyəndə... – Oğlan ürəkləndi, Ağarəhimə yaxınlaşa-yaxınlaşa: – Şükür allaha, salamatlıqdı, – dedi. Maşının xurd-xəşil olmuş qanadına, içəri batmış qapısına baxdı. – Bunlar düzələr, – dedi, – tək ölüm, xəsarət olmasın.

Ağarəhim yan-yörəyə göz gəzdirdi. Belə işlək yolda, tərslikdən, bir ins-cins də görün-mürdü. Bərk ayaqda Ağarəhimin şahidi olardı, tərəfini saxlayardı onun, deyərdi, bu kişinin oğlunda zərrəcə günah yoxdu. Oğlan da Ağarəhim sayacağı yan-yörəyə baxdı, sonra iri göz-lərini dikdi Ağarəhimin üzünə:

– Ay dayı, – dedi, – gəl çıxmaq aradan.

Ağarəhim başını buladı.

– Qoy avtoinspektor gəlsin.
Oğlan başladı dil tökməyə:
– Vallah, düzəltməyəm maşınımı. Vurulmağı qətiyyənlə bilinməyəcək. Bütün xərci mənim boynuma.

– Nəyi düzəltməyəcəksən? – dedi, – şikəst eləmişən maşını. Mən sabah Bakıda olmalıydım. Neynəyim indi?

Oğlanın arıq üzündə məlul-məhzun bir ifadə yarandı, iri gözlərindən mütillik töküldü və bu gözlər dilə gəlib dedi ki, “dəy məni, söy məni, vur öldür – haqlısan”.

Oğlan çəkinə-çəkinə:

– Gedək, – dedi. – Günü bu gün düzəltməyəm. Səni gecəyənən özüm aparıb qoyaram Bakıya.

Ağarəhimin susmağı oğlanın dilini bir az da açdı.

– Qurban olum, ay dayı, onsuz da mənim əskim tüstülüdür. Bir xatadan təzəcə qurtarmışam, ikinci xataya düşməyimin sənə nə xeyri? Bir parça çörəyimi əlimdən niyə alasan axı? Allah səni saxlasın, gedəkmi? – Oğlan yük maşınının ayaqlığına qalxdı. – Dalımca sür, – dedi, – fikir eləmə, vallah, düzələcək.

Ağarəhim “Jiquli”yə oturdurdu – niyə oturdurdu, özü də bilmədi – irigöz oğlanın ardınca getmək istəmirdi, əzilmiş maşınla yolda da qalmaq istəmirdi. Ağarəhim odla su arasında vurnuxan adama bənzəyirdi, amma bilmirdi ki, od hansı yandadı, su hansı yanda.

Ot maşını yavaş-yavaş uzaqlaşdı. Ağarəhim maşının ardınca baxdı, baxdı və bayaqkından da betər qorxdı: “Deyəsən, aradan çıxır köpəyoğlu”. Amma ot maşını dayandı, oğlan başını kabinədən çıxarıb Ağarəhimə əl elədi və Ağarəhim “Jiquli”ni kənd yoluna döndərdi...

Doqqazı enli, hasarı kol-kosdan olan bir həyətə girdilər. Oğlan kabinədən düşən kimi hələ də sükan arxasında donuxub qalmış Ağarəhimə yaxınlaşdı.

– Xoş gəlmisən, qardaş, – dedi, sonra üzünü kürsülü evə tərəf tutub çağırırdı, – Ay ana! Qonağımız var!

Ağarəhim oğlanın üz tutduğu səmtə baxa-baxa maşından çıxdı və gördü ki, kürsülü evin artırımında taxta çarpayının üstündə kök, yaşlı bir qadın oturub. Qadın yanındakı qıyqacı götürüb başına saldı.

– Qonağın qədəmlərinə qurban olum, – deyib hıqqana-hıqqana çarpayıdan düşdü.

Arvad ayaqları uyumuş adam tək yeriyirdi, elə bil ağır bədənini gəzdirməyə qıçlarının gücü çatmırdı. Uzun, gen tumanı onu bir az da kök göstərirdi. Çatıb Ağarəhimə əl verdi, nəfəsi tənqiyə-tənqiyə:

– Xoş gəlmisən, atam-anam, – dedi.

Ağarəhim başını tərpətdi. Borcu deyil ki, tanımadığı adamlara dil-ağız eləsin. Arvadın üzü qaramtıl idi, bir gözü yarıyacan ağ pərdə ilə örtülmüşdü. Ağarəhimin key-key dayan-dığını görüb, əvvəlkindən də mülayim səslə:

– Öyə keçsənə, dərdin alım, – dedi.

Ağarəhim dodaqlarının altında mızıldandı. Arvad dönüb evə tərəf gedə-gedə:

– Ay gəlin, hey! – çağırırdı, – ustul gətir qonağa!

Gəlin əlində stul otaqdan çıxdı, elə bil bayaqdan stulu götürüb içəridə hazır dayanmışdı. Stulu, az qala, yüyürə-yüyürə gətirib armud ağacının kölgəsinə qoydu və tez də artırmaya qayıtdı. Tanınmaza-bilinməzə belə qəbul Ağarəhimin xoşuna gəlmədi. Ağarəhim nəzərləri ilə oğlanı axtardı. Oğlan ot maşınının qabağında dayanıb yanıqlı-yanıqlı siqaret çəkirdi. Yanında üç-dörd yaşlı qız uşağı durmuşdu. Qız çitdən düzəldilmiş gəliniçiyi sinəsinə sıxıb alt-dan-yuxarı oğlana baxırdı, amma oğlan, deyəsən, onu görmürdü.

Yaxınlıqda dənələnən toyuqların üstünə cumdu. Toyuqlar pərən-pərən düşüb qaqqıl-daşdılar, tövlənin dalına qaçdılar, oğlan da onların dalınca yüyürdü... Bir azdan hər əlində bir çolpa tövlənin dalından çıxdı.

Ağarəhimin dil-dodağı qurumuşdu, içində elə bil ocaq qalanmışdı, özü də bu ocaq çoxdan – maşın maşına dəyən dəqiqədən qalanmışdı və Ağarəhimin sinəsinin altını pörşələyirdi. Oğlan çolpaları kəsib qurtarandan sonra Ağarəhim:

– Bir az su tapırlarmı? – dedi, – içməyə...

Oğlanın iri gözləri işıqlandı.

– İçməyə də tapılar, lap çimməyə də, – dedi və tələsə-tələsə gedib artırmadakı güyümdən bir stəkan su gətirdi.

Ağarəhim üzünü yana tutub suyu sümürə-sümürə içdi. Su, elə bil, içindəki közü cızıldada-cızıldada, odu söndürə-söndürə süzülüb getdi... Yenə içə bilərdi, istəmədi. Stəkanı oğlana qaytaranda ürəyindən keçdi ki, “sağ ol” desin, demədi.

Oğlan utana-utana soruşdu:

– Adın nədir, ay dayı?

Oğlanın “dayı” deməyi Ağarəhimi açmırdı heç. Ağarəhim könülsüz-könülsüz adını dedi. Oğlan bu tanışlığa sevinirmiş kimi gülümsədi:

– Mənim də adım Binnətdi, – dedi. – Sən burda dincəl, mən usta dalıycan gedim... Allah eləsin, kənddə tapa bilim onu. Ora-bura dartırlar. Əzik-üzük maşınların anasıdır. Özü düzəldir, özü də kraskalayır. Çox qabiliyyətli ustadı.

Ağarəhim inanmadı ki, kənddə qabiliyyətli usta olsun.

Oğlan artırmaya qalxdı. Taxta çarpayının üstündə mürgüləyən arvada nəsə dedi. Arvad vaysına-vaysına əlini dizinə çırpdı. Oğlan artırmadan düşə-düşə hövsələsiz halda:

– Ağzından od tökmə, ay ana, – dedi, – qəsdən eləməmişəm ha.

Binnət doqqazdan çıxandan sonra Ağarəhim armud ağacının kölgəsindəki stulda oturdu. Gəlin üstünə balaca, təmiz süfrə salınmış kətli Ağarəhimin qabağına qoydu. Armudu stəkanda çay gətirdi. Bircə dəfə də başını qaldırmadı, gözünün ucuyla da olsa, Ağarəhimin üzünə baxmadı.

Gəlin artırmanın qabağında çolpaları yolurdu. Ağarəhimin yadına öz arvadı düşdü və on-suz da qara olan qanı bir az da qaraldı. “Gərək baxaydım onun sözünə, gərək talisman qoyaydım maşına. Heç olmasa, yağlı tikandan-zaddan...”

Balaca qız “Jiquli”nin yanında dayanıb zarıldayırdı, gəlinciyi də bir əli ilə sinəsinə sıxmışdı. Gəlin işini yarımcıq qoyub uşağın yanına getdi. “Jiquli”nin qabaq qapısını ehmalca açdı. Qız o dəqiqə kiridi, maşına dırmaşdı sükanın arxasında oturdu. Ağarəhimin dişli bağırsağını kəsdi: “Elə bil atalarının malıdır”.

Ağarəhim çaya əlini də vurmadı. Darıxdı. Qalxıb “Jiquli”yə yaxınlaşdı. Maşın gözündən elə düşmüşdü ki, baxmaq istəmirdi ona. Uşağa baxdı. Dizinin üstündəki gəlincik qərribə gəlincik idi. Ağarəhim ömründə belə gəlincik görməmişdi. Ağ çitdən baş düzəldib balaca çöpün bir ucuna bənd eləmişdilər. İri düyməyə oxşayan dəpdəyirmi bu başın ortasında qara karandaşla ağız-burun, qaş-göz çəkmişdilər. Gəlinciyin çiyinləri yox idi – hər çiyinin yerindən bir cüt qol sallanırdı – əyninə əl boyda, beli büzməli tuman geyindirmişdilər.

– Haralısan, atam-anam?

Ağarəhim qəfil səsdən diksinən kimi oldu. Geri qanrıldı; kök arvad onun arxasında tövşüyə-tövşüyə dayanmışdı. Ağarəhim:

– Bakılıyam, – dedi.

– Qulluqdasanmı?

– İnşaat institutunda müəlliməm... Fizika müəllimi...

– Allah saxlasın səni.

Arvad, deyəsən, ayaq üstə dayanmağa çətinlik çəkirdi. Əllərini yerə dirəyə-dirəyə çayırılıqda oturdu.

Arvad “Jiquli”yə öləri nəzər salıb köks ötürdü.

– Qarabəxtədi bu gədə. Anadan olannan xata-bala başından əskik döyül. On yaşınacan azar-bezar qoymadı gözünü açsın. Deyirdik, sağ qalmaz bu, ölər, amma ölmədi. Di gəl ki, fərri də böyümədi – yanıq oldu. Qurban olum Allaha, özü bilən məsləhətədi... Xalqın uşaqları oxuyub qulluq yiyəsi oldular. Dərs bu qansızın qafasına batmadı. Qabağında ata vardımı ki, təpəsinə döyə-döyə oxudaydı? Binnətin beş yaşı olanda kişi köçünü sürüb getdi bu dünyadan. Mənim də başım öz əlimdə döyüldü ha. Sovxozda işləyirdim, hava işıqlanmamış gedirdim, qaş qaralanda qayıdırdım.

Arvad üzünü göyə tutub ah çəkdi. – Bunnarı müsibətnən böyütmüşəm, dərdin alım. İndi pensiyədəyəm, ayda iyirmi üç manat alıram hökumətdən. Heç onu verməsələr də, dolanaram. Mənim nə xərcim, nə çıxarım var ki? Əfəndi sovxozda traktor işlədir, ayrıca ev-əşiyi var, mənə də yadımdan çıxartmır, Allah mənim ömrümdən kəsib onun ömrünə calasın. Qızdan da razıyam. Təkcə bu gədə... – arvad başındakı qıyqacın ucuyla salamat gözünün yaşını sildi. – Ayaqlarıma yel gəlib, – dedi, – canımın hayındayam, bu baxtığara da ömrümü bir yannan baltalayır.

Arvadın dərd-gileyinə qulaq asmağa həvəsi yox idi Ağarəhimin. Qorxurdu ki, birdən ürəyi yumşalar, Binnətə rəhmi gələr. Darıxa-darıxa saatına baxdı. İstədi uzaqlaşsın arvaddan, amma arvad onun niyyətini hiss edibmiş kimi burnunu çəkib danışmağa başladı.

– Bir yerdə dayana bilmir gədə. Gah sovxozda fəhlə oldu, gah dəmir yolunda işlədi. Sonra Əfəndi yaxalayıb apardı yanına, traktor sürmək öyrətdi ona. Ordan da qaçdı. Nə qədər avara-avara gəzdi. Getdi əsgərliyə, orda şoferlik oxudu... Qayıdanda sovxozda köhnə bir maşın verdilər ona. Ağıllanmışdı, başını aşağı salıb işləyirdi. Dedik, day kişi olub, evləndirdik. – Arvad başıyla artırmadakı gəlinə işarə elədi. – O halal süd əmmişi aldıq ona... Bir qızdarı oldu, – odu, o sənə maşınında oturan. Allah Binnətin başına gürşadını tökdü: maşını aşırıtdı gədə. Alverçilər təlləyib aqlını əlinnən alıblar, o da cavandı dana, pula tamah salıb, gecəyənən maşını kələmnən nıxlayıb sürüb. Qurban olduğum Tanrı da nəzərini çəkib bunnan: maşın budu ha, uçub dərənin dibinə. Alverçilərdən birinin qolu sınımışdı, birinin qılıcı şikəst olmuşdu, özünün heç burnu da qanamamışdı. Binnəti tutub damladılar, bir il türmə kəsdilər ona. Gədə türməyə giren günnən gəlinin gözünün yaşını əlində oldu. Səhər-axşam yumdu-tökdü. Nə illah elədim, kirmədi.

Ağarəhim, az qaldı, üzünü arvada tutub desin ki, “ay ana, ay xala, məndə günah yoxdu, mən pis adam deyiləm. Əgər mərdimazar olsaydım, sənə oğlunu verərdim inspektorun əlinə, oğlunun da yaxası qurtaranacan dərisi boğazından çıxardı”.

– Türmədən təzəcə gəlib tifağı dağılmışın balası. Yalvar-yaxardan, minnət-sünnətdən sonra sovxoz bir maşın verdi ona. Maşının qalmayıb ha onda: təpədən dırnağa calaqqdı, yamaq-yamaqqdı. Bir gün işləyəndə beş gün özünə gəlmir... Səhər tezzən Binnət dedi, ay ana böyün bazardı, gedim heyvanlara ot-ələf gətirim. Dedim, getmə, bala. Ürəyimə nəsə dammışdı, gecə pis yuxu görmüşdüm. Həm də bilirəm axı, xata bunun boynunun ardınca gəzir... Getdi. Axırda da belə oldu... İndi neynəyəcək, başına haranın daşını salacaq? Pulu-pənəsi hardadı onun?

Arvad qıclarını çəkə-çəkə evə tərəf gedirdi. Deyəsən, ürəyini boşaltmışdı, nə demək lazımdırsa, demişdi qonağa. İndi qonaq bilər, qonağın Allahı bilər...

Tüstülənə-tüstülənə, nəriləyə-nəriləyə həyətdə bir “Moskviç” girdi və düz Ağarəhimin yanında dayandı. Binnət maşından düşüb:

– Şükür allaha, – dedi. – Əjdəri tapa bildim.

Əjdər “Moskviç”in qapısını açıb ayaqlarını salladı. Elə oturduğu yerdə Ağarəhimə baxıb, yüz ilin tanıdığı kimi gülümsədi. Bu da eynən Binnət kimi arıq, çəlimsiz idi, bunun da yaşını dürüst demək mümkün deyildi.

Binnət tələsdirdi onu.

– Öyə, düşsənə, a tanrısız!

LAYIHƏ

Əjdər qapıdan yapışib qalxdı. Ağzına buz qoymuş adam təkin dilini güclə tərpətdi.
– Qonaq... xoş gəlib... – İrəli yeriyib Ağarəhimə əl verdi, – ürəyini sıxma, bajoğlu, – dedi. – Mən... bu saat...

Əjdər:

– Budumu, ayə, məşin? – deyib ləngərlənə-ləngərlənə “Jiquli”yə tərəf getdi.

Binnət uşağı məşindən düşürtdü, oturacağa tökülmüş şüşə qırıntılarını təmizlədi.

Əjdər “Jiquli”nin vurulmuş yerini diqqətlə nəzərdən keçirəndən sonra üzünü Binnətə tutdu.

– Ayə, bekara şeydi... Başın haqqı... canını alacam bunun, cərcənəyini ayıracam, – dedi və çayırıqda oturub qıçlarını uzatdı.

Ağarəhim arxasını Əjdərə çevirib Binnətə pıçıldadı:

– Deyəsən, keflidi bu.

– Bu batmışın ayıq vaxtı olurmu heç? Çox zirək adamdı: beş kişinin işini təkbaşına görər, “yoruldum” deməz. Əlləri qızıldı bunun... Sən narahat olma, bircə saata düzəldəcək məşini.

Əjdər siqaretdən dərin qullab alıb çayırıqlığa dirsəkləndi.

– Ayə!.. A Binnət! Qonaq yoxsa mənnən danışır? Elə bilir... kefliyəm... heləmi?.. Ayə, mən Əjdərəm haa. Qonağa denən, – yumruğunu sinəsinə vurdu, – mən Əjdərəm haa.

Binnət gülümsədi:

– Demişəm, əşi.

– Di get, bir dolça su gətir, ciyərim yanır.

Binnət getdi su gətirməyə.

Binnətin gətirdiyi suyu Əjdər çənəsinə, sinəsinə axıda-axıda ləzzətlə içdi. Ağarəhim dodaqlarını yaladı, amma su istəməyə utandı.

Əjdər:

– Ya Allah! – deyib qalxdı. “Moskviç”in yük yerindən paslı bir ling çıxartdı. Elə bil illərlə əl dəyməmişdi bu lingə, illərlə yağışın altında, palçıqın içində qalmışdı. Taxta çəkic çıxartdı. Dizlərinə yerə qoyub, lingi “Jiquli”nin əzilmiş qanadının altına saldı. Bir dartdı, iki dartdı, çöl tərəfdən taxta çəkiclə bir vurdu, iki vurdu və əzik qanad çartıldıyıb bir qarış uzunluğunda cırıldı. Əjdər əl saxladı.

– Baho! Buna nooldu, ayə? – dedi, – Bu andır lap kağızdanmış... Mənnən çıxmaz iş... Niyə cırıldı, ayə, bu?

Ağarəhim acıqlı-acıqlı Binnətə baxdı. Məşin vurulanda heç bu qədər dilxor olmamışdı, bu qədər heyfəsilənməmişdi. Az qaldı, Əjdərin qolundan tutub fırladınsın qırağa.

Əjdər özünü çəkildi kənara. Lingi, çəkici tulladı yerə.

– Əllərim niyə əsdi, ayə, mənim? – dedi. Əjdər də təzədən çayırıqda oturdu.

– Düzələcək, – dedi, – səbrini bas... O cırılan yerə fikir vermə. Lehimləyəcəm, olacaq anadangəlmə. Düzü, mən həmişə yekə məşinləri abıra salmışam... Leqkovoy da düzəltmişəm ha... “Moskviç” filan... “Jiquli” birinci kərədi... Qəm eləmə... Əjdər olan yerdə nə qəm? – dedi, ancaq hiss olunurdu ki, Ağarəhimdən çox, özünə ürək-dirək verir.

Binnət xəcalətindən Ağarəhimin üzünə baxa bilmirdi. Əjdəri tərifləmişdi, Əjdərə güvənmişdi, sən demə, Əjdərin də bacarmadığı işlər varmış. Binnət ürəyində Allaha yalvarırdı ki, Əjdərə kəramət versin, fərasət versin, Əjdər də onu bu bələdan qurtarsın.

– Ya Allah! – deyib Əjdər ayağa qalxdı.

Ağarəhim görürdü ki, Əjdər “Jiquli”yə yaxın getməyə ürək eləmir, qalıb dirənə-dirənə.

Əjdər lingi, çəkici götürüb:

– Başladıq, – dedi, amma hiss olunurdu ki, başlamaq istəmir.

Ağarəhim hirsini boğa bilmədi:

– Bacarmadığın işə niyə girişirsən? – dedi, – maşını day da şikəst elədin! – üzünü Binnətə tutdu, – yekə oğlansan! – dedi, – qanacağın, mərifətin olsun! Məni avara qoymusan burda! İstəyirsən, sənə pislik eləyim?! Pislik eləməyə gücüm çatar!

Binnət yazıqlıq yağan iri gözlərini döyə-döyə qaldı.

– Pislik niyə, dərdin alım? Bir xətdi, olub. Qardaşıma ismarış göndərmişəm, qoy gəlsin, görək neynirik.

– Sabah mən Bakıda olmalıyam, başa düşürsən?!

– İndi ki kənd ustasına ürək qızdırmırsan, deyirəm, bəlkə aparıb Bakıda düzəltməsən. Xərci nə qədər eləyir, de, ordan-burdan tapıb verərəm.

Ağarəhim bilmirdi ki, maşın nə qədər xərc aparacaq. Qiymət deməyə qorxurdu. Qorxurdu ki, birdən az deyər. Amma dedi:

– Min manat! – Ağarəhim Binnətin üzünə baxmadı, bilmədi ki, oğlanın sir-sifəti nə kökə düşdü.

Əjdər lingi, çəkici tulladı.

– İnsaf elə, ayə! – dedi. – Min manat nədi?

– Bəs nə bilmişdin, əşi? Təptəzə maşındı, dörd ay deyil aldığım.

Əjdər başını buladı:

– Allahın olsun, ayə, min manat çölə tökülməyib.

Söz Ağarəhimin ağzından çıxmışdı, vəssalam. Durub alver eləməyəcəkdi ki, burda. Qəti dedi:

– Min manat!

Əjdər satın pencəyini düymələyə-düymələyə gedib çıxdı artırmaya. Çarpayıda, kök arvadın yanında oturub əllərini ölçə-ölçə başladı danışmağa.

Binnət başını aşağı salıb Ağarəhimin qabağında şaxta vurmuş toyuq təkin dayanmışdı, yanıqlı-yanıqlı siqaret çəkirdi. Handan-hana başını qaldırıb qorxa-qorxa soruşdu:

– Bəlkə, yönənşək, a dayı?

Ağarəhim sövdələşməyə son qoymaq üçün səsinə qaldırdı:

– Söz bir dəfə olar!

Həyətə alçaqboy, tökməbədən, qırmızıyanaq bir kişi girdi. Binnətə zərrəcə oxşarı olmasa da, Ağarəhimin ürəyinə damdı ki, Binnətin qardaşdı bu, “Əfəndi” deyilən adam budu.

– Xoş gəlibsən, dərdin alım, – deyib kişi Ağarəhimin yumşaq əlini daş kimi bərk, cod əlinin içində sıxdı. – Bə niyə burda ayaqüstə dayanmısan? – Üzünü artırmaya tutub: – Ana, hey! – dedi. – Qonağa beləmi qulluq eləyirlər?! Bəs hanı sizin süfrəniz, hanı yemək-icməyiniz?!

Kişi Ağarəhimin əlini buraxıb artırmaya getdi. Əjdər başını yırğalaya-yırğalaya Əfəndiyə nəsə dedi. Arvad əlini dizinə çırpıb vaysınanda Əfəndinin, deyəsən, acığı tutdu.

– Qaraçılıq eləməyin, siz Allah! – dedi. – Əziziniz ölməyib ha!

Artırmadakı ortalıq stolunu sinəsinə qaldırıb aşağı düşürdü.

– Tez olun görək, acıdan qırıldıq!.. Əyə, bu gəlin harda itib?!

Gəlin ağappaq süfrə gətirib stolun üstünə saldı. Əfəndi Ağarəhimi çağırırdı:

– Bəri gəl, dərdin alım. Görürəm, böyün bunnar sənə sitəm eləyiblər. – Bayaqdan farağat vəziyyətində dayanmış Binnətə dedi: – Get Əjdərin sazını gətir, qoy bir az dınqıldatsın, qulaq asaq.

Ağarəhim çay içə-içə fikirləşirdi ki, nə yaxşı, Əfəndi gəlib çıxdı. Əfəndinin gəlişi ilə Ağarəhimin nigarənçılığı, narahatlığı sovuşmuşdu, ürəyində səbəbini özünün də anlamadığı bir arxayınlıq, ümid yaranmışdı. Hərdən Əfəndinin qan daman yanaqlarına, qalın pırpız qaşlarına, çat-çat yoğun barmaqlarına göz yetirirdi və inanırdı ki, belə adam dağı dağı üstünə qoyar, belə adam etibarlı olar, insafılı olar, haqqı nahaqqın ayağına verməz, dostu-yoldaşı darda qoymaz. Əfəndinin gözlərindən nur tökülürdü və Ağarəhimin ürəyini işıqla, ümidlə

dolduran da, deyəsən, elə bu nur idi. “Neçə ildi sovxozda traktorçu işləyir, yəni bunun evində min manat pulu yoxdu?”

Binnət sazı gətirib stolun küncünə söykənmişdi, bayaqdan bəri ağzından bircə kəlmə də söz çıxmamışdı. Danışan Əjdərlə Əfəndi idi. Hər şeydən danışdırlar – ala dağdan, qara dağdan, öləndən, qalandan – təkcə “Jiquli”nin vurulmağından danışmırdılar, “min manat” məsələsini dillərinə gətirmirdilər.

Gəlin stolun üstünə dərin buludda çolpa çıxırtması qoydu. Süfrəni sahmana salıb kölgə kimi yox oldu. Ağarəhim ac idi, di gəl ki, boğazı tikilmişdi, loxmasını güclə udurdu. Gözləyirdi ki, Əfəndi nə vaxt dillənəcək, nə vaxt deyəcək ki, “çörəyini rahat ye, pulun dərdini çəkmə, min manat budu ha, cibimdədi”. Amma Əfəndi olan kəs bircə dəfə də soruşmurdu ki, “qonaq qardaş, kimsən, nəçisən, hardan gəlib, hara gedirsən?”

Əjdər sazı köynəkdən çıxarıb basdı sinəsinə. Başını sazın sağanağına qoyub, gözlərini yumdu... Ağarəhimin saz havalarından o qədər də xoşu gəlmirdi, illərlə eşitməşəydi, yadına düşməzdi. Amma indi Əjdərin şövlə çalmağı heyrətə gətirmişdi onu. İnana bilmirdi ki, saz belə dillənə bilər, sızıldaya bilər.

Əjdər başını qaldırdı, amma gözlərini açmadı.

– Əfəndi, dərdin alım, qulaq as, bu havanın adı “Göyüzən gözəlləməsidir”, özüm düzəltmişəm, – dedi və başladı yeni hava çalmağa. Bir neçə mizrab vurub dayandı. Sazı köynəyə sala-sala: – Eh, ay fələk, – dedi, – mən Göyüzənin təpəsinə nə vaxt çıxacam?

Heç kim dillənmədi. Hamı hiss eləyirdi ki, süfrə arxasında söhbət tutmur; sözlərdən elə bil daş asılmışdı. Əjdər stəkanının dibində qalmış çaxırı bir atıma içib ağzını marçılatdı.

– Ayə, ay Əfəndi, hardan alacaqsan, ə, min manatı?

Əfəndi ona təpindi:

– Ə, kiri, ə! Ölkə viran qalmayıb ha! Dünyada təkcə ölümə çarə yoxdu. Təki can sağ olsun, hər şey düzəlir.

Əjdər qızıışmışdı:

– Ayə, Binnətin evini bazara tökübsə, heç min manat düzəlməz. Min manat az puldumu, allahsız?

Əfəndi də qızıışdı:

– Ağzımı açma mənim! Binnətin bir inəyi var, iki danası var! Mənim də evimdə xəlixələçə var! Binnətin kişi təkin bacısı var, onun da saxlancı olar yəqin. Çıxardırıq bazara, satırıq. İntəhası, qonaq qardaş gərək bir az ləngisin.

Ağarəhim ürəyində: “Gözləyəyəm, – dedi. – Sabah tezdən instituta təcili teleqram vura-ram, bilərlər ki, gecikəcəm”.

Əjdər həyətdən çıxandan sonra səsi yoldan gəldi:

– Mən Əjdərəm haa! Əjdərəm!... Əjdər!

Əfəndi, Ağarəhimin qolundan tutub kənara çəkdi:

– Qardaş, uzan, rahat yat. Necə demisən, heylə də olacaq.

Ağarəhim dirənə-dirənə dedi:

– Məndən inciməyin... Özünüz bilirsiniz də... təzə maşındı... İnciməyin...

– Niyə inciyirik, ay sağolmuş? Sən bizdən incimə ki, bizim ucbatımızdan... Ürəyini buz kimi elə... Səhər sənə xəngəl də yedizdirəcəyik, pulunu da düzəldib verəcəyik... Di, salamat qal, dərdin alım. Gecən xeyrə qalsın. Mən getdim.

Ağarəhimin xahişi ilə onun yerini çöldə saldılar. Otaqdan yaylı, dəmir çarpayı çıxarıb, armud ağacının dibinə qoydular.

Ağarəhim yatağa paltarlı uzandı, heç ayaqqabılarını da çıxarmadı. Əzgin, yorğun olduğunu, bütün canının sızıldadığını indicə hiss elədi. Beyni də ağırlaşmışdı, amma yuxusu gəl-

mirdi. Başqa vaxt olsaydı, Ağarəhim, bəlkə də, çöldə, ağac altında yatmağın ləzzətini duyardı, indi gözlərini tərtemiz göydə sayrışan ulduzlara zilləyib qulaqlarındakı uğultunu dinləyirdi.

Bağçada şanapipik quqquldadı, biri də uzaqdan ona səs verdi. Ağarəhim yerinin içində oturub şanapipiklərin deyişməsinə qulaq asdı. Sonra qanrılıb artırmaya tərəf baxdı. Kök arvad orda – taxta çarpayıda yatmışdı, özə də bu bürküdə, deyəsən, yorğanı başına çəkmişdi... Ağarəhim gecənin qərrib sakitliyində zümzüməyə bənzər bir səs eşitdi.

Kimsə ağlayırdı. Boğula-boğula, hıçqırığını uda-uda, içində, ürəyində ağlayırdı. Arvad tərpnəmirdi – yatağında daş kimi qalmışdı, amma Ağarəhim inandı ki, ağlayan odur. Niyə ağlayır, görəsən?... Sabah Binnət inəyini, ya da danalarını bazara çıxaracaq, sabah Əfəndi evindəki xələcin bir-ikisini dəyər-dəyməzinə satmalı olacaq. Yəni kök arvad buna görə ağlayır? Bəlkə heç ağlamır, bəlkə Ağarəhimin qulağı səsə düşüb? Yox, ağlayır, vallah, ağlayır... Odey tərpnədi... ağlamağını kəsdi... yönünü divara çevirdi... təzədən başladı içində ağlamağa...

Ağarəhim fikirləşdi ki, indi bu həyətdə, bu evdə qıvrımsaç qızdan başqa heç kim yatmayıb. Bax, qapısı örtülü o otaqda Binnət siqareti siqaretin oduna calayır. Yəqin, qəşəng gəlin ağlayır.

Ağarəhim gerçəkli qorxdı. Elə bil göydəki ulduzlar qırmızı-qırmızı daşlara dönüb Ağarəhimin tərpsinə töküldü. Ağarəhim canında, içində dözülməz bir ağrı duydu. Ağarəhim ürəyinin guppultusuna qulaq asa-asa çarpayıdan düşüb “Jiquli”yə tərəf getdi...

“Jiquli” evin qabağından asta-asta keçəndə arvad hövlnak dikəlib çarpayıda oturdu. Ağarəhim onun gözlərini yaxşı-yaxşı görməsə də inandı ki, arvadın gözləri heyrətdən böyüyüb... Ayın bəyaz işığında yolun çala-çuxuru da görünürdü. Göyün üzünə yavaş-yavaş ağımtıl şəfəq gəlirdi, alatoran dağılhadağıl idi.

Maşının vurulduğu yerə çatanda Ağarəhim saatına baxdı: dörd tamam idi. Sonra oturmaqda Ağarəhimin gözlərinə bir şey sataşdı. Götürüb baxdı: qıvrımsaç qızın gülməli gəlinciyi idi. Ağarəhim gülümsədi. “Bu da mənim talismanım”, – dedi və hiss elədi ki, bayaq canını yandırıb-yaxan ağrıdan, göynərtidən əsər-ələmət qalmayıb. Ağarəhim maqnitofonun ağzındakı kaseti barmağıyla irəli itələdi.

**“Dövlət müstəqilliyi dövründə Azərbaycan ədəbiyyatı”
bölməsi üzrə**

Zəlimxan Yaqub

DUR AYAĞA, MƏMLƏKƏTİM!

(ixtisarla)

Düşmən bilir, bu topağın altı nədir, üstü nə,
Onunçün də od yağdırır gecə-gündüz üstünə.
Qurban olum dumanına, qurban olum tüstünə,
Qılınca dön, həqiqətim, qalxana dön, qeyrətim!
Dur ayağa, məmləkətim, qalx ayağa, millətim!

Suşa, Laçın, Xocalı qovrulur öz yağında,
Yetmiş yeddi yara var sinələrin dağında.
Vaqif, Şəmşir, Ələsgər düşmənin tapdağında,
Dağ yandırar intizarım, daş yandırır həsrətim,
Dur ayağa, məmləkətim, qalx ayağa, millətim!

Məzarsızdır meşələrdə qaçqın olub ölənlər,
Kəfənsizdir son tikəni körpəsi ilə bölənlər.
Qismətimiz uçurumlar, aşırımlar, bələnlər,
İçərimi yedi-tökdü hirsim, kinim, nifrətin,
Dur ayağa, məmləkətim, qalx ayağa, millətim!

İtkinlərin tapılsa da, ölənlərin dirilməz,
Baltalanıb budanmışam, budaqlarım gərilməz.
Ağac əkdim, meyvələri öz əlimlə dərilməz,
Yağılının pəncəsində cəhənnəmdir cənnətim,
Dur ayağa, məmləkətim, qalx ayağa, millətim!

Haqsız meydan suladıqca əlimizdən haqq gedir,
Gözümüzdən arx açılır, çay gedir, bulaq gedir.
Qarış-qarış, parça-parça yurd gedir, torpaq gedir,
Mən ki əsir olmamışam, nədir bu əsarətim?
Dur ayağa, məmləkətim, qalx ayağa, millətim!

Nifrətini silah elə, gəl silahı gözləmə,
Sarıl bu inamına, gəl sabahı gözləmə.
Haqqa güvən, nə gədanı, nə də şahı gözləmə,
Ona-buna göz dikənə yoxdur mənim rəğbətim,
Dur ayağa, məmləkətim, qalx ayağa, millətim!

Torpağımız neçə dəfə tapdalanmış, talanmış,
Duru gözlü çeşmələrə qızıl qanlar calanmış.

Babəkim də, Koroğlum da, Xətayim də yalanmış,
Haqqımızı qaytarmasaq, sən arxasız, mən yetim,
Dur ayağa, məmləkətim, qalx ayağa, millətim!

Nə Tərtərdə ləzzət qaldı, nə Qarqarda, Xaçında,
Oğul qanı xınalandı anaların saçında.
Şəhid oldum Xocalıda, şəhid oldum Laçında,
Bu yolların son ucunda şəhidlikdir qismətim,
Dur ayağa, məmləkətim, qalx ayağa, millətim!

İFADƏLİ OXUDA İSTİFADƏ EDİLƏN ŞƏRTİ İŞARƏLƏR

1		Qısa fasilə (bir sayına bərabər)	sətri
2		Orta fasilə (iki sayına bərabər)	sətri
3		Uzun fasilə (üç sayına bərabər)	sətri
4	—	Məntiqi vurğu	sətiraltı
5	↗	Tonun yüksəlməsi	sətirüstü
6	↘	Tonun alçalması	sətirüstü
7		Sözün uzadılması, yaxud cümlənin hissəsinin oxu tempinin aşağı salınması	sətiraltı
8	➔	Tempin artırılması (oxunun sürətləndirilməsi)	sətiraltı
9	⤿	Yanaşı gələn sözlərin birnəfəsə deyilməklə oxunması	sətirüstü
10	⤿	Misrada fikir tamamlanmayıb növbəti misraya köçürüləndə qoyulur	sətri

LAYİHƏ

ÖZÜNÜQİYMƏTLƏNDİRMƏ MEYARLARI

Şifahi nitq bacarıqları üzrə

s/s.	Meyarlar	Nail olmuşam	Nail olmamışam
1	Fikrin aydın çatdırılması		
2	Fikrin əsərdən nümunələrlə şərh edilməsi		
3	Çıxışın inandırıcı olması		
4	Nitqdə cümlələrin düzgünlüyü		
5	Yersiz söz və ifadələrin işlədilməməsi		
6	Əsərin ideya-bədii xüsusiyyətləri ilə bağlı çıxışda müxtəlif mənbələrdən istifadə		
7	Mövzuya, problemə müqayisələr, ümumiləşdirmələr aparmaqla münasibət bildirilməsi		
8	Fərqli fikirlərə dözümlü yanaşma		
9	Öyrənilmiş yeni sözlərdən istifadə		
10	Mövzuya, problemə tənqidi münasibətin əsaslandırılması		

Yazılı nitq bacarıqları üzrə

s.s.	Meyarlar	Bəli	Xeyr
1	Yazı işinə uyğun ifadələrlə başlamışam.		
2	Cümlələri dil qaydalarına uyğun qurmuşam.		
3	Sözləri düzgün yazmış, durğu işarələrinə, abzaslara əməl etmişəm.		
4	Təkrarlara yol verməmişəm.		
5	Bədii təsvir vasitələrindən istifadə etmişəm.		
6	Oxşar cəhətləri tapmışam.		
7	Fərqli cəhətləri tapmışam.		
8	Əhvalat və hadisələrə fərqli münasibət bildirmişəm.		
9	Fikirlərimi aydın, yığcam ifadə etmişəm.		
10	Fikirlərimi əsərdən nümunələrlə əsaslandırıbmışam.		
11	Faktlardan, sitatlardan yerində istifadə etmiş, müqayisələr aparmışam.		
12	Mövzu ilə əlaqədar müstəqil fikir söyləmişəm.		
13	Müxtəlif mənbələrə dair biliklərimdən istifadə etmişəm.		
14	Tələb olunan həcmdə yazmışam.		
15	Yazımda məntiqi ardıcılığı gözləmiş, ümumiləşdirmə aparmış, nəticə çıxarmışam.		
16	Mövzunu əhatə etmişəm.		

LÜĞƏT

A

Ağ – 1. zəhər; 2. yas yerində söylənən yanıqlı sözlər
Alaıq – çubuqlardan qurulub üstü keçə ilə örtülən köçəri mənzili, çadır
Artel – şirkət, birləşmə, təsərrüfat birliyi
Aşıq – uşaqların aşıq-aşıq oyununda işlətdikləri (adətən, qoyunun diz qapağından çıxarılan) sümük
Aşına – dost, yaxın yoldaş
Aşıyan – məskən, sığınacaq

B

Badya – içinə süd sağmaq, yaxud maye tökmək üçün misdən, saxsıdan və s. düzəldilən altı gen böyük qab
Bağ ata – xalq yazıçısı İ.Hüseynov yazır ki, “Boq” yox, “Bağ” olmalıdır. Türklərin fikrincə, Bağ ata İstanbul şəhərinin yaxınlığındakı kiçik bir evdə yaşamışdır.
Bana (türkcə) – mənə
Barigah – 1. imarət. 2. böyük bir şəxsin hüuru
Bardaq – saxsı su qabı
Başaq – biçin zamanı yerə tökülən sünbül qırıntıları
Beyət etmək – tabe olmaq, hakimiyyətini qəbul etmək
Bəşəriyyət – burada: insanlar
Bələbəhri – bəla dəryası, qəm dənizi
Bərgiz – işığınız, elektrikiniz
Bəyan etmək – bildirmək
Bəyaz – ağ
Bəzmi-istirahət – istirahət məclisi
Biixtiyar – ixtiyarsız, qeyri-iradi, özündən asılı olmayaraq
Bilfel – 1) işdə; 2) indi, hələ, hələlik; 3) həqiqətən, həqiqətdə, doğrudan
Binə – burada: təməlini qoymaq
Bişəkk – şəksiz, şübhəsiz, yəqin, əlbəttə
Bulama – təzə doğan sağlam heyvanların ilk günlərdə sağılan südü

C

Cadə – böyük yol, baş küçə, işlək yol
Came – böyük məscid
Cəhrə – yun əyirmək üçün əl ilə işlədilən sadə alət
Civar – ətraf, yaxın yerlər, ətraf yerlər

Ç

Çamlıqlar – şam meşələri
Çərəkə – keçmişdə ərəb əlifbasını öyrənmək üçün dərslik

D

Dalğın – dərin fikrə batmış, çox fikirli, fikri bir şeylə məşğul
Darülfünun – universitet
Depo – vaqon və lokomotivlərin dayanması və təmiri üçün xüsusi yer, emalatxana

LAYİHƏ

Dəc – bir yerə yığılmış arpa, buğda və s. əl toxunmasın deyə onu nişanlamaq üçün taxtadan və s. düzəldilən iri möhür (nişan)

Dilfirib – məftunedici, valehedici, füsunkar

Donanmaq (donatmaq) – bəzənmək

E

Ehram – 1. Qədim Misirdə fironların məqbərəsi, piramida; 2. hacıların Kəbədə ziyarət geyimi

Ehya – vücuda gətirmə, canlandırma, bərpaetmə

Elxan (Elxanilər) – Elxanilər dövləti hökmdarlarının titulu. Həmin titul ilk dəfə Hülaku xana verilmişdir.

Etimad – etibar, inam

Eyş-işrət – kef çəkmək, əylənmək

Ə

Ədna – alçaq, nanəcib adam

Ədvv – düşmən, yağı

Əxlaq – 1. insanın mənəvi keyfiyyətini, əhvali-ruhiyyəsini müəyyən edən etik normalar; mənəviyyət; 2. insanın yaşadığı cəmiyyət və onu təşkil edən üzvləri ilə rəftarı və özünü aparma qaydası

Ələm – dərd, qəm, kədər, qüssə

Əmniyyəbaşı – İranda: polis başçısı, jandarm başçısı

Əngin (fəza) – sonsuz

Ənsə – boyunun arxası

Ərbab – ağa, sahibkar

Ərməğan – hədiyyə, bəxşiş, pay, sovqat, töhfə

Əsər (üzdə, sifətdə) – iz, nişanə, əlamət, bir şeyin varlığına dəlalat edən hal

Əsrarəngiz – sirli, sirr ilə dolu, anlaşılmaz

Əski – keçmiş, köhnə

Əza – bədən üzvü

F

Fazil – fəzilət, hörmət sahibi, fəzilətli

Fəci – faciəli

Fəqət – lakin, amma

Fəxarət – burada: fəxr etmək

Fəs – bəzi Şərq ölkələrində kəsik konus şəklində, əsasən qırmızı rəngli, qotazlı baş geyimi

Fövrən – dərhal, həmin saat, əlüstü, tez

Füsunlu – sehrli; valehedici, əfsanəvi

G

Girdəkan – qoz

Gömlmək – 1. basdırılmaq, quyulanmaq, torpaq altında gizlədilmək; 2. məhv edilmək, yox edilmək, puça çıxarılmaq

H

Haşa – əsla, heç bir vaxt

Həqarət – hörmətsizlik, sayğısızlıq; heysiyyətə, mənliyə toxunan hərəkət, söz

Həqiranə – alçalmaqla

Hiddət – qəzəb, acıq, qeyz, hirs, sərtlik
Hökmfərma – hökm sürmə, hökmran olma
Hüma quşu – cənnət quşu, dövlət quşu
Hürriyyət – azadlıq
Hüzən – kədər, qəm, qüssə

X

Xaki-payinə – ayağının altındakı torpağa
Xali – 1) boş, adamsız, tənha; 2) tutulmamış, boş
Xalxal – heyvanlar üçün tikilidə ayrıca yer
Xam – burada: öz təbii halında olan, əridilməmiş
Xariqə – insanda heyranlıq doğuran şey, hadisə; möcüzə
Xəvf – alçalmaq
Xəzan – məcazi: gənclik tərəvətinin itirildiyi dövr
Xəzəl – payız fəslində budaqlardan tökülən, saralmış quru yarpaqlar
Xırman – taxılı döymək, təmizləmək və qurutmaq üçün qabaqcadan hazırlanmış dairəvi düz yer, meydança
Xülya – xəyal

İ

İcz – acizlik
İqbal – tale, müqəddərat, gələcək
İkinci – günün günorta ilə axşam arasında ikinci yarısı, günbatana yaxın hissəsi
İmsiləmək – iyləmək
İsgəndər – Makedoniyalı İsgəndər nəzərdə tutulur
İsmailiyyə – XIX əsrin sonu, XX əvvəllərində tikilən, bu gün də arxitektura baxımından Bakıya xüsusi gözəllik verən abidələr sırasında özünəməxsus yer tutan bina. Azərbaycanın muxtariyyəti və müstəqilliyi ilə bağlı ideyalar ilk dəfə bu binada səslənib. Nadir memarlıq əsəri olan İsmailiyyəni Azərbaycan milyonçusu Ağamusa Nağıyev 1907-ci ildə dünyadan vaxtsız köçən oğlu İsmayılın xatirəsinə tikdirib. 1918-ci il martın 31-də bina ermənilər tərəfindən yandırılmış, sonralar bərpa edilmişdir. Hazırda bu binada Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyəti yerləşir.
İsrar – inad, təkid
İztirab – təlaş, təşviş, daxili həyəcan, narahatlıq, mənəvi əziyyət

K

Kanape – söykənəcəkli taxt, divan
Kar eyləmək – təsir eləmək
Kəc – əyri
Kəcavə – keçmişdə Şərqdə səfərə çıxan adlı-sanlı adamlar üçün minik heyvanlarının, adətən, dəvənin üstündə düzəldilən örtülü yer
Kələf – yumru şəkildə sarınmış sap, iplik, məftil və s.; yumaq
Kəsif – burada: tutqun
Köməşmək – donmaq
Köşk – bağ-bağça içində tikilmiş bəzəkli ev; imarət
Kövşən – taxıl əkilən yer, zəmi
Kurşun (türkcə) – qurşun: tütəng və tapança gülləsi
Kuzə – darboğazlı saxsı su qabı, bardaq

LAYİHƏ

Q

Qarayağız – əsmər, qarabuğdayı

Qayı xan – Oğuz xan oğlu Gön xanın oğludur. Oğuzların Bozox qolundan olan Qayı boyunun əcdadı hesab olunur.

Qəlbi – yüksək, hündür

Qəlpə – bərk bir şeyin qopub parçalanmış hissəsi

Qəndil – asma lampası

Qırov – payızın axırlarında soyuqlar düşəndə gecələr yerə, yarpaqlara qonan qar kütləsi, şəhin donmuş zərrələri

Qolfstrim – Atlantik okeanında isti cərəyan, axın

Qovzanmaq – burada: qalxmaq

Quzğun dəniz – Xəzər dənizinin keçmiş adı

L

Labüd – yerinə yetirilməsi, icrası vacib olan, zəruri olan; mütləq

Lacivərd – mavi

Laübalı – etinasız, laqeyd, heç bir şeyə əhəmiyyət verməyən

Lektoriya – mühazirə zalı

M

Mabeyn – burada: ətrafında olan, müşayiət edən yaxın adamlar

Mehrab – məscidlərin qiblə tərəfindəki divarında oyuq yer; namaz qılınarkən insanların üz çevirdikləri yer

Meynə – üzüm tənəyi

Məhrəm – çox yaxın adam, sirdaş

Məhzun – hüznli, həzin, kədərli, qəmli

Mələl – ürək sıxıntısı

Mərcan – burada: daşlaşmış dəniz heyvanının çöküntüsündən hazırlanan bəzək əşyası, boyunbağı

Məs (məst) – dəridən və ya başqa yumşaq materialdan tikilən yüngül ayaqqabı

Məsrur – şən, şad, sevincli

Məsum – günahsız; heç bir günahı, qəbahəti olmayan

Mətanət – burada: möhkəmlik, sabitlik

Məzhəkə – gülməli danışiq, hərəkət, oyun

Moviz (mövüc) – qurudulmuş üzüm

Mitralyoz – pulemyot

Möhnət – dərd, qəm

Munis – mehriban, istiqanlı

Müamilə – borcun əvəzində alınan faiz, sələm

Mübaşir – İranda kəndi idarə etmək üçün mülkədarın təyin etdiyi adam

Müməssil – 1) təmsil edən; 2) nümayəndə

Münəvvər – burada: ziyalı

Mütləqa – əlbəttə

Müqabil – qarşılıq

Mütəkkə – uzunsov, dəyirmi balıq

Müsaidə – izin, icazə

Müyəssər – mümkün, asan, asan başa gələn

N

Nam – ad

Nəimi (Fəzlullah Nəimi) – orta əsrlərdə Yaxın və Orta Şərqdə şöhrət qazanmış Azərbaycan mütəfəkkiri

Nəməmə – “nə”, “necə” mənalarında işlənmiş sual əvəzliyi

O

Odər – görkəmli yazıçı İ.Hüseynovun fərziyyəsinə görə, kainatda OdƏr bəşəriyyəti var.

Bizim qalaktikanın bütün planetlərində insan yaşayır. Birinci yaranmış Ey OdƏr planetidir.

Sahibi də Ey OdƏr babamızdır.

Ö

Örgü (tel) – burada: məftil çəpər, manecə

P

Pak – burada: müqəddəs

Pancur – pəncərə

Pəncər – müxtəlif yabanı otların ümumi adı

Pəjmürdəhal olmaq – qanı qaralmaq, kədərlənmək

Pəlmə – tutqun, aydın olmayan, zəif işıq

Pərvaz etmək – uçmaq

Ponza – çəki vahidi, 250 qram

R

Rahib – ömrünü ibadətlə başa vuran adam

Raykom katibi – “rayon komitəsi” sözünün ixtisarı, sovet dövründə rayonun faktiki rəhbəri

Rəngin – rəngli, əlvan

Rəncidə-hal olmaq – qanı qaralmaq, kefi pozulmaq

Rica – xahiş

Riqqət – ürək yumşaqlığı, ürək incəliyi, şəfqət; təsirlənmə, mütəəssir olma, acıma; təəssür

Ruzgar – burada: tale

Ruzi – azuqə, yeyəcəkdir

S

Sajen – ölçü vahidi: 2,13 metr

Sakin – burada: sakit, səssiz, hərəkətsiz

Saklı – burada: daldə (yer)

Sardina – siyənək fəsiləsindən xırda balıq

Səcdə – burada: diz çökmək

Səciyyə – 1. hər hansı bir şeyin və ya hadisənin başqalarından fərqləndirən xüsusiyyəti; xarakter; 2. xasiyyət, təbiət

Səf – sıra

Səfalət – böyük ehtiyac içində yaşama; yoxsulluq və ehtiyacdən çəkilən sıxıntı

Səfil – daimi yaşayış yeri və daimi məşğuliyyəti olmayan, səfalət içərisində yaşayan

Səhəng – su daşımaq üçün misdən və ya gildən qayrılmış qulplu, darboğaz qab; güyüm

Sipər – qoruyucu vasitə, qalxan

Sipərdəkilər – burada: müqavimət göstərənlər

Sovxoz – sovet dövründə dövlət kənd təsərrüfatı müəssisəsi

LAYIHƏ

Sovuruq –taxılı təmizləmək üçün havaya atma
Sükun – sakitlik
Süqut – burada: düşmə
Sövmiə – yaşayış yeri
Sürahi – 1. məhəccər; 2. uzunboğaz şüşə qab
Süs – bəzək, zینət, bər-bəzək

Ş

Şan – şərəf, şöhrət, ictimai
Şəbnəm – şəh
Şəfqət – mərhəmət, rəhm
Şəmşir – qılınc
Şərəfət – şərəf, hörmət
Şlüz – çayda suyu saxlamaq və lazım gəldikdə açıb buraxmaq üçün xüsusi qapı
Şura – burada: dövlətdə, yaxud onun hər hansı sahəsində rəhbər rol oynayan dövlət orqanlarının adı
Şikəstə – məcazi: qəlbi qırılmış, qəlbi yaralı, ürəyi sınımış

T

Tabaqça – enli taxtadan oyulub hazırlanmış enli, uzunsov qab
Tala – meşədə ağacsız, çıpacaq yer, sahə, açıqlıq
Tapqır – atın yəhərinin sürüşməməsi, əyilməməsi üçün döşünün altından keçirilən qayış
Teşi – otdöyən şəkildə olan toxuculuq alətidir, nazik bir çubuq vasitəsilə kənd qadınları onu fırladıb, dizləri üzərində topladıqları yunu və ya pambığı əyirirlər.
Təbərrik – 1. Uğur, xoşbəxtlik gətirməsi güman edilən müqəddəs torpaq, su, parça; 2. az tapılan, az ələ düşən şey
Təbi vala – yüksək istedad; coşqun ilham
Təcəddüd – yenilənmə, təzələnmə
Təfavüt –fərq
Təfərrüat – ərəbcə *təfərrü* sözünün cəmi. 1. Əsas mətləbə az daxil olan təfəsilat, ikinci dərəcəli əhəmiyyəti olan məsələlər, xırda məsələlər; 2. bir şeyin, məsələnin ən kiçik, ən xırda, ən incə cəhətləri
Təfəsilat – ərəbcə *təfsil* sözünün cəmi. Bir işin, hadisənin ən kiçik, ən cüzi təfərrüatı.
Təğyir – dəyişmə, dəyişiklik, dəyişdirmə, başqalaşma
Təhəmmül – dözümlü; təhəmmül etmək – dözmək
Tənəzzül – 1. enmə, aşağı düşmə, geriləmə. 2. düşkünlük, özünü alçaltmaq
Tunes – balıq növü
Turan – tarixi baxımdan Orta Asiya və Məvərrənnəhr adlanan bölgənin adı. Geniş mənada isə türklərin yaşadığı bütün əraziləri bildirir.
Tutya – 1. Kimyəvi maddə – sink; 2. dindarların müqəddəs saydıqları əşya
Tühaf – qəribə, görünməmiş, anlaşılmaz
Türküstan (türklərin yurdu) – Mərkəzi Asiyanın tarixi Türküstan ərazisinə müasir Özbəkistan, Türkmənistan, Tacikistan, Qırğızistan, Qazaxıstan, Çinin Sintsyan-Uyğur milli rayonu, Sibirin cənubundakı türkdilli regionlar, Əfqanıstanın şimalı və İranın şimal-şərq hissəsi aid edilir.

Ü

Ümman – dəniz

V

Vərzişkar – idmançı

Vücud – varlıq; bədən, cisim

Vüsal – görüş

Y

Yaldızlı – burada: parlaq

Yarğan – ətrafı sıldırımli iri, uzun dərə

Yarın – sabah, gələcək gün

Z

Zatən – 1. təbii olaraq, əslində, həqiqətdə; 2. əslinə baxanda, əslində, daha doğrusu

Zaval – bəla, müsibət, xətər

Zavallı – acınacaq halda olan, yazıq, biçarə, başıbəlalı, bədbəxt

Zehin – hafizə, yaddaş

Zeybək(lər) – Türkiyənin müxtəlif vilayətlərində yaşayan, igidlikdə ad-san çıxaran zeybəklər milli-azadlıq uğrunda gedən döyüşlərdə fəal iştirak etmişlər.

Ziya – işıq, aydınlıq, nur

Zubul – dəmir və ya daş yonmaq üçün alət

LAYİHƏ

Aforizm – yunan sözü olub, mənası *kəlam* deməkdir. Ümumiləşmiş fikri dildə dəqiq, yığcam, sərrast ifadə edən, müstəqil yaşamaq hüququ qazanmış kəlam. Aforizmlər üçün dərin məna, ifadə gözəlliyi, yüksək bədiiilik səciyyəvidir. Aforizmlərdə dərin həyat həqiqətləri, müdriklik, əxlaqi-tərbiyəvi fikirlər ifadə olunur. Aforizmlər atalar sözlünə oxşasa da, aralarında fərqlər də vardır. Atalar sözü şifahi xalq ədəbiyyat janrıdır, müəllifi məlum deyil. Yazılı ədəbiyyata məxsus aforizmlərin isə müəllifi məlum olur. Aforizmləri böyük şəxsiyyətlər, dövlət xadimləri, ustad sənətkarlar yaradır.

Məsələn:

Bir inci saflığı varsa da suda,
Artıq içiləndə dərd verir o da.

Nizami Gəncəvi

İnversiya – latın sözüdür, mənası *yerdəyişmə* deməkdir. Bədii ifadə vasitəsi olan inversiya əsərdə fikrin təsir gücünü artırmaq üçün sözlərin qrammatik ardıcılığının sənətkar tərəfindən qəsdən pozulmasına deyilir. Dilimizin qrammatik normasına görə, xəbər cümlənin sonunda gəlməlidir. Lakin sənətkar bədii əsərdə, xüsusən nəzm əsərində söz sırasını məqsədli şəkildə pozaraq inversiya yaradır.

Çıxır dağ döşünə körpə quzular,
Baharın səsinə əks edir sular.
Səhər yuxusundan ayıldır məni
Sinəmə sığmayan böyük duyğular.

Səməd Vurğun

Bu bəndin birinci misrasında xəbərin cümlənin əvvəlində, ikinci, üçüncü misralarındakı cümlələrdə isə ortada işlənməsi şeirin bədii təsir gücünü artırmışdır.

Konflikt – həyat ziddiyyətlərinin bədii ədəbiyyatda əks olunmasıdır. Bədii əsərdə süjetin inkişafının, iştirak edənlərin mübarizəsinin əsasını təşkil edən münafişə, toqquşma *konflikt* adlanır. Bir-birinə əks mövqedə duran qəhrəmanların bu toqquşması, münafişəsi süjetin əsasını təşkil edir. Bədii əsərin qəhrəmanlarının xarakteri konflikt vasitəsilə açılır. Lirik, epik, dramatik əsərlərdə bədii konflikt fərqli şəkildə meydana çıxır. Lirik konflikt qəhrəmanın hiss və duyğuları, fərdi daxili aləmi, emosiyalarında, epik konflikt əhvalat və hadisələrin, dramatik konflikt isə daxili və zəhəri fəaliyyətin toqquşmasında meydana çıxır. Dramatik konfliktlər janrdan asılı olaraq komik, dramatik, faciəvi olur və pyesin əsasını təşkil edir.

Metonimiya – yunan sözüdür, mənası *addəyişmə* deməkdir. Bədii təsvir vasitəsi olan metonimiyada bir hadisənin, anlayışın, predmetin adı onunla bağlı olan başqa bir adla əvəz olunur. Məsələn, “Zal onu alqışladı” cümləsində əslində zal deyil, zaldağı adamlar nəzərdə tutulur. S.Rüstəmxanlı yazır:

Doğma sözlər üçün darıxan hanı?
Deyin, qoy dinləsin: “Danışır Bakı!”

Bu nümunədə *Bakıdakı diktör* əvəzinə *Bakı* sözü işlədilməklə metonimiya yaradılmışdır.

Monoloq – bədii əsərdə bir adamın öz müsahibinə, səhnədəki digər surətlərə, yaxud öz-özünə müraciətlə söylədiyi nitqdir. Dramatik əsərdə bəzən monoloq qəhrəmanın tamaşaçılara müraciəti şəklində olur.

Mövzu – yazıcının bədii əsərdə diqqət mərkəzinə çəkdiyi əsas həyati məsələlər, səciyyəvi hadisələrdir. Mövzu əsərin ideyası ilə sıx əlaqəlidir.

Peyzaj – fransız sözü olub, mənası *yer, ölkə* deməkdir. Bədii əsərdə dağ, meşə, ağac, bulaq, çöl, bulud, heyvan, quş, torpaq, səma və s. təsviri *peyzaj* adlanır.

Povest – rus dilində *povestvovanie* sözündən olub, mənası *təhkiyə, nəqletmə* deməkdir. Epik növün bu janrı həcm və məzmun tutumuna görə hekayədən böyük, romandan isə kiçik olur. Povest əhvalatların əhatəliyinə və genişliyinə görə romana nisbətən xeyli yığcam olduğundan hadisələr sürətlə inkişaf etməli, bir hadisədən digərinə keçid çevik olmalıdır. Bu cəhəti nəzərə alan yazıçı süjet xəttinin əsasını təşkil edən elə həyati hadisə seçməlidir ki, mahiyyət etibarilə çevikliyə, sürətli inkişafa zəmin yaratsın və miqyas etibarilə povest çərçivəsinə sığışsın. Ədəbiyyatımızda M.F.Axundzadənin “Aldanmış kəvakib”, S.Rəhimovun “Mehman” İ.Hüseynovun, Anarın, Elçinin povestləri bu janrın bitkin nümunələridir.

Roman – fransız sözüdür, vaxtilə roman dilində yazılmış əsərlərə deyilib. Epik növün irihəcmli, mürəkkəb janrı olan roman təhkiyə əsasında yazılır. Romanda həyat hadisələri, insan taleyi geniş, əhatəli şəkildə əks etdirilir. Roman üçün zəngin hadisələr, mürəkkəb əhvalatlar, canlı insan xarakterlərinin bədii lövhələrlə ifadəsi səciyyəvidir. Romanda təsvir edilən hadisələr zaman etibarilə böyük bir dövrü əhatə edir, çoxşaxəli olur, qəhrəmanların sayı çox olur. Qəhrəmanların keçdiyi həyat yolu, arzu və istəkləri, mənəvi axtarışları, hadisələr bütün mürəkkəbliyi, təfərrüatı ilə əks etdirilir. Bu baxımdan roman povest və hekayədən fərqlənir. Bəzən bir romanın qəhrəmanları iki, üç romanın iştirakçısı olur. İki romandan ibarət belə əsərlər *dilogiya*, üç romandan ibarət əsərlər *trilogiya* adlanır. Roman, əsasən, nəsrə yazılır. Lakin nəzmlə yazılan romanlar da vardır. Bunlara mənzum roman deyilir. Romanın mövzu baxımından müxtəlif növləri var: tarixi, macərə, ailə-məişət, fəlsəfi və s.

Azərbaycan ədəbiyyatında M.S.Ordubadi, Ə.Əbülhəsən, S.Rəhimov, M.İbrahimov, M.Hüseyn, İ. Əfəndiyev, İ.Şıxlı, Anar, Elçin romanın dəyərli nümunələrini yaratmışlar.

Sərbəst şeir – əruz və heca vəzninin qaydalarına, tələblərinə riayət edilmədən yazılan şeir. Əgər heca vəznində hecaların sayı, əruz vəznində hecaların keyfiyyəti (uzun-qısalığı) əsas götürülürsə, sərbəst şeirdə bunlar əsas deyildir. Eləcə də sərbəst şeirdə bölgü, qafiyə, bənd, təqti və s. tələblərə ciddi şəkildə əməl edilməsi tələbi yoxdur. Sözlər misralarda səpələnmiş halda olsa da, tələffüzdə ahəng baxımından bir misra təsiri bağışlayır. Sərbəst şeirdə ahəng tarazlığı, əsasən, vurğu, intonasiya vasitəsilə təmin edilir. Sərbəst şeir nümunəsi yaratmaq şairdən böyük istedad, sənətkarlıq tələb edir. XX əsr ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndəsi M.Müşfiqin “Tar” əsəri sərbəst şeirin uğurlu nümunələrindəndir.

Oxu, tar, oxu, tar!..
Səindən ən lətif şeirlər dinləyim.
Oxu, tar, bir qadar!..
Oxu, tar!
Səni kim unudar?
Ey geniş kütlənin acısı, sərbəti –
Alovlu sənəti!

LAYIHƏ

Simvol – *symbolon* yunan sözüdür, mənası *şərti işarə* deməkdir. Qədim Yunanıstanda insanları uzaq yerlərdə bir-birini tanımağa imkan verən iki yerə bölünmüş çubuğun bir parçasına simvol deyirmişlər. Bəzən simvol əvəzinə ərəb sözü olan *rəməz* də işlədilir. Rəməz dedikdə fikri işarə ilə ifadə etmək nəzərdə tutulur. Simvol bədii əsərdə müəyyən fikrin, niyyətin sözlə üstüörtülü şəkildə ifadə olunmasına deyilir. Məsələn, S.Vurğunun “Vaqif” dramında misri qılınc mübarizə simvolu kimi təqdim olunur. Şairin həmin əsərdə Vaqifin Qacara müraciətlə dediyi “Günəşdən gizlənən yarasalardır” misrasında günəş işığın, həyatın, yarasa isə qaranlığın simvolu kimi təsvir edilir.

R.Rzanın “Çinar” şeirində çinar məğrurluğun, əyilməzliyin, torpağa bağlılığın simvolu kimi işlənir. Bədii ədəbiyyatda tülkü hiyləgərliyin, canavar acgözlüyün, qoyun avamlığının, göyərçin sülhün simvolu kimi təqdim edilir.

Bədii ədəbiyyatda hamı tərəfindən qəbul edilmiş simvollarla yanaşı, istedadlı sənətkarların fərdi yaradıcılığının məhsulu olan simvollar da vardır. Onun mənası sənətkarın poetik dünyasına, təmsil etdiyi ədəbi cərəyanın mahiyyətinə nüfuz etdikdə açılır. Məsələn, Əlibəy Hüseynzadə “qırmızı qaranlıq” deyəndə xalqların işıqlı azadlıq, müstəqillik arzularını boğan qırmızı bayraqlı bolşevik rejiminin şəxsi mənbəyi olduğunu simvolik şəkildə ifadə etmişdir.

Təhkiyə – epik əsərlərdə (əfsanə, nağıl, dastan, təmsil, hekayə) hadisə oxucuya təhkiyə (danışmaq, söyləmək, nağıl etmək) yolu ilə çatdırılır. Əsərdəki hadisələr ya müəllifin, ya da qəhrəmanın dilindən nağıl edilə bilər.

Vulqar sosiologizm – bədii yaradıcılığın (yazıçının) iqtisadi və sinfi münasibətlərdən asılı olduğunu iddia edən baxışlar sistemi.

LAYIHƏ

OXUMAĞI MƏSLƏHƏT GÖRÜRÜK

(Əsərlər müəllimin tövsiyəsi ilə seçilə bilər)

“Milli-mədəni dirçəliş və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə ədəbiyyat (1918–1920)” bölməsi üzrə
Əhməd Cavad. “Səsli qız”, “Çırpınırdı Qara dəniz”, “Dan ulduzu”.
Cəfər Cabbarlı. “Papaq”, “Ulduz”.

“İctimai-siyasi ziddiyyətlər və repressiya dövründə ədəbiyyat (1920–1940)” bölməsi üzrə
Yusif Vəzir Çəmənizadə. “Borclu”, “Xalı”, “Qızlar bulağı”.
Almas İldırım. “Arazla dərldəşmə”, “Boğulmayan bir səs”, “Qara daстан”.
Mikayıl Müşfiq. “Duyğu yarpaqları”, “Küləklər”, “Tar”, “Yenə o bağ olaydı”.
Abdulla Şaiq. “Nüşabə”, “Zəmanəmizin qəhrəmanı”.

“İkinci Dünya müharibəsi dövründə ədəbiyyat (1941–1945)” bölməsi üzrə
Səməd Vurğun. “Körpünün həsrəti”, “Qəhrəmanın vəsiyyəti”, “Çınarın şikayəti”, “Mən tələsmirəm”.
Süleyman Rüstəm. “Ana və poçtalyon”, “Yandı”, “Dəymə”, “Qaçaq Nəbi”.
Mir Cəlal. “Susuzluq”.

“Müharibədən sonrakı dövrdə ədəbiyyat (1946–1960)” bölməsi üzrə
Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar. “Qafqazlı qardaşlar ilə görüş”, “Səhəndiyyə”, “Türkün dili”.
Mirzə İbrahimov. “Güləbətin”, “Tonqal başında”.
Sönməz. “Yaşa, taleyim”.
Səhənd. “Fədailər marşı”.
Əli Tudə. “Kitab tonqalı”.

“Milli özünəqayıdış dövründə ədəbiyyat (1961–1990)” bölməsi üzrə
Rəsul Rza. “Şuşam mənim”, “Təbrizli dostuma”, “Ərk qalası”.
İlyas Əfəndiyev. “Yun şal”, “Geriyə baxma, qoca”, “Mahnı dağlarda qaldı”.
Hüseyn Arif. “Daş ürək”, “Fəhlə əli”, “Göyçəlilər, dağılmayın Göyçədən”.
İsmayıl Şıxlı. “Sapı özümüzdəndir”, “Mənim rəqibim”, “Ərik ağacı”.
Əli Kərim. “Atamın xətirəsi”, “Əllər”.
İsa Hüseynov. “Tütək səsi”, “Saz”.
Yusif Səmədoğlu. “Qartal”.
Anar. “Macal”, “Dədə Qorqud”.
Elçin. “Bülbülün nağılı”, “Zireh”.
Sabir Əhmədov. “Qurumuş meşənin nağılı”.
Cabir Novruz. “Sağlığında qiymət verin insanlara”, “Özünü qoru, xalqım”.
Qabil. “Səhv düşəndə yerimiz”.
Musa Yaqub. “Dağlara ziyarət”.
Nüsrət Kəsəmənli. “Torpaq”.
Çingiz Aytmatov. “Dəniz kənarıyla qaçan Alabaş”.

“Müstəqillik illərində ədəbiyyat (1991-ci ildən günümüzdə qədər)” bölməsi üzrə
B. Vahabzadə. “Şəhidlər”, “İstiqlal”.
Məmməd Araz. “Qalx ayağa, Azərbaycan”.
Qılman İlkin. “Duz”, “Oğul”, “Yaxşılığın əvəzi”.
Xəlil Rza Ulutürk. “Silahlən”, “Ağ”.
Zəlimxan Yaqub. “Ən böyük qəhrəmanlıq”, “Sən qalib gələcəksən”, “Təbiət Allahın şah əsəridir”.

LAYIHƏ

BURAXILIŞ MƏLUMATI

ƏDƏBİYYAT

Ümumtəhsil məktəblərinin 9-cu sinfi üçün

Ədəbiyyat fənni üzrə

DƏRSLİK

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər

Bilal Ağabala oğlu Həsənov
Aynur Cəfər qızı Mustafayeva
Soltan Hüseyn oğlu Əliyev
Nuriyyə Vəli qızı Verdiyeva

Elmi redaktor

Himalay Qasimov

Redaktor

Kəmalə Cəfərli

Bədii redaktor

Taleh Məlikov

Texniki redaktor

Zeynal İsayev

Dizayner

Taleh Məlikov

Rəssamlar

Məzahir Hüseynov, Elmir Məmmədov

Korrektor

Aqşin Məsimov

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Nəşriyyat:

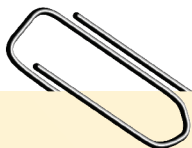
“Bakınəşr” (Bakı, H.Seyidbəyli küç., 30)

Çap məhsulunu istehsal edən:

“Şərq-Qərb” MMC (Bakı, Aşıq Ələsgər küç. 17)

LAYIHƏ

Pulsuz

Əziz məktəbli !

Bu dərslik sənə Azərbaycan dövləti tərəfindən bir dərs ilində istifadə üçün verilir. O, dərs ili müddətində nəzərdə tutulmuş bilikləri qazanmaq üçün sənə etibarlı dost və yardımçı olacaq.

İnanırıq ki, sən də bu dərsliyə məhəbbətlə yanaşacaq, onu zədələnmələrdən qoruyacaq, təmiz və səliqəli saxlayacaqsan ki, növbəti dərs ilində digər məktəbli yoldaşın ondan sən kimi rahat istifadə edə bilsin.

Sənə təhsildə uğurlar arzulayırıq!

LAYİHƏ